Ο Δημήτριος Ν. Κονιδάρης γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1954, όμως η καταγωγή του κρατά από την Λευκάδα και την Ναυπακτία. Είναι Ηλεκτρολόγος Μηχανικός, Δρ. Ε.Μ.Π. και Οικονομολόγος του Οικονομικού της Νομικής του Ε.Κ.Π.Α. Εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας Μηχανικός καθώς και στην Δ.Ε.Η. Στα πλαίσια της ερευνητικής δραστηριότητάς του στον κλάδο του Ενεργειακού Μηχανικού έχει συμμετάσχει σε πλήθος συνεδρίων και έχει δημοσιεύσει σειρά ερευνητικών εργασιών. Είναι μέλος του ΤΕΕ και του Ινστιτούτου Ηλ/γων και Ηλ/κών Μηχανικών (SM IEEE), διατηρεί δε ιστοσελίδα στην θέση https://independent.academia.edu/dimkonidaris. Το παρόν βιβλίο, δεύτερο από μια σειρά εργασιών για την σχέση του Αιγαίου με τους μεγάλους πολιτισμούς της Εποχής του Χαλκού, αποτελεί καρπό του έρωτά του προς την γνώση του παρελθόντος και μάλιστα των προγόνων. Υπογραμμίζεται ότι η κριτική και η υποβολή σχολίων για το παρόν έργο ενθαρρύνεται σφόδρα, με σκοπό την βελτίωσή του και την προσέγγιση στην επιστημονική αλήθεια (διεύθυνση επικοινωνίας konidaris@ieee.org).

Ο Κινεζικός πολιτισμός και οι Ελλαδικές επιδράσεις
Δημήτριος Κονιδάρης

Ο Κινεζικός πολιτισμός και οι Ελλαδικές επιδράσεις

Δημήτριος Κονιδάρης

"Ο ΚΙΝΕΖΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ"

Το παρόν βιβλίο αποτελεί τον δεύτερο τόμο της σειράς *Το Αιγαίο και οι Μεγάλοι Πολιτισμοί της Εποχής του Χαλκού*. Ο πρώτος τόμος με τίτλο *Οι Χετταίοι και ο κόσμος του Αιγαίου* κυκλοφόρησε τον Μάρτιο του 2016, αναμένεται δε η δεύτερη, επηυξημένη έκδοσή του. Ακολουθούν έργα με αντικείμενο τους Πολιτισμούς της Αιγύπτου, του Ώξου (Βακτρίας – Μαργιανής) και του Ινδού, με έμφαση στις Αιγαιακές συσχετίσεις τους.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

"Ο ΚΙΝΕΖΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ"

Αυτοέκδοση

ΑΘΗΝΑ 2019

Πρώτη έκδοση 2019
ISBN 978-618-00-1175-3

Αθήνα

https://independent.academia.edu/dimkonidaris

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή

Ο Κινέζος πρωθυπουργός Wen Jiabao, ομιλών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο το 2010, είχε αναφερθεί χαρακτηριστικά στην Κίνα και την Ελλάδα ως ‘δύο απαστράπτοντα μαργαριτάρια’ στην Ανατολή και την Δύση αντιστοίχως που προσέφεραν μείζονα συνεισφορά στον παγκόσμιο πολιτισμό. Ο φημισμένος ερευνητής Boardman, άλλωστε, έχει επισημάνει την ανέλιξη του Κινέζικου Δράκοντος από το πρωτότυπο του Ελληνικού Κήτους, ενώ οι συσχετίσεις μεταξύ των δύο προαναφερθέντων πόλων περιλαμβάνουν την ανάδειξη Ελληνο – Ινδού βασιλέα σε Σοφό του Βουδισμού.

Η διαμόρφωση της Κινεζικής πολιτιστικής παραδόσεως θεωρείται ότι έλαβε χώραν κυρίως κατά την Περίοδο των Δυναστειών *Shang* (από το 1700 π.Χ.) και *Chou* (από το 1122 π.Χ.), καθώς και αυτήν των *Αντιμαχομένων Κρατιδίων* (από το 450 π.Χ.) που προηγήθηκαν της πολιτικής ενοποιήσεως στα μέσα του τρίτου αιώνος π.Χ. (δυναστείες Qin από το 256 π.Χ. και Han από το 206 π.Χ.). Κατά την περίοδο των αναστατώσεων στην αχανή χώρα σημειώθηκε μια έκρηξη στην ανάπτυξη του προβληματισμού και την παραγωγή διανοητικού έργου γνωστή ως η άνθιση των *Εκατό Σχολών*,[a] ακολούθησε δε η εμφάνιση μεγάλων διανοητών όπως ο Λάο-Τσε, ο Κονφούκιος και ο Μότζε, κατ’ αναλογίαν προς ότι συνέβη στην κλασική Ελλάδα τής αυτής περιόδου.[b]

Στην παρούσα εργασία καταβάλλεται προσπάθεια να ανιχνευθούν ή, έστω, να πιθανολογηθούν τυχόν υπάρχουσες επαφές και αλληλεπιδράσεις μεταξύ των δύο μεγάλων πολιτισμών με έμφαση στην πρό – Αλεξανδρινή περίοδο! Το μαργαριτάρι της Ανατολής με την πρώιμη επινόηση της γραφής, την ανάπτυξη κρατικών δομών, την έντονη εξερευνητική δραστηριότητα, την τήρηση αρχείων και την κατάκτηση τεχνολογικών και διανοητικών καινοτομιών ίσως φανεί, με

αφορμή και την εργασία αυτή, λιγότερο απομονωμένο και περισσότερο επηρεασμένο από τις Δυτικές και άλλες επιρροές άμεσες ή έμμεσες!

ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

1. ‘Ονομάτων επίσκεψις’

Η Κίνα ανέπτυξε έναν από τους παλαιότερους πολιτισμούς και ήδη από την δεύτερη χιλιετία πρίν από την εποχή μας δημιούργησε κρατικές δομές, ενώ εγνώριζε την γραφή, το εξημερωμένο άλογο και το άρμα. Σύμφωνα με την παραδοσιακή θεώρηση, προταθείσα κατά τον δέκατο έβδομο αι. από τον Martini, το όνομα με το οποίο η Κίνα είναι σήμερα γνωστή στο εξωτερικό προέρχεται από αυτό του κρατιδίου Qin της περιόδου Zhou (778 – 207 π.Χ.), ή από το όνομα της δυναστείας Qin (221 – 206 π.Χ.). Γιά το θέμα όμως δεν υπάρχει γενική συμφωνία, έχουν δε υποστηριχθεί διάφορες αλληλοσυγκρουόμενες θεωρίες.[1–1]

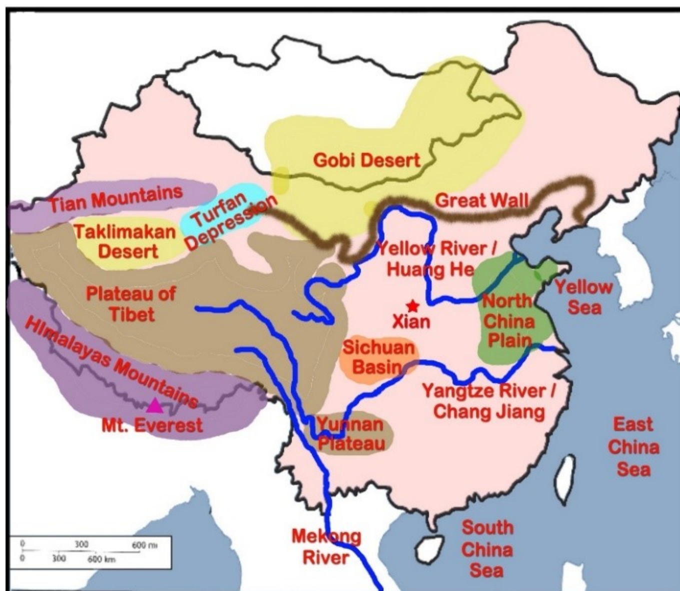
Οι Κινέζοι αποκαλούνται ‘Σήρες’ από τον Στράβωνα, τον Διονύσιο Περιηγητή και, αργότερα, από τον Παυσανία, ‘Θίνες’ από τον Πτολεμαίο καθώς και από τον συγγραφέα του Περίπλου τὴς Ἐρυθράς Θαλάσσης, ενώ ονομάζονται και ‘Σίνες’ από τον Πτολεμαίο.[1–2] Αν και οι ασαφείς και αμφιλεγόμενες αυτές αναφορές χρονολογούνται στην περίοδο από τον πρώτο αιώνα π.Χ. έως τον πρώτο αιώνα μ.Χ. θα πρέπει να σημειώσουμε την πιθανότητα το όνομα Κίνα να προέρχεται από την Ομηρική λέξη ‘σίνις’ η οποία σημαίνει τον ληστή, καταστροφέα (Liddell and Scott, s.v. σίνις),[1–3] ή από την ομοίως αρχαία λέξη ‘θίς’, η οποία σημαίνει την σωρό άμμου (Liddell and Scott, s.v. θίς), δηλώνοντας ενδεχομένως την αγριότητα των αρχαίων κινεζικών φύλων ή τις ερήμους μέσω των οποίων οι Έλληνες ήλθαν σε επαφή με την Κίνα.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

2. Οι σφραγίδες της Anau και Niya – Το κρατίδιο της Khotan

Πόλη με το όνομα Νίσα ή Νισαία είναι γνωστό ότι υπήρξε στους πρόποδες της οροσειράς Kopet Dag πλησίον της σημερινής πρωτεύουσας Ashgabat του Τουρκμενιστάν. Στα εκκλησιαστικά κείμενα Vendidad της Avesta αναφέρεται το πέμπτο έθνος Nisaim το οποίο αργότερα απεκλήθη Nisaya και Nisa. Αυτού του έθνους πρωτεύουσα υπήρξε η Νίσα.[2–1] Με την ίδρυση του κράτους των Πάρθων υπό τον Αρσάκη,[2–2] στα μέσα του τρίτου αι. π.Χ. και μονιμώτερα μετά την αρχή του δευτέρου αι. π.Χ., η πόλη πιστεύεται ότι ενετάχθη σε αυτό, απετέλεσε δε για μια περίοδο πρωτεύουσα των Πάρθων, υπό το όνομα Parthaunisa. Στην Νίσα υπάρχουν αποδείξεις μόνιμης οικήσεως από την τετάρτη χιλιετία ενώ κατά την πρώτη π.Χ. χιλιετία πιστοποιείται εκεί μεγάλος οικισμός.

Στους πρόποδες του Kopet Dag, όχι μακρυά από την Νίσα, άνθισε ο πολιτισμός του Ώξου, στην ίδια περιοχή δε ευρίσκονται τα ερείπια του Altyn Tepe και της Anau. Στα μέσα του τρίτου αι. π.Χ. φαίνεται ότι οι Πάρθοι έκτισαν εκεί (Νέα Νίσα) βασιλική κατοικία και επί Μιθριδάτη του Α’ (171-138 π.Χ.) μετονόμασαν την πόλη σε Mithradatkert, ήτοι φρούριο του Μιθριδάτη.

Εικ. 2_1: Αρχαία Κίνα

Σύμφωνα με το Κέντρο Αρχαιολογικών Ερευνών και Ανασκαφών του Τορίνο, το οποίο ανασκάπτει την παλαιά Νίσα από το 1990, η πόλη ιδρύθηκε από τους Αρσακίδας, αποτελεί δε επίσημο μνημειακό κέντρο της πρώϊμης εποχής των Αρσακιδών.[2_3] Σύμφωνα όμως με σχόλιο του M. Mannert στο έργο *Σταθμοί Παρθικοί* του Ισιδώρου Χαρακηνού, η πόλη Αρσάκη ταυτίζεται με την Νισαία,[2_4] αυτή δε η Αρσάκη από τον Στέφανο Βυζάντιο φέρεται ως ιδρυθείσα από τον Σέλευκο τον Νικάτορα (St.Byz., s.v. Αρσακία). Οι ανασκαφές στην παλαιά Νίσα απεκάλυψαν τείχη και μνημειακά οικοδομήματα, μεταξύ των οποίων και αποθήκη οίνου, κτίριο με τετράγωνη αίθουσα, κατασκευή πύργου, βασιλικούς τάφους κλπ.[2_5] Οι ανασκαφές έφεραν στο φώς θαυμάσια τεχνουργήματα, τοιχογραφίες, γλυπτά από πέτρα και πηλό, μεταλλικά ειδώλια, ρυτά από ελεφαντόδοντο και αρχείο από όστρακα της Παρθίας.[2_6] Μεταξύ των σημαντικωτέρων μαρμάρινων γλυπτών περιλαμβάνεται η Αναδυομένη Αφροδίτη, η Άρτεμις Κυνηγός,[2_7] ο Διόνυσος που ακουμπά σε νεαρό σάτυρο, μιά άλλη Αφροδίτη, όλα σε Ελληνικό ύφος και με Ελληνική ένδυση. Τα

περισσότερα ρυτά απεικονίζουν θέματα της Ελληνικής Κλασικής εποχής και οι Διονυσιακές τελετουργίες αποτελούν το επικρατούν θέμα, ενώ στο θέατρο ανεβάζονται έργα των Ελλήνων τραγικών.[2_8]

Εικ. 2_2: Η σφραγίδα Anau

Η Παρθική Νίσα των τελευταίων αιώνων πρίν την εποχή μας μοιάζει να συνεχίζει μια παλαιότερη Ελληνική παράδοση με έντονα τα Διονυσιακά στοιχεία, μάς δημιουργεί δε εύλογες υποψίες για μια πιθανή σχέση της με την Νίσα του Διονύσου. Άλλωστε στην ευρύτερη περιοχή σχεδόν δύο χιλιετίες παλαιότερα είχε ανθίσει ο πολιτισμός του Ώξου (Βακτρίας – Μαργιανής ή BMAC), ο οποίος φαίνεται ότι δεν εστερείτο Αιγαιακών επιδράσεων. Επιπρόσθετα στην πλησίον ευρισκόμενη Anau ευρέθη η γνωστή σφραγίδα η οποία προκάλεσε συζητήσεις για την ομοιότητα συμβόλων της με χαρακτήρες της πολύ μεταγενέστερης κινεζικής γραφής! Και, σαν να μήν έφθανε αυτό, άλλη σφραγίδα παρόμοιας αισθητικής ανεσκάφη στην Niya της βορειοδυτικής Κίνας. Προκειμένου να ερμηνεύσει το γεγονός ο Colarusso πρότεινε την άποψη ότι η αρχαία Κίνα απετέλεσε το χρονικώς ύστερο και τοπικώς ακραίο όριο στα ανατολικά του Κεντρο - Ασιατικού πολιτισμού BMAC ο οποίος πήγασε περί τον Ώξο και έφθασε μέχρι τον Yangtze.[2_9]

Εικ. 2_3: Το σύμβολο της διπλής τρίαινας ή του κεραυνού (Ανάκτορο Φαιστού)

Σύμφωνα με τον Hiebert η σφραγίδα της Anau περιλαμβάνει σύμβολα της ευρύτερης Εγγύς Ανατολής, του Ελάμ αλλά και του πλησίον αναπτυχθέντος πολιτισμού του Ινδού.[2–10] Όμως τα πλείστα από τα χρησιμοποιούμενα σύμβολα φαίνεται ότι διαθέτουν και Ελλαδική συσχέτιση. Πράγματι η κλεψύδρα συνδέεται από την Gimboutas και με τον Μινωικό – Μυκηναϊκό βωμό,[2–11] ενώ κάλλιστα μπορεί να θεωρηθεί ως ταυτιζόμενη προς το σύμβολο *41 του διπλού πελέκεως της Γραμμικής Α/Β ελαφρώς διαφοροποιημένου. Σημειώνεται ότι το σύμβολο αυτό είναι συνηθέστατο στο ανάκτορο της Κνωσσού, συνιστά δε έμβλημα της Μινωικής θεότητος.[2–12] Από την άλλη η διπλή τρίαινα απαντά στα *τεκτονικά σύμβολα των κτιστών* της Φαιστού,[2–13] σε σειρά Μινωικών σφραγίδων της περιόδου ΜΜ ΙΙ,[2–14] ενώ επιβιώνει και κατά την κλασική περίοδο,[2–15] θα μπορούσε δε επίσης να θεωρηθεί ως το σύμβολο *04 της Γραμμικής Α/Β. Αξίζει να σημειωθεί εν προκειμένω ότι ο κεραυνός ή διπλή τρίαινα, στην κλασική τουλάχιστον Ελληνική εικονογραφία, συνιστά σύμβολο της

ισχύος του θεού, ενώ ο αντίστοιχος κινεζικός χαρακτήρας wang (王) έχει την έννοια του βασιλέως.[2–16] Όπως έχει δείξει ο Jacobsthal ο κεραυνός του Διός έχει ενσωματωθεί στην Ασιατική εικονογραφία και έχει αποδοθεί με μια μεγάλη ποικιλία μορφών.[2–17]

Η Anau, άλλωστε, εμφανίζεται συσχετιζόμενη με την Μινωική Κρήτη λόγω της ανευρέσεως εκεί κεραμεικών τα οποία θεωρήθηκαν ως ανήκοντα στον ρυθμό Βασιλικής,[2–18] αλλά και λόγω της ανασκαφής πρισματικού λίθου φέροντος παραστάσεις με Μινωικά θέματα.[2–19] Επιπρόσθετες ενδείξεις επαφών με το Αιγαίο παρέχει ένα μοναδικό εύρημα καλαθοπλεκτικής / υφάσματος προερχόμενο από το Anau (στρώμα 14, τετάρτης χιλιετίας ήτοι Χαλκολιθικής εποχής). Το εύρημα αυτό έχει οδηγήσει στην υπόθεση για διάχυση της σχετικής υφαντικής τεχνικής από την Εγγύς Ανατολή ή την Θεσσαλία / Μακεδονία όπου τα σχετικά ευρήματα αφθονούν και είναι παλαιότερα.[2–20] Από την άλλη η Barber έχει διατυπώσει την εκτίμηση ότι κατά την πρώιμη Εποχή του Χαλκού υπήρχε εμπορική σύνδεση Anau και Κεντρικής Ευρώπης, περιλαμβάνουσα ενδιαμέσως την Τροία και Θράκη, μέσω της οποία διεξήγετο εμπόριο υφαντικών σφονδύλων.[2–21] Ο Evans έχει επίσης σημειώσει την ύπαρξη ομοιοτήτων μεταξύ στεατοπυγικών ειδωλίων της νεολιθικής Κνωσσού, του Eflatun Pinar της προ-Χεττιτικής περιόδου και του Anau, αυξάνοντας έτσι τα τεκμήρια επαφών και αλληλεπιδράσεων.[2–22]

Άλλωστε στην άλλη πλευρά αυτής της περίεργης σχέσεως ευρίσκεται η Niya, όπου στις αρχές του περασμένου αιώνα ο Stein ανεκάλυψε πλήθος σφραγίδων με την Παλλάδα Αθηνά, τον Έρωτα και άλλες Ελληνικές θεότητες.[2–23] Στην Niya, την Miran και την γύρω περιοχή του κλάδου της Οδού του Μεταξιού στην έρημο Taklamakan και Lop ανευρέθησαν ίχνη πολιτισμού της εποχής των Han (206 π.Χ έως 220 μ.Χ. περίπου) με έντονες ελληνικές επιδράσεις, αναφορές σε Έλληνες θεούς και ημιθέους κλπ.[2–24] Σε μια σειρά πήλινων σφραγίδων της Niya ο Stein ανεγνώρισε την Αθηνά, εικ. 2_4, χωρίς όμως να ανακαλύψει την ιδιαίτερη συσχέτισή της με τον Αλέξανδρο. Έτσι περιέγραψε την απεικόνιση ως μιμούμενη αρχαϊκό τύπο της Αθηνάς Προμάχου, χωρίς να αναφερθεί στην σύνδεση με την Αθηνά Αλκίδημο, πολιούχο της Πέλλας.[2–25]

Εικ. 2_4: Η Αθηνά Αλκίδημος (σφραγίδα της Niya)

Εικ. 2_5: Ασημένια δραχμή εικονίζουσα τον Μένανδρο και την Αθηνά (περίπου 150 π.Χ.)

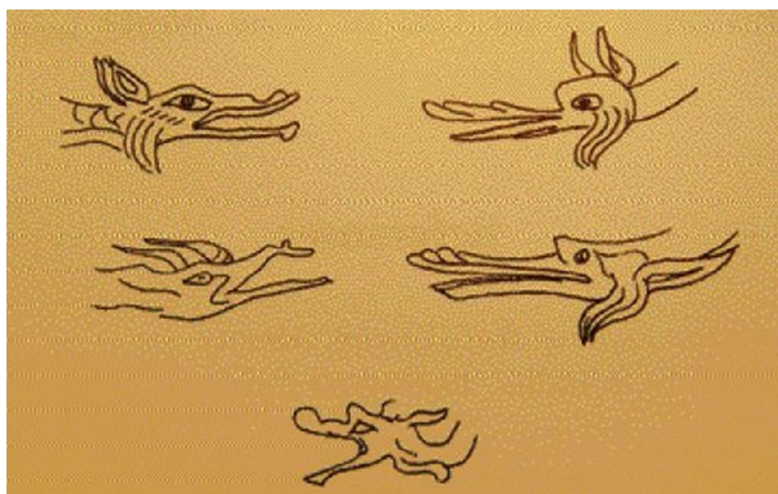
Η ομοιότητα της παραστάσεως της θεάς με αυτήν σε νομίσματα του Αλεξάνδρου, των Συρακουσών, του Αντιγόνου, του Πύρρου, του Στράτωνος Β' αλλά και του Μενάνδρου στα Τάξιλα είναι εκπληκτική. Στην εικ. 2_5 φαίνονται οι δύο πλευρές ασημένιας δραχμής του Βασιλέως Σωτήρος Μενάνδρου, όπου στην οπίσθια εικονίζεται η Αθηνά φέρουσα αιγίδα αλλά και τον διπλούν κεραυνό, στα δεξιά της δε υπάρχει μονόγραμμα, προσομοιάζον με διπλή τρίαινα.[2–26] Η ίδια παράσταση της Αθηνάς Αλκιδήμου εμφανίζεται επίσης σε επιστήθιο κόσμημα από τον τάφο 3 της νεκροπόλεως του Tillya Tepe (Χρυσός Λόφος, σημερινό Β. Αφγανιστάν),[2–27] θέση όπου η Ελληνική επιρροή υπήρξε εμφανής.[2–28] Επίσης ευρέθησαν θαυμάσιες Βουδιστικές τοιχογραφίες και γλυπτά με εμφανή την επίδραση της ελληνικής και ελληνοϊνδικής μυθολογίας και αισθητικής, συνθέτοντας αυτό που ο Stein απεκάλεσε Ελληνο - Βουδιστικό ύφος. Από την πλησίον ευρισκόμενη Khotan επίσης προέρχονται πρόσθετα τεκμήρια Ελληνικής επιρροής και συσχετίσεως. Πράγματι από τον οικισμό προέρχεται ρυτό σχήματος ανθρώπινης κεφαλής, με μη Κινεζικά χαρακτηριστικά, το οποίο καταλήγει σε κεφαλή ταύρου,[2–29] ενώ σχήμα κεφαλής ταύρου διαθέτουν και άλλα από την περίοδο Han και Zhou.[2–30]

Σύμφωνα με την Hansen οι κάτοικοι της Niya, Miran και της γύρω περιοχής φαίνεται ότι ήταν υψηλοί, διέθεταν λευκό δέρμα και ξανθά μαλλιά και δεν ανήκαν στον Μογγολικό τύπο, οι δε Κινέζοι είχαν μόνον στρατιωτική παρουσία εκεί και μάλιστα περιστασιακά. Η κοινωνία απετελείτο από ελευθέρους, δουλοπαροίκους και σκλάβους, κάποια δε ταξική κινητικότητα ήταν δυνατή.[2–31] Στην περιοχή φαίνεται ότι έδρασαν Βουδιστές μοναχοί της σχολής Dharmaguptaka, ιδρυθείσας από τον Έλληνα Dhammarakkhita. Σύμφωνα με τον Stein κατά τα τέλη του τρίτου αι. π.Χ. έλαβε χώρα μετανάστευση Ινδών από τα Τάξιλα,[2–32] κατά τον Χριστόπουλο όμως επρόκειτο για αποίκους προερχόμενους από το Ελληνο - Βακτριανό βασίλειο.[2–33] Σύμφωνα μάλιστα με τον τελευταίο τα οικιστικά κέντρα της περιοχής συγκρότησαν το πολυεθνικό Ινδο - Ελληνικό βασίλειο της Khotan ή Qusadanna, του οποίου μάλιστα το όνομα φαίνεται να παραπέμπει στην παρθένο![2–34] Το βασίλειο αυτό περιελάμβανε τειχισμένες πόλεις

οι οποίες υιοθέτησαν το κοινωνικό και διοικητικό σύστημα των Ελληνο - Βακτριανών. Η άποψη Χριστόπουλου φαίνεται να ενισχύεται από τις πρόσφατες ανθρωπολογικές μελέτες λειψάνων της περιοχής, χρονολογούμενων από τον πέμπτο / τέταρτο αι. π.Χ. Σύμφωνα με τους Κινέζους μελετητές τα πλείστα δείγματα ανήκουν στον Ευρωπαιοειδή τύπο και μάλιστα στον υποτύπο τον προερχόμενο από την Ανατολική Μεσόγειο.[2–35] Όπως υπογραμμίζεται, άλλωστε, στην μελέτη της Valenstein οι κεραμοποιοί της Khotan είχαν υιοθετήσει πολλά διακοσμητικά στοιχεία από το θεματολόγιο της κλασικής Ελληνικής εικονογραφίας: τον ρόδακα, τον κίονα με διακόσμηση ανθέων, το ανθέμιο, την θηριόμορφη μάσκα, την μετωπική διακοσμητική κεφαλή κ.ά.[2–36]

Η διακοσμητική κεφαλή σε εμπρόσθια (μετωπική) όψη απετέλεσε δάνειο των κεραμοποιών της Khotan από το κλασικό Ελληνικό θεματολόγιο. Πράγματι αυτό το διακοσμητικό στοιχείο πρωτοτύπως χρησιμοποιήθηκε στην Ελληνική μελαμβαφή κεραμεική για την διακόσμηση των λαβών φιαλών, ενώ δεν έλειψε και από την κοσμηματοποιία, υπό την μορφή Γοργονείου, κεφαλής λέοντος ή ανθρώπου.[2–37] Σύμφωνα με την Valenstein μάλιστα αργυρή οινοχόη από τους βασιλικούς τάφους ΙΙ της Βεργίνας διαθέτουσα ανάγλυφη κεφαλή Σειληνού στην λαβή εμφανίζει την αυτή αισθητική προσέγγιση με κεραμεικό αγγείο της Khotan.[2–38] Ομοίως διακοσμητική ανάγλυφη κεφαλή Σειληνού περιβαλλόμενη από στέφανο τοποθετημένη εσωτερικά στην βάση αργυρού κάλυκα πιθανώς απετέλεσε το αισθητικό υπόδειγμα για ανάλογη διακόσμηση κεραμεικών της Khotan.[2–39] Μέχρι τα τέλη της δυναστείας Han η Ελληνιστική επιρροή έχει φθάσει ως την κεντρική Δυτική Κίνα, όπως αποδεικνύουν πέντε μετωπικές κεφαλές οι οποίες διακοσμούν χαλινό κεραμεικού ίππου,[2–40] επαναλαμβάνοντας ανάλογες ιδέες προερχόμενες από Σκυθικά παραδείγματα του Πόντου. Το ίδιο αισθητικό μέσο φαίνεται ότι πέρασε στην Κινεζική κεραμεική, όπως αποδεικνύει εξαιρετικό ανάγλυφο κεραμεικό αγγείο με ελαιοπράσινη στίλβωση της περιόδου της δυναστείας των Βορείων Qi του έκτου αιώνος μ.Χ.,[2–41] το οποίο

ενσωματώνει επιρροές από πλείστες πηγές. Το καλλιτέχνημα, χωρίς να στερείται αναφορών στην περίοδο της δυναστείας Shang και Zhou καθώς και σε αυτήν των Αντιμαχομένων Κρατιδίων,[2–42] διαθέτει στοιχεία τα οποία κυρίως παραπέμπουν στην Khotan και τον Βουδισμό. Η Khotan, βεβαίως, είχε απορροφήσει πλείστες Ελληνικές επιρροές, ενώ και ο Βουδισμός, εισαχθείς από την Ινδία, διέθετε Ελληνο - Ινδική ταυτότητα, όπου το Ελληνικό στοιχείο ήταν ομοίως αναμφισβήτητο. Εμφανείς είναι ακόμη και οι επιρροές από τους Σκύθες, ήδη πρίν την Αλεξανδρινή περίοδο, ενώ δεν έλειψαν και οι έμμεσες επιρροές μέσω εμπορευμάτων που έφθαναν στην Κίνα διά ξηράς ή και διά θαλάσσης.[2–43]

Εικ. 2_6: Διάφορες εκδοχές του ελληνικού κήτους (δεξιά), αντιγραφείσες με μολύβι από τον Boardman, και του κινέζικου δράκοντος (αριστερά)

Ιδιαίτερη αρχαιολογική σημασία έχει και η ανακάλυψη, μεταξύ των άλλων, κεραμεικού ειδωλίου του Ηρακλέους – Σεράπιδος με τον Αρποκράτη.[2–44] Οι δύο αυτοί θεοί εισήχθησαν από τους Έλληνες αρχικώς στην Αίγυπτο προκειμένου να εξυπηρετήσουν την ενιαιοποίηση και τον συγκερασμό, κατά το δυνατόν, της λατρείας μεταξύ των διαφορετικών λαών, μάλιστα ο Σέραπις ανακηρύχθηκε ως πολιούχος της Αλεξανδρείας. Υπάρχουν πολλά ευρήματα τα οποία

υποστηρίζουν την άποψη ότι η λατρεία αυτών των θεών άνθισε πέραν του λεκανοπεδίου Tarim, στην Ινδία, Αραβία, Ferghana αλλά και στην Βακτρία και Σογδιανή.[2–45] Μία άλλη παρατήρηση αξίζει να τονισθεί εδώ: ο τύπος του ιδιαίτερου ανώτερου ενδύματος της Αθηνάς Αλκιδήμου, όπως παρουσιάζεται στην σφραγίδα της εικ. 2_4, είναι παρόμοιος με αυτόν του Ηρακλέους – Σεράπιδος, θεωρείται δε ότι απετέλεσε πηγή εμπνεύσεως για τα ενδύματα των πεφωτισμένων του Βουδισμού (Bodhisattva), όπως αυτοί παρίστανται στην Κινεζική εκδοχή τους, καθώς και γιά την ευρύτερη περιοχή περί τον βόρειο κλάδο της Οδού του Μεταξιού.[2–46]

Στην Niya μεταξύ των πολλών ανευρεθέντων υφασμάτων ένα έφερε παράσταση της Τύχης και του Κήτους.[2–47] Το θαλάσσιο τέρας απετέλεσε δημοφιλές θέμα της Ελληνικής τέχνης,[2–48] ενώ αναφορές του δεν λείπουν από τα έπη και την φιλολογία εν γένει.[2–49] Η παράσταση του Κήτους συνιστά ένα ακόμη στοιχείο που συνδέει την Ελλάδα με την Κίνα. Πράγματι το θαλάσσιο τέρας φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε ως υπόδειγμα για την μορφοποίηση και τροποποίηση του Κινεζικού δράκοντος, ο οποίος αποτελεί ακόμη και σήμερα σήμα κατατεθέν της πολυάνθρωπης χώρας.[2–50] Το ίδιο θέμα επηρέασε και την Ινδία, όπου αναγνωρίζεται στο πρόσωπο του τέρατος Makara, σχετικές δε παραστάσεις κατέστησαν ιδιαίτερα δημοφιλείς στις περιοχές όπου έφθασε η Ελληνική επιρροή.[2–51] Ο Boardman αναφέρεται σε ασημένιο επίχρυσο φάλαρο (δίσκο) από το Novouzensk (400 χλμ. βόρεια της Κασπίας),[2–52] εκτιθέμενο σήμερα στο Μουσείο Hermitage (Αγία Πετρούπολη). Το φάλαρο απεικονίζει έναν πολεμικό ελέφαντα με πυργίσκο - κάθισμα όπου εικονίζονται δύο πολεμιστές – ο ένας φέρων την Μακεδονική καυσία - διαθέτοντα παράσταση κήτους στην υφασμάτινη σέλα. Όπως αναφέρει ο Άγγλος μελετητής: '*Εκ πρώτης όψεως το αντικείμενο φαίνεται πολύ Ινδικό, όμως η προσθήκη πυργίσκου στην πλάτη του πολεμικού ελέφαντα υπήρξε Ελληνική επινόηση, ως εκ τούτου αυτός (ο ελέφας) είναι ένας διάδοχος εκείνων με τους οποίους οι Ινδοί βασιλείς συνήθιζαν να δωροδοκούν τους Δυτικούς*'. Από την άλλη ο Stančo έχει εντοπίσει 42 τέτοιες

παραστάσεις κητών - με ή χωρίς ηνιόχους - καθώς και Τρίτωνες στην Νότια και Κεντρική Ασία, τις περισσότερες από την Γανδαρίτιδα (Gandhara), χρονολογούμενες στην ύστερη Ελληνο - Βακτριανή και την Κοσσανική (Κουσανική) περίοδο.[2–53]

Παραστάσεις μειξογενών πλασμάτων ή τεράτων από το Ελληνικό μυθολογικό θεματολόγιο απαντώνται επίσης ανάγλυφες επί ιδιόμορφων κομψοτεχνημάτων Ελληνιστικής τορευτικής, ήτοι σε τεκμήρια επί μεταλλικών φύλλων (φάλαρα)[2–54] φέροντα ποικίλες συνθέσεις. Ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας κρίνεται το φάλαρο από Σαρματική ταφή στο Volodarka του σημερινού Δ. Καζακστάν, το οποίο αποδίδει τον Βελλερεφόντη επί του Πηγάσου καταβάλλοντα την Χίμαιρα (του δευτέρου αι. π.Χ.),[2–55] ενώ από τον ταφικό τύμβο 20 (kurgan) των Xiongnu του Noyon Uul (ή Noin Ula σημερινής Μογγολίας)[2–56] προέρχεται δεύτερο ανάλογο εύρημα με έντονη την Ελληνική πνοή. Διπλά φάλαρα με παράσταση γρύπα ή δράκοντα έχουν ανασκαφεί σε ταφή από τις θέσεις Novouzensk (πλησίον των εκβολών του ποταμού Βόλγα στην Κασπία) και Sidorovka (ποταμός Irtysh), αμφότερα της περιόδου από τον δεύτερο αι. π.Χ. ως τον δεύτερο μ.Χ.,[2–57] ενώ με την Ελληνιστική τέχνη των Σελευκιδών φαίνεται να συσχετίζεται φάλαρο με παράσταση αρπακτικού πτηνού εντός πλαισίου στεφάνων, το οποίο εντοπίσθηκε τυχαία στις όχθες του ποταμού Ishim (στο σημερινό Καζακστάν).[2–58] Τα φάλαρα αυτά, έργα Ελληνο – Βακτριανής ή Ελληνο – Παρθικής τέχνης, εμφανίζονται σε τάφους νομάδων σε μια ευρεία περιοχή οριζόμενη δυτικά από τις εκβολές του Βόλγα και τον ποταμό Ουράλη, και ως τις όχθες του Irtysh, ανατολικά, πιθανώς δε συνδέονται με τις μετακινήσεις νομαδικών φύλων στην Κεντρική Ασία, την πτώση της Ελληνο – Βακτριανής και τις εισβολές νομάδων στην Παρθία.[2–59]

Σύμφωνα με το '*Βιβλίο των Ύστερων Han*' (Hou Hanshu) η πρωτεύουσα του βασιλείου της Khotan ονομαζόταν Xicheng, 'δυτική πόλη' ή πόλη 'xi', υπήρξε δε σημαντικός εξαγωγέας του ημιπολύτιμου λίθου νεφρίτη.[2–60] Η πόλη κατά τον πρώτο – δεύτερο αιώνα μ.Χ. περιλάμβανε 32000 νοικοκυριά, είχε πληθυσμό 83000 κατοίκων και διέθετε 30000 άνδρες δυνάμενους να φέρουν όπλα.[2–61] Από τήν ευρύτερη περιοχή της Khotan προερχόταν ο νεφρίτης από τον οποίο

κατασκευάσθηκαν τα αφιερώματα του βασιλικού τάφου της Fu Hao,[2–62] οπότε η περιοχή φαίνεται να κατοικήθηκε αρκετά παλαιότερα από τον νομιζόμενο τρίτο αιώνα πρίν από την εποχή μας. Κατά τον Χριστόπουλο το όνομα Xi θα μπορούσε πιθανώς να συσχετισθεί με την ελληνική λέξη ‘σήρ’ για το μετάξι, δεδομένου ότι η Xicheng υπήρξε η πρώτη πόλη από όπου η κινεζική μέταξα εξήχθη στην δύση.[2–63] Θα πρέπει επ’ αυτού να σημειωθεί ότι η λέξη ‘σήρ’ μαρτυρείται ήδη από τον πέμπτο / τέταρτο αι. π.Χ., οπότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι οι Έλληνες εγνώρισαν την κινεζική μέταξα το αργότερο κατά την περίοδο των Αχαιμενιδών.[2–64] Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται επίσης, εν προκειμένω, η ανεύρεση σε Κελτικό τάφο της περιόδου Halstatt του έκτου αι. π.Χ. σωρού ευγενούς περυτιλιγμένης με υφάσματα από Κινεζική μέταξα.[2–65] Το γεγονός ότι στον θάλαμο υπήρχε και λέβης Ελληνικής εισαγωγής συνιστά στοιχείο που πιθανότατα υποδεικνύει τους Έλληνες ως μεταφορείς του εξωτικού αυτού υλικού.[2–66] Άλλωστε η εύρεση κινεζικής μετάξης στο κοιμητήριο του Κεραμεικού, σε ταφές του πέμπτου αιώνος π.Χ., επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι οι Έλληνες αυτήν την περίοδο εγνώριζαν το κινεζικό μετάξι.[2–67] Στην Κώ υπήρχε εγχώρια βιοτεχνία παραγωγής μετάξης από άγριο μεταξοσκώληκα, ήδη πρίν από την εποχή του Αριστοτέλους,[2–68] όπως και στην Αμοργό και Κύπρο. Σύμφωνα μάλιστα με πρόσφατη μελέτη της Παναγιωτακοπούλου κ.ά. ο άγριος μεταξοσκώληκας ήταν γνωστός στο Αιγαίο της δεύτερης χιλιετίας πρίν από την εποχή μας. Επιπρόσθετα υποστηρίζεται ότι υπάρχουν απεικονίσεις υφασμάτων από μετάξι σε Θηραϊκές τοιχογραφίες, ενώ εκφράζεται η υπόθεση ότι τα συγκεκριμένα υφάσματα αναφέρονται στα κείμενα της Γραμμικής Α’ και Β’.[2–69] Ανασκαφές στον Πύργο Κύπρου απεκάλυψαν επίσης την ύπαρξη ινών μετάξης από άγριο μεταξοσκώληκα, της Πρώϊμης Εποχής του Χαλκού.[2–70] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εν προκειμένω η άποψη του Χριστόπουλου, σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες της Άπω Ανατολής εξέτρεφαν μεταξοσκώληκες κατά τον πρώτο αιώνα μ.Χ.[2–71] Έχει, τέλος, υποστηριχθεί η δυνατότητα εξαγωγής μετάξης από δίθυρα

μαλάκια του είδους Pinna nobilis και η πιθανή ύπαρξη της ανάλογης οικονομικής δραστηριότητας στο Αιγαίο της Εποχής του Χαλκού.[2–72]

Η Khotan απετέλεσε το σημείο εμπορικής και πολιτιστικής επαφής μεταξύ Κίνας, βορειοδυτικής Ινδίας και Βακτρίας και διαδραμάτισε κρίσιμο ρόλο στην λειτουργία της Οδού του Μεταξιού.[2–73] Μέσω του κρατιδίου της Khotan θεωρείται ότι πραγματοποιήθηκε η επαφή της Δύσεως και της Κίνας των Qin, διά της οποίας μετεδόθηκαν αρχιτεκτονικές συλλήψεις, πολεμική τεχνολογία και θέματα γλυπτικής τέχνης.[2–74]

Συνοψίζοντας σημειώνουμε τα εξής στοιχεία:

α) στις υπώρειες του Kopet Dag αναπτύχθηκαν από παλαιά οικιστικά κέντρα όπως το Altyn Tepe και η Anau, τα οποία ανήκαν στον πολιτισμό BMAC, όπου έχουν εντοπισθεί Αιγαιακές επιδράσεις,

β) υπάρχουν πλείστες άλλες ενδείξεις για την ύπαρξη εμπορικών, τουλάχιστον, επαφών μεταξύ της Ανατολικής Μεσογείου (Μινωικής Κρήτης, Τροίας, αλλά και Ανατολίας) με απομακρυσμένες περιοχές της Κεντρικής Ασίας (Anau), οι οποίες έκαναν δυνατή την κυκλοφορία και διάχυση τεχνολογιών και αισθητικών προτύπων,

γ) η Νισαία, πρώτη πρωτεύουσα των Πάρθων, διαθέτει όνομα το οποίο μπορεί να ερμηνευθεί ως Ελληνικής καταγωγής ή συσχετίσεως,[2–1] και μάλιστα πολλαπλώς ήτοι ως προερχόμενο από τον Νίσο Πανδίωνος, ως πόλη ιδρυθείσα από τον Διόνυσο, αλλά και ως πρώτη πρωτεύουσα των Πάρθων τελούντων υπό την Ελληνική πολιτιστική επιρροή,[2–75]

δ) τουλάχιστον από τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες η Νίσα εμφανίζεται ως χώρος έντονης επιρροής του ελληνικού πολιτισμού, όπου η Διονυσιακή λατρεία και τελετουργία ακολουθούνται - παρουσιάζονται με ιδιαίτερη έμφαση,[2–76]

ε) η Anau της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. εμφανίζεται συσχετιζόμενη με την Niya, στον κλάδο της Οδού του Μεταξιού στην σημερινή αυτόνομη περιοχή Xinjiang των Ουϊγούρων, τοπικά σε απόσταση χιλιάδων χιλιομέτρων και χρονικά σε απόσταση σχεδόν δύο χιλιετιών!

ζ) η Niya αποδεικνύεται ως χώρος προνομιακής ασκήσεως της Ελληνικής επιρροής, από τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες.

Από τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να συντεθεί μια εσωτερικά συνεπής ερμηνεία των γεγονότων, βασιζόμενη στην 'κόκκινη κλωστή' η οποία φαίνεται να διαπερνά τα σχετικά γεγονότα και να συνδέει όλα τα μέρη: αυτή δεν είναι άλλη από την Ελληνική εμπορική ή άλλη παρουσία και επιρροή η οποία φαίνεται να ερμηνεύει τα άλλως δυσερμήνευτα γεγονότα. Η Ελλαδική επιρροή παρούσα στον πολιτισμό BMAC, είναι επίσης παρούσα στις υπώρειες του Kopet Dag, ακόμη και αν η Παρθική Νίσα είναι άσχετη της Διονυσιακής. Η συνεχής παρουσία - επιρροή του Ελλαδικού στοιχείου στην περιοχή ήδη από την τρίτη χιλιετία, ανανεωθείσα κατά την περίοδο των Αχαιμενιδών και, ιδίως, από την Αλεξανδρινή κατάκτηση και μετά, είναι αυτή που θα μπορούσε να γεφυρώσει τοπικά αλλά και χρονικά την απόσταση Anau - Niya και υπογραμμίζει την Ελλαδική πολιτιστική αλλά και πολιτική επιρροή στην Κεντρική Ασία αλλά και την Κίνα.

Εικ. 2_7: Ξύλινη πινακίδα από την Niya, φέρουσα επιγραφή σε γραφή Kharosthi και ασφαλισμένη με δύο σφραγίδες: η πρώτη με Ελληνιστική κεφαλή και η δεύτερη με κινεζικούς χαρακτήρες (International Dunhuang Project)

ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

3. Το κρατίδιο Zhongshan, η Xinjiang και οι Ελλαδικές επιδράσεις

Ελλαδικές επιδράσεις έχουν εντοπισθεί σε περιοχές κατά πολύ ευρύτερες του κρατιδίου της Khotan και των οικιστικών κέντρων – φυλακείων του τμήματος της Οδού του Μεταξιού περί το λεκανοπέδιο Tarim. Στην κοιλάδα του ποταμού Ily στο βορειότερο άκρο της Xinjiang έχουν ευρεθεί δύο ορειχάλκινα αγαλματίδια παριστάνοντα τον γονατίζοντα οπλίτη.[3–1] Τα αγαλματίδια ύψους 20 και 40 εκ. είναι το μέν ενδεδυμένο το δε ημι-ενδεδυμένο, όμως αμφότερα φέρουν κράνος με υψηλή, προς τα εμπρός καμπυλωμένη κορυφή και προσαρτημένα καλύμματα των παρειών. Κράνος αυτού του δημοφιλούς μεταξύ των Μακεδόνων τύπου έχει ευρεθεί στον τάφο του Φιλίππου II (Βεργίνα), ενώ παράστασή του απαντά σε νόμισμα του Λυσιμάχου, βασιλέως της Θράκης (305-281 π.Χ.).[3–2] Στην ίδια περίπου περιοχή την δεκαετία του 2000 ανεσκάφησαν 630 τάφοι της περιόδου από την εποχή των Αντιμαχομένων Κρατιδίων έως αυτήν της δυναστείας Han και τελικά της Jin. Οι τάφοι αποδίδονται στην άρχουσα τάξη της εποχής, περιλαμβάνουν δε πολύτιμα αντικείμενα (δακτυλίδια κ.ά.) τα οποία διαθέτουν απεικονίσεις '*αρχαίων μυθολογιών, που ήταν παρούσες κατά το παρελθόν στην περιοχή της κεντρικής και βορειοδυτικής Ασίας*',[3–3] έχει δε εκφρασθεί η υπόνοια ότι πρόκειται για θέματα της Ελληνικής Μυθολογίας.[3–4]

Το κρατίδιο Zhongshan (中山, *κρατίδιο των Κεντρικών Ορέων*) εκτιμάται ότι ιδρύθηκε κατά την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων (περί τις αρχές του πέμπτου αι. π.Χ.) από φυλές προερχόμενες από τις βορειοδυτικές στέπες. Οι φυλές αυτές εθεωρούντο μη κινεζικές (βαρβαρικές), απεκαλούντο Bai Di (白狄, λευκοί ξένοι), από δε τα τέλη του ογδόου αι. π.Χ. είχαν εγκατασταθεί στο βόρειο τμήμα της Κίνας (ανατολικά των ορέων Taihang).[3–5] Η Zhongshan περιελάμβανε σειρά τειχισμένων πόλεων ενώ διέθετε ισχυρό στρατό με πολλά πολεμικά άρματα,[3–6] υπήρξε δε ονομαστή για τους λεγομένους μέλανες πολεμικούς ίππους.[3–7] Οι ανασκαφέντες βασιλικοί τάφοι των ηγετών του κρατιδίου Zhongshan, χρονολογούμενοι από τό 310 π.Χ. περίπου, περιελάμβαναν την ταφή λέμβων, χαρακτηριστικό πρωτόγνωρο προς τις Κινεζικές συνήθειες το οποίο έχει δημιουργήσει μεγάλο προβληματισμό.[3–8] Επίσης φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν το έμβλημα της τρίαινας συνδυασμένο με την σπείρα ως σύμβολο ισχύος. Οι τάφοι του Zhongshan εγκαινίασαν την μνημειακή ταφική παράδοση στην Κίνα, στα αναθήματα δε αυτών των τάφων ευρίσκονται στοιχεία Μεσογειακής, Αιγαιακής και Ιρανικής επιδράσεως.[3–9] Ο Bagley, σχολιάζοντας τα ευρήματα των βασιλικών τάφων του Zhongshan, σημειώνει ότι διαφοροποιούνται από την επικρατούσα στην Κίνα αισθητική τάση, σε επί μέρους δε έργα αναγνωρίζει χαρακτηριστικά πρωτόγνωρα για την περιοχή τα οποία μάλιστα δεν φαίνεται να συνάδουν ούτε προς το ύφος των νομαδικών φύλων, δημιουργών του κρατιδίου.[3–10] Για παράδειγμα ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σχολιασμός στηρίγματος σε σχήμα τίγρης που κατασπαράσσει ελάφι,[3–11] όπου ο ερευνητής υπογραμμίζει: ‘*η τίγρη .. διαθέτει μυϊκή ενέργεια και δύναμη για την σύνθλιψη των οστών του θηράματος πρωτοφανή για την Κίνα, και μάλιστα χωρίς ταίρι ούτε στην πάλη των ζώων που θα μπορούσαν να εμπνεύσουν τους νομάδες..*’. Από την άλλη διακοσμητική παράσταση από νεφρίτη, ομοίως του κρατιδίου Zhongshan, παρουσιάζει σαφή διαφοροποίηση από προηγούμενα ανάλογα έργα αναφορικά με την επιτυχή απόδοση της

τρίτης διαστάσεως, με το τελευταίο χαρακτηριστικό να είναι εμφανές και σε ορειχάλκινο δυναμικό δράκοντα, μίξη αιλουροειδούς και ερπετοειδούς, προερχόμενο από το Xiadu.[3–12]

Αξίζει να σημειωθεί εν προκειμένω ότι κατά τις '*Παραδόσεις των Δυτικών Περιοχών*' (Xiyuzhuan) του '*Βιβλίου των Ύστερων Han*' (Hanshu) το Σινικό Τείχος, κατασκευασθέν από τον πρώτο αυτοκράτορα, απέτρεψε τις επιθέσεις των βαρβάρων Di.[3–13] Σύμφωνα δε με τον Χριστόπουλο οι βάρβαροι Di, κατά τον τρίτο αιώνα πρίν από την εποχή μας, δεν ήταν παρά Σκύθες ιππείς, ακολουθούντες Ελληνο – Βακτριανό βασιλέα.[3–14] Σημειώνεται ότι οι Σκύθες είχαν κάθε ευκαιρία να έλθουν σε επαφή με το Ελληνικό στοιχείο, στην Μαύρη Θάλασσα και αλλού, ενώ πιθανολογείται ότι κλάδος τους (Bai Di) ίδρυσε την πολιτική οντότητα του Zhongshan.[3–15] Μάλιστα οι Σκύθες εφοδίαζαν τους Έλληνες με δημητριακά ενώ επρομηθεύοντο από αυτούς αντικείμενα κύρους όπως μεταλλικά αγγεία, όπλα και κοσμήματα της αρεσκείας τους.[3–16] Εάν αυτή η ερμηνεία είναι αληθής τότε η χρήση της τρίαινας στους τάφους του Zhongshan θα μπορούσε ενδεχομένως να αποδοθεί σε Ελληνική επίδραση, δεδομένου ότι αυτή απετέλεσε τυπικό ελληνικό σύμβολο ισχύος, το οποίο έχει ενσωματωθεί στην Ασιατική εικονογραφία και έχει αποδοθεί ποικιλοτρόπως.[2–17] Άλλωστε το γνωστό Σκυθικό διακοσμητικό θέμα του άγριου ζώου,[3–17] φέρον σαφή της Ελληνική επίδραση, θεωρείται ότι επηρέασε την Κινεζική τέχνη κατά εμφανή τρόπο ήδη από το 500 π.Χ. περίπου,[3–18] με τις εξωτερικές επιδράσεις να είναι σαφείς και στην παραγωγή του διάσημου χυτηρίου Houma.[3–19]

Τα ορειχάλκινα διακοσμητικά μορφής τρίαινας τα οποία ανευρέθησαν στους τάφους των ηγεμόνων του Zhongshan φαίνεται να παραπέμπουν στις πρωιμότερες ανάλογες διακοσμήσεις επί ορειχάλκινων φερέτρων που ανεσκάφησαν από τις ταφές της πριγκίπισσας του κρατιδίου του Guo του ογδόου αι. π.Χ. (λάκκος M2011, ύστερη εποχή Δυτικών Zhou έως την πρώϊμη εποχή των Ανατολικών Zhou)[3–20] καθώς και σε ορειχάλκινες επιστέψεις κοντών (κανόνων, standards) με τριπλές προεξοχές που ομοίως συνόδευαν ταφές ηγεμόνων του κρατιδίου Rui.[3–21] Αυτοί οι τάφοι είναι οι πρώτοι στην Κίνα όπου οι νεκροί ενταφιάζονται μαζύ με τα άρματα, εκεί δε

ανεσκάφησαν τα αρχαιότερα αντικείμενο από σίδηρο στην κεντρική Κίνα.[3–22] Από τον ενδέκατο / δέκατο αι. π.Χ. προέρχεται καμπύλη σιδηρά μάχαιρα ανασκαφείσα στο Baicaopo (Lingtai) και τηρούμενη στο Περιφερειακό Μουσείο του Gansu, ενώ σώζονται και δύο νεώτερα αντίγραφά της.[3–22] Στις αρχές του ογδόου αι. π.Χ. χρονολογείται θραύσμα σιδηρού ξίφους από τον τάφο M2001 στην Sanmenxia του κρατιδίου Guo,[3–23] αλλά και ιδιόμορφο 'δόρυ – πέλεκυς' (halberd) που ανεσκάφη στον τάφο M27 του Liangdaicun και έφερε σιδηρά λεπίδα.[3–24] Το ιδιόμορφο 'δόρυ – πέλεκυς' από την επιφανή ερευνήτρια Rawson συσχετίζεται με ξένους από τα βόρεια της Κίνας, από την πλευρά μας δε θα προσθέταμε την ύπαρξη Μυκηναϊκών και Αιγαιακών εν γένει αναλόγων του όπλου και την δημοφιλία του στην Κεντρική Ευρώπη.[3–25] Συμπερασματικά στην περίπτωση των τάφων του Guo και Rui συνυπάρχει το διακοσμητικό στοιχείο της τρίαινας μαζύ με σημαντικές καινοτομίες, εισαχθείσες στην Κίνα από το εξωτερικό (τεχνολογία σιδήρου, ταφή με το άρμα),[3–26] ενώ εντοπίζονται και άλλα χαρακτηριστικά παραπέμποντα στην ύπαρξη επαφών με το εξωτερικό,[3–27] αφορώντα στην κεραμεική και την μεταλλοτεχνία: τα μικροσκοπικά αγγεία και άλλα ομοιώματα,[3–28] τα οξύληκτα αγγεία,[3–29] η διακόσμηση των επιφανειών αγγείων με αύλακες – ραβδώσεις,[3–30] οι αναθηματικές κτένες,[3–31] ο σκευομορφισμός κ.ά.[3–32] Αναλόγως στους τάφους του Zhongshan απαντάται το ίδιο διακοσμητικό στοιχείο της τρίαινας, παράλληλα με τις παρατηρούμενες εκεί Μεσογειακές, Αιγαιακές και Ιρανικές επιδράσεις. Το σύνολο των διαθέσιμων στοιχείων φαίνεται, κατά την άποψή μας, να υποστηρίζει την άποψη ότι το διακοσμητικό θέμα της τρίαινας και οι λοιπές επιρροές και καινοτομίες εισήχθησαν από το εξωτερικό, μέσω των Σκυθών οι οποίοι έδρασαν ως μεταφορείς Ελληνο - Ιρανικών κυρίως πολιτιστικών στοιχείων, χωρίς να υποτιμάται η διάχυση προτύπων και επιρροών από τον πολιτισμό της Βακτρίας – Μαργιανής (BMAC).[3–33]

Ενδεχομένως δεν είναι άνευ σημασίας ότι το σύμβολο της τρίαινας ταυτίζεται με το κινεζικό ιδεόγραμμα του όρους "山", το

οποίο έχει πολλάκις χρησιμοποιηθεί στην ζωγραφική, γλυπτική και διακοσμητική τέχνη.[3–34]

Εικ. 3_1 αριστ.: Ο γονατίζων πολεμιστής (Xinjiang), δεξιά: Κράνος από τον τάφο του Φιλίππου ΙΙ (Βεργίνα)

Άλλωστε είναι γνωστή η ιδιαίτερη λατρευτική σημασία του όρους σε πληθυσμούς της Κίνας κατά την Εποχή του Χαλκού. Ήδη από την εποχή της δυναστείας Zhou τα όρη προσλαμβάνονται ως κοσμικοί στύλοι, συνδέοντες τον ουρανό με την γή. Τα ιερά όρη, πέντε τον αριθμό, κατ' αναλογίαν ίσως των πέντε στοιχείων των Προσωκρατικών (γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ και αἰθήρ),[3–35] θεωρούνται ως τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα συν το κέντρο, προσδιορίζοντας την φυσική πραγματικότητα ως φύλακες του χώρου, ενώ δεν λείπουν και άλλοι συμβολισμοί τους ως πηγής της γονιμότητος και των υδάτων, ως χώρου μυήσεως ή ως κατοικίας θεοτήτων.[3–36]

Οι κάτοικοι της πεδιάδας Chengdu λάτρευαν το ιερό όρος, το πτηνό και τον ήλιο, τα οποία συνιστούσαν την ιερά τριάδα.[3_37] Οι Μινωΐτες, ομοίως, εκτιμάται ότι λάτρευαν το ιερό ή κοσμικό όρος,[3_38] το οποίο μάλιστα απεικονίζεται συχνά σε σφραγίδες και αλλού, εικ. 3_2.[3_39] Ο κινεζικός ιδεογραφικός χαρακτήρας του όρους προέρχεται από μετεξέλιξη παλαιότερης μορφής, η οποία απαντάται στην αρχαία γραφή επί μαντικών κελυφών και οστών, εικ. 3_4.[3_40] Ομοιάζει προς το σύμβολο 114 των Μινωιτών, εικ. 3_5, όμως η ομοιότητα γίνεται εκπληκτική εάν συγκριθεί με σύμβολο το οποίο έχει ευρεθεί εγχάρακτο σε κεραμεικό από τον Πρόδρομο Μποτσάνο της Κρήτης, εικ. 3_6.[3_41]

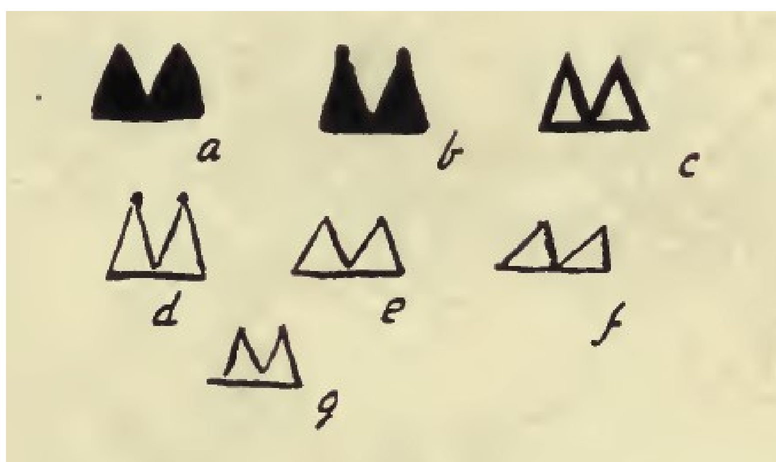
Εικ. 3_2: Σφραγίδα Μ1-5 από το κεντρικό ιερό Κνωσσού (1425-1340 π.Χ.) (Ashmolean Museum)

Oracle bone script	Bronze inscriptions	Large seal script	Small seal script

Εικ. 3_3: Χαρακτήρας shan διαχρονικά

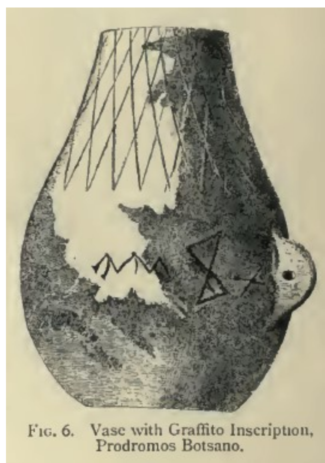

Εικ. 3_4: Κινεζική μαντική επιγραφή σε κέλυφος χελώνας (αντίγραφο)

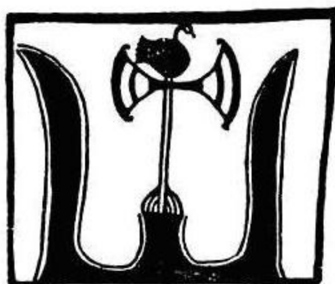

Εικ. 3_5: Σύμβολο 114, Evans

Σύμφωνα με την Μαρινάτου το ιερό όρος αποτελούσε για την Μινωική εικονογραφία ορόσημο της πορείας του ηλίου, ή αλλόμορφο του ίδιου του ηλίου.[3_42] Ενδεικτική μιάς πιθανής συσχετίσεως μεταξύ Chengdu και Μινωικής Κρήτης είναι η πήλινη λάρνακα της Υστερο - Μινωικής εποχής IIIb, από τα Γιοφυράκια. Στην λάρνακα απεικονίζεται ο ήλιος, υπό την μορφή λάβρυος, να αναδύεται μεταξύ των κορυφών του ιερού όρους, στεφανωμένος από το πτηνό, δηλαδή στην λάρνακα είναι παρόντα και τα τρία στοιχεία της Κινεζικής ιεράς τριάδος, εικ. 3_7.[3_43] Στα πλαίσια της απόψεως της Μαρινάτου θεωρείται ότι η ευρύτερη περιοχή της Εγγύς Ανατολής είχε μια περισσότερο ή ολιγώτερο κοινή πολιτιστική οπτική, επομένως οι όποιες συσχετίσεις με την Κίνα είναι ευρύτερες της Κρήτης, περιλαμβάνουσες και την Εγγύς Ανατολή.

Fig. 6. Vase with Graffito Inscription, Prodromos Botsano.

Εικ. 3_6: Κεραμεικό από τον Πρόδρομο Μποτσάνο με σύμβολα

Εικ. 3_7: Παράσταση ιεράς τριάδος από Μινωική σαρκοφάγο ΥΜ IIIb

Μεταξύ των ευρημάτων των τάφων Zhongshan περιλαμβάνεται χάλκινη πλάκα περιέχουσα εγχάρακτο αρχιτεκτονικό σχέδιο των τάφων και κείμενο βασιλικού διατάγματος![3–44] Ανάλογο εύρημα, αν και πολύ αρχαιότερο αλλά και χονδροειδέστερο, ευρέθη από τον Evans σκαλισμένο σε οικοδομικό λίθο των τάφων των Ισοπάτων, ενώ άλλο έχει εντοπισθεί σε θέση πλησίον της πυραμίδας του Senwosret I στην Αίγυπτο,[3–45] όμως με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία δεν μπορούμε να αχθούμε σε περαιτέρω συμπεράσματα ή σχόλια.

Η μνημειακή ταφική παράδοση στην Κίνα θα συνεχισθεί με τον τάφο του πρώτου αυτοκράτορος Qin Shihuangdi το 210 π.Χ. και με αυτόν του στρατηγού Han Qubing, αποθανόντος το 117 π.Χ. Σύμφωνα με Κινέζικες πηγές δώδεκα μεγάλα χρυσελεφάντινα αγάλματα, ύψους 10 μ. έκαστο και παριστάνοντα άνδρες ενδεδυμένους με ενδύματα ξένων και περίπλοκη κώμη, τοποθετήθηκαν έμπροσθεν του μαυσωλείου Epang.[3–46] Κατά τον Χριστόπουλο τα αγάλματα αυτά πιθανότατα απεικόνιζαν το Ελληνικό Δωδεκάθεο, αποτελούσαν δε τρόπαια του Κινέζου αυτοκράτορα, από την επικράτησή του επί Ελληνο - Ινδού βασιλέως![3–47] Την άποψη για Ελληνική συσχέτιση υποστηρίζει και η ανεύρεση στην κορυφή του όρους Αντι-Ταύρου (Nemrut) πληθώρας αγαλμάτων θεών, τα οποία πλαισίωναν βασιλικό τάφο – ιερό. Το ιερό ανηγέρθη περί το 60 π.Χ. από τον *Αντίοχο Α' Θεό* και περιελάμβανε αγάλματα ύψους 8-9 μέτρων του Διός - Ορομάσδη, Ηρακλέους, Τύχης, Απόλωνος – Μίθρα κ.ά., εικ. 3_8.[3–48] Η αναφορά, όμως, στα δώδεκα χρυσελεφάντινα αγάλματα δεν είναι το μόνο στοιχείο συσχετίσεως με τον Ελληνικό πολιτισμό. Έτσι σημαντικές ομοιότητες έχουν εντοπισθεί μεταξύ του Epanggong και των τάφων Zhongshan, από την μία, και του Μαυσωλείου της Αλικαρνασσού, από την άλλη.[3–49] Επιπρόσθετα ο Nickel υπογραμμίζει ότι η εμφάνιση γλυπτών ρεαλιστικών γυμνών μορφών σε πραγματικό μέγεθος κατά την περίοδο της δυναστείας Qin, χωρίς την ύπαρξη προηγούμενης παραδόσεως, θα πρέπει να αποδοθεί σε επαφή με την Ελληνιστική γλυπτική της εποχής.

Εξαίρετο παράδειγμα τέτοιας γλυπτικής αποτελούν οι χιλιάδες πολεμιστές από πηλό οι οποίοι ευρέθησαν στον τάφο του Qin

Shihuangdi. Με αυτούς εγκαινιάζεται η ρεαλιστική γλυπτική σε πολύ υψηλό επίπεδο εικονιστικής αναπαραστάσεως, χωρίς ανάλογο προηγούμενο αλλά και χωρίς αξιόλογη συνέχεια, αποτελώντας ένα μεμονωμένο παράδειγμα κινεζικής τέχνης![3–50] Έτσι σύμφωνα με τον Barnhart (σε ελεύθερη μετάφραση του γράφοντα):

'*Ενώ οι γλυπτές απεικονίσεις ανθρώπινων μορφών και προσώπων διαθέτουν μια αρχαία, αν και ασυνεχή, σποραδική ιστορία από την νεολιθική εποχή, δεν υπάρχει συνεκτική παράδοση ανθρώπινων απεικονίσεων στην Κίνα πριν από την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων. Και σ' αυτήν την περίοδο όμως αυτό που βρίσκουμε είναι κυρίως αεικονίσεις ξένων, 'βαρβάρων', οι οποίοι μας παρουσιάζονται ως μικροσκοπικοί ταχυδακτυλουργοί, μουσικοί και άλλοι διασκεδαστές, ή ως σκλάβοι που φέρουν τραπέζια, λυχνίες και μουσικούς κώδωνες.*'

Από τον Nickel, εξ άλλου έχει τονισθεί (ομοίως ελεύθερη απόδοση από την σύνοψη του σχετικού άρθρου):

'*Η γλυπτική ως καλλιτεχνικό μέσο χρησιμοποιήθηκε ευρέως στις τέχνες της Ελλάδας και της Ελληνιστικής Ανατολής, αλλά έπαιξε μικρό μόνο ρόλο στην αρχαία Ανατολική Ασία. Αυτό άλλαξε δραματικά με τον Πρώτο Αυτοκράτορα της Κίνας που σημάδεψε την άνοδό του στο θρόνο το 221 π.Χ. με την ανέγερση γιγάντιων χάλκινων γλυπτών έξω από το ανάκτορό του και την εγκατάσταση χιλιάδων αγαλμάτων από τερακότα στον τάφο του. Το παρόν κείμενο αποσκοπεί στη διερεύνηση της αιφνίδιας και βραχύβιας εξέλιξης της γλυπτικής που κατασκευάστηκε τον 3ο αιώνα π.Χ. στην Κίνα και την τοποθετεί στο πλαίσιο των εξελίξεων στην Ασία της εποχής. Το κείμενο συνδυάζει ιστορικά και αρχαιολογικά στοιχεία καθώς και τις γραπτές πηγές για να διερευνήσει εάν το εξαιρετικό ενδιαφέρον του πρώτου αυτοκράτορα για γλυπτική μπορεί να ήταν αποτέλεσμα επαφών με τον σύγχρονο ελληνιστικό κόσμο.*'[3–50]

Σύμφωνα λοιπόν με όλες τις ενδείξεις η γλυπτική αυτή ήταν αποτέλεσμα Ελληνιστικής επιρροής, η οποία δεν εξηντλήθη σε μεταφορά ιδεών αλλά πιθανότατα έλαβε και την μορφή άμεσης συμμετοχής αλλοδαπών ειδικευμένων τεχνιτών στην κατασκευή,

Ευρασιατικής ταυτότητος, όπως άλλωστε επιβεβαιώνει σχετική γενετική έρευνα λειψάνων εργατών της εποχής.[3_51] Ο Χριστόπουλος, μάλιστα, έχει προχωρήσει παραπέρα αποδεχόμενος την παρουσία Ελλήνων γλυπτών στα ανάκτορα της δυναστείας Qin.[3_52]

Ελληνική επιρροή αναγνωρίζεται επίσης σε νεκρική στήλη, ανασκαφείσα στο Tongshan (επαρχία Xuzhou) της περιόδου των ύστερων Han (206 π.Χ. - 24 μ.Χ.), η οποία μιμείται το ελληνικό αέτωμα. Πλησιέστερο προς το ελληνικό πρωτότυπο κρίνεται υπέρθυρο και αέτωμα ενός τάφου της ίδιας περιόδου και περιοχής, το οποίο φέρει ζωγραφικές παραστάσεις, εικ. 3_9.[3_53]

Εικ. 3_8: Θραύσματα αγαλμάτων θεών από τον βασιλικό τάφο – ιερό του Αντιόχου Α' Θεού στο όρος Αντι-Ταύρος (Nemrut)

Όμως ενδείξεις επιρροών και επαφών μεταξύ της Δύσεως και της Κίνας υπάρχουν ήδη από την Εποχή του Χαλκού. Η εύρεση στο λεκανοπέδιο Tarim δεκάδων λειψάνων ανθρώπων, τα παλαιότερα των οποίων χρονολογούνται περί το 1800 π.Χ., πυροδότησε πολλές συζητήσεις και δημιούργησε ερωτήματα για την καταγωγή τους.[3_54] Τα λείψανα αυτά τα οποία είχαν μουμιοποιηθεί λόγω των κλιματολογικών συνθηκών της ερήμου είχαν σχεδόν άθικτη την ένδυσή τους, συνοδεύοντο από τεχνουργήματα για την μετά θάνατον

ζωή και είχαν εμφανώς μη κινεζικά χαρακτηριστικά, δηλαδή λευκή επιδερμίδα, ξανθά μαλλιά και γαλανά μάτια. Σύμφωνα με την εμπειρογνώμονα επί θεμάτων προϊστορικής υφαντικής Barber ο τρόπος υφάνσεως και ραφής υφασμάτινων λωρίδων ώστε να παραχθούν τα τελικά ενδύματα, όπως αυτά διασώθηκαν, εμφανίζεται παρόμοιος με αυτόν των Μινωιτών, όπως ο τελευταίος προκύπτει από τις πληροφορίες οι οποίες παρέχονται από Αιγυπτιακές αναπαραστάσεις.[3_55] Η γενετική εξέταση λειψάνων από το κοιμητήριο Xiaohe της Πρώϊμης Εποχής του Χαλκού κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στην περιοχή κατοικούσε πληθυσμός ανάμεικτος από την Δύση και την Ανατολή.[3_56] Πιό συγκεκριμένα η μητρική γενεαλογία των λειψάνων προήρχετο τόσον από την Δύση όσον και από την Ανατολή, ενώ η πατρική προήρχετο μόνον από την Δύση. Στην νεκρόπολη ανευρέθησαν ξύλινα γεννητικά όργανα ως σύμβολα αναπαραγωγής, τόσο πολλά ώστε ο Mair να μιλήσει για μια '*θάλασσα φαλλών και γυναικείων αιδοίων*', αγνώστου σημασίας σκήπτρο μορφής φιδιού, ενώ δεν έλειπε και η εφέδρα, φυτό με θεραπευτική αλλά και παραισθησιογόνο δράση.[3_57] Μεταξύ των ευρημάτων περιλαμβάνονται επίσης ξύλινες μάσκες με προτεταμένη μύτη και βαθουλωτά μάτια, ενώ εκτιμήθηκε ότι μερικές πλευρές του πολιτισμού τους παρουσίαζαν δυτικές αναφορές.[3_58]

Εικ. 3_9: Υπέρθυρο και αέτωμα τάφου της περιόδου των ύστερων Han

Οι προαναφερθείσες μάσκες έχουν συγκεντρώσει το ενδιαφέρον των ερευνητών, μία δε από τις ενδιαφέρουσες ερμηνείες οι οποίες

προτάθηκαν είναι αυτή του Novozhenov. Ο τελευταίος την αποκαλεί '*μάσκα των Ashwins – Nasatia*' ήτοι Διοσκούρων,[3–59] αυτή δε η προσέγγιση ευρίσκεται σε συμφωνία με την άποψη του Parpola, η οποία επίσης συνδέει την προτεταμένη μύτη με τους Διοσκούρους. Ο γνωστός ερευνητής σημειώνει την γλωσσολογική συσχέτιση των Nâsatya (Σωτήρες - Διόσκουροι στην Σανσκριτική) με την μύτη, και ανακαλύπτει αναλογίες με τον πολιτιστικό κύκλο των τάφων της Gandhara,[3–60] περιοχής η οποία, σύμφωνα με το Dictionary of Greek and Roman Geography του W. Smith, τοποθετείται ασαφώς μεταξύ Πενταποταμίας (Panjab) και Kandahar. Εκεί έχει ανασκαφεί λατρευτική λάρνακα φέρουσα ανθρώπινη κεφαλή με προτεταμένη μύτη, σχετιζόμενη, κατ' αυτόν, με την λατρεία των Διοσκούρων. Στα πλαίσια αυτής της ερμηνευτικής προτάσεως μπορούν να ερμηνευθούν τόσον τα ανασκαφέντα στην νεκρόπολη σύμβολα αναπαραγωγικής λατρείας όσον και το οφιοδές σκήπτρο, δεδομένου ότι οι Διόσκουροι συχνά συνεδέοντο με αμφότερα.[3–61] Στο σημείο αυτό σημειώνουμε ότι μερικές εκατονταετίες αργότερα οι Κινέζοι παριστούν τους '*βαρβάρους*' (ξένους) με βαθουλωτά μάτια και προτεταμένη μύτη, υπερβάλλοντες έτσι ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά τα οποία διέφεραν από τα δικά τους.[3–62] Είναι επομένως ενδεχόμενο η υιοθέτηση αυτών των χαρακτηριστικών στις ιδιόμορφες μάσκες της νεκροπόλεως να σηματοδοτεί ανθρώπους γενετικά διαφορετικούς προς τους Κινέζους. Άλλωστε αυτή η υπόθεση φαίνεται να ενισχύεται από τα αποτελέσματα των γενετικών ερευνών σε μούμιες της Xiaohe. Εν κατακλείδι η παράσταση μορφών με τα προαναφερθέντα μη κινεζικά χαρακτηριστικά μπορεί να συνδέεται με την λατρεία των Διοσκούρων, ή να σηματοδοτεί την Καυκάσια (Ευρωπαιοειδή) φυλή, χωρίς να αποκλείεται να ισχύουν αμφότερες οι ερμηνείες δεδομένου ότι οι φορείς της λατρείας των Διοσκούρων θεωρούνται άνθρωποι αυτής της φυλής.

Άλλωστε η εισαγωγή στην Κίνα τόσον των ορειχάλκινων όσον και των σιδηρών εργαλείων φαίνεται ότι έχει λαβει χώραν από την Δύση, όπως και το άρμα και το εξημερωμένο άλογο.[3–63] Πράγματι τα πρώτα άρματα στην Κίνα εμφανίζονται στους τάφους της Anyang περί το 1200 π.Χ. και αποτελούν εισαγωγή μέσω της Κεντρικής Ασίας,

συνιστώντας ένα μόνον από τα στοιχεία που μαρτυρούν τις ευρύτερες επαφές της δυναστείας Shang με νομαδικές ομάδες του βορρά.[3_64] Σύμφωνα με την επικρατούσα σήμερα άποψη η βαθμιαία διάδοση των μεταλλουργικών τεχνικών σε ολόκληρη την Κεντρική Ασία έφθασε στην Xinjiang στην αρχή της δεύτερης χιλιετίας πρίν από την εποχή μας, ενώ και η τεχνολογία σιδήρου ακολούθησε μία χιλιετία αργότερα πάλι από το ίδιο σημείο 'εισόδου'.[3_65] Στην συνέχεια φαίνεται ότι οι σχετικές τεχνολογίες διαχύθηκαν σε ευρύτερα τμήματα της Κίνας και ιδιαίτερα στις Κεντρικές Πεδιάδες.

Ο ορειχάλκινος καθρέπτης συνιστά ένα αντικείμενο του οποίου η ιστορία και εξέλιξη στην Κίνα είναι αποκαλυπτική του εύρους αλληλεπιδράσεων μεταξύ λαών διαφορετικών παραδόσεων και τρόπων ζωής, ακόμη και εν απουσία προηγμένων τρόπων επικοινωνίας, η μελέτη του δε μπορεί να αποκαλύψει πώς ο Κινέζικός πολιτισμός μορφοποιήθηκε από τις μακρυνές επιρροές.

Εικ. 3_10: Μάσκα Ευρωποειδούς (Lop Nor)

Εικ. 3_11: Μαρμάρινο γλυπτό ίππου (α) από τέθριππο Μαυσωλείου Αλικαρνασσού 350 π.Χ., (β) από τον στρατό των κεραμεικών πολεμιστών του αυτοκράτορος Qin, 221-209 π.Χ.

Ο καθρέπτης εμφανίζεται στα πλαίσια του πολιτιστικού κύκλου Qijia στην σημερινή Μογγολία κατά την Πρώϊμη Εποχή του Χαλκού, θεωρείται δε ως εισαγωγή από τον πολιτισμό του Ώξου. Η διείσδυσή του στις κεντρικές πεδιάδες λαμβάνει χώραν κατά τα τέλη της πρώτης χιλιετίας πρίν από την εποχή μας, αρχικά στην Anyang. Ο πρώτος καθρέπτης με παράσταση ζώου ανεσκάφη στο κοιμητήριο του Guo, θεωρείται δε εισαγωγή από τις στέπες.[3_66] Αξίζει στο σημείο αυτό να υπογραμμισθεί ότι η εισαγωγή καινοτομιών στον πυρήνα της Κίνας λαμβάνει χώραν πάλι μέσω δύο κρίσιμων πυλών, Anyang και Guo, όπως και σε άλλες περιπτώσεις έχουμε διαπιστώσει!

Την ύπαρξη επαφών μεταξύ Xinjiang και Δύσεως πιστοποιεί και η μελέτη των βραχογραφιών στο Hutubi (πλησίον του Urumqi, Xinjiang, δέκατος / έννατος αι. π.Χ.).[3_67] Το διακοσμητικό θέμα του ζεύγους ίππων ανευρίσκεται στις βραχογραφίες αλλά και σε υδρία από την νεκρόπολη της Sialk B (αρχαίο Ιράν, πλησίον λίμνης Urmia, δέκατος / έννατος αι. π.Χ.),[3_68] σε πλήθος ελληνικών αγγείων ήδη από τον όγδοο αιώνα πρίν από την εποχή μας,[3_69] αλλά και σε χάλκινα αγγεία ως σύμβολο φατρίας της ύστερης εποχής των Shang.[3_70]

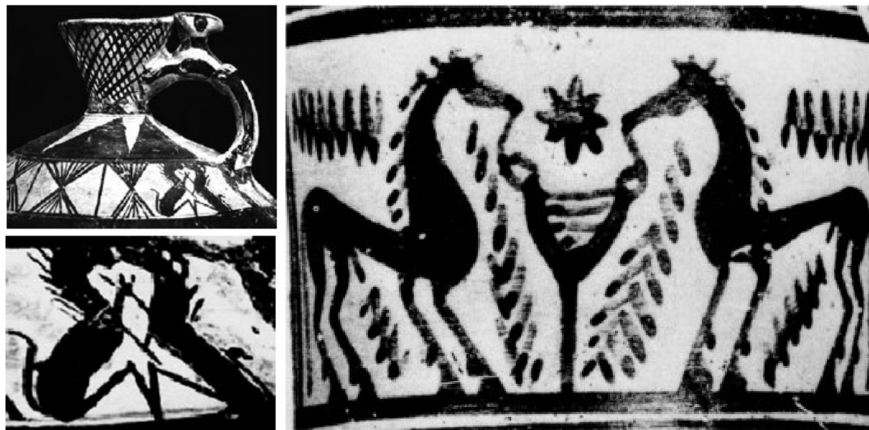
Επιπρόσθετα ομοιότητες παρατηρούνται μεταξύ της αυτής βραχογραφίας, αφ' ενός, και ασημένιας πλάκας ανασκαφείσας από το Luristan, αφ΄ετέρου, όπου στο στήθος ανθρώπινων μορφών φέρεται σχηματισμένο πρόσωπο. Οι ανθρώπινες μορφές των βραχογραφιών, τέλος, μοιράζονται το ίδιο κάλυμμα της κεφαλής αλλά και την αυτή στάση του σώματος με ορειχάλκινο γλυπτό του Ιράν (όγδοος / έβδομος αι. π.Χ.).[3–71] Όλες αυτές οι ομοιότητες αποτελούν ισχυρές ενδείξεις υπάρξεως επαφών μεταξύ Xinjiang και Ιράν, οι οποίες ενισχύονται από την άποψη ότι η πορεία της μεταδόσεως της τεχνολογίας σιδήρου ακολούθησε παρόμοια οδό. Σημειώνεται ότι η λατρεία των Διοσκούρων ή Διδύμων, συχνά υπό την μορφή ζεύγους ίππων, ήταν ευρύτατα διαδεδομένη, από κάποιους δε μελετητές θεωρείται αρχετυπική.[3–72]

Στην Μυκηναϊκή Ελλάδα οι *Διόσκοροι* ήταν ιδιαίτερα γνωστοί από παλαιά, όπως αποδεικνύουν οι αναφορές του Ορφέως, Ησιόδου και Ομήρου,[3–73] έχει δε υποστηριχθεί ότι μνεία τους γίνεται και σε πινακίδα της Γραμμικής Β'.[3–74] Άλλωστε ο Nilsson έχει προτείνει την άποψη ότι η λατρεία τους έχει τις ρίζες της στην Μινωική Κρήτη.[3–75]

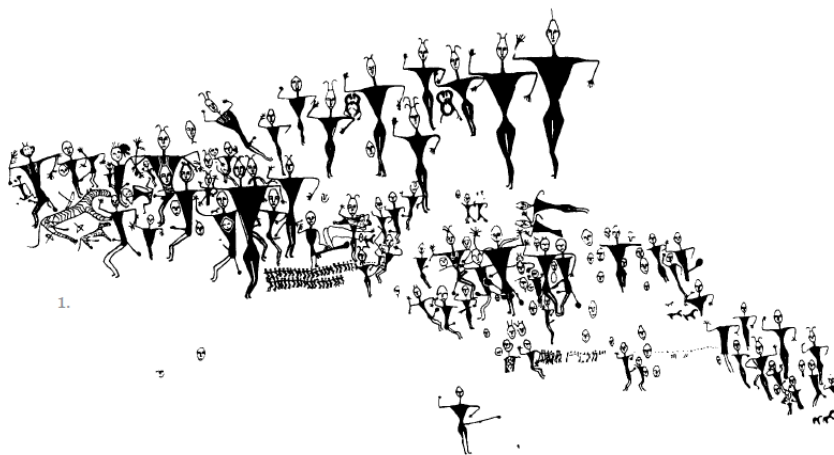
Τα πρωιμότερα θαμμένα άρματα χρονολογούνται από το 2000 π.Χ. περίπου, έχουν ανασκαφεί στα Ουράλια και αποδίδονται στον πολιτιστικό κύκλο Sintashta-Arkaim.[3–76] Στην περιοχή του σημερινού Ιράν οι παλαιότερες ταφές ίππων χρονολογούνται από την Εποχή του Χαλκού (Godin Tepe, 2000 π.Χ.), συνεχίζονται δε κατά την Εποχή του Σιδήρου (Dinkha και Baba Jan, όγδοος / έβδομος αι.).[3–77] Στην Ευρώπη οι αρχαιότερες ταφές ίππων είτε αρμάτων εντοπίζονται στην Μυκηναϊκή Ελλάδα, χρονολογούνται δε περί το 1500 π.Χ.,[3–78] ενώ στο όρος Παγγαίο έχουν ευρεθεί βραχογραφίες εικονίζουσες άρματα, παλαιότατες αλλά μη χρονολογημένες επακριβώς.[3–79]

Αναφερόμενοι στην τροχήλατη κεραμεική σημειώνουμε την άποψη σύμφωνα με την οποία αυτή ενδεχομένως εισήχθη από την Μεσόγειο πρίν το 1500 π.Χ.[3–80] Από την περίοδο Shang (1600-1050 π.Χ.) καθιερώνονται τα καλλιτεχνικά θέματα της σπείρας και της περιελίξεως σε αντίθεση (lei wen και yun wen), τα οποία θεωρούνται

τυπικώς Ελληνικά,[3_81] ενώ κατά τα τέλη της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. εμφανίζεται ο τετραγωνικός μαίανδρος.[3_82]

Εικ. 3_12: Πρόχους από την Siakl B (αριστερά άνω και κάτω λεπτομέρεια), Λεπτομέρεια οινοχόης Γεωμετρικής Περιόδου από τον Κεραμεικό (Δεξιά)

Εικ. 3_13: Βραχογραφία από το Hutubi, Xianjiang

Την ίδια περίοδο, στον τάφο της Fu Hao, εμφανίζονται τα πρώτα γλυπτά ειδώλια από πέτρα, θα περάσουν δε πολλές εκατονταετίες έως ότου, κατά την περίοδο Han, η γλυπτική σε πέτρα καταστεί πράγματι στοιχείο της κινεζικής ζωής.[3_83]

Ομοιότητες με την Ελλάδα έχουν επίσης διαπιστωθεί και στην αρχιτεκτονική της περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατών όπως και

στην ερυθρόμορφη και μελανόμορφη κεραμεική, όμως οι πλείστοι μελετητές απορρίπτουν κάθε σύνδεση με την αρχαία Ελλάδα αυτήν την περίοδο.[3–84]

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

4. Θρησκεία – ομοιότητες με την Δύση και την Ελλάδα

Η Βουδιστική τέχνη, αρχικώς αρνούμενη εμφατικά να απεικονίσει τον Βούδα ή τα πνεύματα, προχωρεί αργότερα στην αντικατάσταση της συμβολικής απεικονίσεως του θείου με την ανθρωπομορφική παράσταση. Το βήμα αυτό, σε αρμονία με μία Πανελλήνια συνήθεια – αντίληψη, πραγματοποιείται σαφώς υπό την επίδραση του Ελληνιστικού πολιτισμού.[4_1]

4.1 Βασίλισσα Μητέρα της Δύσεως

Στο πεδίο της θρησκείας μια πρώτη αναλογία σχετίζεται με την *Βασίλισσα Μητέρα της Δύσεως,* μια θεότητα για την οποία οι πρώτες αναφορές χρονολογούνται από την περίοδο της δυναστείας Shang (1600-1050 π.Χ.). Σύμφωνα με την Knauer η θεά ανήκει σε Ευρασιατικό πλαίσιο, ενώ η ίδια ερευνήτρια ανακαλύπτει αναλογίες και ομοιότητες με την Kubaba – Κυβήβη - Κυβέλη.[4_2] Κατά τά πρώτα έτη της εποχής μας η θεά εμφανίζεται συνοδευόμενη από ένα νέο πρόσωπο του κινεζικού πανθέου, τον Βασιλέα Πατέρα, σε κάποιες δε περιπτώσεις οι δυό τους εικονίζονται πλάϊ - πλάϊ και η εικόνα τους προσομοιάζει με όρος.[4_3]

Η διάχυση των ιστοριών και θρύλων του Ηρακλέους στην Κίνα φαίνεται ότι έλαβε χώραν κατ’ αρχήν στο κρατίδιο της Khotan για να επεκταθεί περαιτέρω στην επαρχία Xinjiang και σε όλη την Κίνα το επόμενο διάστημα, μέσω κυρίως του Βουδισμού.[4_4] Το πρότυπο του ισχυρού ήρωα ο οποίος επιτυγχάνει δύσκολα επιτεύγματα για το κοινό όφελος, σε ένα ημιθρησκευτικό πλαίσιο, αποτελεί Ελληνική επινόηση η οποία προσωποποιήθηκε κυρίως μέσω του Ηρακλέους. Με το άνοιγμα της Οδού του Μεταξιού και την ίδρυση της αποικίας της Khotan το πρότυπο διαχύθηκε στην Κίνα ως Jingang, αποκτώντας ιδιαίτερα Βουδιστικά χαρακτηριστικά. Αν και η υιοθέτηση των πολεμικών τεχνών χωρίς εξοπλισμό δεν περιορίστηκε στα Βουδιστικά μοναστήρια, η εισαγωγή τέτοιων αγώνων στην Κίνα πραγματοποιήθηκε ως αποτέλεσμα επιρροής από τον Ελληνιστικό κόσμο.[4_5]

Εικ. 4_1: Βασίλισσα Μητέρα της Δύσεως (Sichuan Provincial Museum, Chengdu)

4.2 Chih Nu, Ηώς και κλωστοϋφαντουργία

Η κινεζική θεότης Chih Nu της κλωστοϋφαντουργίας παρουσιάζει χαρακτηριστικά κοινά προς τις ηλιακές θεότητες, ιδιαίτερα με την θεά της αυγής, προσαγορεύεται δε και *Κόρη του Ουρανού*. Αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν την μοίρα, την αράχνη, τον γάμο με θνητό, την απροθυμία να εγκαταλειφθεί ο κοιτών του έρωτος ακόμη και σε βάρος του καθήκοντος, τον ουράνιο ποταμό, τον Γαλακτίτη Κύκλο κ.α.[4–6] Η πρώτη γραπτή αναφορά στην κόρη της κλωστουφαντουργίας περιλαμβάνεται στο Βιβλίο των Ωδών, Shih Ching, και χρονολογείται από την πρώτη χιλιετία π.Χ.,[4–7] έως δε την εποχή της δυναστείας των Han ο μύθος είχε εξελιχθεί σημαντικά. Από πολλές απόψεις η Chih Nu μπορεί να θεωρηθεί συγγενέστατη προς την Ηώ, θεά της αυγής στην Ελληνική μυθολογία,[4–8] κόρη του Υπερίωνος και της Θείας, αδελφή του Ηλίου και της Σελήνης. Η Ηώς, ως Κόρη του Ουρανού, θεωρείται, σύμφωνα με την Ινδοευρωπαϊκή θεώρηση, μέλος της ιεράς οικογένειας, αποτελούμενης επίσης από τον Ουρανό Πατέρα, την Θεά της Γής, και τους δύο υιούς του (Διοσκούρους).[4–9] Η Ηώς δεν φαίνεται να αναφέρεται στο σώμα των πινακίδων Γραμμικής Β', όμως είναι γνωστή στον Ησίοδο αλλά και στον Όμηρο, ο οποίος περιγράφει την ύστερη Εποχή του Χαλκού. Εκτιμάται ότι ο χαρακτήρας της Ηούς είναι πανάρχαιος στα έπη, οι δε ιστορίες της με τους θνητούς πιστεύεται ότι χρησίμευσαν ως υπόδειγμα δομήσεως των ιστοριών των σχέσεων θεαινών με τους θνητούς εν γένει.[4–10] Αυτή η εκτίμηση στηρίζεται στο γεγονός ότι οι σχετικοί μύθοι μοιράζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Άλλωστε οι πλείστες θεές οι εμπλεκόμενες σε σχέσεις με θνητούς συσχετίζονται με τον Ήλιο ή τον Ωκεανό, όπως η Θεά της Αυγής. Η Ηώς και οι αντίγραφες θεές συσχετίζονται με το ταξίδι, την επιστροφή στην πατρίδα ή την οικία των άλλων, όντας και η ίδια ταξιδευτής – οδηγός του ηλίου. Σημειώνεται ότι η γνωστή ερευνήτρια Gimboutas υποστηρίζει την Ευρωπαϊκή προέλευση της θεάς της νηματουργίας, χρονολογούμενης ήδη από την Πρώϊμη Νεολιθική. Άλλωστε στην Θεσσαλία έχουν ευρεθεί εγχάρακτοι σπόνδυλοι ατράκτου κλώσεως

από την έκτη / πέμπτη χιλιετία π.Χ., οι οποίοι θεωρούνται αφιερώματα στην θεά, ενώ σε θραύσμα αγγείου από τους Σιταγρούς Δράμας έχει ευρεθεί αποτύπωμα υφάσματος, χρονολογούμενο από την εβδόμη / έκτη χιλιετία π.Χ.[4_11]

Ο ιστός και το δίκτυ συνιστούν δημοφιλή διακοσμητικά θέματα στην *Παλαιά Ευρώπη*, εμφανισθέντα ήδη από την Νεολιθική εποχή όσον και κατά την Εποχή του Χαλκού,[4_12] συνδεόμενα με την θηλυκή Θεότητα της υφαντικής. Η παράδοση επιβιώνει και στην πρώτη χιλιετία π.Χ. όπως φαίνεται από Βοιωτικό αγγείο του ογδόου / εβδόμου αι. όπου παριστάνεται η Θεά με το δίκτυ, τον ιχθύ, το αμνιακό υγρό και την μήτρα, εικ. 4_2. Η Άρτεμις Δίκτυννα – Βριτόμαρτις της Κρήτης συνδέεται επίσης με το δίκτυ ψαρέματος αλλά και την μητρότητα, φαίνεται δε ότι ως Δίκτυννα (pi-pi-tu-na) έχει την αφετηρία της στην Μινωική περίοδο.[4_13]

Εικ. 4_2: Αμφορέας από την Βοιωτία, 700 π.Χ.

Η Ηώς, Έως ή Αύως απαντάται υπό το συγγενές όνομα της Usas στην Ινδία της Rigveda και ως Aurora στους Λατίνους. Κατά το

πέρας κάθε νύκτας η ροδοδάκτυλη Ηώς εκκινεί από την ανατολή με το άρμα της και αναγγέλλει στον Όλυμπο την άφιξη του Ηλίου. Τον τελευταίο θεωρείται ότι οδηγεί σε όλο το ημερήσιο ταξίδι του, έως την εσπέρα. Η Ηώς εμφανίζεται σχετιζόμενη με την υφαντική, όταν εμφανίζεται να δωρίζει ενδύματα στον Τιθωνό.[4_14] Τόσον η Chih Nu όσον και η Ηώς χαρακτηρίζονται από την ιδιαίτερη απόλαυση της ερωτικής συντροφιάς του εταίρου των, η οποία τις οδηγεί ακόμη και στην παραμέληση των καθηκόντων τους. Η Chih Nu θεωρείται ως μία ικανή υφάντρια η οποία όμως αντιμετωπίζει την υφαντική ως το εμπόδιο το οποίο την κρατά μακρυά από τον ερωτικό εταίρο της, άλλες φορές δε αυτή η αγάπη της την αποτρέπει από του να εκπληρώσει - τελειώσει το υφαντικό καθήκον της. Ομοιάζει στην Πηνελόπη η οποία υφαίνει συνεχώς, όμως ποτέ δεν τελειώνει το έργο της, αναμένοντας τον αγαπημένο εταίρο της, αλλά η ομοιότητα συμπεριλαμβάνει επίσης την Αθηνά όπως και την Κίρκη.[4_15, 4_16] Ένας άλλος Κινεζικός μύθος αναφέρεται στην ηλιακή θηλυκή θεότητα His-Ho η οποία αρματοδρομεί στον ουρανό, ομοιάζοντας έτσι με την ήδη αναφερθείσα Ηώ. Αυτή η ομοιότητα των σχετικών μύθων δεν μπορεί παρά να σημαίνει ότι η επικοινωνία στον αρχαίο κόσμο ήταν πολύ περισσότερο εκτεταμένη από όσο εν γένει πιστεύεται, στα πλαίσια δε αυτά η δόμηση της κινεζικής ταυτότητος δεν μπορεί να θεωρηθεί άμοιρη επιδράσεων από το εξωτερικό.[4_17] Μάλιστα ο Cambell υποστηρίζει εν προκειμένω ότι η ξένη επιρροή στην Κίνα είναι ήδη εμφανής στους τάφους της περιόδου Shang (1600-1050 π.Χ.). Η επιρροή αυτή, υποστηρίζει, προήρχετο κυρίως από την Δύση και είχε λάβει χώραν τόσον στην Νεολιθική περίοδο όσον και αργότερα, όταν εισήχθη η χρήση του πολεμικού άρματος, χαρακτηρίζει δε την σχετική συνάφεια ως '*Άρια – Ομηρική*'.[4_18] Άλλωστε αξιόλογοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η ανεπτυγμένη υφαντική τέχνη εισήχθη στην Κίνα από την Δύση, βασιζόμενοι στα εξαιρετικά ενδύματα τα οποία καλύπτουν τις γνωστές μούμιες της Xinjiang.[4_19, 3_56] Πράγματι σε ορισμένα ενδύματα που έφεραν μούμιες του Ürümchi διαπιστώθηκε η ύπαρξη της λεγομένης διαγώνιας υφάνσεως,[4_20] η οποία εκτιμήθηκε ως ξένη προς την τοπική παράδοση. Το εύρημα επιχειρήθηκε να συσχετισθεί με υπολείμματα υφαντών από τον πολιτιστικό κύκλο Hallstatt και να αποδοθεί, έτσι, σε

κάποιους υποθετικούς προγόνους των Κελτών,[4_21] όμως το Ευρωπαϊκό εύρημα χρονολογείται στην περίοδο 800-400 π.Χ., ήτοι είναι νεώτερο του Κινεζικού![4_22] Σύμφωνα με την Barber, εμπειρογνώμονα επί της προϊστορικής κλωστουφαντουργίας, η διαγώνια ύφανση απαντάται κατά πρώτον στο Alishar της τετάρτης χιλιετίας π.Χ., και την Τροία του 2600 π.Χ., κατά δε την Εποχή του Χαλκού είχε καταστεί κοινή στην Ανατολία, τον Καύκασο και την Νότια Ευρώπη.[4_23] Από την πρώιμη Εποχή του Χαλκού υπήρξε κτήμα των Μινωιτών,[4_24] ενώ η υιοθέτησή της αναγνωρίζεται και σε ενδύματα των τοιχογραφιών του Ακρωτηρίου Θήρας.[4_25] Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Adovasio αναφέρει ακόμη παλαιότερα αποτυπώματα διαγώνιας υφάνσεως επί κεραμεικών, προερχόμενα από την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, ήτοι το Αχίλλειον Θεσσαλίας και τους Σιταγρούς καθώς και την Anza (στην Χερσόνησο του Αίμου) και το Jarmo (σύγχρονο Β. Ιράκ), άπαντα της περιόδου από το 6100 π.Χ. και νεώτερα.[4_26] Επομένως η ανεύρεση της διαγώνιας υφάνσεως σε σωρούς Καυκασίων ή Ευρωπαιοειδών στην Xianjiang, αλλά και στην Ferghana, θα μπορούσε να συνδυαστεί - συσχετισθεί με την μετακίνηση μη Κινεζικών πληθυσμών προς τις Δυτικές Περιοχές (Xianjiang), ή με την επαφή με νομαδικά φύλα από τις στέπες, χωρίς να αποκλείεται η άμεση ή έμμεση εμπλοκή πληθυσμών της Ανατολικής Μεσογείου (των Ελλαδιτών ή και Μινωιτών, ειδικώτερα, μη εξαιρουμένων).[4_27]

Η άποψη αυτή, περί εξωτερικής επιδράσεως σχετικής με την κλωστοϋφαντουργία, ενισχύεται από τα ‘Αρχεία της δυναστείας Tang’ (Xin Tangshu) όπου αναφέρεται ότι μόλις άνοιξε η Οδός του Μεταξιού οι Han συνάντησαν τους κατοίκους της Khotan οι οποίοι ήταν πολύ καλοί στην κλωστοϋφαντουργία και ταπητουργία, διέθεταν δε ήδη εξημερωμένους μεταξοσκώληκες.[4_28] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εν προκειμένω παρουσιάζει επιτοίχιος διακοσμητικός τάπητας από τάφο της Sampula εικονίζων, πιθανώς, Ελληνο - Σκύθη βασιλέα με το δόρυ του και τον Κένταυρο Χείρωνα με σάλπιγγα, ενδεδυμένο με λεοντή και φέροντα το μακεδονικό καπέλο ‘καυσία’, εικ. 5_1.[4_29] Η απεικόνιση του Χείρωνος, συμβόλου του Αχιλλέως, και της λεοντής,

συμβόλου του Ηρακλέους, παρέχουν έδαφος για την διατύπωση της υποθέσεως ότι ο πολεμιστής με το δόρυ θα μπορούσε να είναι ο Αλέξανδρος ο Μέγας, δεδομένου μάλιστα ότι ο τελευταίος θεωρούσε τους δύο ήρωες ως προγόνους του. Το υφαντό εκτιμάται ότι προέρχεται από Βακτριανό ανάκτορο του τρίτου / δευτέρου αιώνος π.Χ. κατέληξε δε στα χέρια νομάδων επιδρομέων οι οποίοι έρραψαν παντελόνια από αυτό![4–30] Άλλωστε ο απόηχος των Αιγαιακών (Ελληνιστικών) θεμάτων μπορεί να ανιχνευθεί έως τους πρώτους αιώνες μ.Χ., για παράδειγμα σε έγχρωμο βαμβακερό ύφασμα από τον τάφο 1 της Niya της Οδού του Μεταξιού, της περιόδου των Han,[4–31] αλλά και από τα κοιμητήρια της Saiyiwake (Shanpula, Loupu County, Xinjiang) όπου επίσης εντοπίσθηκαν ισχυρές Ελληνιστικές επιδράσεις. Από τα τελευταία προέρχεται βαμβακερό ανθεκτικό υφαντό με κυματοειδή σχεδίαση και ρόδακες,[4–32] μάλλινη περικνημίδα διαθέτουσα παράσταση κεφαλής,[4–33] και επιτοίχιος διακοσμητικός τάπητας με παράσταση κεφαλής του Ερμή με κηρύκειο.[4–34] Οι εν λόγω παραστάσεις αποδίδουν συχνά τους ανθρώπινους χαρακτήρες με ξανθά μαλλιά, μεγάλα ορθάνοικτα μάτια και ρόδινη επιδερμίδα ενώ υιοθετούν τολμηρές χρωματικές αντιθέσεις προκειμένου να αποδόσουν την αίσθηση του τρισδιάστατου όγκου. Εν κατακλείδι όχι μόνον οι μορφές μπορούν να θεωρηθούν τυπικά Ελληνιστικές, αλλά και οι υιοθετούμενες στα προαναφερθέντα έργα τεχνικές θεωρούνται ομοίως κατ’ εξοχήν Ελληνικές.[4–35]

Την σημασία της εισαγωγής υφαντουργικής τεχνολογίας στην Κίνα από το εξωτερικό φαίνεται να επιβεβαιώνει και η ανεύρεση στην Niya υφάσματος με σχέδια, χρονολογούμενου από την περίοδο των Ανατολικών Han. Το ύφασμα αυτό είναι το πρώτο στο έδαφος της μεγάλης χώρας το οποίο είχε βαφεί με την χρήση κεριού, αξιοσημείωτο δε είναι ότι έφερε παράσταση της θεάς Τύχης καθώς και στιγμιότυπο με τον Ηρακλή να θανατώνει το λιοντάρι της Νεμέας.[4–36] Η Ελληνιστική συσχέτιση του θέματος παρέχει, επομένως, περαιτέρω αποδείξεις της επιρροής την οποία άσκησαν οι Έλληνες σε θέματα υφαντικής τεχνογνωσίας αλλά και διακοσμητικών θεμάτων.

4.3 Υπέρτατος θεός

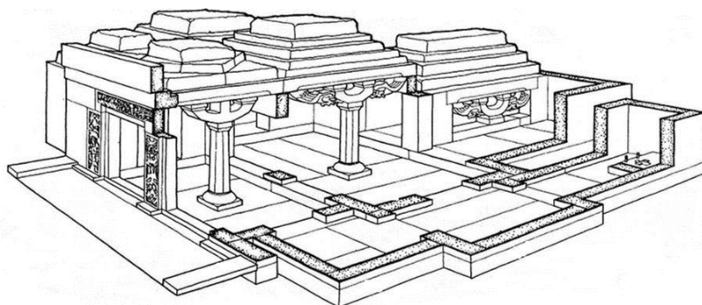
Όμως η θρησκευτική ομοιότητα των Κινέζων με τρίτους δεν περιορίζεται στις ανωτέρω θεότητες, αντίθετα περιλαμβάνει τον υπέρτατο θεό του ουρανού και των ανθρώπων, tees, ονόματος συγγενούς του θεωρούμενου ως πρωτο-Ινδοευρωπαϊκού *deus, βλ. το Ελληνικό Δεύς. Η ομοιότητα δεν έγκειται μόνον στο όνομα αλλά επεκτείνεται σε πλείστα άλλα χαρακτηριστικά, όπως στην σχετική θέση τους στο πάνθεον, στην θεουργία, την οικογενειακή κατάσταση, στον χαρακτήρα και την συμπεριφορά, στην ερωτική δραστηριότητά αλλά και στην τελετουργία, όπως αναλύει επιτυχώς ο Zhou Jixu.[4_37] Τέλος, οι Κινέζοι κάποια στιγμή οικοδόμησαν την λατρεία των προγόνων, θεωρούμενη επίσης ως τυπικό χαρακτηριστικό των Ινδοευρωπαίων,[4_38] αυτή δε η πίστη επιβιώνει μέχρι και σήμερα εκφραζόμενη με τον σεβασμό προς τους πρεσβύτερους.

Τέλος στην Κίνα απαντάται, ήδη από την δυναστεία Shang αλλά και την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων, η θρησκευτική πρακτική της τελετουργικής θανατώσεως αγγείων και λοιπών τεχνουργημάτων. Η σχετική τελετουργία συνιστά πρόσθετο στοιχείο που φαίνεται να συνδέει την αχανή χώρα με την Δύση.[4_39]

4.4 Ταφική αρχιτεκτονική των Han και εξωτερικές επιδράσεις

Η υιοθέτηση ψημένων τούβλων ως οικοδομικών υλικών εγκαινιάστηκε στην Κίνα κατά την φάση κατασκευής του μαυσωλείου του πρώτου αυτοκράτορα Qin Shi Huangdi, παρόλον ότι η σχετική καινοτομία ήταν κατακτημένη από πολύ παλαιότερα στους προηγμένους πολιτισμούς.[4_40] Προηγούμενα οι τάφοι των ευγενών κατασκευάζονταν σκαμμένοι στον βράχο, για να ακολουθήσουν κατά

την περίοδο Han οι λιθόκτιστοι τάφοι οι οποίοι απετέλεσαν με την σειρά τους καινοτομία για την Κίνα.[4_41] Στα πλαίσια σχετικής μελέτης του ο Chen Li έχει επισημάνει μερικές σημαντικές συνεισφορές της Δυτικής αρχιτεκτονικής επί της Κινεζικής ταφικής οι οποίες μάς διαφωτίζουν για το εύρος των επιρροών επί του θέματος. Η υιοθέτηση κιόνων στα πλαίσια της παραδοσιακής κινεζικής *ιεράς οδού*, της οδηγούσας στον τάφο ευγενών, εκτιμάται ως Δυτική επιρροή,[4_42] ενώ η χρήση τους στην θέση παραστάδων, συχνά μάλιστα εδραζομένων επί θηριόμορφων βάσεων, συσχετίζεται επίσης προς Ελληνιστικά υποδείγματα.[4_43] Ομοίως Ελληνιστική προέλευση και επιρροή αποδίδεται στην υιοθέτηση ταφικής στήλης σχήματος αετώματος κατά την περίοδο Han, μάλιστα δε περιλαμβάνουσας εγχάρακτη παράσταση περιγράφουσα τα ηρωϊκά κατορθώματα του νεκρού, γεγονός πρωτόγνωρο για μη ανήκοντα στο ανακτορικό περιβάλλον![4_44]

Εικ. 4_3: Τάφος από το Yilin (αριστερά) και την Μυλάσα (δεξιά).

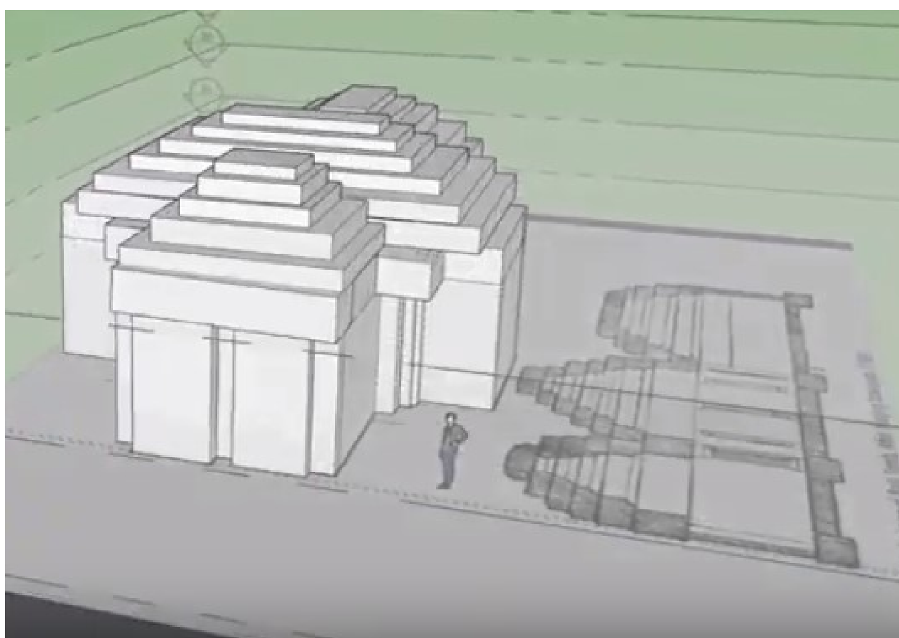
Σαφής Ελληνική επιρροή εντοπίζεται όμως και στον τάφο του Yinan της περιόδου Han, όπως και σε αυτόν του Baiji. Πράγματι αυτοί οι τάφοι διαθέτουν βαθμιδωτή – πυραμιδοειδή οροφή, η οποία από το εσωτερικό εμφανίζει όψη αδάμαντος με κύκλο στο υπερυψωμένο κέντρο, προκύπτουσα από την τοποθέτηση διαδοχικών λίθινων στρώσεων διαγώνια μεταξύ τους. Το χαρακτηριστικό αυτό εκτιμάται ότι έχει αντιγραφεί από το ταφικό μνημείο της Μύλασας, το οποίο με την σειρά του αποτελεί Ρωμαϊκό αντίγραφο σε μικρογραφία του Μαυσωλείου της Αλικαρνασσού![4_45] Βαθμιδωτή στέγη διέθετε και ο

Σκυθικός τάφος στον τύμβο του Kul Oba στην περιοχή του Παντικαπαίου Κριμαίας,[4_46] συσχετιζόμενος πολλαπλά με τον Ελληνικό πολιτισμό, ιδιαίτερα με την έκφρασή του στην παράλια Μαύρη Θάλασσα. Ο ερευνητής σημειώνει ότι νομαδικά Σκυθικά φύλα κινούμενα μεταξύ Μαύρης Θάλασσας και των ορίων του Κινεζικού χώρου θα μπορούσαν να μεσολαβήσουν για την μεταφορά των Δυτικών – συχνότατα Ελληνικών – αρχιτεκτονικών προσεγγίσεων στους Han.[4_47] Άλλη δυνατότητα μεταφοράς προτύπων και τεχνογνωσίας θα μπορούσαν να παράσχουν τεχνίτες από Ελληνικής επιρροής κρατίδια της περιοχής, την σχετική άποψη δε φαίνεται να ενισχύει αναφορά των αρχείων Hanshu σχετική με την επίδοση της Jibin (Gandhara ;) στην γλυπτική και οικοδομική δημοσίων κτιρίων.[4_48] Από την πλευρά μας σημειώνουμε την παρουσία Ελληνικών κοινοτήτων πλησίον της Xinjiang, για παράδειγμα της Αλεξανδρείας Εσχάτης απέχουσας από την έρημο περί τα 400 χιλιόμετρα,[4_49] οι οποίες θα μπορούσαν άμεσα να συμμετάσχουν σε αυτήν την διάχυση. Η δυνατότητα εμπορικών επαφών μεταξύ της Μαύρης Θάλασσας και των Han φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από την ανεύρεση στην περιοχή του Παντικαπαίου μεταξωτού υφάσματος με σχέδια, Κινεζικής προελεύσεως σύμφωνα με τον εμπειρογνώμονα Xia Nai![4_50]

*Εικ. 4_4: Οροφή τάφου Μυλάσας (αρ.) και τάφου ύστερων Han (*Qijiang Jianghan, δεξ.)

Στην περίοδο των Δυτικών Han έχουν επίσης εντοπισθεί πιθανές Ελληνικές επιρροές, οι οποίες αφορούν στην αρχιτεκτονική διάταξη του τάφου του αυτοκράτορα Liu Qi, του δευτέρου αι. μ.Χ. Πράγματι το μαυσωλείο του τελευταίου ακολουθεί το σχήμα της τρίαινας, θυμίζοντας από την άποψη αυτή το ιερό του Ελληνιστικού Ai Khanoum. Το τελευταίο στοιχείο μας επαναφέρει στο ήδη σχολιασθέν θέμα της ιεράς συσχετίσεως του σχήματος αυτού στην Ελλάδα και την σύνδεσή του με τον Δία, αλλά και την παράλληλη (ίσως) συμβολική λειτουργία του στην Κίνα![4_51]

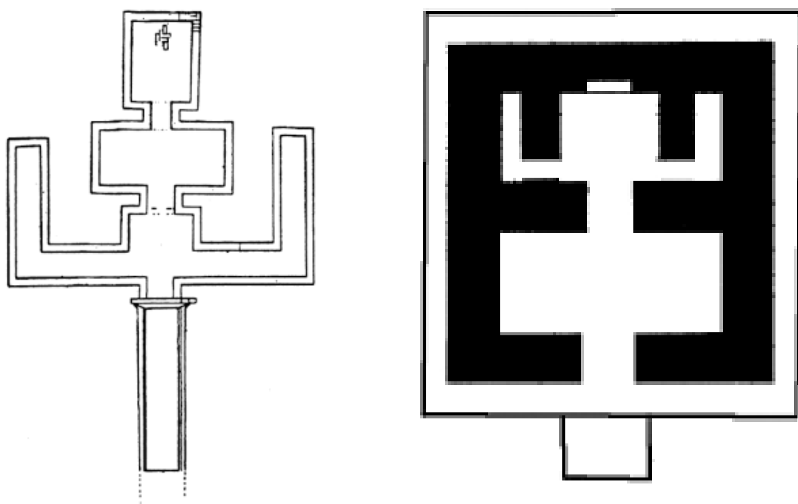

Εικ. 4_5: Σκαρίφημα τάφου Baiji

Ελληνική επιρροή αναγνωρίζεται επίσης στις αποτροπαϊκές κεφαλές της Μέδουσας – Γοργούς οι οποίες υιοθετούντο σε τάφους ευγενών του κρατιδίου των Chu της περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων.[4_52] Πράγματι οι αριστοκράτες αυτού του *βαρβαρικού* φύλου του Hunan συνήθιζαν να χρησιμοποιούν ως φύλακες της τελευταίας κατοικίας τους δαιμονικές κερασφόρες μορφές με εκτεταμένη την γλώσσα,[4_53] υπό την μορφή ειδωλείων ή απλώς προσώπων,[4_54] σε κάποιες δε περιπτώσεις αυτές οι μορφές

παραπέμπουν αναμφίβολα στην Γοργώ.[4_55] Πάντως το ίδιο στοιχείο της Μέδουσας – Γοργούς απαντάται επίσης σε τάφους των Σκυθών του Πόντου, ως Ελληνικής κατασκευής διακοσμητικό στοιχείων ιπποσκευής σε τύμβο του Krasnodar, σε τεχνουργήματα Ελληνικής χρυσοχοΐας αλλά και σε τάφους - βραχοσκεπές των ύστερων Ανατολικών Han (Chengdu, Sichuan).[4_56]

Πρίν κλείσουμε αυτήν την αναφορά μας θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε ότι τάφοι με κάτοψη πλησιάζουσα αυτήν της τρίαινας υπάρχουν και άλλοι στην Κίνα. Οι παλαιότεροι ανήκουν στην βασιλική νεκρόπολη των Shang (τάφος M260),[4_57] οι δε νεώτεροι στην περίοδο των Δυτικών Han (τάφοι M1, M2 και M8 στο Dayunshan Xuyi, Jiangsu).[4_58] Σε κάθε περίπτωση η επιβεβαίωση ή απόρριψη της υποθέσεως για την ύπαρξη συσχετίσεως μεταξύ του Ελληνικού συμβόλου εξουσίας και του ανάλογου συμβόλου του κρατιδίου Zhongshan, του τάφου M260 των Shang και αυτών των Δυτικών Han παραμένει θέμα ανοικτό προς περαιτέρω διερεύνηση και έλεγχο.

Εικ. 4_6: Κάτοψη τάφου του Liu Qi (αρ.) και του Ιερού του Ai-Khanoum (δεξ.)

ΠΕΜΠΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

5. Γλωσσολογικές συσχετίσεις – ιστορικές αναφορές

Ο Giles υπήρξε, ίσως, ο πρώτος που εντόπισε στην Κινεζική γλώσσα λέξεις δάνειες από την Ελληνική,[5–1] ενώ σημείωσε και την μεταφορά διακοσμητικών θεμάτων από το Αιγαίο στην μεγάλη αυτή χώρα της Ασίας. Στους μεταλλικούς καθρέπτες του δευτέρου αι. π.Χ. αναγνώρισε το γνωστό Ελληνικό διακοσμητικό θέμα του μαιάνδρου, τον λέοντα – άγνωστο στην Κίνα – με ρόπαλο στο στόμα, ακόμη δε και φτερωτό άλογο, ως άλλον Πήγασο.[5–2]

Ο Κινεζικός όρος για το σταφύλι (*pu t'ou)* παραπέμπει στο Ελληνικό *βότρυς*, προς επιβεβαίωση και του Στράβωνος ο οποίος έχει σημειώσει την εισαγωγή της αμπέλου στην περιοχή της Δυτικής και Κεντρικής Ασίας από τους Έλληνες, Στρ.15.3.11, 11.10.1-2.[5–3] Αναλόγως ο όρος για το καρπούζι προφέρεται στην Κινεζική *si kua*, έχει δε την έννοια της *νεροκολοκύθας* εισηγμένης από την Δύση. Η λέξη είναι ομόηχος της Ελληνικής *σικύας*, η οποία σημαίνει επίσης την *κολοκυνθίδα* (Liddell and Scott, s.v. *σικύα*).[5–4] Ελληνική προέλευση αναγνωρίζεται επίσης σε μια σειρά Κινεζικών όρων – λέξεων, οι οποίοι έχουν εντοπισθεί από τον Giles αλλά και τον Wu.[5–5]

Την ύπαρξη γλωσσικών δανείων της Κινεζικής από την Ελληνική έχει υποστηρίξει ο Chang καθώς και ο καθηγητής Χριστόπουλος. Ο πρώτος προέβη, ειδικώτερα, στην διαπίστωση για την ύπαρξη εκατοντάδων κινεζικών λέξεων οι οποίες προήρχοντο από

Ινδοευρωπαϊκή ρίζα, σε πολλές δε περιπτώσεις αναφέρθηκε και στην Ελληνική εκδοχή τους (Ελληνικό διαγλωσσικό ομότυπο).[5–6] Σύμφωνα με τον δεύτερο ερευνητή υπάρχουν γλωσσολογικές ενδείξεις, αν όχι αποδείξεις, για την Ελληνική παρουσία και επιρροή στην Κίνα, της οποίας άλλωστε μέρος είχε καταληφθεί από τους Ελληνο - Βακτριανούς, Στρ.11.11.1.[5–7] Έτσι το τοπωνύμιο Loulan (προφερόμενο Ganni) συνδέεται με την ελληνική λέξη '*κύανος*',[5–8] ενώ το παλαιότερο όνομα της Kashgar, Chalis ή Cialis σχετίζεται με την Ελληνική λέξη '*χάλις*' που σημαίνει τον άκρατο οίνο (Ησύχιος, s.v. χάλις).[5–9] Κατά την περίοδο των Han το όνομα της Loulan στην γλώσσα Kharosthi ήταν *Kroraina*, από δε τον Πτολεμαίο αναφέρεται ως *Χαύρανα*, Ptol.6.15.20.[5–10] Ο Χριστόπουλος εκφράζει την υπόθεση ότι, ενδεχομένως, το όνομα συνδέεται με την ελληνική λέξη *κροαίνω* (δηλ. κτυπώ), ή *ραίνω* (βρέχω, ραντίζω). Δεδομένου ότι η λέξη Loulan σημαίνει 'ρηγματωμένη περιοχή με νερά' η πιθανή σύνδεση με την Ελληνική δείχνει μη απορριπτέα.[5–11] Το παλαιότερο όνομα της Niya φαίνεται να σχετίζεται και αυτό με την ελληνική λέξη για το καθαρό νερό,[5–12] ενώ η ίδια η πρωτεύουσα Xicheng της Kothan ήταν η '*δυτική πόλη*' για τους Κινέζους.[5–13]

Σε κείμενα Kharosthi των πρώτων αι. μ.Χ. αναφέρονται Ελληνικά μέτρα και σταθμά όπως στατήρ – δραχμή, ενώ δεν λείπει και αναφορά σε κάποιον χαρακτηριζόμενο ως Yona (Ίωνα – Έλληνα;).[5–14] Το κοσμοπολίτικο περιβάλλον της Niya και της γύρω περιοχής, η πιθανολογούμενη παρουσία Ελλήνων στο κρατίδιο αλλά και η εμπορική συναλλαγή με τον Ελληνιστικό παράγοντα της Βακτρίας κατέστησε δυνατή την εισβολή σειράς Ελληνικών λέξεων στο τοπικό λεξιλόγιο.[5–15] Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται και η λέξη *παρεμβολή* (με την έννοια του στρατοπέδου) η οποία θεωρείται εισαχθείσα μέσω της Ινδίας.[5–16] Σε επιγραφές επί τοπικών νομισμάτων απαντώνται επίσης στερεότυπες εκφράσεις ισοδύναμες με Ελληνικές, οι οποίες αντιγράφουν Ελληνιστικά νομίσματα.[5–17] Μεταξύ νομισμάτων του Ευθυδήμου – Δημητρίου και Κινεζικών της περιόδου Qin εντοπίσθηκαν ομοιότητες οι οποίες σε συνδυασμό με πρόσθετα

αρχαιολογικά τεκμήρια οδήγησαν τον Enoki να υποστηρίξει την ύπαρξη 'ενός παρόμοιου και ενοποιημένου νομισματικού συστήματος' μεταξύ κρατιδίου της Khotan, του Ελληνο – Βακτριανού και του Κινεζικού κατά την περίοδο μετά την λήξη της περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων.[5_18]

Εικ. 5_1: Διακοσμητικό υφαντό από τάφο της Sampula με Ελληνικά θέματα (περίοδος Han, 206 π.Χ. – 220 μ.Χ)

Μεταξύ νομισμάτων του Ευθυδήμου – Δημητρίου και Κινεζικών της περιόδου Qin εντοπίσθηκαν ομοιότητες οι οποίες σε συνδυασμό με πρόσθετα αρχαιολογικά τεκμήρια οδήγησαν τον Enoki να υποστηρίξει

την ύπαρξη ‘ενός παρόμοιου και ενοποιημένου νομισματικού συστήματος’ μεταξύ κρατιδίου της Khotan, του Ελληνο – Βακτριανού και του Κινεζικού κατά την περίοδο μετά την λήξη της περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων.[5–18] Η ανεύρεση επιπρόσθετα νομισμάτων του Ερμαίου στην περιοχή της Khotan φαίνεται να ισχυροποιεί την άποψη ότι από την περίοδο του Ευθυδήμου υπήρξε συνεχής εμπορική επαφή με το Ελληνο – Βακτριανό βασίλειο.[5–19] Υπέρ της υπάρξεως εμπορικών επαφών μεταξύ του Ελληνο – Βακτριανού βασιλείου και του Κινεζικού χώρου συνηγορεί επίσης η άποψη ότι σε νομίσματα του πρώτου χρησιμοποιήθηκε νικέλιο, προερχόμενο πιθανώς από ορυχεία της περιοχής του σημερινού Κινεζικού Τουρκεστάν![5–20] Ο λεγόμενος *λευκός χαλκός* (pakfong ή paitung)[5–21] των Κινέζων φαίνεται παρόμοιας χημικής συστάσεως με νομίσματα νικελίου του Ευθυδήμου, γεγονός το οποίο εκτιμάται ως αποδεκτικό εισαγωγής της πρώτης ύλης από την Κίνα, υπό καθαρή μορφή (νικελίου) ή ως κράμα (χαλκού – νικελίου). Το γεγονός συνδυάστηκε με την παράλληλη παρουσία στην Βακτρία τεχνουργημάτων από καλάμια (bamboo) προερχομένων επίσης από την αυτή ευρύτερη γεωγραφική περιοχή της Κίνας από όπου πιθανολογείται η προέλευση του νικελίου των Βακτριανών νομισμάτων περί το 170 π.Χ.[5–22] Πάντως σημειώνεται ότι η άποψη για την ύπαρξη εμπορικών σχέσεων μεταξύ Han και Ευθυδήμου (και διαδόχων) έχει δεχθεί ισχυρή κριτική με διάφορα επιχειρήματα.[5–23]

Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η άποψη για την διείσδυση στην Κινεζική όρων οι οποίοι συσχετίζονται με κρίσιμες καινοτομίες ή ιδέες εισαχθείσες στην χώρα από το εξωτερικό. Σύμφωνα με τις απόψεις αυτές η εισαγωγή του άρματος στην Κίνα κατά την ύστερη εποχή των Shang συνοδεύτηκε από την υιοθέτηση του σχετικού όρου από το λεγόμενο Ινδοευρωπαϊκό λεξιλόγιο.[5–24] Κατά τον ίδιο τρόπο Ινδοευρωπαϊκή επιρροή, ειδικώτερα δε ‘Ιρανική’, αναγνωρίζεται στο γλωσσικό δάνειο για τον μάγο.[5–25] Μάλιστα υπέρ της υπάρξεως μάγων και μάλιστα Ευρωπαιοειδών στο βασιλικό περιβάλλον συνηγορεί η ανεύρεση στο ανάκτορο των Δυτικών Zhou (Fu-feng, επαρχία Shensi)

δύο μικρών κεφαλών του ογδόου αι. π.Χ. ανθρωπίνων μορφών οι οποίες διέθεταν Ευρωπαϊκά ή Καυκάσια χαρακτηριστικά έφεραν δε και σύμβολα σημαίνοντα τον μάγο.[5–26] Αμφότεροι οι δάνειοι όροι, αποτελούντες απόδειξη επαφών με το εξωτερικό, σχετίζονται και σηματοδοτούν την διάχυση στην αχανή χώρα στοιχείων τα οποία επιτάχυναν την τεχνολογική, κοινωνική και εν γένει πολιτιστική εξέλιξη.

Άμεση αναφορά των Κινέζων στους Έλληνες γίνεται στην περιγραφή της Ferghana στα 'Αρχεία του Μεγάλου Ιστορικού' κατά τον δεύτερο αιώνα π.Χ.[5–27] Εκεί η τελευταία αποκαλείται Dayuan, ήτοι Μεγάλη Ιωνία, περιγράφεται ως παραγωγός οίνου, ρυζιού και σίτου, θεωρείται δε διάσημη για τα άλογά της. Διαθέτει πολλές τειχισμένες πόλεις, σε αντίθεση προς τους νομαδικούς λαούς της εποχής, και πληθυσμό μερικών εκατοντάδων χιλιάδων, οι δε πολεμιστές της είναι ικανοί τοξότες.[5–28] Είναι χαρακτηριστικό ότι οι συνήθειες των κατοίκων είναι παρόμοιες με αυτές των Ελληνο - Βακτριανών, ενώ ο σεβασμός προς τις γυναίκες είναι χαρακτηριστικό το οποίο τονίζεται στο αρχαίο κινεζικό κείμενο.[5–29] Η Ελληνικότης της Ferghana αυτήν την περίοδο υποστηρίζεται και από τον Χριστόπουλο, ο οποίος επιπρόσθετα ταυτοποιεί την Lixuan, Lixuan, ή Lijian με την Αλεξάνδρεια Εσχάτη, βασιζόμενος σε γλωσσολογική συσχέτιση.[5–30] Άλλωστε η Dayuan μοιραζόταν με τις λοιπές Ελληνιστικές κρατικές οντότητες κοινό πολιτικό σύστημα, όπου οι δυνατότητες παρεμβάσεων των ευγενών υπήρξαν πολλές.[5–31]

Αξίζει εν προκειμένω να υπογραμμισθεί το γεγονός ότι οι Κινέζοι αποκαλούν τους Έλληνες με τους οποίους ήλθαν σε επαφή, ήτοι τους Μακεδόνες, ως Ίωνες, ακριβώς όπως και οι Ινδοί της προχριστιανικής εποχής (Yavana, Yona). Από την άλλη οι Πέρσες ονομάζουν Yaunã τους Ίωνες, ενώ τους Μακεδόνες αποκαλούν Yaunã takabara ήτοι Ίωνες με το ασπιδόσχημο καπέλλο (καυσία), όπως στην επιγραφή DNa του Δαρείου.[5–32] Αυτή η συνήθεια δεν μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί εάν αποδεχθούμε την συμβατική άποψη ότι οι Έλληνες έγιναν γνωστοί στους τρείς προαναφερθέντες λαούς κατά την Αλεξανδρινή εισβολή. Αντίθετα φαίνεται πιθανόν οι Ίωνες να απετέλεσαν το πρώτο Ελληνικό φύλο το οποίο έγινε γνωστό σε αυτές

τις απομακρυσμένες περιοχές, οπότε οι επακολουθήσαντες αργότερα Μακεδόνες απεκλήθηκαν με το όνομα των Ιώνων, ως συγγενείς. Σημειώνεται ότι αναφορές σε Ίωνες συναντώνται ήδη στις επιγραφές της Γραμμικής Β’. Στα Ομηρικά έπη οι Ίωνες αναφέρονται μόνον μία φορά ως *Ἰάονες ἑλκεχίτωνες*, *Ιλ.*13.685 κ.ε., όμως υπάρχουν αναφορές σε τουλάχιστον δύο θρυμματισμένες πινακίδες από την Κνωσσό (KN B 164, Xd 146.4), υπό την μορφή *i-ja-wo-ne*, χρονολογούμενες περί το 1400 π.Χ..[5–33]

ΕΚΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

6. Χάνδρες και λοιπά έργα υαλουργίας

6.1 Γενικά

Οι χάνδρες έκαναν την εμφάνισή τους στην Κίνα κατά τις περιόδους της Ανοίξεως και του Φθινοπώρου[6_1] καθώς και αυτής των Αντιμαχομένων Κρατιδίων.[6_2] Δεδομένου όμως ότι η εμφάνισή τους είχε σημειωθεί πολύ ενωρίτερα σε περιοχές όπως η Μεσοποταμία, η Αίγυπτος, το Αιγαίο κ.α. εκτιμάται ότι στην αχανή χώρα απετέλεσαν καινοτομία εισαχθείσα από το εξωτερικό, μάλιστα δε έχει υποστηριχθεί σχετικώς η ύπαρξη της λεγομένης εμπορικής *Οδού της Υάλου* λειτουργούσας ήδη από το 1500 π.Χ.[6_3]

Ιδιαίτερη θέση στην κατηγορία κατέχουν οι λεγόμενες οφθαλμόσχημες υάλινες χάνδρες και οι φέρουσες προεξοχές,[6_4] για το συμβολικό φορτίο των οποίων έχουν διατυπωθεί ποικίλες ερμηνείες εμπλέκουσες τον *διαβολικό οφθαλμό*, τον οφθαλμό *ός τα πανθ' ορά* κ.α.[6_5] Ο συμβολισμός του οφθαλμού υπήρξε ευρύτατα διαδεδομένος, μεταξύ των άλλων δε στοιχεία του ανευρίσκονται – ενδεικτικά - στην ίδια την Κίνα των Shang αλλά και στην Niya, στην Θήρα, στην Τροία, στον θησαυρό των Κεγχρεών κ.α.[6_6] Παραδείγματα οφθαλμόσχημων χανδρών με προεξοχές προέρχονται από την Αίγυπτο και την Μεσοποταμία[6_7] αλλά και από την Μυκηναϊκή Ελλάδα, όπως δείχνουν σχετικά ευρήματα της ΥΕ ΙΙΙ από την Ελάτεια και αλλού.[6_8] Η χρήση

κοβαλτίου από το Αφγανιστάν για την απόδοση του γαλάζιου χρώματος[6_9] αλλά και αυτή καθ' εαυτήν η μορφή των οφθαλμόσχημων χανδρών εθεωρήθηκαν από την Rawson ως απόδειξη για την ύπαρξη επαφών της Κίνας με την Κεντρική Ασία και, μέσω αυτής, με την Μέση Ανατολή,[6_10] ενώ άλλες χάνδρες έχει προταθεί να χαρακτηρισθούν ως εισαγωγές από την Αίγυπτο, με βάση την χημική σύσταση και την διακόσμηση.[6_11] Σχετικώς σημειώνουμε ότι η ύαλος απετέλεσε κατά την Εποχή του Χαλκού αντικείμενο εμπορίου, όπως τεκμηριώνεται από σχετικά κείμενα αλλά και από τα ναυάγια πλοίων της Αντιφέλλου και της Άκρας Χελιδονίας.[6_12] Τα δύο τελευταία, συσχετιζόμενα εμφανώς με τον Μυκηναϊκό παράγοντα, μεταξύ των εμπορευμάτων τους περιελάμβαναν και ύαλο ως πρώτη ύλη για τα υαλουργεία της εποχής, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονται και τα Αιγαιακά. Το γεγονός ότι στα τελευταία εχρησιμοποιείτο πρώτη ύλη υάλου εισαγόμενη (από την Αίγυπτο και Μεσοποταμία)[6_13] όσον και τοπικώς παραγόμενη,[6_14] καθιστά την ταυτοποίηση των προαναφερθεισών χανδρών με βάση την χημική σύσταση ως στερούμενη αδιαμφισβήτητης θεμελιώσεως.

Εικ. 6_1: Συλλογή χανδρών 1938,0524.753 του Βρεττανικού Μουσείου της περιόδου των Han και των Ανατολικών Zhou

Οι εγχάρακτες χάνδρες από κορνεόλη αποδίδονται παραδοσιακά στον πολιτισμό του Ινδού ποταμού,[6–15] αρκετά δε σχετικά τεκμήρια έχουν ευρεθεί στην Κίνα (Xianjiang, Yunnan, κοιμητήριο Lijiashan), μαζύ και με υάλινα αντίγραφά τους.[6–16]

Οι ψηφιδωτές υάλινες χάνδρες απετέλεσαν μιάν ώριμη καινοτομία της υαλουργικής τεχνολογίας, τεκμήρια της οποίας έχουν βρεί τον δρόμο τους ακόμη και έως την Κίνα υπό την μορφή μωσαϊκών αγγείων ή χανδρών,[6–17] ή ακόμη και χανδρών απεικονιζουσών ανθρώπινα πρόσωπα![6–18] Η συγκεκριμένη τεχνολογία θεωρείται αρχικώς επίτευγμα της Δύσεως, από πολλούς δε ερευνητές τα σχετικά ευρήματα χαρακτηρίζονται ως Ρωμαϊκά. Αν και ο χαρακτηρισμός μπορεί να είναι αληθής υπό την πολιτική έννοια του όρου, λειτουργεί – όμως – παραπλανητικά, συσκοτίζοντας την πραγματικότητα από την ουσιαστική άποψη. Πράγματι ο Ρωμαϊκός όρος για την ύαλο φαίνεται να εμφανίσθηκε – επινοήθηκε κατά τον πρώτο αι., ενώ η *ύαλος* υπήρξε ήδη από μακρού τμήμα του Ελληνικού - Ελληνιστικού λεξιλογίου και αντικείμενο της σχετικής παραγωγής,[6–19] διαδεχόμενη, πιθανώς, την θέση του Μυκηναϊκού *κυανού*, ku-wa-no. Για παράδειγμα η *Καρανίς* (σημερινό Kom Aushim), ιδρυθείσα από τον Πτολεμαίο ΙΙ τον Φιλάδελφο, διακρινόταν για την ιδιαίτερη επίδοσή της στην υαλουργία,[6–20] παράγουσα ψηφιδωτή ύαλο και υιοθετούσα την διακόσμηση επιφανειών μέσω της πολυεδρικής κοπής.[6–21] Προϊόντα της υαλουργίας της είχαν φθάσει έως την απομακρυσμένη *Αλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο* (Begram στο σημερινό Αφγανιστάν),[6–22] επίσης ιδρυθείσα από τον Μ. Αλέξανδρο (Arr.3.28.4, Diod. Sic. 17.83.1), θέση η οποία διέθετε πολυάριθμη Ελληνική (Μακεδονική) κοινότητα, Curt. 7.3.23, έχει θεωρηθεί δε ως ευρισκόμενη υπό Ελληνιστική, μάλιστα δε, Αλεξανδρινή πολιτιστική επιρροή.[6–23] Στο ίδιο κλίμα ερευνητές αποδίδουν αριστουργήματα της αρχαίας υαλουργίας, όπως το περίφημο αγγείο Portland, στους Ρωμαίους,[6–24] υποβαθμίζοντες τις περί του αντιθέτου ενδείξεις,[6–25] ενώ ανάλογη είναι η στάση τους, επί παραδείγματι, αναφορικά με το καλλιτεχνικό ύφος της κεραμεικής της Εγνατίας (Gnathia), στην οποία ομοίως αναγνωρίζεται Ρωμαϊκή προέλευση![6–26] Αναλόγως ευρήματα από την υπό Ρωμαϊκή κυριαρχία Αίγυπτο, αν και Ελληνικά ως προς την καλλιτεχνική φύση τους,

χαρακτηρίζονται ως Ρωμαϊκά, παρόλον ότι η πολιτιστική και η εν γένει επιρροή των τελευταίων επί της Αιγύπτου υπήρξε ελλάσσων![6_27]

Η υποκατηγορία των συνθέτων χανδρών ή πλακιδίων των απεικονιζουσών ανθρώπινα πρόσωπα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα για την αισθητική τελειότητά της καθώς και εν σχέσει προς το εδώ συζητούμενο θέμα του χαρακτηρισμού σειράς κομψοτεχνημάτων της υαλουργίας ως Ρωμαϊκών εν γένει. Παραδοσιακά τέτοια τεκμήρια χαρακτηρίζονται ως Ρωμαϊκά χρονολογούνται δε περί τον πρώτο αι. μ.Χ. Πιό συγκεκριμένα από τον Liu υποστηρίζεται ότι η σχετική τεχνογνωσία αποτελούσε κτήμα τεχνιτών από την Πτολεμαϊκή - Ρωμαϊκή Αίγυπτο, την Συρία και ίσως θέσεις της Μέσης Ανατολής,[6_28] ενώ η Dubin εκτιμά ότι η Ελληνιστική Αλεξάνδρεια υπήρξε ένα ιδιαίτερο κέντρο για την παραγωγή μωσαϊκής υάλου, προηγηθείσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.[6_29] Η Ελληνική συσχέτιση της σχετικής τεχνικής προκύπτει και από τις θέσεις ευρέσεως των πλείστων από αυτές τις σύνθετες, ψηφιδωτές χάνδρες, μάλιστα δε τις απεικονίζουσες πρόσωπα, καθώς και των σχετικών τεχνουργημάτων:

α) μια σειρά ένθετων ψηφιδωτών παραστάσεων με άνθη έχει ευρεθεί στην ίδια την Αλεξάνδρεια,[6_30]

β) πληθώρα ψηφιδωτών αγγείων προέρχονται από την Καρανίδα, όπως αναφέρθηκε ήδη,

γ) μικροσκοπικές ψηφιδωτές χάνδρες έχουν ευρεθεί στην Κριμαία και την Μαύρη Θάλασσα εν γένει,[6_31] σε Ελληνίδες πόλεις και εμπορεία,

δ) ψηφιδωτή χάνδρα απεικονίζουσα πρόσωπο γυναίκας έχει επίσης ανασκαφεί στο Bara (πλησίον του συγχρόνου Peshawar), μητροπολιτική θέση του Ελληνο - Ινδικού βασιλείου και, εν συνεχεία, της Κοσσανικής Αυτοκρατορίας,[6_32] αν και ερευνητές τείνουν να αποσιωπήσουν - υποβαθμίσουν τον Ελληνικό χαρακτήρα του οικισμού,[6_33] ονομάζοντας το εύρημα Κοσσανικό! Κι' αυτό παρόλον ότι οι μωσαϊκές χάνδρες και πλακίδια είναι αποτελέσματα – προϊόντα μακράς εξελίξεως της υαλουργικής τεχνολογίας, της οποίας οι Κοσσάνοι εστερούντο! Σε κάθε περίπτωση τα θέματα των

παραστατικών ψηφιδωτών χανδρών και πλακιδίων περιλαμβάνουν μερικά Αιγυπτιακά θέματα,[6_34] διάφορα μεικτού ή συγκρητιστικού είδους,[6_35] κυρίως όμως απεικονίζουν Ελληνικούς χαρακτήρες της λεγομένης Νέας Κωμωδίας,[6_36] συσχετιζόμενα έτσι με τις θεατρικές μάσκες του Ελληνιστικού θεάτρου στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο και αλλού. Αναφορικά με την εξέλιξη της σχετικής τεχνολογίας σημειώνεται η Αιγυπτιακή παράδοση, όπως αυτή έχει εκφρασθεί στο υαλοθέτημα του τελευταίου φαραώ πρίν την Αλεξανδρινή κατάκτηση Nectanebo II (360-340 π.Χ.),[6_37] ενώ υπάρχει αντίστοιχο τεκμήριο από την Τεβτυνίδα (Πτολεμαϊκή Θεοδοσιούπολις, Tebtynis)[6_38] και από τον τάφο του ιερέως Petosiris λίγο αργότερα.[6_39] Σημειώνεται, πάντως, ότι τουλάχιστον τα δύο τελευταία από τα προαναφερθέντα τεκμήρια παρουσιάζουν ισχυρή Ελληνική συσχέτιση, από δε την Τεβτυνίδα προέρχεται μεγάλος αριθμός Ελληνικών παπύρων ενώ η πόλη ήταν γνωστή και για το διακεκριμένο υαλουργικό εργαστήριό της.

Εικ. 6_2: Μωσαϊκή χάνδρα απεικονίζουσα την Μέδουσα

6.2 Περισσότερα για το Begram

Μεταξύ των υάλινων τεχνουργημάτων τα οποία ευρέθησαν στο Begram περιλαμβάνεται αγγείο με παράσταση του Φάρου της Αλεξανδρείας, το οποίο – όπως υπεστήριξε ο Kurz - απετέλεσε εισαγωγή από την σπουδαία Ελληνιστική μητρόπολη. Μάλιστα σύμφωνα με τον Ajmal Yar, επιμελητή του Μουσείου της Kabul, το πρόσωπο που εικονίζεται δίπλα στον Φάρο είναι ο Πτολεμαίος Ι Σωτήρ (367-285 π.Χ.) που έδωσε την εντολή ανεγέρσεως.[6_40] Στην ίδια θέση έχει ευρεθεί κεφαλή σατύρου καθώς και φιάλες ‘χυτευμένες και με ραβδώσεις’ ή ‘χυτευμένες μέσω σωληνίσκου’ οι οποίες είναι κοινές στην Ινδία (Arikamedu ή αρχαία Πωδούκη), Τύλο (;), ed-Dur κ.α.[6_41] Επίσης δεν λείπουν διακοσμημένα υάλινα κύπελλα, ανάλογα προς Αλεξανδρινά, ελεφαντοστεϊνα Ινδικά τεχνουργήματα με Ελληνίζοντα στοιχεία,[6_42] μετάλλια (εμβλήματα), Κινεζικά τεχνουργήματα (κιβώτια και φιάλες) στιλβωτά με ρητίνη της περιόδου των Han κ.ά.[6_43] Μάλιστα με βάση το γεγονός ότι αυτά τα στιλβωτά τεχνουργήματα απετέλεσαν προϊόντα κύρους αυτοκρατορικού εργαστηρίου ο Zhang έχει υποστηρίξει ότι η αριστοκρατία του Begram είχε κάποιες πολιτικές και οικονομικές σχέσεις με τις δυναστείες των Δυτικών Han και Xin, άποψη την οποία συμμερίζεται και η Pirazzoli-t'Serstevens.[6_44] Σχετικώς σημειώνουμε ότι είναι πιθανόν η Αλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο (Begram) να υπήρξε οικιστικό κέντρο του βασιλείου το οποίο στην επίσημη ιστορία των πρώιμων Han (Hanshu) αναφέρεται ως Jibin.[6_45] Πράγματι με βάση αναφορές στην Hanshu πιθανολογείται ότι ο Ερμαίος,[6_46] Yinmofu των κινεζικών πηγών, συνεργάστηκε στρατιωτικά με τις κινεζικές δυνάμεις για την επιβολή τους επί της εχθρικής Jibin.[6_47] Μετά την επικράτησή τους ο Yinmofu ανεδείχθη σε ηγεμόνα της Jibin με την βοήθεια, υποστήριξη και αποδοχή της Κίνας. Επισημαίνεται ότι ο Yinmofu αναφέρεται ως υιός του βασιλέως των Rongqu, με την τελευταία λέξη να μεταγράφεται ως Yonaka ήτοι, πιθανώς, Ιωνικό – Ιώνων ήτοι Ελλήνων, τα δε σχετικά γεγονότα τοποθετούνται στο διάστημα 48 – 33 π.Χ.[6_48]

Στα ευρήματα της Αλεξανδρείας υπό τον Καύκασο ανήκει και Ινδικού ύφους αγγείο με την μορφή της γυναίκας – πτηνού, το οποίο φαίνεται να συνδέεται ή έστω να συσχετίζεται με την Δύση τόσον λόγω του ονόματός του (kinnari) όσον και του θέματος, το οποίο παραπέμπει σε σύλληψη οικεία στην ευρύτερη Ανατολική Μεσόγειο, του Αιγαίου μη εξαιρουμένου![6_49]

Εικ. 6_3: Η Αιγυπτία γυναίκα – πτηνό (Αίγυπτος), αριστερά, Μινωϊκή γυναίκα - πτηνό, δεξιά (σφραγίδα CMS II.6 28)

Επανερχόμενοι στον θησαυρό του Begram σημειώνουμε την ανεύρεση εκεί ιδιαίτερης κατηγορίας υάλινων αντικειμένων, ήτοι αυτών που διαθέτουν εγχάρακτες εικονιστικές παραστάσεις. Τέτοια υαλουργήματα φαίνεται ότι εμφανίσθηκαν κατά το δεύτερο ήμισυ του πρώτου αι. μ.Χ. Εντυπωσιακό εμφανίζεται εν προκειμένω το κύπελλο MG 19086 το οποίο φέρει δύο πανομοιότυπες παραστάσεις οπλίτη διακοπτόμενες από θαμνοειδή άμπελο, διακοσμητικό στοιχείο δημοφιλές στα Ελληνιστικά αγγεία.[6_50] Μια δεύτερη κατηγορία υάλινων αγγείων με παραστάσεις, κατά τι νεώτερη, συνδυάζει την πολυεδρική κοπή και χαρακτηρίζεται επίσης από την ύπαρξη επιγραφών στην Ελληνική, προέρχεται δε κατά τα φαινόμενα από την Αίγυπτο,[6_51] όπου η Ελληνική πολιτιστική επιρροή συνεχίσθηκε αρκετά μετά την Ρωμαϊκή κατάκτηση. Υάλινα αγγεία με εικονιστικές παραστάσεις απαντώνται σε

διάφορες θέσεις,[6–52] μάλιστα δε οι παλαιότερες εμφανίζουν Ελληνική συσχέτιση, όπως τεκμήριο από την Σίφνο,[6–53] το περίφημο ναυάγιο των Αντικυθήρων,[6–54] την Κίνα (;),[6–55] την Γερμανία[6–56] κ.ά.

6.3 Σχόλια

Η Ελλαδική συσχέτιση με τις χάνδρες και τα υαλουργήματα εν γένει που έχουν ευρεθεί στην Κίνα συχνά φαίνεται να υποβαθμίζεται και να συσκοτίζεται,[6–57] όταν επί παραδείγματι γίνεται αναφορά σε εισαγωγές από την υπό Ρωμαϊκό πολιτικό έλεγχο Ανατολική Μεσόγειο,[6–58] όπου όμως η πολιτιστική επιρροή και ταυτότητα υπήρξε προεξαρχόντως Ελληνική![6–59] Σε άλλη περίπτωση χάνδρες θεωρούνται ως προερχόμενες από την υπό Κοσσανικό έλεγχο περιοχή της Βόρειας Ινδίας, Πακιστάν και Αφγανιστάν χωρίς – και εδώ - να υπογραμμίζεται η Ελληνική πολιτιστική φυσιογνωμία των νομάδων αυτών[6–60] αλλά και η ύπαρξη εκεί σημαντικών Ελληνικών κοινοτήτων.[6–61] Ακόμη η Then – Obłuska σε μελέτη της των χανδρών από την Βερενίκη της Ερυθράς Θαλάσσης δεν φαίνεται να θεωρεί σημαντικό το γεγονός ότι η τελευταία ιδρύθηκε από τον Πτολεμαίο ΙΙ τον Φιλάδελφο, απετέλεσε δε ασφαλή Ελληνιστικό λιμένα και διαμετακομιστικό κέντρο εμπορίου με την Ινδία, Αραβία και Αίγυπτο, υπογραμμίζοντας – μόνον – τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα της ενώ η Ελληνική συνιστώσα δεν κρίνεται αξιομνημόνευτη.[6–62] Από την πλευρά μας σημειώνουμε ότι η πόλη φαίνεται ότι διέθετε οχύρωση ενώ η Ελληνιστική εξουσία την είχε επιπρόσθετα εφοδιάσει με υδραυλικές εγκαταστάσεις.[6–63] Θέσεις όπως η Αλεξάνδρεια με τον Μεγάλο Λιμένα της[6–64] στην Μεσογειακή ακτή και η Βερενίκη, ο Μυός Όρμος, η Αρσινόη, η Λευκή Κώμη, ο Λευκός Λιμήν, η Φιλωτέρα, το Κλύσμα, η Κλεοπατρίς και άλλες[6–65] απετέλεσαν κόμβους της Οδού του Μεταξιού διά της Ερυθράς Θαλάσσης, με έντονη την Ελληνική (Ελληνιστική) παρουσία. Στις κοσμοπολίτικες αυτές θέσεις ήλθαν σε επαφή άνθρωποι και προϊόντα από απομακρυσμένες περιοχές, και

διευκολύνθηκε η διάδοση αλλά και συνδιαλλαγή πολιτιστικών στοιχείων ποικίλων προελεύσεων. Μάλιστα αυτή η Ελληνιστική παρουσία δεν διακόπηκε από την Ρωμαϊκή κατάκτηση, αφού Έλληνες συνέχισαν να κατέχουν μερικές από τις κρίσιμες διοικητικές θέσεις, ενώ η Ελληνική γλώσσα συνέχισε να κυριαρχεί.[6–66]

Σε κάθε περίπτωση η Ελληνιστική υαλουργία είχε κατακτήσει εξαιρετικό τεχνικό και καλλιτεχνικό επίπεδο,[6–67] πρωτοπορώντας στις διάφορες υαλουργικές τεχνικές ήτοι της μωσαϊκής υάλου, της πολυεδρικής κοπής, των εγχάρακτων εικονιστικών απεικονίσεων, των διάχρυσων αγγείωνκ.λ.π.[6–68] Η επιρροή αυτή άγγιξε την Ασία και την ίδια την Κίνα, μέσω του εμπορίου και των νομάδων, ενώ η Περσική επέκταση και, εν συνεχεία, η Αλεξανδρινή κατάκτηση, επέτρεψαν την άμεση επαφή και στο πεδίο αυτό. Η Ρωμαϊκή υαλουργία λειτούργησε εν συνεχεία ως πρεσβευτής η ίδια, στον ένα ή στον άλλο βαθμό των τεχνικών και καλλιτεχνικών επιτευγμάτων της Ελληνικής – Ελληνιστικής, προσθέτοντας βέβαια τα ιδιαίτερο ύφος της.

ΕΒΔΟΜΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

7. Διάχυση ιδεών και επιστημονικά επιτεύγματα

7.1 Γενικά

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην ύπαρξη των Βραγχιδών στην Σογδιανή, κατά την περίοδο από το 479 έως τουλάχιστον το 329 π.Χ.,[7–1] ύπαρξη την οποίαν εμμέσως επιβεβαιώνει η ιδιαίτερη σημασία την οποία είχε για την περιοχή ο Απόλλων Διδυμαίος.[7–2] Οι Βραγχίδαι, ομάδα ατόμων υψηλώτατου μιρφωτικού επιπέδου, κοινωνοί των επιτευγμάτων της Ιωνίας, είναι εύλογο να θεωρήσουμε ότι επηρέασαν την ευρύτερη περιοχή, διαδίδοντες την γνώση τους. Οι λεγόμενες Σογδιανές επιστολές, ανακαλυφθείσες από τον Aurel Stein, αν και γραμμένες κατά τον τέταρτο αιώνα μ.Χ., αναφέρονται στην παλαιότερη εποχή, φαίνεται δε να επιβεβαιώνουν τις επαφές Σογδιανής και Qin ήδη από τα μέσα του τετάρτου αι. π.Χ.[7–3]

Η ύπαρξη επαφών μεταξύ της Κίνας και της Δύσεως επιβεβαιώνεται από την ανίχνευση στην πρώτη στοιχείων πνευματικής δημιουργίας των οποίων η προέλευση ευρίσκεται στην δεύτερη. Η έννοια της ουράνιας σφαίρας εμφανίζεται στην Κίνα τον τέταρτο αι. π.Χ.,[7–4] με την σχολή Hun Tian, ενώ στην Ελλάδα έχει εκφρασθεί ήδη στους Ορφικούς Ύμνους, αρκετούς αιώνες παλαιότερα,[7–5] για να

ακολουθήσει ο Αναξίμανδρος από την Ιωνία του έκτου αι. Άλλωστε η τυπική Κινεζική άποψη του τρίτου αι. π.Χ. για την δημιουργία αποδεχόταν αρχικά την ύπαρξη αδιαμόρφωτου μείγματος, εκ του οποίου μέσω διαχωρισμού, εδημιουργήθη ο ουρανός και η γή.[7_6] Σύμφωνα με τον Ορφέα ο Κόσμος εγεννήθη κάποια ορισμένη χρονική στιγμή, ο Ουρανός χαρακτηρίζεται ως *ο πρώτον γεννηθείς*, η Φύση δε ως *πρωτότοκος* και *παναρχαία*, ενώ η γένεση αυτή δεν προεκλήθη από προϋπάρξαν κοσμικό γεγονός, η δε Φύση είναι *απάτωρ* και *αυτοπάτωρ*.[7_7] Αυτή η άποψη εκφράζεται ποιητικά από τον Ησίοδο στην Θεογονία,[7_8] όπου τα πάντα προέρχονται από το Χάος, διαμορφώνεται δε επί το επιστημονικότερο από τους προσωκρατικούς του έκτου αιώνος.[7_9]

Σύμφωνα με την ενδιαφέρουσα ανάλυση του Panchenko ομοιότητα παρατηρείται επίσης μεταξύ της απόψεως του Αλκμαίωνος του Κροτωνιάτου,[7_10] κατά την οποία η υγίεια αντιμετωπίζεται ως ισορροπία των αντιθέτων, και της αντίστοιχης θέσεως του Zuozhuan (τελευταίο τέταρτο του τετάρτου αι. π.Χ.).[7_11] Ομοιότητα παρατηρείται και στην ιατρική απεικόνιση του ανθρωπίνου σώματος την οποία ανέπτυξαν οι δύο πολιτισμοί, ο Κινεζικός και ο Ελληνικός. Στην εικ. 7_2 παρουσιάζεται παράσταση της περιόδου Han καθώς και Ελληνιστική.[7_12] Αμφότερες παρουσιάζουν το άτομο στην ‘στάση του βατράχου’ έτοιμο για αυτοψία, με εκτεταμένα πόδια και χέρια, παρέχοντας ισχυρή ένδειξη ότι συσχετίζονται. Όμως η Ελληνιστική απεικόνιση, έχουσα πίσω της παράδοση ανατομικών εξετάσεων σε ζώα (Αριστοτέλης κ.ά.) αλλά και σε ανθρώπους, από την Αλεξανδρινή σχολή ιατρικής,[7_13] είναι ήδη λεπτομερέστερη και αποπειράται να αναπαραστήσει και τα εσωτερικά όργανα. Στην πρώϊμη Αλεξάνδρεια συνέπεσαν οι πολιτιστικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες οι οποίες ήταν απαραίτητες ώστε ο Ηρόφιλος να ξεπεράσει τα δεσμά των υπαρχουσών πολιτιστικών παραδόσεων και να αρχίσει συστηματικές ανατομικές εξετάσεις σε ανθρώπους. Το τελευταίο κατέστη δυνατόν υπό την φωτισμένη και φιλελεύθερη ηγεσία του Πτολεμαίου Ι Σωτήρος και των διαδόχων του Φιλαδέλφου και Ευεργέτη, οι οποίοι

αναδείχθηκαν σε πάτρονες και χορηγούς της επιστήμης και ενθάρρυναν την επιστημονική έρευνα.[7–14] Η Ανατομία, της οποίας θεμελιωτής έχει αναδειχθεί ο Ηρόφιλος, θα παρέμενε για καιρό ακόμη άδυτο για την Κινεζική ιατρική, λόγω των σχετικών ηθικο - θρησκευτικών αντιλήψεων.[7–15] Άλλωστε είναι γνωστό ότι ακόμη και η απλή γλυπτική αναπαράσταση του ανθρωπίνου σώματος άρχισε στην Κίνα πολύ αργά, πιθανότατα εν συνεχεία Ελληνικής επιρροής. Ανάλογη, αν όχι και ισχυρότερη επίδραση άσκησε η Ελληνική ιατρική και σε αυτήν του Θιβέτ, όπου από τον έβδομο / όγδοο αι. μ.Χ. η επιρροή του Γαληνού εμφανίζεται πρωτεύουσα.[7–16] Αξίζει να σημειωθεί ότι πολύ αργότερα, στα αρχεία της δυναστείας Tang, οι Κινέζοι θα εκφράζουν ακόμη τον θαυμασμό τους για τις επιδόσεις στην ιατρική, αναφερόμενοι αυτήν την φορά στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία (Fulin ή Daqin) και την Κωνσταντινούπολη ειδικότερα (Chisan).[7–17]

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενδεικτικό της αναπτύξεως και των καινοτομιών οι οποίες έκαναν την εμφάνισή τους στο λεκανοπέδιο Tarim, στην περιοχή περί την Οδό του Μεταξιού, αποτελεί το προσθετικό μέλος ποδιού το οποίο ανευρέθη σε σωρό ανασκαφείσα στο κοιμητήριο Shengjindian στο Turfan, χρονολογηθείσα στο 300 π.Χ.[7–18] Το τεχνητό μέλος, το οποίο εκτιμάται ότι χρησιμοποιήθηκε επί μακρόν, υπήρξε πλήρως λειτουργικό, αντιμετώπισε δε το πρόβλημα κινητικής αναπηρίας του πάσχοντος. Αυτή η κινητική ανικανότητα αποδίδεται από τους ερευνητές σε φυματίωση η οποία εξαπλώθηκε στην Ασία ως ‘*αποτέλεσμα της εντατικοποιήσεως των διαπεριφερειακών επαφών και της υψηλότερης οικιστικής κινητικότητας κατά την πρώτη χιλιετία π.Χ.*’, ήτοι συνδέεται έμμεσα με τον εμπορικό χαρακτήρα του οικισμού! Το εύρημα του Turfan έχει το ανάλογό του σε τάφο της Καπύης (Capua) της Μεγάλης Ελλάδας (Νότιας Ιταλίας),[7–19] χρονολογούμενο από την ίδια περίοδο περίπου. Σημειώνουμε ότι αμφότερα τα ευρήματα εμφανίζουν Ελλαδική συσχέτιση: το μεν πρώτο επειδή ανεσκάφη σε οικισμό όπου αφθονούν τα Ελληνικά – Μακεδονικά ευρήματα,[7–20] το δεύτερο δε επειδή προέρχεται από οικισμό (Καπύη – Capua) που θεωρείται ότι ιδρύθηκε από τον Ομηρικό βασιλέα της Δαρδανίας Κάπυν, *Ιλ*.20.239,[7–21] του

οποίου άλλωστε φέρει και το όνομα και όπου επίσης υπήρξε έντονη η Ελληνική παρουσία![7–22]

Σημειώνεται ότι η Ελληνική μυθολογία και η γραμματεία γενικώτερα διαθέτει πληθώρα αναφορών σε περιπτώσεις χρήσεως τεχνητών μελών (π.χ. για τον Ήφαιστο), ενώ και ο Ηρόδοτος, Ηδτ.9.37.1-4, αποδίδει στον *Ἡγησίστρατον ἄνδρα Ἠλεῖον*, προφήτη του Μαρδονίου, ότι διέθετε ξύλινο πόδι.[7–23] Σύμφωνα, λοιπόν, με όλες τις ενδείξεις στον Ελληνικό κόσμο και σε περιοχές που εδέχθησαν την επίδρασή του η καινοτομία της χρήσεως τεχνητών μελών υπήρξε σχετικά διαδεδομένη, τα δε δύο μέλη από την Καπύη και το Toufan αντικατοπτρίζουν και υποδηλώνουν την Ελληνική παρουσία / επιρροή στις απομακρυσμένες αυτές περιοχές ενός *αρχαϊκά διεθνοποιημένου* κόσμου.[7–24]

Οι Έλληνες φαίνεται ότι προηγήθηκαν και στον τομέα της κτηνιατρικής και μάλιστα αυτής των ίππων. Ο Επίχαρμος των Συρακουσών, πού ήκμασε κατά την αρχή του πέμπτου αιώνος π.Χ., θεωρείται ο πρώτος καταγεγραμμένος κτηνίατρος, το δε σύνολο των Ελλήνων κτηνιάτρων της αρχαίας εποχής φθάνει τους σαρανταένα.[7–25] Περίπου έναν αιώνα αργότερα ο Ξενοφών συνέγραψε την πραγματεία του σχετικά με την ανατροφή των ίππων, ενώ ο όρος *ιππιατρός* έχει ήδη καθιερωθεί τουλάχιστον από τον τρίτο αιώνα πρίν από την εποχή μας. Πράγματι στην Ελληνιστική Αίγυπτο υπήρχαν δημόσιοι κτηνίατροι επιφορτισμένοι με την φροντίδα των ζώων, των οποίων μάλιστα το κόστος εκαλύπτετο με σχετικό φόρο.[7–26] Οι Έλληνες προηγήθηκαν των Κινέζων στην υιοθέτηση της αφαιμάξεως και του καυτηριασμού ως θεραπευτικών μεθόδων, ενώ και οι χειρουργικές επεμβάσεις τους ήταν συνηθέστερες και πολυπλοκότερες. Γενικά μεταξύ της κινεζικής και ελληνικής ιππιατρικής παρατηρούνται ομοιότητες οι οποίες είναι δύσκολο να ερμηνευθούν εάν θεωρήσουμε ανεξάρτητη την ανάπτυξη από τους δύο λαούς. Σε κάθε περίπτωση η κινεζική κτηνιατρική εμφανίζεται με σχετική καθυστέρηση, παρουσιάζει δε την περίοδο ταχείας εξελίξεώς της μετά την λειτουργία της Οδού του Μεταξιού, ως αποτέλεσμα εξωτερικών επιρροών, και

μάλιστα Ελληνικών.[7–27] Άλλωστε η εισαγωγή του εξημερωμένου ίππου έλαβε χώραν στην Κίνα σχετικώς αργά, η ενίσχυση του ρόλου του στην κινεζική κοινωνία πραγματοποιήθηκε κατά την Ελληνιστική περίοδο, όταν κατά τον Sima Qian ο Wu Ling - ηγεμών τού Zhao (325–299 π.Χ.) – εντυπωσιάσθηκε από τις ικανότητες και την αποτελεσματικότητα των εφίππων τοξοτών,[7–28] ενώ οι επιδράσεις επί θεμάτων στρατιωτικής τεχνικής και καινοτομιών φαίνεται ότι διαχύθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Ασίας[7–29] και συνεχίστηκαν επί αιώνες! Σχετική με την δυνατότητα συνεχιζόμενης επιρροής και διαχύσεως Ελληνικής στρατιωτικής τεχνολογίας – και όχι μόνο - στην Κίνα είναι η πιθανολογούμενη συμμετοχή Ελλήνων στρατιωτών στην μάχη του Ταλάς του Κιργιστάν το 36 π.Χ. όταν δυνάμεις του Κινεζικού στρατού εστράφησαν εναντίον στασιαστών.[7–30] Έχει πράγματι υποστηριχθεί ότι στην μάχη συμμετείχαν επίγονοι των Μακεδόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, στα πλαίσια της Ρωμαϊκής *Λεγεώνος XV του Απόλλωνος* (Apollinaris Legio XV), μάλιστα δε οι οπλίτες χρησιμοποίησαν τον σχηματισμό της χελώνης (testudo) κατά τον οποίο οι ασπίδες επετύγχαναν την πλήρη κάλυψη του αγήματος. Μάλιστα η ανακάλυψη στα σπήλαια Nara-Namar, στα σύνορα των συγχρόνων Ουζμπεκιστάν και Τουρκμενιστάν, Λατινικών και Ελληνικής επιγραφής φαίνεται να ισχυροποιεί την προαναφερθείσα άποψη![7–31]

Σύμφωνα με την Knauer η διάδοση της περικνημίδας πέραν του Ελληνικού Κόσμου περιελάμβανε την υιοθέτησή της από τους Dian.[7–29]

Το βασίλειο του Dian ήταν ένα κρατίδιο γύρω από το οροπέδιο της λίμνης Dian του κεντρικού - βόρειου Yunnan της Κίνας, που ιδρύθηκε από το ομώνυμο μη Κινεζικό φύλο αυτοχθόνων (;) με ειδίκευση στην μεταλλοτεχνία,[7–32] από την ύστερη Περίοδο Ανοίξεως και Φθινοπώρου (ή και ενωρίτερα) έως την περίοδο των Ανατολικών Han. Οι Dian διέθεταν οικισμούς μόνιμης εγκαταστάσεως, επιδίδοντο στην γεωργία και κτηνοτροφία, ενώ υπήρξαν άριστοι ιππείς. Η δημοφιλία των σκηνών κυνηγίου[7–33] και του λεγομένου θηριόμορφου ύφους μεταξύ των τεχνουργημάτων τους έχει οδηγήσει τους ερευνητές στην άποψη ότι υπήρξε επαφή τους με τα νομαδικά φύλα των

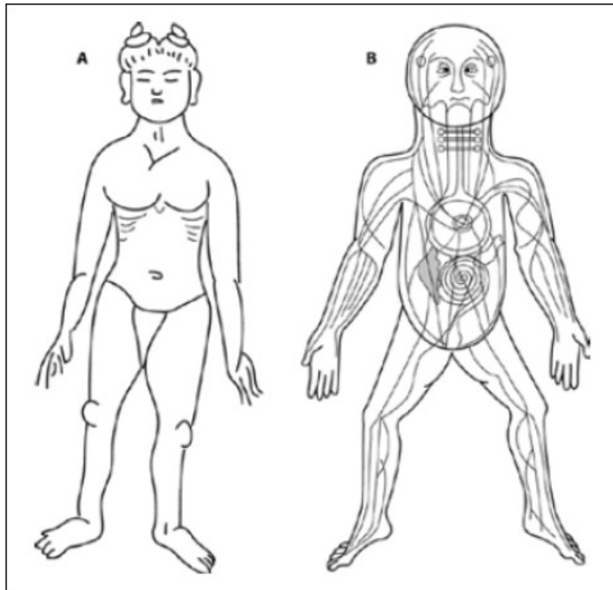
στεπών.[7_34] Πιο προωθημένη είναι η υπόθεση των Lebedynsky και Mair ότι ενδεχομένως μερίδα των Σακών μετανάστευσε στο Yunnan μετά την ήττα και εκδίωξή τους από τους Yuezhi.[7_35]

Εικ. 7_1: Διακοσμητικό με παράσταση χορευτών (Δυναστεία Δυτικών Han, βασίλειο Dian)

Σύμφωνα με αναφορά του Shiji όταν το 122 π.Χ. απεσταλμένοι των Han, στην προσπάθειά τους να ανακαλύψουν ηπειρωτική οδό προς την Βακτρία, επεχείρησαν να διασχίσουν την επικράτεια του Dian, οι τελευταίοι τους επετέθησαν και τελικά τους αναχαίτισαν, μάλιστα δε οι ίδιοι επιχείρησαν να ανεύρουν μια τέτοια οδό![7_36] Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι στο κρατίδιο εντοπίζονται κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία εμβάλλουν σκέψεις για πιθανές επαφές και αλληλεπιδράσεις με τρίτους.[7_37] Έτσι ενώ παρέχονται αποδείξεις για την τήρηση εθίμων τα οποία είναι ενδεικτικά βαρβαρότητας, όπως επί παραδείγματι ο αποκεφαλισμός των εχθρών, η διεξαγωγή κυνηγίου ανθρωπίνων κεφαλών (!)[7_38] και ανθρωποθυσιών[7_39] - οι οποίες παραπέμπουν ίσως στην Ευρασιατική στέπα - παρατηρούνται

επιπρόσθετα χαρακτηριστικά όπως η υιοθέτηση συμποσιαστικών πρακτικών,[7_40] η ενασχόληση με τον χορό και την μουσική,[7_41] αλλά και τις ταυρομαχίες,[7_42] τα οποία παρέχουν έδαφος συσχετίσεως με προηγμένες πολιτισμένες κοινωνίες! Σχετικό με την μουσική είναι το γεγονός ότι στο κρατίδιο ήταν αγαπητά τα χαλκεία (τύμπανα ή gong) τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζονται να συνοδεύουν δραστηριότητες των κατοίκων. Μάλιστα αυτή η δημοφιλία των χαλκείων – τυμπάνων άποτελεί γεγονός εκτεινόμενο σε μεγάλο αριθμό θέσεων, αρχίζοντας από το πολιτιστικό σχήμα Dong Son έως πολλά σημεία της Ασίας. Μία από τις αγαπητές διακοσμήσεις αυτών των ορειχάλκινων τυμπάνων περιελάμβανε σκηνές με λέμβους και κωπηλάτες,[7_43] ενώ μή αναμενόμενο είναι το γεγονός ότι συχνά η πλώρη και η πρύμνη αυτών των λέμβων διακοσμείται με πτηνά,[7_44] συνήθεια η οποία απαντάται στο Αιγαίο αλλά και σε θέσεις του πολιτισμού του Ινδού![7_45]

Εικ. 7_2: Σύγκριση αρχαίων ιατρικών απεικονίσεων του ανθρώπου, (A) Κινεζική περιόδου Han, (B) Ελληνιστική

Επανερχόμενοι στο θέμα της διαχύσεως πολεμικής τεχνολογίας στην Κίνα σημειώνουμε την αναφορά για την ανεύρεση

εκεί σιδηρών αιχμών βέλους με τρεις λοβούς ή λεπίδες σε συμμετρική διάταξη, η οποία εκτιμάται ως Ρωμαϊκή. Από την πλευρά μας πάντως υπογραμμίζουμε ότι τέτοιες αιχμές έχουν ανασκαφεί επίσης από Ελληνιστικές θέσεις (Τάξιλα, Ai Khanoum, Belgram, Tillya Tepe) ή σημεία Ελληνιστικής επιρροής (el-Dur στα σύγχρονα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Δούρα Ευρωπός), ενώ συσχετίζονται επίσης με τον Πόντο, τους Πάρθους κ.ά.[7–46] Υπό αυτό το πρίσμα ο χαρακτηρισμός ως Ρωμαϊκής της αιχμής τέτοιου τύπου που ευρέθη στην Κίνα συνιστά - ενδεχομένως – σφάλμα.[7–47]

Πληθώρα άλλων θεωρητικών συλλήψεων και γνώσεων εμφανίζονται αυτήν την εποχή στην Κίνα, η προέλευση των οποίων εντοπίζεται στον Ελλαδικό χώρο. Η παρουσία εντυπωσιακών ομοιοτήτων μεταξύ κλασικών Κινεζικών και Ελληνικών κειμένων έχει ήδη σημειωθεί από πλείστους ερευνητές.[7–48] Έτσι μερικά από τα παράδοξα του Ζήνωνος αναγνωρίζονται στο έργο τού Hui Shih,[7–49] ενώ η Αριστοτέλεια θεωρία της '*ιεραρχημένης κλίμακας των ψυχών*' έχει το ανάλογό της στην διδασκαλία του Hsün Tzu.[7–50] Η καταδίκη του ερασιτεχνισμού στην διακυβέρνηση είναι ιδέα την οποία περιγράφει ο Ξενοφών στους Σωκρατικούς Διαλόγους των Απομνημονευμάτων του, υποστηρίζεται δε επίσης από τον Mwo Di,[7–51] ενώ οι παρατηρήσεις του Αριστοτέλους για την επίδραση του κύκλου της σελήνης στην ανάπτυξη του αχινού (!) ευρίσκουν το ανάλογό τους στον Gwandz και στα αρχεία Lü Shih Chhun Chhiu.[7–52] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ΄παρουσιάζει ο προβληματισμός εάν ο υιός πρέπει να καταδίδει τον πατέρα του, σε περίπτωση ενοχής του. Το θέμα μελετά ο Πλάτων στον διάλογό του *Ευθύφρων*, στα δε Κινεζικά Ανάλεκτα αναλύεται η σύγκρουση του ιδιωτικού προς το δημόσιο καθήκον, με τον Κινέζο φιλόσοφο να παίρνει θέση υπέρ της υπεροχής της υποχρεώσεως του υιού προς τον πατέρα έναντι αυτής προς το δημόσιο. Επιπρόσθετα αναφέρεται ότι ο Κινέζος υιός ονομάζεται επίσης '*ευθύς – ορθός*'![7–53] Ο Brooks στην σχετική εμπεριστατωμένη έρευνά του μελετά τα ανωτέρω και δίδει πληροφορίες για την Ελληνική χρονική προπορεία των σχετικών θεωρήσεων, παρά την

αντίληψη η οποία θέλει τον Κινεζικό πολιτισμό ανεπηρέαστο από ξένες επιρροές.[7–54]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο λίθινες τράπεζες του τετάρτου αι. π.Χ. που ευρέθησαν στον τάφο M3 του Linshou και χρησίμευαν για το παιχνίδι liubo (ή *έξη στήλες*)![7–55] Το παιχνίδι αυτό, παράλληλο άλλων από την Ανατολική Μεσόγειο και αλλού, υπήρξε δημοφιλές κατά την περίοδο Han ενώ αναφέρεται ήδη στα Αρχεία της περιόδου *Ανοίξεως και Φθινοπώρου*.[7–56] Θεωρείται ότι μορφολογικά συνδέεται με τους ορειχάλκινους καθρέπτες τύπου TLV και τους μαντικούς πίνακες (shi pan),[7–57] ενώ η διακόσμησή του ενσωματώνει στοιχεία κοσμολογικής θεωρήσεως.[7–58] Η διαπιστούμενη εδώ συσχέτιση μεταξύ παιγνίων και μαντικής έχει σχολιασθεί εκτενώς, από δε τον Lewis έχει εντοπισθεί η ίδια προσέγγιση στον Ελλαδικό χώρο.[7–59] Ο χαρακτήρας του Παλαμήδη φαίνεται να εκπροσωπεί την σύμπτωση αυτή μαντικής και παιγνίων,[7–60] όντας το ομόλογο του Προμηθέα, ενώ παρόμοια προσέγγιση διαπιστώνεται στον Πλάτωνα![7–61] Πράγματι η μαντική, συχνά ασκούμενη από γυναίκες, φαίνεται να συσχετίζεται με την *μήτιν*, ένα είδος λόγου το οποίο είναι τυπικώς γυναικείο το οποίο μάλιστα κάποια στιγμή σφετερίσθηκε ο άρρην (Δίας)![7–62]

Ο Mair έχει εντοπίσει και υπογραμμίσει την παρατηρούμενη ομοιότητα των παλαιο – Ιρανικών, Κινεζικών και Ελληνικών αντιλήψεων της κλασικής περιόδου των σχετικών με την γένεση και αναπαραγωγή.[7–63] Πράγματι η τελευταία φαίνεται ότι στο αρχαίο Ιράν γίνεται αντιληπτή επί τη βάσει των Ελληνικών προσεγγίσεων, συγκεκριμένα αυτών που συνδέουν το σπέρμα με το κεφάλι,[7–64] αν και επ’ αυτού έχει διατυπωθεί και η άποψη που επιχειρεί σε αμφότερες τις θεωρήσεις να αποδόσει Ινδο – ευρωπαϊκή καταγωγή, όμως χωρίς επαρκή θεμελίωση.[7–65]

Στα προηγούμενα έχουμε ήδη αναφερθεί στις αναλογίες μεταξύ της Ηούς και της Chih Nu, καθώς και στην συσχέτιση αμφοτέρων με την υφαντική. Στο παρόν σημείο προσθέτουμε ότι τόσον στον Αιγαιακό – Ελληνικό όσον και στον Κινεζικό πολιτιστικό χώρο,[7–66] αλλά και ευρύτερα,[7–67] υφέρπει η αντίληψη η οποία συνδέει την υφαντική με την γυναίκα, και μάλιστα αποδίδει σε αυτήν την

δραστηριότητα τα χαρακτηριστικά τρόπου ή είδους λόγου - γλώσσας, κατ’ εξοχήν γυναικείου![7–68] Η συσχέτιση αυτή εμφανής ακόμη και στην χρήση κλωστουφαντουργικής ορολογίας και μεταφορών σε θέματα που σχετίζονται με την εξιστόρηση (λόγος) είναι κοινή στις δύο, τουλάχιστον, περιοχές θέτοντας ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του γεγονότος!

7.2 Μεταλλουργία

Σύμφωνα με τις σύγχρονες απόψεις ο χαλκός και ο ορείχαλκος ευρίσκοντο εν χρήσει στην Κίνα αρκετά ενωρίτερα από την περίοδο της δυναστείας Shang, με τα πλείστα σχετικά τεκμήρια να προέρχονται από την περιοχή Gansu - Qinghai και να συνδέονται με τον πολιτιστικό κύκλο Qijia και Siba του πρώτου ημίσεως της δευτέρας χιλιετίας.[7–69] Έχουμε ήδη αναφέρει ότι σύμφωνα με την επικρατούσα σήμερα άποψη η μεταλλουργία του χαλκού εισήχθη στην Κίνα από τις Ευρασιατικές στέπες από τα βορειο-δυτικά κατά τα τέλη της τρίτης χιλιετία, αν και υπάρχουν παλαιότερα χάλκινα τεκμήρια, μη ερμηνευμένα μέχρι τώρα, καθώς και αποκλίνουσες ερμηνείες περί ενδογενούς αναπτύξεως σχετικών τεχνολογιών.[7–70] Αξιοσημείωτη κρίνεται εν προκειμένω η ανακάλυψη χυτηρίου χαλκού στην θέση Yuanqu (πλησίον Tongkuangyu επαρχίας Shanxi) το οποίο χρονολογείται στην πρώιμη περίοδο Shang,[7–71] παρόμοιας εγκαταστάσεως στην Nilka,[7–72] αλλά και χάλκινων και ορειχάλκινων τεχνουργημάτων εξελιγμένης τεχνολογίας στο Anyang της ύστερης φάσεως της αυτής δυναστείας.[7–73] Σε κάθε περίπτωση κατά γενική - σχεδόν - παραδοχή εκτιμάται ότι υπήρξε στενή αλληλεπίδραση της πρώιμης Κίνας της Εποχής του Χαλκού και του Σιδήρου με τον υπόλοιπο κόσμο,[7–74] ιδιαίτερα με τους κατοικούντες στην ανατολική Ευρασιατική στέπα. Σύμφωνα με τον Guo η εμφάνιση του σιδήρου στην Xinjiang συσχετίζεται με επιρροή από την περιοχή του Πόντου των αρχών της τελευταίας χιλιετίας π.Χ.,[7–75] συγκεκριμένα από τον

πολιτιστικό κύκλο Karasuk,[7–76] αυτή δε η επιρροή ασκήθηκε μέσω των νομάδων.

Στο σημείο αυτό θεωρείται σκόπιμη η παρεμβολή σχολίων σχετικά με την σχέση του Αιγαίου με την ευρύτερη περιοχή του Πόντου. Πράγματι η μυθολογία των Ελλαδιτών επιφύλασσε στην Μαύρη Θάλασσα ιδιαίτερη θέση, συνδέοντάς την με τον κύκλο της Αργοναυτικής εκστατείας και συσχετίζοντάς την με πηγές μεταλλικών πρώτων υλών. Ήδη από τις αρχές της δευτέρας χιλιετίας είχε διαμορφωθεί μία *κοινή* των αντικειμένων από ορείχαλκο, η οποία εθεωρείτο έργο *της λεγομένης Παρευξείνιας (ή Διευξείνιας) Μεταλλουργικής Περιοχής* (Circumpontic Metallurgical Province), περιλαμβάνουσας τον Πόντο, την Αδριατική και φθάνοντας ως το Αιγαίο.[7–77]

Τα άρματα με ακτινωτούς τροχούς, με τα οποία πολεμούσαν τόσον οι Hyksos όσον και οι Μυκηναίοι ήταν γνωστά και κοινά ως το Arkaim της Δυτικής Σιβηρίας, ενώ κοινή υπήρξε και η τυπολογία χάλκινων αντικειμένων. Οι υπάρχοντες δεσμοί επιβεβαιώνονται από την ανεύρεση στην περιοχή Αιγαιακών πλινθωμάτων χαλκού, από την υιοθέτηση κοινών Μυκηναϊκών μονάδων βάρους,[7–78] ενώ υπογραμμίζονται και από τις ομοιότητες και συσχετίσεις μεταξύ ευρημάτων των βασιλικών τάφων του Maikop (Β. Καυκάσου) και Κρήτης, ιδιαίτερα όσον αφορά στα χάλκινα εργαλεία.[7–79]

Επανερχόμενοι στο θέμα σημειώνουμε ότι πράγματι ο Loehr έχει επισημάνει στενή συσχέτιση μεταξύ της πλαστικής ζωόμορφης διακοσμήσεως του κύκλου Karasuk και ευρημάτων στην Anyang της περιόδου Shang,[7–80] ο δε Karlgren έχει επίσης σημειώσει την ομοιότητα σε εργαλεία και όπλα μεταξύ των ίδιων θέσεων.[7–81] Εγχειρίδια, μαχαίρια αλλά και διακοσμητικά στοιχεία πανομοιότυπα με εκείνα του Karasuk είναι ευρέως διαδεδομένα στην ευρεία περιοχή που εκτείνεται από το Βόλγα έως την Anyang στην Κίνα.[7–82] Με βάση τα προηγούμενα εκτιμάται ότι από τα προαναφερθέντα νομαδικά φύλα ή, μάλλον, μέσω αυτών τεχνολογικές καινοτομίες όπως η χύτευση με την μέθοδο του απολεσθέντος κεριού,[7–83] η επικασσιτέρωση, η σφυρηλάτηση, και η ένθεση χρυσού βρήκαν τον δρόμο τους μέχρι την αχανή χώρα.[7–84]

Το νεκροταφείο του Majiayuan (Zhangjiachuan στην Gansu), χρονολογούμενο στην περίοδο 480-222 π.Χ. και αποδιδόμενο στους Xirong[7_85] παρέχει τεκμήρια για την υιοθέτηση εκλεπτυσμένων τεχνικών επεξεργασίας του χρυσού όπως κοκκιδώσεως, σφυρηλατήσεως, έκκρουστης τεχνικής (ήτοι σφυρηλατήσεως για την διαμόρφωση αναγλύφου, repoussé), σμιλεύσεως, στιλβώσεως, χρυσοκεντήσεως (λεπτή και περίτεχνη διακόσμηση με περιελιγμένο σύρμα, filigree) και συγκολλήσεως. Αυτές οι εξελιγμένες τεχνικές μαρτυρούν την ύπαρξη επιρροών από την Μεσόγειο μέσω της Ευρασιατικής στέπας κατά την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων (5-3 αι. π.Χ.).[7_86] Αλλωστε στο ίδιο νεκροταφείο έχει καταγραφεί η ύπαρξη κυανού στιλβωμένου κυπέλλου, πιθανώς από φαγεντιανή, προερχομένου από την Μεσόγειο,[7_87] ενώ δημοφιλή αναδεικνύονται τα Μεσογειακά (Αιγαιακά) διακοσμητικά θέματα του ανθεμίου, της τρέχουσας σπείρας, η υιοθέτηση χρυσών προσωπείων με Ευρωπαιοειδή χαρακτηριστικά κ.ά.[7_88]

Εικ. 7_3: Ορειχάλκινος πελαργός από το μαυσωλείο του αυτοκράτορα Qin

Κατά την περίοδο Qin ανιχνεύονται στην Κίνα σαφείς Μεσογειακές (Αιγαιακές) επιδράσεις, για παράδειγμα στα ορειχάλκινα υδρόβια πτηνά τα οποία κοσμούν τον τάφο του πρώτου Κινέζου Αυτοκράτορα, όπου διαπιστώθηκε η υιοθέτηση τεχνικής επισκευών μέσω επιθεμάτων, πρακτική εφαρμοζόμενη στην Ελλάδα και Αίγυπτο του έκτου και πέμπτου αι.[7–89] Μάλιστα τα γλυπτά μουσικών σε φυσικό μέγεθος τα οποία συνόδευαν τα προαναφερθέντα των πτηνών και εν γένει τα χιλιάδες αγάλματα του στρατού του πρώτου αυτοκράτορα έχουν εγείρει ερωτηματικά σχετικά με την πηγή εμπνεύσεώς τους, με τις απαντήσεις να την αποδίδουν στην Περσία και τον Ελληνιστικό κόσμο![7–90]

Ιδιαίτερης σημασίας επίτευγμα της μηχανικής των Han θεωρούνται οι οδοντωτοί τροχοί αλλά και ο υδροκίνητος τροχός. Δύο ορειχάλκινοι τροχοί αναφέρεται ότι ανακαλύφθηκαν σε τάφο στο χωριό Hongqing (Chang'an, επαρχίας Shaanxi), χρονολογήθηκαν δε στην πρώιμη περίοδο των Δυτικών Han,[7–91] ενώ από άλλη ανασκαφή προέρχονται και μήτρες χυτεύσεως.[7–92] Στο Taosi έχει ευρεθεί κυκλικός δακτύλιος με προεξοχές, ανήκων στον πολιτιστικό κύκλο Longshan και χρονολογούμενος στις αρχές της δευτέρας χιλιετίας, όμως πιθανότατα πρόκειται για τελετουργικό αντικείμενο και όχι για οδοντωτό τροχό.[7–93] Οι υδροκίνητοι τροχοί εμφανίσθηκαν στην Κίνα κατά την περίοδο των Han, ήτοι περίπου ταυτόχρονα με την Δύση,[7–94] με αποτέλεσμα η απόδοση της πρωτοπορείας να είναι δυσχερής αν όχι αδύνατη. Αναλόγως η εμφάνιση του οδοντωτού τροχού στον Κινεζικό χώρο είναι περίπου σύγχρονη με αυτήν στην Ελληνιστική Αλεξάνδρεια, ενώ κάποια σχετικά Κινεζικά τεχνουργήματα θεωρείται ότι διαθέτουν *Αλεξανδρινή αύρα*, εμβάλλουν δε σε σκέψεις για την ύπαρξη επαφών![7–95] Όμως η Αλεξάνδρεια και το Αιγαίο διαθέτουν βαθύτερη παράδοση επί σχετικών θεμάτων. Πράγματι ο Αριστοτέλης αναδεικνύεται ως ο πρώτος που έγραψε για την θεωρία των μηχανισμών,[7–96] ακολουθούμενος από μεγάλης εμβέλειας επιστήμονες της καθαρής και εφηρμοσμένης επιστήμης όπως ο Κτησίβιος, ο Ήρων ο Αλεξανδρεύς, ο Φίλων ο Βυζάντιος κ.ά. Άλλωστε ο Μηχανισμός των Αντικυθήρων, προερχόμενος από ναυάγιο του 80 π.χ., αποτελεί ακραίο επιστημονικό επίτευγμα της Ελληνιστικής επιστήμης, το οποίο

υιοθετεί περί τους τριάντα επτά οδοντωτούς τροχούς και ενσωματώνει προηγμένες γνώσεις μηχανικής και αστρονομίας, αποδίδεται δε – κατά μία άποψη – στην Ρόδο η οποία επίσης διέθετε σχετική παράδοση.[7–97]

7.2.1 Αργυρές φιάλες με λοβούς στην Κίνα

Έχει ήδη σημειωθεί ότι στην αρχαία Κίνα ο χρυσός και ο άργυρος εμφανίσθηκαν πολύ αργότερα από ότι στο Αιγαίο, την Αίγυπτο και την Μεσοποταμία, προνομιακή δε θέση στην κλίμακα προτιμήσεών της κατείχε ο νεφρίτης. Η κατάσταση εν σχέσει με τα μη Κινεζικά φύλα ύπήρξε διαφορετική, με αποτέλεσμα η υψηλή προτίμηση για χρυσό και άργυρο να εκφρασθεί αρχικώς εκεί, για να διαχυθεί εν συνεχεία στον Κινεζικό πυρήνα! Έτσι η χρήση φύλλων χρυσού για την ανάδειξη ενός ορειχάλκινου προσώπου ή και ολόκληρου του ανθρώπινου σώματος συνιστά συνήθεια η οποία ακολουθείται στα μη κινεζικά πολιτιστικά σχήματα του Sanxingdui και Dian, μάλιστα δε με την υιοθέτηση τεχνικής παρόμοιας στις δύο θέσεις.[7–98] Η συνήθεια αυτή παρέχει την αφορμή για συνειρμούς με την παλαιότερη Μεσογειακή παράδοση χρήσεως χρυσών νεκρικών προσωπείων των Μυκηναίων, την οποίαν είχαν υιοθετήσει και οι Μακεδόνες της Ελληνιστικής εποχής σε μια προσπάθεια υπογραμμίσεως των πνευματικών και φυλετικών δεσμών τους με τους Τημενίδες του Άργους![7–99]

Εν προκειμένω ιδιαίτερη σημασία έχει αποδοθεί στην ανασκαφή στον Κινεζικό περίγυρο αργυρών φιαλών με διακόσμηση πετάλων λωτού, δακρύων ή λοβών εν γένει, οι οποίες έχουν θεωρηθεί ξένες προς την παράδοση των περιοχών αυτών. Οι ανασκαφείσες μέχρι σήμερα αργυρές φιάλες με την ιδιόμορφη διακόσμηση των πετάλων λωτού είναι οι ακόλουθες:

α) οι παλαιότερες της κατηγορίας χρονολογούνται στην περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων και ανεσκάφησαν στο Xixin

(Qingzhou, Shandong), προέρχονται δε από το βασιλικό μαυσωλείο του κρατιδίου Qi,[7–100]

β) από το κρατίδιο του Nanyue,[7–101], προέρχεται σχετικό τεκμήριο του τοπικού βασιλέα Zhao Mo, σύγχρονο με την περίοδο των Δυτικών Han,[7–102] το οποίο συνοδευόταν, μεταξύ των άλλων, και από χρυσά ανάγλυφα κομβία με αναφορές στην Εξελληνισμένη Ανατολή,[7–103]

γ) από το μαυσωλείο του Liu Fei, πρώτου βασιλέα του κρατιδίου Jiangdu,[7–104] προέρχεται φιάλη με κάλυμμα φέρουσα επιγραφές, πρόσθετα κομβία στο κάλυμμα και βάση,

δ) σε ταφικό περιβάλλον ανεσκάφη αργυρό *κιβώτιο* το οποίο χρονολογείται στην πρώιμη ή μέση περίοδο των Han, ευρέθη στην Chaohu (πόλη παρά την όχθη της ομώνυμης λίμνης στο Anhui) και προσομοιάζει με αυτό του βασιλέα του Nanyue,[7–105]

ε) δύο ορειχάλκινα αυτήν την φορά *κιβώτια* ανασκαφέντα στον τάφο του βασιλέως του Dian στο όρος Shizhai (Jinning) εμφανίζουν το ίδιο περίπου σχήμα και διακόσμηση με το εύρημα του Nanyue.[7–106]

Οι ανωτέρω αργυρές φιάλες παραβάλλονται με παρόμοιες των Αχαιμενιδών,[7–107] ανάλογοι δε τύποι (‘ανατολίζοντες’) κυκλοφορούσαν στην Ελλάδα από τον έκτο αι. π.Χ.[7–108] Στενή ομοιότητα, όμως έχει παρατηρηθεί και από την Κινεζική αρχαιολογία[7–110] με τεκμήρια του λεγομένου θησαυρού Tôd,[7–110] τα οποία σήμερα κοσμούν το Μουσείο Λούβρου,[7–111] χρονολογούμενα από τις αρχές της δευτέρας χιλιετίας π.Χ. Οι φιάλες του θησαυρού Tôd (Τουφίον) έχουν έντονη Αιγαιακή συσχέτιση, αν και οι απόψεις επί της προελεύσεως των τεκμηρίων διΐστανται. Πάντως η διακόσμηση με πέταλα λωτού συνιστά Αιγυπτιακή επινόηση,[7–112] η οποία βρήκε τον δρόμο της και στην Ελλάδα, συσχετιζόμενη και εδώ με νεκρικό συμβολισμό.[7–113] Επιπρόσθετα αξιοσημείωτο είναι ότι στην Ελλάδα, την Περσία κ.α. τα αγγεία από πολύτιμα μέταλλα είχαν τυποποιημένο βάρος, χρησιμοποιούμενα και ως υποκατάστατα νομισματικών μονάδων, όσον αφορά δε στα ‘Κινέζικα’ αγγεία περί των οποίων ο λόγος, οι ίδιοι οι αποδέκτες / χρήστες τους είχαν εγγράψει επ’ αυτών επιγραφές σχετικές με το βάρος τους![7–114] Όπως οι αργυρές φιάλες του Αιγυπτιακού θησαυρού έτσι και οι ευρεθείσες στην Κίνα φαίνεται ότι

είχαν σκοπίμως παραμορφωθεί / ισοπεδωθεί πρίν την τοποθέτησή τους στους τάφους - πιθανόν στα πλαίσια τελετουργικής *θανατώσεώς* τους - παρέχοντας μίαν ακόμη ενδεχόμενη συσχέτιση με τον κόσμο της Ανατολικής Μεσογείου![7–115]

Από αισθητικής απόψεως στις αργυρές φιάλες αναγνωρίζεται η Αχαιμενιδική πνοή, όμως η συνάντηση της ιρανικής αργυροχοΐας με την Ελληνιστική κληρονομιά είναι στα συζητούμενα εδώ τεκμήρια εμφανής![7–116] Εξ άλλου η επικρατούσα στα πλαίσια της Κινεζικής αρχαιολογίας άποψη είναι ότι οι αργυρές φιάλες έχουν μεταφερθεί από την Μεσόγειο.[7–117] Σύμφωνα με την τελευταία αυτή θέση η μεταφορά τους έλαβε χώραν μέσω της Οδού του Μεταξιού και μάλιστα του ναυτικού κλάδου ο οποίος συνέδεε την Αλεξάνδρεια με την Ινδία, την ΝΑ Ασία και την Χερσόνησο Shandong της Ανατολικής Κίνας.[7–118]

7.3 Χαλκεία (gong)

Τα χαλκεία (gong) παραδοσιακά θεωρούνται έργα της Ανατολής, ειδικώτερα της Κίνας, όμως οι ίδιοι οι Κινέζοι αποδίδουν στο όργανο αυτό προέλευση Δυτική.[7–119] Η Ελληνική μυθολογία μάς παρέχει αρχαιότατο παράδειγμα χρήσεως του οργάνου από τους Κουρήτες / Κορύβαντες οι οποίοι θορυβούσαν με την βοήθειά του, με σκοπό να καλύψουν τις φωνές του νεογέννητου Διός, την ζωή του οποίου απειλούσε ο Κρόνος. Από την άλλη το μαντείο της Δωδώνης[7–120] υπήρξε γνωστό για τα χαλκεία που διέθετε και τα οποία πέρασαν τόσον στην λογοτεχνία[7–121] όσον και στις παροιμίες της εποχής.[7–122]

Στο Ιδαίον Άντρον έχει ανασκαφεί αριθμός ορειχάλκινων αναθηματικών ασπίδων της Γεωμετρικής περιόδου, η μία μάλιστα απεικονίζει την γνωστή σκηνή με τους Κορύβαντες θορυβούντες με χαλκεία![7–123] Σημειώνεται ότι ακόμη παλαιότερα, στην Μινωϊκή – Μυκηναϊκή περίοδο, η ασπίδα εθεωρείτο ότι διέθετε θείες δυνάμεις, ενώ και στην Αίγυπτο υπήρχε η λατρεία των ασπίδων.[7–124]

Αξιοπρόσεκτη εν προκειμένω είναι και η σχετική παρατήρηση του Evans ότι η Ρωμαϊκή ασπίδα *Ancilia*, στην οποία σημειωτέον ότι αναγνωρίζει την επιβίωση θρησκευτικών πλευρών της Μινωϊκής, είχε την δυνατότητα να κινείται και να παράγει προειδοποιητικό κρότο![7–125]

Το κρουστό αυτό όργανο υπό την μορφή κομβιωτής ασπίδας ή τριπόδου λέβητος είναι γνωστό από τελετές σχετιζόμενες με τον Άδη στην Ελευσίνα και την Σπάρτη, έχει δε απεικονισθεί συχνά στην τέχνη.[7–126] Ο ερευνητής Montagu έχει υποστηρίξει την προέλευσή του από την Κεντρική Ασία, στηριζόμενος ασαφώς στο *εικονογραφικό ύφος* του ευρήματος από την Κρήτη και σε *παλαιότερες εκτιμήσεις*.[7–127] Κατά την άποψή μας η προέλευση του χαλκείου δεν φαίνεται πιθανόν να μπορεί να αποδοθεί σε νομάδες, ακόμη και για λόγους πρακτικούς, πολύ περισσότερο που το όργανο έχει μακρά παράδοση στην Ανατολική Μεσόγειο, όπου μάλιστα έχει ενταχθεί και στην σχετική μυθολογία.

ΟΓΔΟΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

8. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ Νομάδων - Κίνας και ο Ελληνικός παράγων (πρίν την τελευταία χιλιετία π.Χ.)

8.1 Γενικά

Στο παρόν σχολιάζονται τα τεκμήρια για την ύπαρξη εξωτερικών επιρροών στην γεωγραφική περιοχή που έμελλε να αποτελέσει την Κίνα. Οι πηγές επιρροής συγκεκριμενοποιούνται σε αυτές από τον πολιτισμό του Ώξου (BMAC) επί των πολιτιστικών ενοτήτων της Qijia και Erlitou, και στην επίδραση την οποίαν άσκησαν νομαδικά και ημινομαδικά φύλα, μεταξύ των οποίων τα ανήκοντα στα πολιτιστικά σχήματα Afanasevo, Andronovo και αυτά που συνήθως ομαδοποιούνται υπό το όνομα Seima - Turbino. Ο χρονικός ορίζων των επιρροών, οι οποίες συχνά υπήρξαν αμφίδρομες, ορίζεται πρίν την αρχή της τελευταίας χιλιετίας π.Χ., στο τμήμα δε διερευνώνται ενδείξεις πιθανής έμμεσης ή άμεσης συμμετοχής του Αιγαιακού παράγοντα σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις.

Η Κίνα διήλθε την μεταβατική φάση από την Νεολιθική στην Εποχή του Χαλκού κατά την περίοδο της δυναστείας Shang, μέχρι τότε δε, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, στον Κινέζικο γεωγραφικό χώρο και

κυρίως στα Βόρεια υπήρχε μεγάλος αριθμός διάσπαρτων κοινοτήτων, με διακριτή πολιτιστική ταυτότητα. Κάποιες εξ αυτών, μάλιστα, αποτελούνταν από αποίκους, πρώην νομάδες. Επί παραδείγματι ο πληθυσμός του Gumugou (λεκανοπέδιο Tarim) καλλιεργούσε δημητριακά, έτρεφε πρόβατα, κατσίκια, αγελάδες και Βακτριανές καμήλες, ενώ παρήγαγε υφάσματα *ευρωπαϊκού* τύπου. Τα μέλη της κοινότητας είχαν γνώσεις μεταλλοτεχνίας, η δε ενδυμασία τους ήταν αυτή των νομάδων της στέπας.[8_1]

Εικ. 8_1: Ύφασμα με παράσταση τοπίου καθώς και περίεργου κερασφόρου ζώου περιόδου Han

Πρόσφατες ανθρωπολογικές μελέτες δίνουν μια πολυφυλετική εικόνα των οικισμών της Xinjiang κατά την προϊστορική περίοδο. Στις διάφορες φάσεις της τελευταίας τα εκεί φύλα έχουν κατηγοριοποιηθεί ως Ινδο - Ιρανικά (στο Qäwrighul της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού), Ινδοευρωπαϊκά (Τοχάριοι στο Hami της Εποχής του Χαλκού), Ευρωπαιοειδή του Μεσογειακού κλάδου (στο Zaghunluk της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου), Ινδο - Αφγανικά του κλάδου Pamir-Fergana (στο νότιο άκρο του Taklamakan) κλπ.[8_2] Την ανθρωπολογική ποικιλία της περιοχής,

άλλωστε, επιβεβαιώνουν Κινεζικά ιστορικά αρχεία τα οποία περιγράφουν τις συνεχείς μετακινήσεις αποίκων όπως οι Σάκες, Xiongnu, Wusun, Βακτριανοί, Πέρσες, Ινδοί, Σογδιανοί και Κινέζοι. Η παρουσία των ποικίλων αυτών στοιχείων και η αλληλεπίδρασή τους τόσον με τους Κινέζους όσον και με μακρυνούς πολιτισμούς έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιτάχυνση των εξελίξεων και στην εν συνεχεία δόμηση της αναδυόμενης Κινεζικής ταυτότητας.

8.2 Επιρροές από τον Πολιτισμό του Ώξου

Το πολιτιστικό σχήμα Qijia (2300-1500 π.Χ.) συνυπήρχε στον Διάδρομο του Hexi[8–3] με την ύστερη φάση του κύκλου Majiayao (2300-1890 π.Χ.), τον Xichengyi (1880-1680 π.Χ.) και τον Siba (1670-1530 π.Χ.).[8–4] Ως εκ τούτου και για λόγους τόσον χρονολογικούς όσον και γεωγραφικούς το σχήμα Qijia απετέλεσε αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την μελέτη των ανταλλαγών Ανατολής - Δύσεως. Η ανεύρεση σε θέσεις του Qijia χάλκινων αντικειμένων τον κατέστησε υποψήφιο για σύγκριση επί του θέματος της μεταλλουργικής παραγωγής με τον Erlitou (1900-1500 π.Χ.), θέση η οποία παραδοσιακά θεωρείται ως το πρώτο πολιτικό κέντρο στον χώρο της Κίνας της Εποχής του Χαλκού. Το σχήμα Qijia εκτιμάται επίσης ως σημαντικός ενδιάμεσος μεταξύ των κεντρικών πεδιάδων και της Ευρασιατικής στέπας.

Η ύπαρξη επαφών και επιρροών επί της πολιτιστικών κύκλων Qijia και Erlitou από τον πολιτισμό του Ώξου (BMAC) έχει υποστηριχθεί από την Fitzgerald-Huber, αυτή δε η θέση εδράζεται σε μία σειρά ευρημάτων.

Λίθινο σκήπτρο ανασκαφέν στο Huangniangniangtai θεωρείται ότι παραπέμπει σε ανάλογα αντικείμενα των αρχών της δευτέρας χιλιετίας προερχόμενα από τον πολιτισμό BMAC,[8–5] ενώ ιδιαίτερο καλλιτεχνικό ενδιαφέρον εμφανίζει άλλο σκήπτρο από την Gansu, διαθέτον άκρο με τέσσαρες προεξέχουσες κεφαλές κριού, το οποίο συγκρίνεται με ανάλογα τεκμήρια της Κεντρικής Ασίας και της Εγγύς

Ανατολής.[8_6] Άλλα σκήπτρα από ημιπολύτιμους λίθους ή χαλκό φέρονται ως συσχετιζόμενα με τεκμήρια του κύκλου Andronovo.[8_7] Ειδικώς όμως για το σκήπτρο του δωδεκάτου / ενδεκάτου αι. π.Χ. από την θέση Malo-Krasnoyarka (σύγχρονο Ανατολικό Καζακστάν) το οποίο διαθέτει προεξοχές σε σταυροειδή διάταξη και αποδίδεται στον προαναφερθέντα κύκλο Andronovo, σημειώνουμε ότι υπάρχει παράλληλό του και μάλιστα σαφώς παλαιότερο από την Τροία I/II.[8_8]

Έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη κοινών διακοσμητικών θεμάτων (σταυρού και άστρου) μεταξύ σφραγίδων – φυλακτών του BMAC, από την μία, και μικρού καθρέπτη από το Gamatai,[8_9] καθώς και το Erlitou. Μάλιστα αυτή η ομοιότητα εντοπίζεται και σε κεραμεικά από ευρύτερο γεωγραφικό πλαίσιο (Altyn Tepe, At Tepe),[8_10] όπου μάλιστα η πηγή του θέματος εκτιμάται ότι προέρχεται από την υφαντική (πλεκτογενής).[8_11] Πάντως η εικόνα των επιρροών καθίσταται πιο σύνθετη αν σημειώσουμε ότι τα σχολιαζόμενα εδώ διακοσμητικά θέματα απαντούν, αν και αργότερα, και σε μεταλλικά 'κομβία' των ύστερων φάσεων του Andronovo,[8_12] ενώ είναι παρόντα και στο Αιγαίο και την ευρύτερη περιοχή από παλαιότερο χρονικό και πολιτιστικό ορίζοντα.[8_13]

Η Fitzgerald-Huber έχει εντοπίσει ομοιότητες μεταξύ συγκεκριμένων Κινεζικών τύπων αγγείων (jue και gu) και αντιστοίχων μεταλλικών του BMAC. Πράγματι η ομοιότητα αφορά σε οινοχόη διαθέτουσα μακρύ στόμιο καθώς και σε αγγείο πόσεως με άνω διευρυνόμενο κυλινδρικό σώμα,[8_14] ενώ από τον κατάλογο ομοιοτήτων δεν θα μπορούσε βέβαια να απουσιάσει η ήδη σχολιασθείσα σφραγίδα του Anau η οποία φέρει Κινεζικά σύμβολα.

Στο πολιτιστικό σχήμα Qijia απαντώνται επίσης κεραμεικά αγγεία σχήματος μπότας[8_15] ή υποδήματος εν γένει, τα οποία ενδέχεται να έλκουν την καταγωγή τους από τον πολιτισμό του Ώξου. Πράγματι ένα ενδιαφέρον όσο και σπάνιο ταφικό αφιέρωμα, συγκεκριμένα τα πήλινα ομοιώματα υποδημάτων, συνόδευε, σε μερικές περιπτώσεις, τους νεκρούς θαλαμοειδών τάφων της Gonur στο ταξίδι της μετά θάνατον ζωής. Τέτοια υποδήματα ανεσκάφησαν από δύο τάφους στο

Dashli-3, ενώ στο ιερό Togolok-21 ανακαλύφθηκε άλλο ένα, με το ίδιο δε θέμα υπάρχουν και χάλκινα ομοιώματα ποδιών από την Βακτρία.[8_16, 8_17] Τα υποδήματα αυτά μπορούν να συγκριθούν με άλλα από την Ανατολία, συνιστούσαν δε στοιχείο ενδυμασίας των θεοτήτων και των βασιλέων.[8_18] Τα αρχαιότερα εμφανίσθηκαν σε Σουμεριακούς τάφους της τρίτης χιλιετίας, ωστόσο ο μεγάλος αριθμός ευρημάτων χρονολογείται από το τέλος της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού.[8_19] Η συνήθεια είναι κάθε άλλο παρά άγνωστη και στον Ελλαδικό χώρο, όπου έχουμε ανάλογα ευρήματα από την Μινωική και Μυκηναϊκή περίοδο.[8_20] Αξιοσημείωτο είναι ότι τα Μυκηναϊκά υποδήματα διαθέτουν αγκιστροειδές πρόσθιο άκρο, ομοιάζοντας στο προερχόμενο από τον τάφο 2169 της Gonur. Στην τελευταία τουλάχιστον περίπτωση αυτός ο τύπος υποδημάτων φαίνεται ότι συνδέεται με αξιωματούχους, γεγονός το οποίο, άλλωστε, υποστηρίζεται από το γεγονός ότι το υπόδημα – ανάθημα ανεσκάφη σε θαλαμοειδή τάφο.[8_21] Φυλακτά σχήματος ποδιού εμφανίζονται στην Χερσόνησο του Αίμου και τον βόρειο Ελλαδικό χώρο από την Πρώιμη Νεολιθική, κατά δε την Πρώιμη Μινωική ΙΙ είναι συνήθη στους θόλους της Μεσσαράς αλλά και στην Εγγύς Ανατολή.[8_22] Επιπρόσθετα σε πολλές θέσεις στον Ελλαδικό χώρο έχουν ανασκαφεί περίαπτα σε σχήμα ανθρώπινου ποδιού,[8_23] για παράδειγμα στην Ανεμοσπηλιά Κρήτης, τα παλαιότερα των οποίων είναι σύγχρονα αυτών του BMAC. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι από την περίοδο Siba, η οποία άνθισε στον Διάδρομο του Hexi, προέρχονται απεικονίσεις που πιστοποιούν την χρήση δερμάτινων υποδημάτων με ανασηκωμένη την άκρη.[8_24] Άλλωστε από τα τέλη της δευτέρας χιλιετίας π.Χ. χρονολογείται πήλινο ομοίωμα υποδήματος του πολιτιστικού κύκλου Xindian (1500-1000 π.Χ.) διαθέτον γραμμική διακόσμηση,[8_25] που θυμίζει Μυκηναϊκά ανάλογα τεκμήρια.

Έχει ιδιαίτερη αξία να σημειωθεί ακόμη ότι σύμφωνα με τους Chen και Hiebert και αυτή καθ' εαυτήν η ιδέα γεωργικής εκμεταλλεύσεως σε περιβάλλον οάσεως ενδεχομένως διαχύθηκε στο λεκανοπέδιο Tarim από τον BMAC μέσω μετακινηθέντων εκεί νομαδικών φύλων.[8_26]

8.3 Επιρροές από τους νομάδες της στέπας

Η ύπαρξη επαφών και επιρροών επί του πολιτιστικού σχήματος της Qijia αλλά και επί σειράς διάσπαρτων στην αχανή περιοχή κοινοτήτων[8_27] από μέρους νομαδικών και ημι-νομαδικών φύλων της στέπας είναι αναμφισβήτητη εν όψει της πληθώρας των σχετικών τεκμηρίων. Η επαφή του Κινεζικού γεωγραφικού χώρου με τον βορρά έλαβε χώραν μέσω της Xinjiang και του Διαδρόμου του Hexi (Gansu). Η Xinjiang με την σειρά της συνεδέετο με την Σιβηρία μέσω περάσματος διά των ορέων Altai και με την Ferghana μέσω οδού κατά μήκος του ποταμού Ily από την οροσειρά Tianshan προς την *Περιοχή των Επτά ποταμών* (Semirechye).

Η ανασκαφή στο Xinglin (Gansu) αλλά και στο Ανατολικό Τουρκεστάν και αλλού ορειχάλκινου πελέκεως με οπή στειλεώσεως ή κοίλο αυλό διαθέτοντος και δακτυλιοειδή οπή στο άκρο καθώς και σμίλης[8_28] έχει συνδεθεί με την στέπα και τον κύκλο Andronovo αλλά και, ειδικώτερα, με το λεγόμενο *διαπολιτιστικό φαινόμενο Seima - Turbino* του οποίου το πρώτο εργαλείο / όπλο θεωρείται σήμα κατατεθέν.[8_29] Ομοίως με τους περιπλανώμενους νομάδες της Ευρασιατικής στέπας συσχετίζεται μάχαιρα με λαβή, ανασκαφείσα στην ίδια προαναφερθείσα θέση (Xinglin),[8_30] ενώ η ιδιόμορφη χρήση λαβών από κόκκαλο για περόνες (σουβλιά) και μαχαίρια (όπως αποδεικνύουν τεκμήρια από την θέση Xi’ning) συνιστά πρακτική η οποία από ερευνητές έχει συσχετισθεί με τον πολιτιστικό κύκλο Okunevo και, κατ’ επέκταση, με τον Seima - Turbino.[8_31] Επίσης σε αριθμό κεραμεικών αγγείων του Qijia εμφανίζεται γεωμετρική διακόσμηση η οποία είναι οικεία και σε μεταλλικά τεχνουργήματα του Seima - Turbino,[8_32] ομοιότητα η οποία εμπλέκει και τον κύκλο Andronovo.

Με τον κόσμο της στέπας συσχετίζονται παραδοσιακά σχεδόν κυκλικά ενώτια με άκρο καταλήγον σε σχήμα χωνιού,[8_33] συχνά μάλιστα κατασκευασμένα από χρυσό, ο οποίος δεν ευρίσκετο σε υψηλή

θέση στις προτιμήσεις των ‘κινεζικών’ πληθυσμών, αντίθετα με ότι συνέβαινε σε μη κινεζικές ή περιφερειακές κοινότητες.[8_34] Τέτοια ενώτια έχουν ανασκαφεί από πληθώρα θέσεων του Κινεζικού γεωγραφικού χώρου, χρονολογούμενα στην περίοδο Anyang, αλλά και από το σημερινό Τατζικιστάν και αλλού,[8_35] ενώ δεν είναι άγνωστα και σε θέσεις Ελληνικής επιρροής όπως ο Χρυσός Λόφος (Tillya Tepe) και τα Τάξιλα.[8_36]

Εικ. 8_2: Περιοχή των Επτά Ποταμών (Semirechye)

Επί του θέματος σκόπιμο είναι να διατυπωθούν οι ακόλουθες παρατηρήσεις – σχόλια:

I) κατά την επικρατούσα άποψη το φαινόμενο Seima - Turbino εμφανίσθηκε μετά την εξαφάνιση του κύκλου Qijia,[8_37] αν και η άποψη αυτή τείνει να αναθεωρηθεί από μερίδα ερευνητών,[8_38]

II) η χρήση των οστών ζώων ως λαβής για εργαλεία είναι επιβεβαιωμένη σε ευρύτατη γεωγραφική περιοχή από πολύ παλαιά, του Αιγαίου μη εξαιρουμένου,[8_39] σε κάθε δε περίπτωση το συγκεκριμένο επιχείρημα για την συσχέτιση με τον κύκλο Seima - Turbino φαίνεται αδύνατο,

III) ο χυτός ορειχάλκινος πέλεκυς με οπή στειλεώσεως ή κοίλο αυλό (πτυοσκάπανο)[8_40] διαθέτων η μή μία ή και δύο δακτυλιοειδείς οπές αναρτήσεως στο άκρο είναι όπλο / εργαλείο το οποίο απαντά στην περιοχή του Πόντου[8_41] αλλά και στην Τροία[8_42] το ενωρίτερο περί το 1600 π.Χ., ενώ δεν λείπει από την Χερσόνησο του Αίμου[8_43] αλλά και την παράλια Μακεδονία,[8_44]

IV) σμίλες ανάλογες αυτών του Seima – Turbino και των ευρημάτων του Κινεζικού γεωγραφικού χώρου απαντούν και στον Ελλαδικό χώρο,[8_45]

V) η γραμμική / γεωμετρική διακόσμηση, συνήθης στην ευρύτατη περιοχή από την Μαύρη Θάλασσα ως και το σημερινό Καζακστάν τουλάχιστον, φαίνεται να εμφανίζεται και στο ανωτέρω αναφερθέν Τρωικό τεκμήριο,[8_42] ενώ θεωρείται επίσης στοιχείο της Μυκηναϊκής διακοσμητικής (;)!

8.3.1 Ο θησαυρός του Borodino

Ο θησαυρός του Borodino ήλθε στο φώς το 1912 στο ομώνυμο χωριό στην περιοχή της Οδησσού χρονολογήθηκε δε αρχικώς στο δεύτερο ήμισυ της δευτέρας χιλιετίας π.Χ.,[8_46] όμως άλλοι ερευνητές τείνουν σήμερα να τον τοποθετήσουν ενωρίτερα, ήτοι περί τις αρχές της ίδιας χιλιετίας.[8_47] Απαρτίζεται από μία σειρά όπλων, χρηστικών ή μη, πιθανολογείται δε ότι αποτελούσε θησαυρό ηγεμόνα. Σε αυτόν περιλαμβάνβονται έξη λίθινοι πολεμικοί πελέκεις, εκ των οποίων ο ένας από νεφρίτη (;),[8_48] δύο αργυρές λόγχες δόρατος και το χιτώνιο από μία τρίτη, αργυρό ξίφος και περόνη με ρομβοειδή κεφαλή και τρείς κεφαλές σκήπτρου από αλάβαστρο. Ο παραπάνω θησαυρός συνεδέθη με το αποκαλούμενο *διαπολιτιστικό φαινόμενο Seima - Turbino*, η δε πρώιμη χρονολόγησή του εξυπηρετεί ή συνδέεται με το υπό συζήτηση θέμα της χρονολογήσεως αυτού του φαινομένου.

Από την πλευρά μας θεωρούμε σκόπιμη την ακόλουθη συνοπτική καταγραφή των ομοιοτήτων και παραλληλισμών με

Αιγαιακά τεκμήρια, από όπου αβίαστα μπορεί να προκύψει γόνιμος προβληματισμός και, ίσως, συμπεράσματα.
Κατ΄ αρχήν οι λίθινοι πολεμικοί πελέκεις προσομοιάζουν πράγματι με ανάλογα αντικείμενα από τον Καύκασο και την ευρύτερη περιοχή[8–49] όμως η εικόνα δεν θα ήταν πλήρης αν παραλείπαμε την αρχική παρατήρηση τής πρώτης δημοσιεύσεως για την υπάρχουσα αναλογία με Τρωικά ευρήματα από όπου μάλιστα δεν λείπει και πέλεκυς από ιαδεΐτη![8–50] Οι λόγχες παραβάλλονται με Μυκηναϊκά ευρήματα από τους θολωτούς τάφους II και IV[8–51] καθώς και από τον τάφο Ζαφέρ Παπούρα,[8–52] ενώ το ξίφος αναγνωρίζεται ανάλογο με Μινωικό από τα Γουρνιά,[8–53] με την διακόσμηση των τεχνουργημάτων να παρέχει συσχετίσεις με την ΥΕ I-IIa.[8–54] Η αργυρή περόνη φέρει ρομβοειδή κεφαλή η οποία δεν απαντά στο Αιγαίο, όμως η διακόσμησή της είναι παρόμοια με αυτήν σε Μυκηναϊκά κομβία,[8–55] ενώ εντοπίζεται και σε περόνη από την Τροία.[8–56] Οι κεφαλές σκήπτρων υπήρξαν δημοφιλείς στην Ανατολική Ευρώπη, με ιδιαίτερη διάδοση στον Καύκασο και την βόρεια πλευρά της Χερσονήσου του Αίμου, την Μαύρη Θάλασσα κ.α.,[8–57] ενώ το τεκμήριο από νεφρίτη το διαθέτον σταυροειδή διάταξη τεσσάρων εξογκωμάτων θεωρείται ανάλογο τεκμηρίων από το νεολιθικό κοιμητήριο της Μαριουπόλεως της βόρειας Ποντικής ακτής, ενώ έχει θεωρηθεί ως το πρωτότυπο / υπόδειγμα για το σκήπτρο του Borodino της Εποχής του Χαλκού.[8–58] Αξιοσημείωτο είναι εν προκειμένω να επισημάνουμε ότι το σκήπτρο δεν είναι άγνωστο στο Αιγαίο και μάλιστα από την παλαιότατη εποχή (νεολιθική Κνωσσό),[8–59] παρέμεινε δε παρόν κατά την Εποχή του Χαλκού. Η Τροία μας παρέχει και στην περίπτωση αυτή ένα παρόμοιο τεκμήριο από διορίτη φέρον επίσης έξογκώματα το οποίο μάλιστα προέρχεται από στρώματα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (Τροία I/II), αρχικώς δε δεν είχε αναγνωρισθεί ως τέτοιο.[8–60]

8.4 Συμπεράσματα

Στο πολιτιστικό σχήμα Qijia απαντώνται μερικοί ιδιαίτεροι τύποι αγγείων οι οποίοι εμφανίζονται οικείοι και δημοφιλείς σε άλλα

πολιτιστικά περιβάλλοντα, μεταξύ των οποίων σημειώνουμε αυτό της Τροίας. Τα γλαυκόμορφα αγγεία τα οποία αφθονούν στην Τροία[8–61] φαίνεται ότι είναι παρόντα και στον Κινεζικό χώρο από την φάση Qijia[8–62] αλλά και κατά την ακολουθήσασα περίοδο Shang, για παράδειγμα από τον τάφο της Fu Hao.[8–63] Ανάλογη εμφανίζεται η περίπτωση αγγείων του Majiayao τα οποία φέρουν προεξοχές και θυμίζουν, από την άποψη αυτή, Τρωικά αντίστοιχα τεκμήρια.[8–64] Οξύληκτα αγγεία εμφανίζονται στα σχήματα Dawenkou, Majiayao και Qijia,[8–65] όμως συναντώνται επίσης στην Τροία, αυτές δε οι ομοιότητες είναι δύσκολο να αξιολογηθούν ως έχουν και να οδηγήσουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την ύπαρξη επαφών. Πράγματι ορισμένα τουλάχιστον διακοσμητικά στοιχεία[8–66] – όπως η σβάστικα, η σπείρα και ο βάτραχος - ή καλλιτεχνικές προσεγγίσεις που εμφανίζονται σε απομακρυσμένα σημεία και πολιτιστικά σχήματα ενδεχομένως είναι ανεξάρτητες επινοήσεις ή συνδέονται με πανανθρώπινα χαρακτηριστικά και ανησυχίες, μη στοιχειοθετώντας απαραίτητα την ύπαρξη οποιωνδήποτε επαφών ....

Συμπερασματικά σημειώνουμε την αναμφισβήτητη συμμετοχή των φύλων της στέπας στην μεταφορά τεχνογνωσίας και προτύπων στον γεωγραφικό χώρο της μετέπειτα Κίνας ήδη από την δευτέρα χιλιετία π.Χ. Ενώ, όμως, η λειτουργία αυτών των φύλων ως φορέων πολιτιστικών στοιχείων τρίτων είναι αναμφισβήτητη, η διάχυση *ίδιων* στοιχείων πολιτισμού φαίνεται να έχει υπέρμετρα μεγιστοποιηθεί! Η περίπτωση του θησαυρού Borodino, όπου από πλευράς μερίδας ερευνητών εκδηλώνεται μια τάση μειώσεως της σημασίας του Μυκηναϊκού παράγοντα, είναι στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της απόψεώς μας. Από την άλλη το λεγόμενο διαπολιτιστικό φαινόμενο Seima – Turbino δείχνει υπερεκτιμημένο .... Πώς μπορεί να δεχθεί κανείς την ύπαρξη και λειτουργία ενός πολιτιστικού ‘φαινομένου’ που στοιχειοθετείται από 422 μεταλλικά τεκμήρια μόνον προερχόμενα κατά βάσιν από τέσσερα κοιμητήρια, ενώ θεωρείται εκτεινόμενο *από την Δυτική Μογγολία και τα Altai ως την Φινλανδία*, καλύπτοντας υπέρ τα 3 000 000 τετραγωνικά χιλιόμετρα;[8–67] Ποιοι είναι αυτοί οι έφιπποι

πολεμιστές και εξειδικευμένοι μεταλλουργοί που επηρέασαν μεγάλο μέρος του πλανήτη, φθάνοντας ακόμη και στις Βρετανικές Νήσους;[8–68]

Θεωρώντας από την πλευρά μας ότι οι υπάρχουσες απαντήσεις αναφορικά με την διάχυση μεταλλουργικής τεχνολογίας στην Ασία δεν είναι ακόμη πλήρεις και οριστικές, κρίνουμε σκόπιμο να υπογραμμίσουμε την συμμετοχή του Αιγαιακού παράγοντα στα ιστορικά τεκταινόμενα της περιοχής. Πράγματι Αιγαιακή επιρροή και – ενδεχομένως - φυσική παρουσία εκτιμάται ότι υπήρξε τόσον στον χώρο του πολιτισμού του Ινδού όσον και στην Κεντρική Ασία, στα πλαίσια του πολιτισμού του Ώξου (μέσα τρίτης έως μέσα δεύτερης χιλιετίας περίπου πρίν από την εποχή μας),[8–69] οπότε δεδομένων των επιρροών κυρίως του Ώξου στον Κινεζικό χώρο, η έμμεση επιρροή και του Αιγαίου στον τελευταίο δεν πρέπει να αποκλείεται / υποτιμάται. Σύμφωνα με τον Σαρηγιαννίδη ο πολιτισμός του Ώξου φέρεται να μοιράζεται με την ευρύτερη Μικρά Ασία, την Συρο - Παλαιστίνη και το Αιγαίο σειρά κοινών πολιτιστικών στοιχείων όπως ταφικά έθιμα, διακοσμητικά θέματα, θρησκευτικές αντιλήψεις, αλλά και αρχιτεκτονικά στοιχεία και τεχνολογία κοσμημάτων.[8–70] Όμως το Αιγαίο, κυρίως δε το βορειότερο τμήμα του, συνεδέετο με τον Διαπόντιο Μεταλλουργικό Κύκλο,[8–71] ο οποίος άσκησε επίσης επιρροή στην Κίνα, ενώ υπαρκτή ήταν και η έμμεση επιρροή από τον Μυκηναϊκό πολιτισμό, ο οποίος αδιαμφισβήτητα συνεδέετο τόσον με την περιοχή του Δουνάβεως[8–72] όσον και με τα νομαδικά φύλα που εκινούντο από τα όρια του Ελληνικού κόσμου και έφθαναν ως την *Περιοχή των Επτά Ποταμών* και την Xinjiang..

ΕΝΝΑΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

9. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ Νομάδων - Κίνας και ο Ελληνικός παράγων (τελευταία χιλιετία π.Χ.)

9.1 Γενικά

Οι νομάδες της Ευρασιατικής στέπας εμφανίστηκαν στην ιστορική σκηνή κατά την Εποχή του Χαλκού έγιναν δε γνωστοί υπό διάφορα ονόματα, χωρίς να είναι πάντα σαφής η ονοματική διάκρισή τους. Θεωρούνται ότι εξημέρωσαν πρώτοι το άλογο διευρύνοντας τις γεωγραφικές και άλλες δυνατότητες της ποιμενικής ζωής, ασχολήθηκαν δε με την κτηνοτροφία, το εμπόριο και λιγότερο την γεωργία,[9–1] ενώ ο πόλεμος απετέλεσε οικείο στοιχείο της φυσιογνωμίας τους και μέσον οικονομικής επιβιώσεως. Ο νομαδικός τρόπος ζωής τους και ο σχετικός πολιτισμός θεωρούνται ότι προήλθαν από την προσαρμογή και εκμετάλλευση ενός ωρισμένου βιοτόπου, αυτού της στέπας. Στο παρόν σχολιάζονται θέματα σχετικά με τις πολιτιστικές και άλλες αλληλεπιδράσεις τους με την Κίνα αλλά και τους Έλληνες.

9.2 Οι Wusun

Η ανακάλυψη στο βορειότερο άκρο της Xinjiang (κοιλάδα Ily) των δύο ορειχάλκινων αγαλματιδίων των απεικονιζόντων γονατίζοντα οπλίτη φαίνεται να παρέχει στοιχεία για το γεωγραφικό εύρος της επιρροής της Ελληνικής γλυπτικής.[9–2] Στην ίδια περιοχή εκτιμάται ότι κατά την περίοδο από την Εποχή του Σιδήρου (έβδομος ως δεύτερο αι. π.Χ.) έδρασαν αρχικώς οι Σάκες και εν συνεχεία οι Wusun (Ισσηδόνες ;), έχουν ευρεθεί δε και σημαντικοί τύμβοι όπως ο Issyk kurgan (χρονολογούμενος στον τρίτο / δεύτερο αι. π.Χ.), όπου ετάφη ο περίφημος *Χρυσούς Πολεμιστής*.[9–3] Τα ευρήματα του τύμβου παραβάλλονται αισθητικά προς παρόμοια από το Kargaly[9–4] (των Wusun – Ισσηδόνων, χρονολογούμενα μεταξύ δευτέρου αι. π.Χ. και πρώτου μ.Χ.) αλλά και από το κοιμητήριο του Majiayuan (των Rong του τρίτου αι. π.Χ.).[9–5] Πράγματι η ανασκαφή στο νεκροταφείο Majiayuan της επαρχίας Gansu, χρονολογούμενο από την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων, έχει προσελκύσει την προσοχή των ερευνητών, καθώς οι τάφοι περιλαμβάνουν πολλά τεχνουργήματα ποικίλων συσχετίσεων. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται πολυτελώς διακοσμημένα άρματα, που έχουν στενή ομοιότητα ως προς την χρονολόγηση, τον τύπο, το ύφος και την τεχνολογία υλικών με ανασκαφέντα στην ανατολική Ευρασία, πιο συγκεκριμένα σε θέσεις όπως στο Issyk-Kul, όπου ο προαναφερθείς *τάφος του Χρυσού Πολεμιστή*, στο ΝΑ Καζακστάν, πλησίον των βουνών Tianshan. Γενικώτερα τα ταφικά αναθήματα στην ζώνη του Σινικού τείχους περιλαμβάνουν μεταλλικά τεχνουργήματα τα οποία τυπολογικά και αισθητικά παραπέμπουν στην Σιβηρία και την Ευρασιατική στέπα.[9–6] Στο Kargaly, τόπο ταφής αριστοκρατών Wusun, έχει ευρεθεί το ομώνυμο γνωστό χρυσό διάδημα,[9–7] το οποίο κατά μία άποψη συνδέεται με την λατρεία του Διονύσου[9–8] αλλά, πάντως, του αναγνωρίζονται Ελληνικά στοιχεία,[9–9] όπως συμβαίνει και για άλλα ευρήματα της περιοχής![9–10]

Στο Betkaynar, πλησίον της Almati, προηγούμενης πρωτεύουσας του σημερινού Καζακστάν, ανακαλύφθηκε ομάδα τύμβων, οι πλείστοι των οποίων ήταν μερικώς ή ολικώς συλημένοι. Στον τύμβο 12 ανακαλύφθηκε ανάγλυφη προτομή ανδρός, τέσσερα αγγεία τροχήλατης κεραμεικής, δύο μικρά ορειχάλκινα τεχνουργήματα ομοιάζοντα με περικάρπια και αργυρό δακτυλίδι. Το δακτυλίδι είναι καλυμμένο με λεπτό φύλλο χρυσού επεξεργασμένο με υψηλή τέχνη, διέθετε δε ανάγλυφο πρόσωπο πολεμιστή με *θεληματική Ελληνική μύτη*, φέροντα Ελληνικό κράνος και πανοπλία.[9–11] Κατά τους ανασκαφείς η παράσταση αυτή είχε αντιγραφεί από οβολό του Ελληνο – Βακτριανού βασιλέα Ευκρατίδη, ή ένα πραγματικό τέτοιο νόμισμα προσαρμόστηκε στο δακτυλίδι![9–12] Στα κεραμεικά αναγνωρίσθηκαν αναλογίες με ανασκαφέντα σε Ελληνο – Βακτριανά κέντρα, για παράδειγμα στις θέσεις Kay-Kobad Shah (αρχαία πρωτεύουσα της περιοχής Kobadian),[9–13] Khalchayan[9–14] και Dilberjin.[9–15] Αναφορικά με την προτομή εκτιμάται ότι ως υπόδειγμά της χρησιμοποιήθηκαν κεραμεικά και αλαβάστρινα γλυπτά, τα οποία ήταν δημοφιλή στις αίθουσες τελετών των Ελληνο – Βακτριανών ηγεμόνων![9–16] Συμπερασματικά τα ευρήματα στο νεκροταφείο του Betkaynar επιβεβαιώνουν την ύπαρξη συσχετίσεων μεταξύ του των Σακών (;) της περιοχής Semirechye και του Ελληνο - Βακτριανού κόσμου.[9–17]

Στο νεκροταφείο Buraninsky του σημερινού Κιργιστάν, κοντά στο σύνορα με την Κίνα, ανακαλύφθηκαν δύο δακτυλίδια με παραστάσεις μυθικών θηρίων, το μέν φυτοφάγου ζώου με στρογγυλεμένα οπίσθια, το δε κερασφόρου φτερωτού δράκου.[9–18] Ο τελευταίος εκτιμάται ως μορφολογικά παρόμοιος με κερασφόρο δράκο δακτυλιδιού από άλλη ταφή ευγενούς των Wusun στην Talgar,[9–19] ενώ, πέραν των άλλων, παραλληλίζεται και με μειξογενές πλάσμα του διαδήματος Kargaly.[9–20] Έχει την σημασία του εδώ να σημειωθεί ότι στο νεκροταφείο Buraninsky έχουν επιπρόσθετα ανασκαφεί δύο χρυσά ελάσματα με παράσταση Σειληνού,[9–21] ενώ στο Talgar έχουν επίσης ευρεθεί ελάσματα με ανθρωπόμορφες παραστάσεις αλλά και σφραγίδα (;), με βάση δε και το τελευταίο αυτό εύρημα οι ανασκαφείς συνάγουν ότι η κοινωνία των Wusun υπήρξε κοινωνικά διαφοροποιημένη και υφίστατο ιδιωτική ιδιοκτησία.[9–22]

Σύνδεση των Wusun με την Κίνα παρέχεται επιπρόσθετα από το γεγονός ότι η Gansu, όπου το κοιμητήριο Majiayuan, θεωρείται κοιτίδα των Wusun (Ισσηδόνων ;). Οι Σάκες υπήρξαν γνωστοί στον Ηρόδοτο, Hdt. 6.113.1 και 9.31.4, δεδομένου ότι συμμετείχαν στην Μάχη του Μαραθώνος και των Πλαταιών στο πλευρό των Περσών, όπως και οι Ισσηδόνες, Hdt. 4.25.2, τους οποίους θρυλείται ότι επισκέφθηκε ο Αριστέας κατά τον έβδομο / έκτο αι. π.Χ., Hdt. 4.13.1, ενώ πιθανολογείται ότι στρατιωτικό απόσπασμα 'Σκύθων' υπηρέτησε ως μισθοφορικό του Ελληνικού βασιλείου της Βακτρίας![9–23]

9.2.1 Η ανάγνωση του διαδήματος του Kargaly από την Kuzmina

Στην εικονογραφία του διαδήματος του Kargaly έχουν εντοπισθεί στοιχεία τα οποία εμφανίζονται ως Ελληνικής προελεύσεως ή συσχετίσεως. Η Stark έχει σχολιάσει την εικόνα δύο φτερωτών αλόγων του διαδήματος τα οποία δεν εντάσσονται στην συνολική κίνηση των δύο αντίθετων πομπών αλλά, αντίθετα, στέκονται ήρεμα επί στήλης. Κατά την ερευνήτρια η διάταξη θυμίζει την απεικόνιση αγάλματος επί βάθρου, παραπέμπει δε στον Έλληνο – Ρωμαϊκό κόσμο.[9–9] Η παράσταση γυναικών οι οποίες επιβαίνουν φανταστικών πλασμάτων φαίνεται ότι προσομοιάζει με αυτήν των Μαινάδων όπως εμφανίζονται στην εικονογραφία της Μαύρης Θάλασσας στα όρια ή και εντός του Ελληνικού κόσμου,[9–24] ενώ στο θεματολόγιο του κοσμήματος αναγνωρίζονται επίσης Πήγασοι.[9–25]

Τα υδρόβια πτηνά ανήκουν στα είδη εκείνα της πανίδας τα οποία εμφανίζονται στο υπό συζήτηση διάδημα, τους έχει δε αποδοθεί ιδιαίτερη σημασία από διάφορα πολιτιστικά ιδιώματα. Στην Ιρανικό κόσμο το πτηνό εθεωρείτο ενδιάμεσος μεταξύ του ουρανού, της γής και των υδάτων,[9–26] στην Ελληνική μυθολογία συσχετίζετο με τον θεό και τον ήλιο,[9–27] στην Ρώμη του είχε αποδοθεί σωτήρια ιδιότητα, ενώ

θέση του επιφυλάχθηκε και στο μαυσωλείο του πρώτου Κινέζου αυτοκράτορα,[9–28] και – βέβαια – στο εδώ σχολιαζόμενο διάδημα. Το φτερωτό άλογο αποτελεί επίσης σύλληψη οικεία στην Ανατολική Μεσόγειο (Ανατολία, Αιγαίο κ.α.), στον Ιρανικό κόσμο της Κεντρικής Ασίας όπως και στο διάδημα αλλά και στην Κινεζική αντίληψη εν γένει, όπου αναλαμβάνει την μορφή του Ουράνιου Ίππου![9–29] Η παράσταση ανθρώπινων χαρακτήρων με χαρακτηριστικά ανεμίζοντα ενδύματα εν είδει φτερών[9–30] υιοθετήθηκε στην αρχαία τέχνη ιδιαίτερα για την απεικόνιση Μαινάδων,[9–31] οι οποίες συχνά εμφανίζονται ιππεύουσες πάνθηρες ή μειξογενή πλάσματα. Αναλόγως στην Κίνα της περιόδου Han δημοφιλής υπήρξε η απεικόνιση ανθρώπινων χαρακτήρων οι οποίοι έφεραν φτερά (Yuren 羽人, ή Xian) και εθεωρούντο αθάνατοι, σε κάποιες δε περιπτώσεις εμφανίζοντο να ιππεύουν Ουράνιους Ίππους![9–32] Τα πλάσματα συχνά εντοπίζονται σε ταφικό ή ανακτορικό περιβάλλον, μερικές φορές διαθέτουν σωματικά στοιχεία πτηνού, αλλά απαντούν και υπό άλλες μορφές. Από την πληθώρα των σχετικών αναπαραστάσεων ξεχωρίζουμε εδώ φτερωτό ον εγχάρακτο στην επιφάνεια ενός αριστουργηματικού ορειχάλκινου κυλίνδρου με ένθετο χρυσό και άργυρο, που ανακαλύφθηκε στον τάφο 122 στο Sanpanshan (Hebei) και χρονολογείται στην περίοδο των Δυτικών Han.[9–33] Αν προσθέσουμε ότι οι λεγόμενοι αθάνατοι φέρουν συνήθως τον ιδιαίτερο Φρυγικό σκούφο τότε οι συσχετίσεις με την στέπα γίνονται εμφανέστερες,[9–34] αποκαλύπτοντας ένα πέπλο ομοιοτήτων και αναλογιών που εμπλέκει στοιχεία από την στέπα, την Κίνα, την Ελληνική Βόρεια θάλασσα και βέβαια το σχολιαζόμενο εδώ διάδημα του Kargaly.[9–35] Σχετική με τα φτερά ή τα ανεμίζοντα ενδύματα μπορεί να θεωρηθεί η τοποθέτηση φτερών επί διαδήματος κεφαλής, το οποίο έχει θεωρηθεί ως απαραίτητο εξάρτημα των σαμάνων της στέπας[9–36] και το βλέπουμε χαρακτηριστικά να κοσμεί την κεφαλή του Χρυσού Πολεμιστή του Issyk και της ιέρειας του Ak-Alakha I,[9–37] ενώ δεν απέχει από τα Σκυθικά klaafs ή τους Ελληνικούς καλάθους τους συνδεδεμένους με την λατρεία της Δήμητρας.[9–38]

Οι ζωόμορφες απεικονίσεις στην Κίνα αποδίδονται παραδοσιακά στην επίδραση των νομάδων της στέπας, μεταξύ δε των ‘δημοφιλέστερων’ κατατάσσεται αυτή του Όφεως.[9–39] Η λατρεία του

όφεως, συνδεδεμένη με την γονιμότητα και την ίαση, υπήρξε ευρύτατα διαδεδομένη κατά την ύστερη αρχαιότητα, στην Ευρασία δε συνεδέθη με την Δέσποινα των θηρίων. Κατά την Ελληνιστική περίοδο ισχυρή στα πλαίσια των Μακεδόνων εμφανίζεται η σχετική λατρεία, προσωποποιούμενη στον *Γλύκωνα*,[9–40] ενώ στην Μαύρη Θάλασσα η κεντρική γυναικεία θεότης *Έχιδνα*[9–41] διέθετε ιδιότητες όφεως, φαίνεται δε ότι ελατρεύετο τόσον από τους Έλληνες όσον και από τους ντόπιους![9–42]

Απομακρυνόμενοι από την απλή ανίχνευση εξωτερικών ομοιοτήτων με την Ελληνική τέχνη σημειώνουμε ότι οι απεικονίσεις χαρακτήρων οι εμφανιζόμενες στο διάδημα μορφολογικά ταυτίζονται, σύμφωνα με τον Bernstham, με αυτές των διαζωμάτων ορειχάλκινου σκεύους της *Συλλογής Loo*,[9–43] της περιόδου Han. Στο έργο ο Rostovtsev έχει αναγνωρίσει επιρροές από την Ελληνική και Σαρματική τέχνη (!),[9–44] ενώ το τοπικό χρώμα είναι επίσης παρόν. Από την άλλη στο διάδημα ανιχνεύουμε την χρήση του φυτικού διακόσμου, εν συνδυασμώ με θέματα της άγριας φύσεως, παρουσιαζόμενα εν είδει στιγμιοτύπων. Αυτή η προσέγγιση περιέχει, κατά την ομολογία πολλών ερευνητών, σαφή Ελληνική επίδραση η οποία συνέβαλε στον από μέρους της Κινεζικής τέχνης υιοθέτηση νέων προσεγγίσεων και αναπαραστάσεων με ζωντάνια, δυναμισμό και λεπτότητα.[9–45] Όμως αναλογίες και παράλληλα του διαδήματος έχουν εντοπισθεί και με χρυσά τεχνουργήματα από την βασιλική νεκρόπολη του Χρυσού Λόφου (Tillya Tepe), προσθέτοντας έτσι μίαν ακόμη, μερική έστω, συσχέτιση με τον Ελληνικό παράγοντα![9–46]

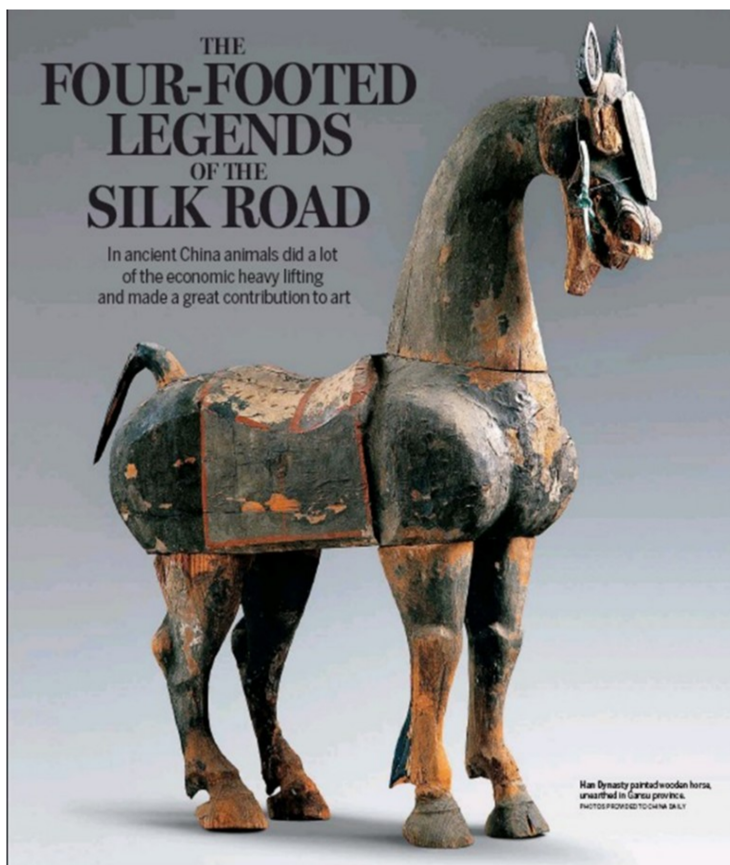
Αν η μεταφορά χαρακτήρων από το Ελληνικό, κυρίως, θεματολόγιο φαίνεται πιθανή, αν – επίσης – το καλλιτεχνικό ύφος του τεχνουργήματος εμφανίζεται να διαθέτει συγγένειες και επιρροές από την Ελλάδα τότε προκύπτει το επόμενο και, ίσως, σημαντικότερο ερώτημα: μήπως αυτή η διάχυση πολιτιστικών στοιχείων συνοδεύτηκε από την ευρύτερη μεταφορά και υιοθέτηση και του συμβολικού φορτίου των χαρακτήρων – συμβόλων και στην άρθρωσή του σε σύστημα ιδεών; Πράγματι η διαπρεπής αρχαιολόγος Kuzmina

προτείνει εν προκειμένω την άποψη ότι το διάδημα ανήκει στην ταφή ενός σαμάνου,[9–47] και συνδέεται με την λατρεία του Διονύσου [9–48] η οποία είχε διαδοθεί μέχρι τα άπω-ανατολικά όρια της οικουμένης,[9–49] σύμφωνα άλλωστε και με πολλαπλές αναφορές των αρχαίων πηγών![9–50] Η διάδοση της λατρείας του Διονύσου και η συγχώνευσή της με το παλαιό ινδο - ιρανικό υπόστρωμα κατέστη δυνατή λόγω και της γενικότητος πολλών παραστάσεων και τελετουργικών πράξεών της οι οποίες, άλλωστε, πηγάζουν και συνδέονται με στοιχεία και θεωρήσεις πανανθρώπινες: την αναγεννώμενη φύση, την προσέγγιση του θείου μέσω της εκστάσεως κ.ά.

9.3 Οι Xiongnu

Άλλο νομαδικό φύλο το οποίο διαδραμάτισε ιδιαίτερο ρόλο στην αλληλεπίδραση μεταξύ της Ευρασιατικής στέπας και της Κίνας υπήρξαν οι πολεμοχαρείς Xiongnu (Hun), οι οποίοι ήταν επιδέξιοι ιππείς κατά δε τον δεύτερο αι. π.Χ. δημιούργησαν την πρώτη αυτοκρατορία της στέπας, ευρισκόμενοι σε διαρκή, σχεδόν, σύγκρουση με την Κίνα των Qin και Han.[9–51] Ελέγχοντες περιοχές της Βόρειας Κίνας και της Μογγολίας εδέχθησαν την επίδραση του Ελληνικού πολιτισμού, όπως μαρτυρούν οι δημοφιλείς ζώνες και τα διάφορα διακοσμητικά θέματα και στοιχεία (ελάσματα με ζωικά θέματα κ.ά.).[9–52] Πράγματι ένας αριθμός ταφών τους με τα προαναφερθέντα αναθήματα ευρέθη στην Μαύρη Θάλασσα,[9–53] όπου η Ελληνική παρουσία υπήρξε έντονη. Εντυπωσιακό επίσης φαίνεται το γεγονός της ανευρέσεως Ελληνιστικών υφαντών - μαζύ με Κινεζικά των Δυτικών Han - στους τάφους αριστοκρατών Xiongnu στο Noin Ula της Β. Μογγολίας![9–54] Όπως ήταν αναμενόμενο διακοσμητικά θέματα όπως τα τετράφυλλα άνθη κισσού από τα ευρήματα του Noin Ula απαντώνται και σε άλλες θέσεις με Ελληνιστική συσχέτιση, όπως στον Χρυσό Λόφο (Tillya Tepe), στα Τάξιλα αλλά και σε έργα της Γανδαρίτιδας.[9–55] Στόν τύμβο 25 της Μογγολικής νεκροπόλεως τα Ελληνιστικά θέματα περιλαμβάνουν γρύπες και ανθέμια, ενώ Ελληνική συσχέτιση αποδίδεται και στον τύμβο 6 του Αυτοκράτορα

Shanju Wu-chu-li Jo-ti-hsien, όπου εντοπίζεται επίσης ο σταυρός από άνθη,[9_56] καθώς και θέματα με πουλιά και ψάρια.[9_57]

Εικ. 9_1: Ξύλινος διακοσμημένος ίππος της περιόδου των Han (Gansu)

Ελληνική συσχέτιση φαίνεται ότι προκύπτει και για υφαντά του τύμβου 20, αν και εκεί επικρατούν θέματα Ζωροαστρισμού. Πράγματι μεταξύ των διακοσμητικών θεμάτων του περιλαμβάνεται πτερωτός ιππόκαμπος με ουρά ιχθύος,[9_58] θέμα δημοφιλές στην Ελληνική τέχνη,[9_59] συνδεόμενο με τους ίππους του Ποσειδώνος. Έχει την σημασία του να σημειώσουμε εδώ ότι το ίδιο θέμα απαντάται επίσης

σε ανάγλυφο λίθινο πλακίδιο από τα Ελληνικής επιρροής Τάξιλα.[9_60] Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παράσταση, στον ίδιο τύμβο, πτυσσόμενου καθίσματος, το οποίο διαθέτει πλούσια προϊστορία στην Αίγυπτο, την Ελλάδα και την ευρύτερη Μεσόγειο από την Εποχή του Χαλκού.[9_61] Καθίσματα αυτού του τύπου εθεωρούντο αντικείμενα (*παράφερνα*) της εποχής των ηρώων, υπήρξαν δε δηλωτικά βασιλείας είτε ιερότητος. Τέλος σε παράσταση επιτοίχιου υφάσματος του ίδιου τύμβου εμφανίζεται διακοσμητική ταινία καταλήγουσα σε τριγωνικά άκρα, παρόμοια με αυτήν που φέρει η Αθηνά σε νομίσματα του Μενάνδρου Ι Σωτήρος (155–130 π.Χ.), και του Άζη ΙΙ εν συνεχεία,[9_62] αλλά και κάνθαρος![9_63]

Από τους τάφους στο Aluchaideng της Εσωτερικής Μογγολίας προέρχεται ένα ακόμη τεκμήριο το οποίο φαίνεται να συνδέει τους Xiongnu με την Ελληνιστική τέχνη. Πρόκειται για χρυσό ενώτιο με ανηρτημένη αλυσίδα κατασκευασμένη με την τεχνική του διπλού βρόχου,[9_64] η οποία αυτήν την περίοδο συνδέεται με τους κοσμηματοποιούς της Ελληνιστικής περιόδου, ενώ από το κόσμημα δεν λείπει και η τεχνική της κοκκιδώσεως, κατά πάσα πιθανότητα συνδεόμενη και αυτή με την Μακεδονική κοσμηματοποιία![9_65]

Εικ. 9_2: Η Αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου

Με τους Xiongnu, τέλος, συσχετίζεται και αργυρή υδρία ανασκαφείσα στον τάφο Μ3 του κοιμητηρίου του Shangsunjiazhai (Qinghai) στο οροπέδιο του Θιβέτ.[9_66] Αυτή η υδρία διαθέτει σχήμα το

οποίο υπήρξε δημοφιλές στην Ευρασιατική στέπα (π.χ. στον τύμβο του Issyk, σημερινό Καζακστάν) κατά τον τέταρτο αι. π.Χ., ενώ φαίνεται ότι η δακτυλιοειδής λαβή προσετέθη εκ των υστέρων.[9–67] Η διακόσμησή της διαθέτει ισχυρή Ελληνιστική επίδραση, φανερή σε σειρά διακοσμητικών στοιχείων, ενώ ενδέχεται να υπήρξε και επιτόπια φυσική παρουσία τεχνίτη από την (Ελληνική) Μαύρη Θάλασσα ή την Παρθία για την παραγωγή της.[9–68] Αυτή η υδρία της περιόδου Han - Jin ενσωματώνει σειρά στοιχείων τα οποία επιβεβαιώνουν την διάχυση πολιτιστικών στοιχείων από την Δύση (Ελλάδα) μέσω της Ευρασιατικής στέπας (Issyk) και των νομάδων (Wusun, Xiongnu) στον Κινεζικό χώρο.

9.4 Διάχυση Ελληνικών επιρροών στην Ασία

Η ευρεία, ισχυρή και διαρκής διάχυση Ελληνικών στοιχείων στο πολιτιστικό σώμα των νομάδων της Ευρασίας καθώς και η διαπλοκή διάφορων πολιτιστικών παραδόσεων και επιρροών επιβεβαιώνεται και καταδεικνύεται παραδειγματικά και από την ανεύρεση διακοσμημένου ελεφαντοστέινου πλακιδίου, διακοσμητικού ζώνης, από το Tilla Bulak (σημερινό Ν. Ουζμπεκιστάν).[9–69] Πρόκειται για εγχάρακτο ταφικό εύρημα, χρονολογηθέν λίγο πρίν ή λίγο μετά από την εμφάνιση του Χριστού, το οποίο αναπαριστά πολεμική σκηνή έφιππων πολεμιστών. Στο περίγραμμα του τεκμηρίου αναγνωρίζεται αφ' ενός μέν στοιχείο το οποίο παραπέμπει στο Ιωνικό *κυμάτιον* της κλασικής εποχής,[9–70] το οποίο στέφει τον θριγκό οικοδομημάτων, αφ΄ ετέρου δε το γνωστό διακοσμητικό ανάγλυφο θέμα - μέλος του *αστραγάλου* το οποίο συχνά διακοσμεί την κορυφή Ιωνικών κιόνων.[9–71] Όμως οι ομοιότητες και συσχετίσεις με τον Ελληνικό παράγοντα δεν περιορίζονται εδώ: πράγματι ένας των ιππέων φέρει ημισφαιρικό κράνος του Βοιωτικού τύπου,[9–72] άλλος δε Φρυγικού (ή Μακεδονικού),[9–73] ο τελευταίος μάλιστα παραβάλλεται επίσης προς χαρακτήρα απεικονιζόμενο σε υφαντό του ήδη σχολιασθέντος τύμβου

6 του Noin Ula![9–74] Από αισθητικής απόψεως το τεκμήριο εμφανίζει αναλογίες προς τα λεγόμενα *πλακίδια του Orlat*, αποδιδόμενα σε νομαδικά φύλα,[9–75] ενώ θεωρείται ότι ανήκει στην ίδια κατηγορία με πλακίδια από το Ελληνο – Βακτριανό ιερό του Ώξου (Takht-i Sangin)![9–76]

Ο Χρυσός Λόφος (Tillya Tepe) απετέλεσε προνομιακό χώρο όπου έχουν ανασκαφεί πλείστα τεκμήρια Ελληνικής επιρροής, μερικά των οποίων έχουν ήδη αναδειχθεί στα προηγούμενα. Στην θέση αυτή συναντήθηκαν και ανεμίχθησαν πολιτιστικά στοιχεία από τους νομάδες της Κεντρικής Ασίας, την παράδοση των Αχαιμενιδών και το Ελληνο - Βακτριανό ιδίωμα, από δε τον Boardman η νεκρόπολη έχει αποκληθεί *πολιτιστικός απόηχος της Κίνας και της Ελλάδος*.[9–77] Έχει ενδιαφέρον να αναφερθούμε σε διάλεξη του Boardman σε εκδήλωση της Βρετανικής Σχολής Αθηνών για την ετήσια παρουσίαση των ανασκαφών της, από όπου προκύπτουν γλαφυρά αποδείξεις του βάθους της εκεί Ελληνικής επιρροής.[9–78] Σύμφωνα με τον εξέχοντα ερευνητή η γυναίκα της ταφής 6[9–79] διακρινόταν από τις άλλες τέσσερεις γυναίκες κατά το ότι φορούσε χρυσό Ασιατικό στέμμα με τριπλή διάταξη ιχθυόμορφου δράκοντος, δένδρου και μεγάλου πτηνού,[9–80] ενώ και τα υπόλοιπα κοσμήματά της ξεχώριζαν από αυτά των υπολοίπων, όχι τόσον για την πολυτέλεια τους – όλων ήταν πλούσια - αλλά κυρίως για την επιλογή των θεμάτων. Είχε σχεδόν το μονοπώλιο, αλλά πάντως σίγουρα την μερίδα του λέοντος, ως προς την κατοχή κοσμημάτων με τα πλέον σαφή Ελληνικά θέματα: τον Διόνυσο και την Αριάδνη σε λεοντόσχημες πλάκες, καθώς και την Αφροδίτη. Ήταν η μόνη που φορούσε ενώτια με τη μορφή του Έρωτα, έναν τύπο που είχε διαχυθεί στα ανατολικά ήδη αυτήν την περίοδο. Ήταν η μόνη επίσης που διέθετε στον τάφο της φιάλες καλλυντικών από έγχρωμο γυαλί, προερχόμενες από την Μεσόγειο, συγκεκριμένα την Συρία. Στο ένα χέρι της φορούσε δαχτυλίδι με ανάγλυφη κλασική Ελληνική κεφαλή, ενώ στο άλλο χέρι της κρατούσε ένα χρυσό νόμισμα της Παρθίας. Στο στόμα είχε ομοίως ασημένιο νόμισμα των Πάρθων αλλά στην τελευταία του χρήση έφερε στο κεφάλι σκούφο Ελληνο - Βακτριανού ηγεμόνα. Τα νομίσματα στο χέρι και στο στόμα συσχετίζονται, φυσικά, με το ελληνικό έθιμο της παροχής τέλους του Χάροντα για την διάβαση του ποταμού Στύγα, το

οποίο απαντάται αργότερα στην Ανατολή και μεταξύ άλλων λαών. Στην ίδια ταφή, την φορά αυτή στην θήκη ξίφους[9–81] υπάρχει λεπτό φύλλο χρυσού με ένθετη διακόσμηση καλλαΐτη λίθου (τυρκουάζ) η οποία αναπαράγει το δημοφιλές στην στέπα, την Β. Κίνα κ.α. θέμα του αιλουροειδούς και της κερασφόρου ελάφου.[9–82] Πράγματι ζωοφόροι με ελάφια ή άλκες και αιλουροειδή σε φυτικό περιβάλλον συνθέτουν επίσης απεικονίσεις τοπίου[9–83] σε υφαντά της νεκροπόλεως Shanpula[9–84] αλλά και του Zaghunluk[9–85] οι οποίες, μάλιστα, παραβάλλονται προς αυτές των υφαντών του – Ελληνικής συσχετίσεως - τύμβου 6 του Noin Ula. Στην νεκρόπολη του Χρυσού Λόφου οι ενταφιασμένοι έφεραν και ένα άλλο νεκρικό παράφερνο πλήρες νοημάτων και δηλωτικό αλληλεπιδράσεων: πρόκειται για τις ταινίες σταθεροποιήσεως του στόματος σε κλειστή θέση, τις λεγόμενες οθόνες,[9–86] *Od*.7.107, από λινό ύφασμα ή από φύλλα χρυσού, οι οποίες εχρησιμοποιούντο για την αποτροπή ανοίγματος του στόματος του νεκρού. Η συνήθεια αυτή συναντάται στην Μυκηναϊκή Ελλάδα και στην Ελληνιστική Μαύρη Θάλασσα,[9–87] είναι δε αξιοσημείωτο ότι βρήκε τον δρόμο της και στην Κίνα, όπου αποκαλύπτεται παρούσα ακόμη και κατά την περίοδο των Βορείων Wei.[9–88] Σύμφωνα με τον ειδικό ερευνητή Müller ως πύλη εισόδου της συνήθειας αυτής στην Κίνα εκτιμάται το λεκανοπέδιο Tarim από τον όγδοο αι. π.Χ![9–89] Παλαιότερο σχετικό εύρημα προέρχεται από την πολλαπλή ταφή 85M2 στην θέση Zaghunluk,[9–90] ενώ αναφέρονται και άλλα (Jumbulak, Niya, Yingpan, Sampula).[9–91]

Η διάχυση διακοσμητικών στοιχείων (π.χ. αρχιτεκτονικών όπως το κυμάτιο και ο αστράγαλος) ή υλικών τεχνουργημάτων (όπως οι προαναφερθέντες τύποι κράνους) από την Ελληνική πηγή σε ευρύτερα ακροατήρια μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω επιδείξεώς τους, όπως στην περίπτωση των παραστάσεών τους επί των διακοσμητικών ζώνης που ήδη σχολιάσθηκαν, ήταν όμως δυνατή και η φυσική μεταφορά αυτών των ίδιων λόγω της νομαδικής ζωής των φύλων της Ευρασίας και των στρατιωτικών δραστηριοτήτων τους στα όρια και μέσα στην ίδια την Κίνα. Τέτοια είναι η περίπτωση

ορειχάλκινου κράνους αποδιδόμενου στους Σάκες το οποίο ευρέθη σε τάφο στην ΒΔ Κίνα,[9–92] χαρακτηρίζεται δε από τους ερευνητές ως κράνος του τύπου Kuban, χρονολογηθέν μεταξύ πέμπτου και τρίτου αι. π.Χ. Σημειώνουμε ότι το κράνος τύπου Kuban οφείλει το όνομά του στο γεγονός ότι τα πλείστα αυτού του τύπου έχουν ευρεθεί στον κόλπο του ποταμού Ύπανι (Kuban), όπου η γνωστή Ολβία, αποικία της Μιλήτου. Τα κράνη αυτού του τύπου, των οποίων η προέλευση αμφισβητείται,[9–93] ευρίσκοντο εν χρήσει πρίν τον πέμπτο αι. εν συνεχεία δε στην περιοχή χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τροποποιημένα Ελληνικά (Χαλκιδικό, Κορινθιακό, Αττικό, Θρακικό).[9–94] Αν και η ακριβής τυπολογική ταυτοποίηση του κράνους είναι επομένως αμφισβητήσιμη, πάντως η ανεύρεση του τεκμηρίου στις πηγές του ποταμού Ily στην ΒΔ Κίνα παρέχει πειστήρια για την εκτεταμένη επικοινωνία και κυκλοφορία τεχνουργημάτων καθώς και την δυνατότητα μακρυνών πολιτιστικών αλληλεπιδράσεων.

9.5 Τύμβος Issyk

Στον τύμβο Issyk ευρέθη χρυσό ελικοειδές περιδέραιο σωληνοειδούς κατασκευής φέρον κεφαλές λεοπαρδάλεων στά άκρα, το οποίο αποτελούμενο από δύο μέρη διακοσμούσε τον λαιμό του *Χρυσού Πολεμιστού*.[9–95] Το περιδέραιο ακολουθεί αισθητικά το λεγόμενο *θηριόμορφο ύφος*,[3–17] ανήκει δε σε μια πολυπληθή ομάδα ομοειδών κοσμημάτων τα οποία απαντώνται στην Κεντρική Ασία και χρονολογούνται από τους τελευταίους αιώνες π.Χ.[9–96] Πλησιέστερο παράλληλο του ευρήματος αυτού από το Issyk θεωρείται περιδέραιο από τον τύμβο του Talayev, πλησίον της Ελληνο - Σκυθικής Νεαπόλεως στην Κριμαία, αν και το τελευταίο καταλήγει σε λεοντοκεφαλές και είναι συμπαγές. Με την σειρά του το κόσμημα από τον τύμβο Talayev εκτιμάται ως συγγενές με μη Σκυθικά έργα, ειδικώτερα δε παραβάλλεται προς αντίστοιχο περιβραχιόνιο από την Ελληνική αποικία του Τάραντα,[9–97] ενώ μερίδα ερευνητών προχωρά παραπέρα, χαρακτηρίζοντας το Κριμαϊκό κόσμημα έργο Ελληνικού εργαστηρίου![9–98] Στον τύμβο, όμως, ευρέθη και άλλο τεκμήριο το

οποίο τον συνδέει με τον Ελληνικό παράγοντα: πρόκειται για χρυσά ενώτια με ανηρτημένη αλυσίδα όπου έχει υιοθετηθεί η τεχνική του διπλού βρόχου, χαρακτηριστική των τεχνιτών της Ελληνιστικής περιόδου![9–99]

Στον ίδιο τύμβο του Issyk ευρέθη χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι το οποίο είναι το μοναδικό εύρημα που περιλαμβάνει παράσταση ανάγλυφης ανθρώπινης κεφαλής, μάλιστα φέρουσας ιδιαίτερη κόμμωση (;) ή κάλυμμα κεφαλής, ίσως όμως φτερά ανάλογα αυτών που στολίζουν την κεφαλή του θεωρούμενου ως τσάρου ή ιέρειας.[9–100] Σημειώνεται εδώ ότι οι ανθρωπομορφικές παραστάσεις είναι απούσες κατά την πρωτοσκυθική περίοδο (έβδομο / έκτο αι.), εμφανίζονται δε κατά την υστεροσκυθική (από τον τρίτο αι. και μετά) ως αποτέλεσμα της επαφής με τον Ελληνισμό της Μαύρης Θάλασσας.[9–101] Από την άλλη η διακόσμηση της κεφαλής με πτερά, όπως στην περίπτωση του Χρυσού Πολεμιστού και – πιθανώς – του σφραγιστικού δακτυλιδιού, συνιστά πρακτική ευρέως διαδεδομένη σε ποικίλες περιόδους και λαούς, από τον Μινωικό πρίγκηπα με τα κρίνα, ως την σχετική παράσταση κεφαλής στον Δίσκο της Φαιστού,[9–102] τον ήδη αναφερθέντα Χρυσό Πολεμιστή, και μέχρι τον *άνδρα με τα φτερά* στην Κίνα των Han.[9–103] Πράγματι ειδικώτερα η απεικόνιση τού άνδρα με φτερά, με κυματίζουσα κώμη, έφιππου πτερωτής Χίμαιρας ή δράκου αποτελεί θέμα το οποίο απαντάται στην Κίνα, κατά την περίοδο της δυναστείας των Han, αλλά και στο χρυσό διάδημα του Kargaly[9–104] και, πιθανώς, στα συζητούμενα εδώ ευρήματα του τύμβου Issyk: στον Χρυσό Πολεμιστή και στο σφραγιστικό δακτυλίδι. Επομένως το συγκεκριμένο διακοσμητικό θέμα, με το σχετικό συμβολικό φορτίο του που το συνδέει με το θείο και την αθανασία, συσχετιζόμενο συχνά με την παράσταση νεφών, φαίνεται να αποτελεί πολιτιστικό στοιχείο κοινό μεταξύ απομακρυσμένων περιοχών, επιβεβαιώνοντας και από την άποψη αυτή την επαφή μεταξύ νομάδων της Ευρασίας και της Κίνας.

9.6 Σκυθική τέχνη

Αν και η επικρατούσα άποψη θεωρεί την Σκυθική τέχνη, τουλάχιστον την ύστερη, ως Ελληνίζουσα υπάρχουν και αντίθετες θεωρήσεις. Για παράδειγμα η Esther Jacobson-Tepfer διαφωνεί με την θέση ότι η Σκυθική χρυσοτεχνία απετέλεσε υποσύνολο της Ελληνικής. Στα πλαίσια αυτά η ερευνήτρια αποδίδει τον αμφορέα από το Chertomlyk (ΒΔ της Νικοπόλεως, τετάρτου αι. π.Χ.)[9–105] καθώς και το επιστήθιο (θωρακικό) κόσμημα του Tolstaya Mogila σε Σκύθες καλλιτέχνες.[9–106] Όμως ο ωοειδής αργυρός αμφορέας ενσωματώνει μεικτές Ινδο-Ιρανικές και Ελληνικές επιρροές, με αυτές από την Ελλάδα να αφορούν σε υιοθέτηση διακοσμητικών θεμάτων (ρόδακες, γρύπες κ.ά.) αλλά και στην διάχυση θρησκευτικών συλλήψεων, όπως η μεταγραφή του Ποσειδώνα στο πρόσωπο του Θαγιμασάδα, ο οποίος μεταφέρει σε Σκυθικό έδαφος όλα τα χαρακτηριστικά και τον συμβολισμό του Ολυμπίου θεού. Από την άλλη το επιστήθιο χρυσό μηνοειδές κόσμημα θεωρείται Ελληνικό έργο, πιθανόν από το Παντικάπαιον. Μάλιστα το τελευταίο φέρει θαυμάσιες ανθρωπόμορφες παραστάσεις οι οποίες δεν μπορούν άκριτα να αποδοθούν σε Σκύθες, δεδομένου ότι αυτοί υιοθέτησαν το συγκεκριμένο καλλιτεχνικό στοιχείο μετά τον τέταρτο αι. και – μάλιστα - ως δάνειο από τους Έλληνες![9–107] Σε άλλη περίπτωση, αφορώσα αυτήν την φορά σε ανάγλυφα χρυσά διακοσμητικά ελάσματα ζώνης από τον Χρυσό Λόφο (Tillya Tepe, τάφος 4), η ίδια αναγνωρίζει *άνδρες επί λέοντος* εκεί όπου υπάρχει μόνον η Άρτεμις[9–108] όπως επιβεβαιώνει το χτένισμα, η ένδυση και τα χαρακτηριστικά του προσώπου.[9–109]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει εν προκειμένω και η περίπτωση των ορειχάλκινων καθρεπτών που έχουν ευρεθεί σε θέσεις της Μαύρης Θάλασσας και παραδοσιακά θεωρείται ότι ανήκουν σε ιδιαίτερο τύπο,[9–110] τον λεγόμενο Όλβιο ή της Ολβίας, από την ομώνυμη Ελληνική αποικία της οποίας θεωρούνται προϊόντα. Και εδώ η Jacobson-Tepfer εγείρει αντιρρήσεις, προβάλλοντας την άποψη ότι οι καθρέπτες αυτού του τύπου υπήρξαν έργα Σκυθών τεχνιτών,[9–111]

ερχόμενη έτσι σε σύγκρουση με την επικρατούσα επιστημονική θέση. Από την πλευρά μας σημειώνουμε ότι όπως φαίνεται οι καθρέπτες είχαν τελετουργική – θρησκευτική σημασία και συμβολισμό στα πλαίσια του Κυκλαδικού πολιτισμού,[9–112] του Μινωϊκού – Μυκηναϊκού και του Ελλαδικού εν γένει.[9–113] Μάλιστα στην Ελλάδα, την Κίνα, στόν Βουδισμό και σε διάφορα άλλα πολιτιστικά πλαίσια έχει παρατηρηθεί η υιοθέτηση της μεταφοράς του καθρέπτη σε συνδυασμό με την διαδικασία αποκτήσεως της γνώσεως, για παράδειγμα στον Πλάτωνα και στους Νέο-Πλατωνικούς![9–114] Φαίνεται λοιπόν ότι η χρήση των καθρεπτών στο Αιγαίο διαθέτει μακρά παράδοση, υπό το πρίσμα δε αυτό η απόδοση των καθρεπτών σε Σκύθες φαίνεται μη δικαιολογημένη.

9.7 Η περίπτωση του Zaghunluk

Προκειμένου να παράσχουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των αλληλεπιδράσεων οι οποίες επηρέασαν τον Κινεζικό χώρο μέσω της Xinjiang, ζώνης διεπαφής με την Δύση, θα ανακεφαλαιώσουμε κρίσιμες σχετικές παρατηρήσεις μας σχετιζόμενες με την θέση του Zaghunluk (Qiemo).

Γενετικές έρευνες στις σωρούς του νεκροταφείου του οικισμού έχουν αποκαλύψει ότι κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου οι κάτοικοι ανήκαν στην Ευρωπαιοειδή φυλή του Μεσογειακού κλάδου, πιθανολογείται δε ότι είχαν μετοικήσει στην περιοχή διαθέτοντες ήδη στις αποσκευές τους ένα σύνολο προηγμένων πολιτιστικών χαρακτηριστικών: μόνιμη εγκατάσταση, αγροτο – κτηνοτροφική ενασχόληση, υφαντουργία κ.ά. Αξίζει να σημειωθεί ότι μούμιες ανευρεθείσες στο Zaghunluk, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της ερήμου Taklamakan, διέθεταν γαλάζιους λίθους τοποθετημένους στην θέση των ματιών, ενώ το λεγόμενο *κυανούν βρέφος* έφερε κάλυμμα κεφαλής έντονου κυανού χρώματος.[9–115] Ερευνητές έχουν αποδόσει στο κυανούν συμβολική

συσχέτιση με την αθανασία είτε τον θρήνο, την συγκεκριμένη δε συνήθεια στο Qiemo έχουν θεωρήσει ως επιρροή από την Ανατολική Μεσόγειο (Αίγυπτο, Αιγαίο, Εγγύς Ανατολή).[9–116]

Από το Zaghunluk προέρχονται μερικά από τα αρχαιότερα δείγματα υφασμάτων στην Κίνα χρονολογούμενα περί το 1000 π.Χ., διαθέτοντα ποικιλία χρωμάτων και σχεδίων όπως γεωμετρικά, το θέμα των αντικρυστών τριγώνων ή της κλεψύδρας, ενώ δημοφιλή διακοσμητικά στοιχεία υπήρξαν επίσης η έλικα, το κυματοειδές στοιχείο, ο κοχλίας, ο μαίανδρος, το δίγαμμα κ.ά.[9–117] Στα υφαντά τους απαντώνται επίσης μερικές από τις πλέον πρώιμες απεικονίσεις τοπίου στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο, οι οποίες μάλιστα παραβάλλονται προς αυτές των υφαντών του – Ελληνικής συσχετίσεως - τύμβου 6 του Noin Ula. Με την υφαντουργία συνδέεται επίσης τεκμήριο από τους τάφους το οποίο εμφανίζεται παρόμοιο με πολύ παλαιότερο Ελλαδικό. Πρόκειται για σφονδύλι το οποίο φέρει διακόσμηση τετραπλής έλικας, που παραπέμπει στο εικονογραφικό υπόδειγμα σφραγίδας από την Λέρνη της ΠΕ ΙΙ (CMS V 101 και 100), ενώ θυμίζει επίσης παρόμοιες συνθέσεις από τον πολιτισμό της Βακτρίας - Μαργιανής![9–118] Αν το εικονογραφικό πρότυπο του συγκεκριμένου σφονδύλου ευρίσκεται στον Ελλαδικό χώρο ή αλλού, ή αν πρόκειται για ανεξάρτητη επινόηση του καλλιτεχνικού θέματος στο Taklamakan αποτελεί ερώτημα που δεν μπορεί να απαντηθεί. Πάντως επαναλαμβάνουμε εδώ ότι η Barber έχει διατυπώσει την εκτίμηση ότι κατά την πρώιμη Εποχή του Χαλκού υπήρχε εμπορική σύνδεση Anau και Κεντρικής Ευρώπης, περιλαμβάνουσα ενδιαμέσως την Τροία και Θράκη, μέσω της οποία διεξήγετο εμπόριο υφαντικών σφονδύλων.[2–21]

Η ίδια θέση φαίνεται ότι απετέλεσε πύλη εισόδου στην Κίνα της συνήθειας να τοποθετείται στον νεκρό ταινία σταθεροποιήσεως του στόματος σε κλειστή θέση (Ομηρική *οθόνη*), έθιμο συσχετιζόμενο μεταξύ των άλλων με την Μυκηναϊκή Ελλάδα. Άλλωστε ο οικισμός έχει δώσει ευρήματα συγγενή προς αυτά του Chawuhugou, σε κεραμεικά τεκμήρια του οποίου η Debaine-Francfort έχει αναγνωρίσει Ελληνική επιρροή. Ιδιαίτερη σημασία επίσης αναγνωρίζεται στο γεγονός ότι στην θέση έχουν ευρεθεί άρπες οι οποίες χρονολογούνται στους τελευταίους αιώνες π.Χ.[9–119] και εμφανίζουν ομοιότητα με

άλλες από τους τάφους του Pazyryk αλλά και της Ολβίας Ποντικής![9–120]

Εικ. 9_3: Τετραπλή σπείρα από εγχάρακτο σφονδύλι του Zaghunluk (αριστερά), από σφραγίδα της Λέρνης (CMS V 101, δεξιά)

Η τελευταία αυτή άρπα, του οριζόντιου γωνιακού τύπου, ευρέθη σε τάφο στην περιφέρεια της Ολβίας Ποντικής, ο οποίος αποδόθηκε σε ευγενή των Σαρματών της ύστερης Σκυθικής περιόδου, μάλιστα δε στην περίοδο μετά την υποχώρηση της Ελληνικής κυριαρχίας στην περιοχή. Σημειώνεται όμως ότι και υπό την Σκυθική (ή Σαρματική) εξουσία οι εκεί πολιτικές οντότητες διατήρησαν τα οργανωτικά και άλλα στοιχεία της προηγηθείσας Ελληνικής.[9–121] Πιθανολογείται ότι κατά την υπόψη περίοδο στον Βόσπορο βασίλευε ο *Τιβέριος Ἰούλιος Κότυς Α' Φιλόκαισαρ Φιλορωμαῖος Εὐσεβής*, ως υποτελής των Ρωμαίων.[9–122] Ο Κότυς υπήρξε απόγονος, από την μία πλευρά, των Μακεδόνων βασιλέων Αντιγόνου Α του Μονοφθάλμου και Σελεύκου Α του Νικάτορος. Τα ευρήματα τα σχετικά με την ύστερη Σκυθική περίοδο μαρτυρούν έντονη την Ελληνική επίδραση ενώ υπογραμμίζουν την κινητικότητα και τις αλληλεπιδράσεις με μακρυνά πολιτιστικά σχήματα. Έτσι φυλακτά παραπέμπουν σε

ευρήματα του Χρυσού Λόφου (Tillya Tepe),[9–123] εμβλήματα – σφραγίδες αναφέρεται ότι εμφανίζουν στοιχεία από την Ευρωπαϊκή Σαρματία, το Παντικάπαιον, ακόμη και την Βακτρία.[9–124] Η νεκρόπολη του Ust'-Al'ma στην ΝΔ Κριμαία παρέχει επίσης πληθώρα τεκμηρίων για την έκταση της Ελληνικής επιρροής όπως την απόθεση στους τάφους Ελληνικής παραδόσεως λυχνιών,[9–125] την δημοφιλία ταφικών αναθημάτων του Διονυσιακού,[9–126] ή θαλάσσιου θεματολογίου,[9–127] ενώ αξιοσημείωτη είναι η ανεύρεση στην κρύπτη 820 του Ust'-Al'ma πολυεδρικής χάνδρας παρόμοιας με ευρεθείσες στον γεωγραφικό χώρο της Κίνας.[9–128]

Η έντονη Ελληνική επιρροή επί των Σκυθών – Σαρματών - Σακών, ισχυρή και κατά την ύστερη περίοδο, αναφέρεται εδώ προκειμένου να στηρίξει την υπόθεση ότι, ενδεχομένως, η άρπα της Ολβίας – παρόμοια αυτών στην Κίνα – απετέλεσε επίσης πολιτιστικό δάνειο από τους πρώτους, άποψη που έχει υποστηριχθεί και από άλλους ερευνητές.[9–129] Άλλωστε είναι στην Χερσόνησο Taman (αλλώς του Κιμμερίου Βοσπόρου ή της Ηώνης) όπου πρόσφατα ευρέθη η αρχαιότερη Ελληνική λύρα,[9–130] η οποία προηγείται χρονικά αυτής από την Πειραϊκή νεκρόπολη αλλά και αυτής από τον Τάραντα!

Στο Xiangbaobao, το οποίο - όπως και η Shanpula - θεωρείται πολιτιστικά συγγενές προς το Zaghunluk,[9–131] γενετικές έρευνες αποκάλυψαν ότι οι κάτοικοι της Εποχής του Σιδήρου διέθεταν '*δυτικά χαρακτηριστικά τα οποία συγγενεύουν τόσον με αυτά της σύγχρονης Ανατολικής Μεσογείου όσον και με των αρχαίων Σακών των υψιπέδων του Pamir εντός των ορίων της τότε ΕΣΣΔ'*.[9–132] Ενδιαφέρον παρουσιάζει σχετικά η άποψη του Francfort ότι το Zaghunluk απετέλεσε μέρος ενός ολόκληρου πολιτιστικού σχήματος στην δυτική πλευρά του λεκανοπεδίου Tarim, οι δε κάτοικοί του εμφανίζονται από πολιτιστική άποψη ως εξάδελφοι των Σκυθών / Σακών της Κεντρικής Ασίας.[9–133]

Καταλήγοντας υπογραμμίζουμε ότι στην περίπτωση του Zaghunluk απαντώνται σχεδόν όλοι εκείνοι οι παράγοντες οι οποίοι συμμετείχαν στην διάχυση των πολιτιστικών επιδράσεων που έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στην διαμόρφωση εν συνεχεία του Κινεζικού πολιτισμού: η μετανάστευση πολιτιστικά προηγμένων φυλετικών

ομάδων, η εμπορική και άλλη επαφή με τους νομάδες και μέσω αυτών με μακρυνούς πολιτισμούς (της Ελληνικής Μαύρης θάλασσας, τον Περσικό, την Βακτρία κ.ά.) ..

9.8 Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι κατά τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες όταν ωρίμαζαν οι συνθήκες πολιτικής ενοποιήσεως της Κίνας και η αποκρυστάλλωση της εθνικής ταυτότητάς της ευρίσκετο σε εξέλιξη, ένα σύνολο επιρροών συναντώνται στα όρια του Βόρειου Συνοριακού Μετώπου, ήτοι περίπου κατά μήκος της ζώνης του Μεγάλου Σινικού Τείχους. Στην περιοχή αυτή οι κινεζικές πολιτικές οντότητες έρχονταν σε άμεση επαφή με τα γειτονικά ποιμενικά φύλα, με αποτέλεσμα ο τοπικός υλικός πολιτισμός να παρουσιάζει μεικτά χαρακτηριστικά ενσωματώνοντας διαφορετικές παραδόσεις. Τα ποιμενικά, νομαδικά και ημι-νομαδικά αυτά φύλα λειτουργούσαν ως μεταφορείς πολιτιστικών στοιχείων από μακρυά δεδομένου ότι λόγω των εποχιακών μεταναστεύσεών τους, εμπορίου,[9–134] γάμων[9–135] αλλά και πολεμικών επιχειρήσεων οι νομάδες των στεπών ευρίσκοντο σε επαφή με πολιτισμούς στα νότια και δυτικά σύνορά τους.[9–136] Στην Εγγύς Ανατολή υπήρξε επαφή τους με τους Ασσυρίους, Ουραρτίους, Μήδους, Αχαιμενίδες, Πάρθους και, στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, με τους Έλληνες, ενώ στην Άπω Ανατολή υπήρξε επαφή και αλληλεπίδραση με τους Κινέζους της δυναστικής περιόδου.[9–137] Εάν λάβουμε υπ' όψιν μας την ύπαρξη των Ελληνιστικών βασιλείων των Σελευκιδών,[9–138] των Πτολεμαίων[9–139] αλλά και αυτών της ευρύτερης περιοχής – Ελληνο - Βακτριανό, Ελληνο - Ινδικό, Ελληνο - Ινδική παρουσία στην Khotan – τότε η εικόνα γίνεται ακόμη πιο σύνθετη περιλαμβάνουσα και την άμεση Ελληνική παρουσία και επιρροή, πέραν της έμμεσης...

Σημαντικό ρόλο σε αυτήν την διάχυση πολιτιστικών στοιχείων διαδραμάτισε το εμπόριο μέσω της Οδού του Μεταξιού. Η ηπειρωτική

σύνδεση φαίνεται ότι περιελάμβανε δύο διόδους.[9–140] Η πρώτη εκκινούσε από την Ολβία Ποντική στην Μαύρη Θάλασσα, για να φθάσει την Βακτρία μέσω της κοιλάδας του Ώξου, από κεί δε διακλαδίζετο σε δύο οδούς, προς Khotan, Yarkand κ.α. και προς Ινδία μέσω της Γανδαρίτιδος και Ταξίλων (Gandhara και Taxila).[9–141] Η δεύτερη εκκινούσα από την Συρία και διερχόμενη από την Συριακή έρημο και τις κοιλάδες Τίγρη και Εφράτη συναντούσε την πρώτη από την Ολβία. Υπήρχε βεβαίως και η θαλάσσια οδός, η οποία μάλιστα κέρδισε σε σημασία κατά την Ρωμαϊκή περίοδο λόγω της επιθετικής δράσεως των Πάρθων στην ηπειρωτική οδό. Η θαλάσσια οδός διήρχετο από την Αρσινόη, στον κόλπο του Σουέζ, κατευθυνόταν στην Ερυθρά Θάλασσα και εν συνεχεία έφθανε στην Αραβία και Ινδία.

Συμπερασματικά μετά και την Αλεξανδρινή κατάκτηση[9–142] σε ευρεία περιοχή της Δυτικής και Κεντρικής Ασίας διαμορφώθηκε ένα πολιτιστικό συνεχές με Ελληνικό χαρακτήρα,[9–143] κατά τόπους προσαρμοσμένο στις ιδιαίτερες συνθήκες και την φυσιογνωμία του κάθε λαού. Η περίπτωση του Ιερού του Ώξου, όπου ενσωματώθηκαν ελληνικά και ιρανικά θρησκευτικά στοιχεία σε Ελληνικό πολιτιστικό πλαίσιο αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της συγχωνεύσεως, ενώ ο συγκρητισμός παρουσιάζει και άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα όπως αυτό της Πτολεμαϊκής Αιγύπτου. Ακόμη και ο χώρος του Ιράν, με το λαμπρό παρελθόν, φαίνεται ότι ακολούθησε το Ελληνικό πολιτιστικό υπόδειγμα,[9–144] μάλιστα δε αυτή η πολιτιστική συμπόρευση συνεχίσθηκε και κατά την περίοδο των Σασσανιδών.[9–145] Ιδιαίτερης αναφοράς εν προκειμένου χρήζει η περίπτωση των Σκυθών, οι οποίοι ήδη από τον πέμπτο αιώνα έχουν εξελληνισθεί πολιτιστικά σε τέτοιον βαθμό ώστε ακόμη και οι χαρακτήρες της Ελληνικής μυθολογίας, τους οποίους έχουν υιοθετήσει και οικειοποιηθεί, εμφανίζονται να έχουν μετακομίσει σε βορειότερα μέρη.[9–146]

ΔΕΚΑΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

10. Ελληνική επιρροή μετά την Ελληνιστική περίοδο

10.1 Γενικά

Η Ελληνική επιρροή στην Κίνα συνεχίζεται για μακρό διάστημα μετά την Αλεξανδρινή εκστρατεία, τα δε ελληνικά θέματα κοσμούν πληθώρα τεχνουργημάτων, εμπνέοντας τους δημιουργούς. Η Ελληνική επιρροή στα υφαντά των πόλεων Loulan και Niya του λεκανοπεδίου Tarim παραμένει εμφανής για αρκετούς αιώνες μ.Χ.,[10_1] η επίδραση όμως απαντάται για όλη σχεδόν την πρώτη χιλιετία της εποχής μας στην ευρύτερη Xinjiang.[10_2] Η Κινεζική αριστοκρατία φαίνεται να εκτιμά ιδιαίτερα τα έργα των σιδηρουργών καλλιτεχνών της Βακτρίας οι οποίοι συνεχίζουν κατά την πρώτη χιλιετία να υιοθετούν Ελληνιστικά διακοσμητικά θέματα και να αναπαράγουν ιστορίες του Τρωϊκού κύκλου.[10_3] Για παράδειγμα σε αργυρό αγγείο του πέμπτου / έκτου αι. μ.Χ., απεικονίζονται ανάγλυφα ο Πάρις παραδίδων ένα χρυσό μήλο στην Αφροδίτη, η αποπλάνηση της Ελένης από τον Πάρι και η επιβίβασή τους προς αποχώρηση και, τέλος, η επανένωση της Ελένης με τον σύζυγό της Μενέλαο, μετά τον πόλεμο. Από την άλλη θέμα άθλου του Ηρακλέους, σχετικό με τον Ερυμάνθειο κάπρο, απεικονίζεται δυναμικά - επικά και με ασυνήθη τρόπο σε *πλατέα* (δίσκο) από τον βασιλικό τάφο του Feng Hetu στο Shanxi.[10_4]

Ελληνιστική, επίσης, επίδραση ανευρίσκεται και σε νομίσματα του δευτέρου ημίσεως της πρώτης χιλιετίας.[10_5]

Στην επαρχία Shaanxi ανεσκάφη τάφος της Li Jinghun, μέλους της αυτοκρατορικής οικογενείας Yang (του 600 μ.Χ. περίπου), ο οποίος διέθετε πληθώρα αναθημάταν υπομνηστικών των εμπορικών και άλλων επαφών της Κίνας της εποχής.[10_6] Ιδιαίτερης αναφοράς εν προκειμένω χρήζει ανευρεθέν εκεί χρυσό περιδέραιο του οποίου καλλιτεχνικά χαρακτηριστικά παραπέμπουν στον πρώτο αι. μ.Χ., αν και η ηλικία του - όπως προαναφέρθηκε - είναι σαφώς νεώτερη. Σύμφωνα με τους Xiong και Laing το περιδέραιο συνιστά αξιοσημείωτο τεκμήριο της μακράς επιβιώσεως μορφών και διακοσμητικών θεμάτων της κοσμηματοποιίας επί επτά σχεδόν αιώνες. Το κόσμημα θεωρείται ότι προέρχεται από την Β. Ινδία, το Πακιστάν ή το Περσικό Αφγανιστάν, μεταφέρθηκε δε στην Κίνα δια ξηράς, μέσω των Οδών του Μεταξιού. Η ύπαρξή του, και μάλιστα σε ανακτορικό περιβάλλον, αποδεικνύει την ισχύ και επιβίωση επι μακρόν κλασικών παραδόσεων στην διαμόρφωση των οποίων η Ελληνική επίδραση υπήρξε καίρια, αν και αυτή φαίνεται κάποτε να υποβαθμίζεται από μερίδα ερευνητών. Πράγματι ως ομόλογο του αναφερομένου εδώ περιδεραίου θεωρείται Ελληνικό έργο του πρώτου αι. μ.Χ., ευρεθέν στην *Ὀλβία Ποντική* στις ΒΔ ακτές Μαύρης Θάλασσας,[10_7] ενώ άλλο χρονολογείται στην περίοδο των Πάρθων, γνωστών για τις Ελληνικές επιρροές τους.[10_8] Τμήματα του ιδίου περιδεραίου κατασκευασμένα από λαζουρίτη λίθο (lapis lazuli) φέρουν εγχάρακτη παράσταση ελάφου, συνδυάζοντας τεχνική και θέμα ξένα προς την Κινεζική παράδοση, παραπέμποντα, όμως, στην Δύση. Παρόμοια τεχνική και εικονογραφία απαντά σε σκαραβοειδή του θησαυρού από τα Τάξιλα στα οποία έχει αποδοθεί Ελληνική επιρροή, ενώ και η ίδια η πόλη απετέλεσε πρωτεύουσα Ελληνο – Ινδικού βασιλείου![10_9] Ανάλογη έμπνευση φαίνεται να αντλεί ανάγλυφο σε ημιπολύτιμη λίθο της εποχής των Ύστερων Han (25-220 μ.Χ.) ανασκαφέν στο Loulan και φέρον παράσταση όρθιου Ερμού,

καθώς και σχετικά τεκμήρια από τους τάφους του Li Xian και του Li Xizong.[10_10]

Ο '*άνδρας του Yingpan*', είναι μία από τις σχετικά νεώτερες μούμιες του λακανοπεδίου Tarim, χρονολογούμενη από τον τέταρτο / πέμπτο αι. μ.Χ. Πιστεύεται ότι πιθανότατα ανήκε σε έμπορο, έχει ύψος δύο μέτρων περίπου, ξανθά μαλλιά και εμφανώς Ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά. Τα ενδύματά της είναι εντυπωσιακής αισθητικής και έχουν διακοσμηθεί με Ελληνο - Ρωμαϊκά θέματα, ενώ διαθέτει και λευκή μάσκα. Άλλη μία μάσκα, χρυσή αυτήν την φορά, ευρέθη στην Boma της Xinjiang, παρέχοντάς μας ένα ανάλογο της πολύ παλαιότερης νεκρικής 'μάσκας του Αγαμέμνονος', εικ. 10_1. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Jones ονομάζει τον μανδύα του ευγενούς από το *Yingpan 'Ελληνιστικό'*, αναγνωρίζει δε παρόμοιες συνθέσεις σε μωσαϊκό της Ολύνθου και της Πέλλας.[10_11]

Εικ. 10_1: Η χρυσή μάσκα της Boma (Xinjiang)

Μιά επίχρυση ασημένια *πλατέα* (πιάτο, δίσκος) του δευτέρου – τρίτου αιώνος, ανασκαφείσα στην Beitan της Gansu, παρουσιάζει την σύνθετη ιστορία των πολυτελών αντικειμένων τα οποία διακινήθηκαν κατά μήκος της Οδού του Μεταξιού, εικ. 10_2.[10_12] Κατά πάσα πιθανότητα κατασκευάστηκε σε κάποια ανατολική επαρχία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, εν συνεχεία δε περιήλθε στην κατοχή Σογδιανού και Βακτριανού.[10_13] Η διακόσμησή της αποτελείται από τρείς ζώνες περιβάλλουσες την κεντρική εικόνα. Η εξωτερική ζώνη εικονίζει πεπλεγμένες αμπέλους με πουλιά, και η εσωτερική περιλαμβάνει τις δώδεκα κεφαλές των θεών του Ολύμπου εναλλασσόμενες με διάφορα ζώα και πτηνά, ενώ η ενδιάμεση είναι στενή και φέρει τα χαρακτηριστικά σύμβολα των θεών. Στο κέντρο εικονίζεται ο Διόνυσος, διακοσμημένος με φύλλα αμπέλου, φέρων μακρά ράβδο και καθήμενος επί λέοντος ή πάνθηρος με λεοντοφανή χαίτη. Στην βάση του αντικειμένου εντοπίσθηκε επιγραφή στην Βακτριανή αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες. Ο Nicholas Sims-Williams έχει χρονολογήσει την επιγραφή όχι αργότερα από τον έκτο αιώνα, από αυτήν δε προκύπτει ότι μία Βακτριανή δραχμή ισούτο με 3.12 γραμμάρια αργύρου. Στην ίδια κατηγορία με την παραπάνω πλατέα ανήκει χυτό ορειχάλκινο αγγείο με υψηλό πόδα (βάση) του τετάρτου αι. ανασκαφέν στο Datong (Shanxi).[10_14] Το επίχρυσο αγγείο διακοσμείται με ανάγλυφα Διονυσιακά θέματα, διαθέτει δε μορφολογικά χαρακτηριστικά τα οποία το συνδέουν με την προαναφερθείσα πλατέα του Gansu και παραπέμπουν στην Αλεξάνδρεια![10_15] Έχει την σημασία του να προσθέσουμε ότι από την ίδια θέση ανασκάφηκαν άλλα τέσσερα σχετικά τεκμήρια, ενώ υπάρχουν πρόσθετα ευρήματα και από άλλα σημεία του Κινεζικού χώρου, τα οποία εμφανίζονται να ακολουθούν τα αυτά καλλιτεχνικά υποδείγματα υιοθετώντας διακοσμητικά θέματα που θεωρούνται τυπικά χαρακτηριστικά των ημισφαιρικών φιαλών τύπου Μεγάρων της Ελληνιστικής περιόδου![10_16]

Η Διονυσιακή εικονογραφία στην Κίνα φαίνεται ότι επιβίωσε επί μακρόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί εντυπωσιακό ρυτό

από κορνήλιο λίθο, εξέχον αντικείμενο του θησαυρού Hejiacun που περιλαμβάνει πολύτιμα αντικείμενα διακινούμενα μέσω της Οδού του Μεταξιού κατά τον όγδοο αιώνα μ.Χ.[10_17] Για την προέλευση του ρυτού έχουν εκφρασθεί διάφορες απόψεις, βέβαιο όμως παραμένει ότι αντανακλά της μακραίωνη επιβίωση της Ελληνικής επιδράσεως, σχετιζόμενης με τον οίνο, τα συμπόσια και το Διονυσιακό πνεύμα γενικώτερα.[10_18] Άλλωστε και από την περίοδο της δυναστείας Sung (960-1029 μ.Χ.) σώζονται τοιχογραφίες με κεντρική έμπνευση τον θρίαμβο του Διονύσου, αν και φαίνεται ότι στην φάση αυτή το διακοσμητικό θέμα στερείται των ευρύτερων αναφορών και του αρχαίου περιεχομένου του.[10_19]

Τα τελευταία χρόνια Κινέζοι αρχαιολόγοι έχουν ανακαλύψει νέες αποδείξεις των διεθνών πολιτιστικών ανταλλαγών μέσω της Οδού του Μεταξιού. Πράγματι σε ανάγλυφη παράσταση της πέτρινης σαρκοφάγου της βασιλικής συζύγου Wu Huifei (699-737) παρουσιάζονται τέσσερεις πολεμιστές, ομοιάζοντες προς Ευρωπαίους, μαζύ με λεοντόμορφα ζώα. Σύμφωνα με τον εμπειρογνώμονα Ge Chengyong οι πολεμιστές έχουν αποδοθεί με βαθουλωτά μάτια, κυματιστή κώμη και υπερμεγέθη μύτη, χαρακτηριστικά τα οποία τυπικώς χρησιμοποιούνται για την παρουσίαση Ευρωπαίων, ενώ σε έναν από αυτούς αναγνωρίσθηκε ο Δίας.[10_20] Σε άλλο ανάγλυφο της σαρκοφάγου υπάρχει αναπαράσταση άθλου του Ηρακλέους, υπογραμμίζοντας έτσι ότι η θεματολογία των καλλιτεχνικών απεικονίσεων της σαρκοφάγου είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση Ελληνική, εικ. 10_3. Η ανάγλυφη απεικόνιση του θέματος θεωρείται έργο καλλιτεχνών οι οποίοι διέμεναν μόνιμα στην Κίνα, μετανάστευσαν δε από την δυτική ή κεντρική Ασία. Η ίδια άποψη έχει υποστηριχθεί και για άλλα ανάγλυφα σαρκοφάγων της περιόδου των Βορείων Δυναστειών και της περιόδου Sui (386-618).[10_21] Άλλωστε οι οικιόσχημοι τάφοι είχαν συχνά διακόσμηση μη Κινεζικού χαρακτήρα, ήδη από τους πρώτους αιώνες της εποχής μας.[10_22] Για παράδειγμα στον τάφο Shong Shaozu (477) υιοθετούνται δωδεκαπέταλοι ρόδακες, θέμα το οποίο η αρχαία Ελληνική τέχνη χρησιμοποιούσε συχνά για την διακόσμηση νεκρικών στηλών, υπήρξε δε κοινό και στην Ελληνο - Βουδιστική τέχνη. Αξιοσημείωτη, τέλος, κρίνεται και η επιβίωση στην

Niya έως και τον τέταρτο αι. μ.Χ. του κιονοκράνου Ελληνικού ρυθμού, αυτήν την φορά όχι από μάρματο αλλά από ξύλο![10_23]

Εικ. 10_2: Επίχρυση ασημένια πλατέα με κεντρική παράσταση του Διονύσου (δεύτερος – τρίτος αι. μ.Χ.)

Εικ. 10_3: Ο Ηρακλής συλλαμβάνει το λιοντάρι της Νεμέας (σαρκοφάγος της Wu Huifei, Ιστορικό Μουσείο Shaanx)

Ακόμη και οι Μύθοι του Αισώπου φαίνεται ότι, αν και με καθυστέρηση, βρήκαν τον δρόμο τους προς την Κεντρική Ασία, όπως αποδεικνύουν Παρθικές, Σογδιανές και παλαιοτουρκικές συγγενείς εκδοχές τους της περιόδου μεταξύ ογδόου και δωδεκάτου αι. που έχουν έρθει πρόσφατα στο φώς.[10_24] Μερικοί από αυτούς τους μύθους μάλιστα απετέλεσαν επίσης θέμα τοιχογραφιών στην Σογδιανή πόλη Panjikand (σημερινό Τατζικιστάν),[10_25] ενώ η Ελληνιστική καλλιτεχνική επίδραση στην Σογδιανή φαίνεται ότι έλαβε πολλές μορφές, με τις ρίζες της να ανάγονται στην εποχή της Μακεδονικής εξουσίας σε περιοχές της Ασίας.[10_26]

Εικ. 10_4: Παράσταση ρυτών στο ανάγλυφο του τάφου του Yu Hong (έκτος αι. μ.Χ., Shanxi)

Μία πλευρά αυτών των επαφών της Κίνας με την Κωνσταντινούπολη αποκαλύπτεται από την ύπαρξη σειράς Βυζαντινών νομισμάτων στην αχανή χώρα[10_27] αλλά και την υιοθέτηση του Κινεζικού διακοσμητικού θέματος του πτηνού *feng huang* από το Μέσο Βυζάντιο.[10_28] Εξ άλλου ίχνη του αρχαίου μύθου των Σειρήνων φαίνεται ότι επιβιώνουν σε κινεζικές αφηγήσεις από τον πέμπτο ώς τον έβδομο αιώνα, περιγράφουσες το ταξίδι ενός κινέζου απεσταλμένου στη Ρώμη τον πρώτο αι. μ.Χ.[10_29] Οι επαναλαμβανόμενες αναφορές αυτής της θρυλικής περιπέτειας κατά τη διάρκεια των ταξιδιών στην Ta-ch΄n[10_30] συνιστούν μίαν ενδιαφέρουσα περίπτωση χρήσεως αρχαίου ελληνικού θρύλου στην Ανατολή σε ύστερη εποχή. Άλλωστε κατά τον τέταρτο – πέμπτο αι. υάλινα σκεύη από την Ανατολική Μεσόγειο εμφανίζονται σε τάφους ευγενών, με την Ελλαδική επιρροή παρούσα σε μερικά από αυτά.[10_31]

Τελευταία, αλλά όχι ως προς την σημασία της, ας είναι η σύντομη αναφορά μας στις Ελληνικές επιρροές στην Κινεζική αρχιτεκτονική. Ιωνικού τύπου κιονόκρανα απαντώνται στο σπήλαιο 268 του Dunhuang χρονολογούμενα στην περίοδο της δυναστείας Liang (397-439 μ.Χ.),[10_32] ενώ από το αρχαίο Κινεζικό Βουδιστικό συγκρότημα σπηλαίων του Yungang του πέμπτου / έκτου αι. προέρχονται *άβακες* [10_33] φέροντες έλικες ή *κοχλίες*.[10_34] Ως πρόγονοι των Κινεζικών τεκμηρίων από την Κεντρική Ασία μπορούν να θεωρηθούν τα κιονόκρανα από το Ελληνικό *ιερό της πυράς* στο Jandial (Taxila) του δευτέρου / πρώτου αι. π.Χ.[10_35] καθώς και το ξύλινο τεκμήριο από το Ai Khanoum (Ευκρατίδεια ;).[10_36] Σε Βουδιστικό, επίσης, ιερό ανήκουν βάθρα κιόνων του έκτου αι. φέροντα ανεστραμμένο μίσχο δεκαπέταλου λωτού και διακοσμημένες ανάγλυφες πλευρές καθώς και εγχάρακτες επιγραφές.[10_37] Τα δύο βάθρα εκτιμάται ότι *αποτελούν πολύ ενδιαφέροντα παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο η τέχνη της κλασικής Ελλάδας έχει επηρεάσει αυτήν της Άπω Ανατολής της Ασίας*.[10_38]

Εικ. 10_5: Χρυσές χάνδρες με κοκκίδωση (Jiuzhiling, Hepu county, Guangxi)

10.2 Ναυτικός κλάδος της Οδού του Μεταξιού

Στα προηγούμενα έχουμε αναφερθεί στην ανεύρεση στην Αλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο (Begram ;) και σε διάφορες θέσεις

πλησίον ή εντός του Κινεζικού χώρο τεχνουργημάτων τα οποία επίσης απαντώνται στον Ινδικό λιμένα Arikamedu. Αυτός ο λιμένας ευρίσκεται στην νοτιο-ανατολική ακτή της Ινδικής χερσονήσου, από δε τον Wheeler έχει ταυτοποιηθεί με την Πωδούκη του *Περίπλου της Ερυθράς Θαλάσσης*, *Periplous*.60, και θεωρήθηκε ως εμπορικός σταθμός των Yavana (Ιώνων ήτοι Ελλήνων). Στην Πωδούκη έχουν εντοπισθεί τεκμήρια εμπορικών επαφών της με την Κώ, Κνίδο και Ρόδο ήδη από τον πρώτο αι. π.Χ. ή και παλαιότερα,[10_39] με την σκυτάλη να αναλαμβάνουν αργότερα πόλεις της Ιταλικής Χερσονήσου.[10_40] Η ίδια ναυτική θέση διακρίνεται για την εκεί ανασκαφή ενός ιδιαίτερου τύπου κεραμεικής φέροντος διακόσμηση μέσω τόρνου ή λεπίδας (rouletted ware, RW),[10_41] ο οποίος – όμως - είναι κοινός στην κλασική Ελληνική κεραμεική (Αττική μελανόμορφη), στην Ελληνιστική και, εν συνεχεία, στην Ρωμαϊκή.[10_42] Εκτιμάται ότι ενδεχομένως η συγκεκριμένη διακόσμηση βρήκε τον δρόμο της στην Ινδική μέσω της εμπορικής επαφής της Πωδούκης με τους Ελληνιστικούς οικισμούς της Ερυθράς Θαλάσσης, όπου επίσης ανευρίσκεται.[10_43]

Σημειώνεται ότι και η ονομασθείσα *Βόρεια Μελανόμορφη Στιλβωτή Κεραμεική* (NBP), ανακαλυφθείσα αρχικώς στα Τάξιλα και χαρακτηρισθείσα ως Ελληνική, εμφανίσθηκε επίσης στην κοιλάδα του Γάγγη (περιοχή Bihar) κατά την περίοδο μεταξύ εβδόμου και πέμπτου αι. π.Χ.,[10_44] ενώ Ελληνικής εμπνεύσεως έχει θεωρηθεί και η *κομβιωτή κεραμεική με ομφαλό*, απαντώμενη στην Ινδική υποήπειρο κατά τον τρίτο και δεύτερο αι. π.Χ.[10_45] Σε συμφωνία με τα παραπάνω έχουν ανασκαφεί τεκμήρια τα οποία πιστοποιούν την ένταξη λιμένων και της Μαλαϊκής Χερσονήσου στο δίκτυο της ναυτικής Οδού του Μεταξιού, όπου επίσης παρέχονται στοιχεία έμμεσης Ελληνικής επιρροής.[10_46] Πράγματι δύο ορειχάλκινα πτηνόμορφα ειδώλια από το Khao Sam Kaeo, έχουν το πιθανό παράλληλό τους σε τεκμήριο από τα Τάξιλα. Σημειώνεται ότι το Khao Sam Kaeo, παράλια πόλη πλησίον του ποταμού Tha Tapao Rive στην σημερινή Ταυλάνδη, συμμετείχε στην ναυτική Οδό του Μεταξιού και ήταν ενεργό στο εμπόριο με την Κίνα των Han! Στην ίδια θέση έχουν ευρεθεί ορειχάλκινα τύμπανα του πολιτιστικού κύκλου Dong Son, κοσμήματα υιοθετούντα την τεχνική της χρυσοκεντήσεως (λεπτή και περίτεχνη διακόσμηση με περιελιγμένο

σύρμα, filigree), το διακοσμητικό θέμα σπείρας τύπου S (παραπέμπον στα Τάξιλα), πολυεδρικές χάνδρες κ.ά. Ήδη από το 500 π.Χ. εκτιμάται ότι η ΝΑ Ασία είχε ενταχθεί σε μείζον εμπορικό δίκτυο συνδεόμενη με την Κίνα, την Ινδία, την Περσία και τον κόσμο της Μεσογείου.[10_47] Θραύσματα αγγείων από μωσαϊκή ύαλο, πιθανότατα Ελληνιστική, έχουν ευρεθεί και στο Phu Khao Thong, επίσης στην Μαλαϊκή Χερσόνησο (σημερινή Ταυλάνδη).[10_48] Μάλιστα η Χερσόνησος ήταν γνωστή στον Κλαύδιο Πτολεμαίο ως *Χρυσή*, Ptol.*Geogr*.7.2.5, 17, η δε γνώση του αυτή φαίνεται ότι βασιζόταν σε παλαιότερες εμπειρίες πλοιάρχου ονόματι *Αλεξάνδρου*, οι οποίες ήταν γνωστές και στον *Μαρίνο τον Τύριο*![10_49]

Πέραν αυτών, η ανακάλυψη του Παπύρου της Βιέννης (Papyrus Vindobonensis G 40822)[10_50] αλλά και κείμενα της λογοτεχνίας των Tamil έχουν παράσχει και γραπτές μαρτυρίες για την λειτουργία ευρύτατου εμπορικού δικτύου, περιλαμβάνοντος πέραν της ηπειρωτικής Οδού του Μεταξιού και ναυτική σύνδεση με την Ινδική και την Μαλαϊκή Χερσόνησο. Πράγματι στον προαναφερθέντα ελληνικό πάπυρο του δευτέρου αι. μ.Χ. έχουμε αναφορά σε σύμβαση όπου εισαγωγέας από την Αλεξάνδρεια προτίθεται να εισάγει αρωματικές ύλες, ελεφαντοστούν και ύφασμα. Το φορτίο θα μεταφερθεί *εν τω Ερμαπόλλωνι πλοίω* από τον λιμένα Μουζιρίς της Δυτικής ακτής της Ινδίας (σύγχρονο Pattanam;),[10_51] *κατά Μουζείριν*, και το οποίο πιθανολογούμε ότι θα διήρχετο μέσω του *Μυός Όρμου* ή της *Βερενίκης* στην Ερυθρά Θάλασσα. Η λειτουργία του Μουζιρίς ως εμπορικού κέντρου επιβεβαιώνεται άλλωστε από την αρχαία ανθολογία έργων των Tamil σύμφωνα με την οποία: *Οι Yavanas έρχονται με ωραία πλοία μεταφέροντας χρυσό, αποπλέουν δε με πιπέρι από τον λιμένα Μουζιρίς*..[10_52]

Ευρήματα κοσμηματοποιίας από χρυσό και άργυρο καθώς και εξωτικά είδη όπως χάνδρες κ.ά. έχουν ανασκαφεί και σε πληθώρα άλλων ταφικών θέσεων αριστοκρατών της ΝΑ Ασίας, μάλιστα δε η εμφάνισή τους εκεί εκτιμάται ως αιφνίδια και αποδίδεται στην λειτουργία της λεγομένης ναυτικής Οδού του Μεταξιού και την εν γένει σύνδεση της

περιοχής με τα διεθή εμπορικά δίκτυα. Η Demandt σε σχετική μελέτη της αποκαλύπτει την ύπαρξη στενών επαφών μεταξύ της ΝΑ Ασίας και των Ελληνο - Βουδιστικών πολιτισμών της Βόρειας Ινδίας και των Αφγανικών - Πακιστανικών περιοχών,[10_53] ενώ από την πλευρά του ο Reinecke αποδίδει τις ρίζες του φαινομένου στην Αλεξανδρινή εκστρατεία και την ευρείας κλίμακας επαφή που απεκατεστάθη τότε μεταξύ Δύσεως και Ανατολής![10_54] Το Oc Eo στο Δέλτα του ποταμού Mekong, ενδεχομένως ταυτοποιούμενο ως τα *Καττίγαρα* του Πτολεμαίου,[10_55] Ptol. *Geogr*. 1.14, κείμενα στον Κόλπο της Ταυλάνδης στα ανατολικά της Μαλαϊκής Χερσονήσου, είναι θέση που παρέχει αποδείξεις εμπορικής συνδέσεώς της με την Κίνα από τα μέσα του πρώτου αι. μ.Χ.[10_56] Άλλος σημαντικός εμπορικός κόμβος είναι το Mantai στην Ταπροβάνη (Sri Lanca), ταυτοποιούμενο πιθανώς με το *εμπόριον Μοδούττου*, Ptol. *Geogr*. 7.4, το οποίο μάλιστα εκτιμάται ότι διέθετε και συνοικία ξένων, όπως και το Arikamedu.[10_57]

Εικ. 10_6: Ενώτια με προεξέχουσες ραβδώσεις (Jiuzhiling, Hepu county, Guangxi)

Με την Ταπροβανή (Sri Lanka) συνδέεται απόσπασμα του Πλινίου, Plin. *Nat*. 6.84-91, το οποίο αναφέρεται στην επίσκεψη στην Ρώμη αντιπροσωπείας του βασιλέα της νήσου υπό τον απεσταλμένο του ονόματι Ραχιά (Rachias),[10_58] κατά τα μέσα του πρώτου αι. μ.Χ. Από την σχετική διήγηση του Πλινίου και την συνεκτίμηση άλλων ευρημάτων προκύπτει ότι την πρωτοβουλία για αυτήν την επαφή είχε ο απελεύθερος Αιγυπτιώτης Έλληνας ναυτικός *Λυσάς Ηρακλέους*, ενεργών για λογαριασμό του προϊσταμένου του Ρωμαίου αξιωματούχου *Πόπλιου*

Άννιου Πλοκάμου (Publius Annius Plocamus). Ο τελευταίος, του οποίου το όνομα αναφέρεται επίσης σε βραχογραφία[10_59] της ανατολικής ερήμου της Αιγύπτου παρά την εμπορική Οδό της Βερενίκης φαίνεται ότι υπήρξε έμπειρος ναυτικός, με γνώση σχετική με μακρυνά ταξίδια και μάλιστα, πιθανώς, κατείχε και την τοπική γλώσσα Sinhala της Ταπροβανής![10_60] Εν κατακλείδι το απόσπασμα του Πλινίου αποκαλύπτει ότι οι Ρωμαίοι μετά την ανάδυσή τους σε πρωτεύουσα δύναμη της Μεσογείου, χρησιμοποίησαν την εμπειρία των Ελλήνων ναυτικών, τις γνώσεις αλλά και τις θαλάσσιες και ηπειρωτικές οδούς και τα κρίσιμα λιμάνια που αυτοί είχαν ιδρύσει / αναδείξει προκειμένου να συνεχίσουν και να αναπτύξουν περαιτέρω το εμπόριο προς όφελός τους.

Από το Oc Eo προέρχονται μωσαϊκές χάνδρες, μερικές των οποίων χαρακτηρίσθηκαν ως Ρωμαϊκές, ενώ άλλες θεωρήθηκαν ως προερχόμενες από την Ανατολική Μεσόγειο εν γένει,[10_61] καθώς επίσης και πληθώρα τεχνουργημάτων από χρυσό η οποία μαρτυρεί την ύπαρξη εδραιωμένης παραδόσεως πρίν το τέλος της προ-Χριστιανικής περιόδου.[10_62] Μεταξύ των χρυσών διακοσμητικών τεχνουργημάτων των ανευρεθέντων σε θέσεις του πολιτιστικού κύκλου του Oc Eo, αλλά και ευρύτερα στην ΝΑ Ασία, περιλαμβάνονται ενώτια με προεξέχουσες ραβδώσεις καθώς και πολυεδρικές χάνδρες.[10_63] Τα πρώτα έχουν θεωρηθεί ότι εμφανίζουν ομοιότητες με το καλλιτεχνικό ύφος της Ελληνο – Βουδιστικής τέχνης,[10_64] ενώ για τις χάνδρες έχει γίνει ήδη η συσχέτισή τους με Μυκηναϊκά υποδείγματα.[10_65]

Τα κοράλια και τα μαργαριτάρια απετέλεσαν επίσης αντικείμενο εμπορίου στην ευρύτερη περιοχή, έχει δε ιδιαίτερη αξία να σημειώσουμε ότι κατά την περίοδο τουλάχιστον της Αυτοκρατορίας των *Μαουρύα* τα πρώτα προήρχοντο από τον λιμένα Alakanda, της χώρας των Barbaras αλλά και από το επίσης παράλιο Vivarna της νήσου των Yavanas.[10_66] Ενδεχομένως η πρώτη ανωτέρω αναφερθείσα παράλια θέση είναι το *Βαρβαρικόν* του Περίπλου της Ερυθράς Θαλάσσης, *Periplous*. 4, πλησίον του συγχρόνου Karachi (Sindh, Pakistan), όχι μακρυά από τα *Βαρύγαζα*,[10_67] αναφερόμενα επίσης στον Περίπλου. Το *Βαρβαρικόν* υπήρξε θέση Ελληνικής επιρροής όπου τα νομίσματα του Ελληνο –

Ινδικού βασιλείου κυκλοφορούσαν έως τον πρώτο αι. μ.Χ.,[10_68] ενώ το παράλιο Vivarna - όπως φαίνεται από τα Ινδικά κείμενα της εποχής - αποδίδεται ή συνδέεται επίσης με τους Έλληνες (Ίωνες – Yavanas). Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι η περιοχή αυτή της ΒΔ Ινδικής επανακατακτήθηκε από τους Ελληνο – Βακτριανούς και μάλιστα, Strab.11.11.1, η ελεγχθείσα τότε περιοχή υπερέβη αυτήν που είχε κατακτήσει ο Αλέξανδρος, αφού περιέλαβε, μεταξύ των άλλων, *την Παταληνὴν .. τῆς ἄλλης παραλίας τήν τε Σαραόστου* (Surastrene, σύγχρονη Saurashtra) .. *καὶ μέχρι Σηρῶν καὶ Φρυνῶν ἐξέτεινον τὴν ἀρχήν*. Από πληθώρα πηγών πιστοποιείται η παρουσία Ελλήνων στην Ινδία, τόσον ως ηγεμονευόντων περιοχές της όσον και υπό την μορφή κοινοτήτων εντεταγμένων στην Αυτοκρατορία των Μαουρύα, των Κοσσανών ή των Σακών στην συνέχεια. Μάλιστα κατά καιρούς φαίνεται ότι ενεπλάκησαν στις πολιτικές – στρατιωτικές αντιπαραθέσεις των Ινδών, για παράδειγμα ως σύμμαχοι του Chandragupta Maurya (Yavanas, Kambojias ;)[10_69] και άλλοι του Malyaketu (υιού του Πόρου).[10_70] Σε κάθε περίπτωση πλήθος Ελλήνων έλαβε μέρος στα τεκταινόμενα της Ινδικής υποηπείρου άσκησε δε πολιτική, θρησκευτική, οικονομική και ιδιαίτερα εμπορική δραστηριότητα, ακόμη και μετά την διάλυση των Ελληνικών κρατών.[10_71]

Εικ. 10_7: Χρυσή χάνδρα με κοκκίδωση (Jiuzhiling, Hepu county, Guangxi)

Ανάλογα ευρήματα, δηλαδή εξωτικά τεχνουργήματα και διακοσμητικά από πολύτιμα μέταλλα, έχουν ανευρεθεί και στο Hepu, λιμένα της Ανατολικής Κίνας στον Κόλπο του Tonkin, ο οποίος είχε αποκτήσει ιδιαίτερη εμπορική σημασία κατά την περίοδο Han. Η πληθώρα των ποικίλης προελεύσεως ευρημάτων στις χιλιάδες τάφων αυτού του λιμένα έρχεται να επιβεβαιώσει τις σχετικές αναφορές του ιστορικού αρχείου Hanshu για την λειτουργία του ως εμπορικού κόμβου της ναυτικής Οδού του Μεταξιού.[10_72] Το Hepu απετέλεσε το ναυτικό σημείο διεπαφής της Κίνας με την ΝΑ Ασία, την Ινδία, την Παρθική Αυτοκρατορία κ.α. τα δε διακινούμενα είδη περιελάμβαναν ημιπολύτιμους λίθους, χρυσά διακοσμητικά, μετάξι, μαργαριτάρια, χαλκεία, αρωματικές ύλες κ.ά.[10_73] Μεταξύ των ευρημάτων διακρίνονται οι εντυπωσιακές χρυσές πολυεδρικές χάνδρες οι οποίες υιοθετούσαν την τεχνική της κοκκιδώσεως και χρυσοκεντήσεως, έχουν δε ευρεθεί και σε πληθώρα άλλων θέσεων στην Κίνα.[10_74] Οι τεχνικές αυτές αποτελούν, κατά γενική ομολογία, εισαγωγή από την Δύση,[10_75] μάλιστα η Demand θεωρεί ως πηγή της σχετικής τεχνογνωσίας πιο συγκεκριμένα την Ελλάδα από όπου αυτές διαχύθηκαν στην Κίνα και την ΝΑ Ασία μέσω των ηπειρωτικών και ναυτικών εμπορικών οδών.[10_76] Πράγματι ευρήματα με την τεχνική της κοκκιδώσεως προέρχονται από τους βασιλικούς τάφους της Alaca Hüyük (σε χρυσές πόρπες), την Κουμάσα και τον Μόχλο Κρήτης, την Κολώνα Αιγίνης, την Τροία ΙΙ (‘*θησαυρός του Πριάμου*’), το Tell el-Ajjul, την Αίγυπτο (της XII δυναστείας) και, αργότερα, τις Μυκήνες (ταφικοί κύκλοι Α και Β) και πολλές άλλες θέσεις,[10_77] ενώ τα κοκκιδωτά πολύεδρα, που επίσης απαντούν στην Κίνα, διαθέτουν Μυκηναϊκό παρελθόν αλλά και παρουσία στην προϊστορική Ευρώπη.[10_78]

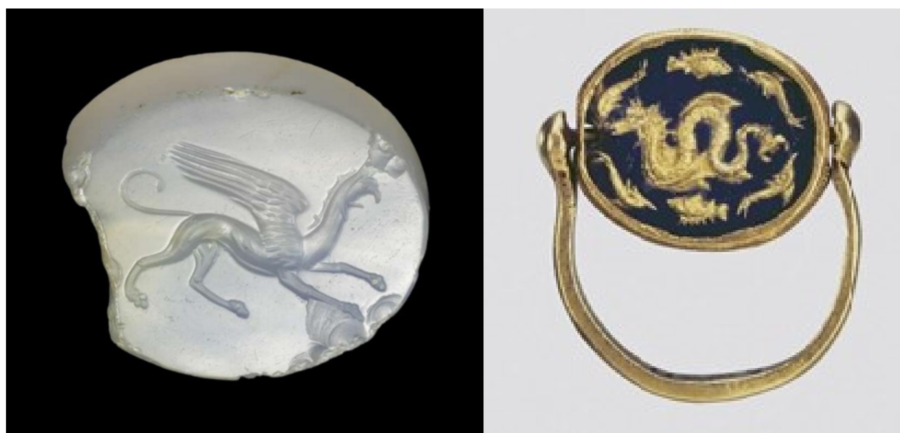
10.3 Τοιχογραφίες Miran

Ακόμη και κατά τους πρώτους τρείς – τέσσερεις αιώνες μ.Χ. η Κεντρική Ασία συνιστούσε μία περιφερειακή περιοχή εντός της

Ελληνο - Ρωμαϊκής σφαίρας επιρροής.[10_79] Για παράδειγμα σε ιερό (stupa) της Miran στο Κινεζικό Τουρκεστάν έχουν ευρεθεί τοιχογραφίες,[10_80] οι οποίες ανήκουν στην ανωτέρω καλλιτεχνική παράδοση, μάλιστα δε εκπροσωπούν το πιο εκτενές και πλούσιο σχετικό παράδειγμα αυτού του τύπου της τέχνης Gandhara. Οι καλλιτέχνες της περιοχής επεδείκνυαν κλασικά στοιχεία όχι μόνο στον χειρισμό των επιτοίχιων διακοσμητικών υφαντών, αλλά, επίσης, και στους πίνακές τους όπου μάλιστα διακρίνονταν για την επιδέξια χρήση της φωτοσκιάσεως.[10_81] Στις τοιχογραφίες απεικονίζονται συχνά μικροί φτερωτοί έρωτες,[10_82] ρόδακες, μουσικοί, στέφανοι και στεφανηφόροι,[10_83] παραπέμποντας στην μακρά και πλήρη συμβολισμών Αιγαιακή παράδοση των στεφάνων,[10_84] η οποία εξελίχθηκε στην κλασική και Ελληνιστική περίοδο, επιβιώνουσα και στην Βουδιστική θρησκευτική πρακτική.[10_85] Η παράσταση του Άττιος ως στεφανηφόρου φέροντος φρυγικό σκούφο, εναλλάσσεται στις τοιχογραφίες με αυτήν του φτερωτού έρωτα, ενώ θέση έχει η Τύχη, δημοφιλής Ελληνιστική θεότητα.

Το Miran έχει θεωρηθεί ως το προκεχωρημένο φυλάκειο της Γανδαρίτιδας τέχνης,[10_86] ενώ έχει επίσης συσχετισθεί με την Ελληνο - Βακτριανή τέχνη, όπως η τελευταία έφθασε στα χέρια μας για παράδειγμα με την παράσταση του κορμού γυναίκας σε κτένα του Kampyr Tepe (Βόρεια Βακτρία, σύγχρονο Ουζμπεκιστάν).[10_87] Όμως ο κατάλογος των αντιστοιχιών, παραλληλισμών και ομοιοτήτων με άλλα έργα Ελληνιστικής κατασκευής, εμπνεύσεως ή επιρροής περιλαμβάνει ακόμη αρκετά αξιοσημείωτα στοιχεία. Οι λοξές διασταυρούμενες πτυχώσεις του ενδύματος του πρίγκηπα Vessantara, όπως απεικονίζεται στο άνω διάζωμα τοιχογραφίας του Miran,[10_88] παραπέμπουν σε ανάγλυφο από το Butkara,[10_89] σε Ελληνιστικό φάλαρο από το Noin Ula,[10_90] αλλά και σε αγαλματίδια πνεύματος των υδάτων (yakṣa) από το Begram.[10_91] Άπό την άλλη χαλαρή ομοιότητα ως προς το παραστατικό ύφος διαδοχικών σκηνών (στιγμιοτύπων) παράλληλα με την απεικόνιση κυματοειδών φυτικών θεμάτων εντοπίζεται σε διακοσμητικά επιτοίχια υφάσματα από τάφους στο Noin Ula,[10_92] σε τοιχογραφίες του Miran αλλά και σε διάζωμα με εναλλασσόμενες παραστάσεις λεόντων / ερώτων / ανθεμίων στο γείσο

θριγκού στο ιερό 14 του Butkara I.[10_93] Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η τρόπος εικαστικής προσεγγίσεως του γρύπα, ο οποίος σε τοιχογραφίες του Miran διαθέτει χαίτη διακοσμημένη με στέφανο, ακριβώς όπως συμβαίνει και στις απεικονίσεις αυτού του τέρατος στο τέλος της κλασικής εποχής,[10_94] παράβαλε τον σκαραβαίο σε κυανό χαλκηδόνιο λίθο του Tillya Tepe (σε ένα πλαίσιο του πρώτου αι. μ.Χ.),[10_95] αλλά και ανάγλυφη παράσταση του ίδιου πλάσματος από δακτυλίδι ανασκαφέν στον τύμβο Pavlovski, προερχόμενο από το Παντικάπαιον.[10_96]

Εικ. 10_8: Παράσταση δράκοντος από σκαραβαίο σε κυανό χαλκηδόνιο λίθο του Tillya Tepe (αριστερά) και δακτυλίδι από το Παντικάπαιο (τύμβος Pavlovski, δεξιά)

Αν και οι πλείστοι πίνακες είναι ανυπόγραφοι, υπάρχουν μερικοί επώνυμοι, μεταξύ αυτών δε και κάποιος του Tita. Η Δυτική εμφάνιση των τοιχογραφιών οδήγησε τον Stein να θεωρήσει ότι επρόκειτο για Ινδική μεταγραφή του ονόματος Titus, θεωρηθέντος ως Ρωμαϊκού,[10_97] όμως το όνομα υπό διάφορες συγγενείς μορφές ήταν κοινό στην Συρο – Παλαιστίνη, ενώ απετέλεσε και δημοφιλή επιλογή μεταξύ των Ελλήνων.[10_98]

Σε κάθε περίπτωση το Miran εκτιμάται ότι, άμεσα ή έμμεσα, επηρέασε την εικονογραφία και στοιχεία του ύφους των πρώιμων τοιχογραφιών στο Tun-huang, τα οποία με την σειρά τους εντάχθηκαν στην Κινεζική τέχνη.[10_99]

Εικ. 10_9: Μετάλλιο – φάλαρο με παράσταση σατύρου και μαινάδας (Noin Ula)

10.4 Τεχνουργήματα από ίασπι που διηγούνται την ιστορία

Αξιομνημόνευτο εξάρτημα αναρτήσεως σπάθης[10_100] ιππέως κατασκευασμένο από νεφρίτη[10_101] και διακοσμημένο με ανάγλυφη

μορφή δράκοντος ανεσκάφη από τύμβο στην θέση Chatalka (περιοχής Ζαγόρια ή Stara Zagora, στην ΒΑ Θράκη).[10_102] Στην θέση αυτή και επί προϋπάρχοντος οικισμού ο Φίλιππος ΙΙ, επικρατήσας επί των Οδρυσών, είχε ιδρύσει το 342 π.Χ. την πόλη *Βερόη* (από το όνομα χαρακτήρα της Ελληνικής Μυθολογίας), μετονομασθείσα αργότερα σε *Αυγούστη Τραϊανή*.[10_103] Η περιοχή διέθετε ήδη από αιώνες ισχυρή Ελληνική παρουσία υπό την μορφή εμπορείων και αποικιών,[10_104] μετά δε την Μακεδονική κατάκτηση το Ελληνικό στοιχείο ενισχύθηκε λόγω της εκεί μετοικίσεως Μακεδόνων αριστοκρατών. Μετά την ήττα και διάλυση του Μακεδονικού κράτους το 167 π.Χ.[10_105] η περιοχή απεδόθη σε μία από τις ημιανεξάρτητες Μακεδονικές ‘μερίδες’ η δε Ελληνική παρουσία εκεί συνεχίσθηκε, όπως φαίνεται και από την μη διακοπείσα έκδοση Μακεδονικών νομισμάτων.

Εικ. 10_10: Εξάρτημα αναρτήσεως σπάθης από νεφρίτη (Βερόη)

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμος ο περαιτέρω σχολιασμός του ευρήματος καθώς και του γενικώτερου πλαισίου του προκειμένου να αποκαλυφθούν τυχόν άλλες διαστάσεις και πλευρές που ενδεχομένως δεν έχουν φωτισθεί και υπογραμμισθεί επαρκώς από την σχετική επιστημονική έρευνα. Ο νεφρίτης ή ίασπις, θεωρούμενος εδώ υπό την διασταλτική ερμηνεία του όρου, εμφανίζεται ως δημοφιλές υλικό κύρους στην Χερσόνησο του Αίμου και την Ευρώπη γενικώτερα, ήδη από την Πρώιμη Νεολιθική έως την Ύστερη

Χαλκολιθική, με την ακριβή πηγή προελεύσεως της πρώτης ύλης να είναι συνήθως αδιευκρίνιστη. Αντίθετα από τις παλαιότερες απόψεις ο νεφρίτης φαίνεται ότι ανευρίσκεται και εκτός Κίνας, όπως στην Σύρο (υπό την μορφή ιαδεΐτη) και την Κρήτη, αλλά και σε άλλες Ευρωπαϊκές περιοχές.[10_106] Στην ίδια την Κίνα η επεξεργασία του νεφρίτη τεκμηριώνεται ήδη από την περίοδο της δυναστείας Shang,[10_107] ενώ ονομαστά είναι τα ορυχεία και τα τεχνουργήματα από την Khotan.[10_108] Στο Αιγαίο αντικείμενα από νεφρίτη έχουν ανασκαφεί στην Τροία II – IV.1, την Μινωική Κρήτη, την νεκρόπολη των Δενδρών, αλλά και από τον τάφο του Μυκηναίου *Γρύπα Πολεμιστή* Πύλου,[10_109] ενώ το ημιπολύτιμο ορυκτό φαίνεται ότι αναφέρεται στα *Λιθικά* του Ορφέως, Orph.*L*.267-270, 613, από το 500 π.Χ. περίπου.[10_110] Μάλιστα αξίζει να αναφερθεί η άποψη ότι κάποια από τα σχετικά Τρωικά αντικείμενα είναι κατασκευασμένα από νεφρίτη προερχόμενο από το λεκανοπέδιο Tarim, γεγονός το οποίο - έφ' όσον επιβεβαιωθεί - θα αποτελέσει περαιτέρω τεκμήριο υπάρξεως επαφών του Κινεζικού χώρου με το Αιγαίο από πολύ παλαιά![10_111]

Το εξάρτημα αναρτήσεως θεωρείται ότι ανεπτύχθη περί το 500 π.Χ. για να φέρει το μακρό σιδηρό ξίφος (σπάθη) των έφιππων πολεμιστών, σχετίζεται δε κυρίως με τους νομάδες των στεπών της περιοχής των βορείων Ουραλίων καθώς και της ευρύτερης περιοχής από την Κίνα ως την Μεσόγειο και πέραν αυτής.[10_112] Σύμφωνα με τον εξειδικευμένο μελετητή Trousdale η σπάθη και το σχετικό εξάρτημα αναρτήσεως χρησιμοποιήθηκαν κατά πρώτον από τους έφιππους άνδρες της στέπας των Ουραλίων από τον έβδομο / έκτο αι. π.Χ., ήτοι αυτοί προηγήθηκαν των Κινέζων των οποίων τα *θηκάρια* από νεφρίτη χρονολογούνται στον πέμπτο αι. π.Χ. το ενωρίτερο. Το εξάρτημα, πάντα κατά τον ίδιο, διεδόθη δυτικά από την Κίνα υπό των νομάδων Yüeh-chih,[10_113] τελικώς δε εισήχθη στην Ουραλιανή στέπα από την Βόρεια Ρωσσία.[10_114]

Επανερχόμενοι σο τεκμήριο από την Βερόη (Chatalka) σημειώνουμε ότι αυτό προέρχεται από θέση με έντονη Ελληνική παρουσία, όπου το Ελληνικό στοιχείο φαίνεται ότι παρέμεινε ισχυρό και μετά την Ρωμαϊκή κατάκτηση. Τα ευρήματα της νεκροπόλεως της Roshava Dragana, από όπου το υπό συζήτηση εύρημα, παρέχουν

στοιχεία που υπογραμμίζουν την Ελληνική επιρροή και φυσική παρουσία. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην θέση ανευρέθησαν διακοσμημένα Ελληνικά αγγεία,[10_115] αναθηματικά πήλινα αγάλματα της Αφροδίτης ακολουθούντα την Ελληνιστική συνήθεια,[10_116] στέφανοι από χρυσό,[10_117] κράνη Αττικού τύπου[10_118] ενώ διαπιστώθηκε η τήρηση Ελληνιστικών ταφικών εθίμων και η λατρεία θεών του Ελληνικού πανθέου[10_119] καθώς και η υιοθέτηση Ελληνικών οργανωτικών δομών και όρων στην ευρύτερη περιοχή.[10_120] Η Ελληνική γλώσσα διατηρήθηκε αιώνες μετά την Ρωμαϊκή κατάκτηση, όπως αποδεικνύει σωρεία διασωθεισών επιγραφών αλλά και νομίσματα από την συγκεκριμένη θέση αλλά και την Θράκη γενικώτερα.[10_121] Ως ένα σχετικό παράδειγμα αναφέρεται η επιγραφή IGBulg V 5592:[10_122]

[τ]ὸ ιε΄ Διὶ Σαβαζίῳ θεῷ προγονικῶι Τίτος Φλαούιος Σκελου υἱὸς Κυρείνα Δινις ἱερεὺς ἀπὸ προγόνων διὰ βίου καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῆς ἐπαρχείας τὸν βωμὸν ἐκ τῶν ἰδίων κατεσκεύασεν.

όπου ο Αρχιερεύς του Κοινού Θρακών, προερχόμενος από την εκλογική μερίδα Quirina[10_123] εμφανίζεται μεν με εκ-Ρωμαϊσμένο όνομα, όμως τιμά των Δία κατέχει δε την ιερατική θέση του προγονικώ δικαίω.

Καταλήγοντας σημειώνουμε επιγραμματικά τον Ελληνικό χαρακτήρα του επικρατούντος στην ευρύτερη περιοχή πολιτισμού καθώς και την εκτεταμένη φυσική παρουσία Ελλήνων. Χαρακτηριστικά παραπέμπουμε στην διαπίστωση του Vinokurov, ανασκαφέως της Αρτεσιανής στην *Χερσόνησο Τραχεία* (Χερσόνησο του Kerch), σύμφωνα με την οποία η εθνικότης των κατοίκων του οικισμού ήταν ανάμεικτη, '*αλλά ο πολιτισμός τους ήταν καθαρά Ελληνικός. Ομιλούσαν την Ελληνική, είχαν Ελληνικά σχολεία, η αρχιτεκτονική και η οχύρωση υπήρξαν επίσης Ελληνικά. Ήταν Έλληνες κατά τον πολιτισμό, όμως με όχι καθαρό Ελληνικό αίμα*'.[10_124]

Επανερχόμενοι στον σχολιασμό του εξαρτήματος αναρτήσεως σπάθης που ευρέθη σε τύμβο της Βερόης, σημειώνουμε επιπρόσθετα ότι και άλλα ανάλογα τεκμήρια, ομοίως Κινεζικά από νεφρίτη, έχουν

ανασκαφεί σε Ελληνικούς οικισμούς της εποχής ή, έστω, από θέσεις με ισχυρή την Ελληνική συσχέτιση: θυμίζουμε εν συντομία το Παντικάπαιον από όπου προέρχονται 5 από τα συνολικώς 19 τεκμήρια του σχετικού καταλόγου της Brosseder,[10_125] τα Τάξιλα (πρωτεύουσα Ελληνο - Ινδικού βασιλείου) και βέβαια την Βερόη με ένα τεκμήριο εκάστη, ήτοι συνολικά 7 ευρήματα από σύνολο 19 (37%), ενώ στοιχεία Ελληνικής διακοσμητικής επιρροής απαντώνται και σε άλλα.[10_126] Αν, όμως, η Ελληνική συσχέτιση πολλών από τις θέσεις ευρέσεως των θηκαριών από νεφρίτη είναι ισχυρά, ο τόπος εξορύξεως της πρώτης ύλης, αν όχι και επεξεργασίας του τεχνουργήματος εμφανίζει, ομοίως Ελληνικές αναφορές. Πράγματι έχουμε ήδη αναφέρει ότι η Khotan (ή Κοττάνα;), οικισμός σε όαση του Taklamakan, θεωρείται πρωτεύουσα πολυεθνικού Ινδο-Ελληνικού βασιλείου. Επιπρόσθετα το συγκεκριμένο εξάρτημα αναρτήσεως σπάθης – όπως και άλλα ανάλογα - διαθέτει ανάγλυφη διακόσμηση δράκοντος, η οποία τόσον ως προς το θέμα όσον και ως προς την τρισδιάστη και δυναμική απόδοσή του, παραπέμπει στην Ελληνική τέχνη! Εν κατακλείδι το εύρημα αποκαλύπτει σύνθετες αλληλεπιδράσεις από την Μαύρη Θάλασσα ως τα όρια της Κίνας, όπου οι νομαδικές φυλές λειτουργούσες ως αγωγοί επικοινωνίας απετέλεσαν πρόσθετο μηχανισμό διαχύσεως Ελληνικών και άλλων επιρροών και προτύπων! Πράγματι ο Trousdale σημειώνει καταληκτικά: *Στη μελέτη μας για την σπάθη και το εξάρτημα αναρτήσεώς της, έχουμε εντοπίσει μια μεγάλη κυκλική διαδρομή (πολιτιστικής) διαχύσεως, από την Κίνα μέσω της κεντρικής Ασίας προς περιοχές της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας και αντιστρόφως μέσω της Βόρειας Ευρασιατικής στέπας ως τα σύνορα της Κίνας*. Από την πλευρά μας θα προσθέταμε την ύπαρξη όρων όπως:

Ελληνο – Ινδικός πολιτισμός (*Gandhara*),[10_127] *Ελληνο – Σαρματικός πολιτισμός*,[10_128] Ελληνο – Ρωμαϊκός πολιτισμός, *Ελληνο - Ιρανικό πολιτιστικό περιβάλλον*,[10_127] *Ελληνο - Βακτριανό βασίλειο*,[10_129] *Πτολεμαϊκή Αίγυπτος*, *Ελληνίζον Βασίλειο του Πόντου*, *Ελληνο – Σκυθικό ύφος* κ.ά. που επιβεβαιώνουν και ονοματολογικά την βαθειά και ευρεία επίδραση του Ελληνικού πολιτισμού κατά την περίοδο που ακολούθησε την Αλεξανδρινή κατάκτηση. Τελευταία - αλλά όχι σε

σημασία - ας αναφερθεί ότι, σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, η Ελληνο - Βακτριανή τέχνη είχε επίσης κατακτήσει την τεχνική επεξεργασίας του νεφρίτη και άλλων ημιπολύτιμων λίθων και είχε επηρεάσει καλλιτεχνικά σειρά σχετικών τεχνουργημάτων.[10_130]

10.5 Τεχνουργήματα από πολύτιμους και ημιπολύτιμους λίθους

Η κατασκευή κομψοτεχνημάτων από πολύτιμους και ημιπολύτιμους λίθους γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη κατά την Ελληνιστική περίοδο, με την χρήση εξωτικών υλικών από την Αραβία και την Ινδία. Οι Αππιανός ο Αλεξανδρεύς, ο Κικέρων και ο Πλίνιος μας μεταφέρουν ότι αυτά τα πολύχρωμα μικροσκοπικά έργα τέχνης αναγνωρίστηκαν από τους Ρωμαίους ως συστατικό στοιχείο του ύφους και του συρμού των εξελληνισθέντων ανατολικών πολιτισμών, η δε σχετική παραγωγή γνώρισε επί της εποχής τους νέα άνθιση και ώθηση.[10_131] Αριστουργήματα όπως η φιάλη Farnese, διακοσμημένη με την τεχνική cameo[10_132] ή ο κάνθαρος του Πτολεμαίου[10_133] αποτελούν εξαίρετα τεκμήρια αυτής της τέχνης η οποία έτυχε της προσοχής των ειδικών.[10_134]

Αν και πολλά από τα κομψοτεχνήματα του είδους στερούνται σαφούς αρχαιολογικού πλαισίου ευρέσεως παραμένουν, εν τούτοις, αρκετά για να επιβεβαιώσουν την ανάπτυξη και λειτουργία εμπορικών δικτύων διανομής αγαθών και ασκήσεως έμμεσης πολιτιστικής επιρροής σε ιδιαίτερα απομακρυσμένα σημεία. Όπως ανεμένετο η Αλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο (Begram) αναδεικνύεται και από την άποψη αυτή σε προνομιακό σημείο ανασκαφής τέτοιων τεκμηρίων, επιβεβαιώνοντας έτσι την κομβική θέση της στο εμπορικό δίκτυο της εποχής, καθώς και την ισχυρή Ελληνιστική συνιστώσα της ταυτότητάς της. Πράγματι από την Αλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο (Begram;) προέρχεται σκύφος – κάνθαρος από ορεία κρύσταλλο,[10_135] ο οποίος

παραλληλίζεται με άλλον από την Capua (St.Byz., s.v. Καπύη),[10_136] προερχόμενον από νεκρόπολη αριστοκρατών με έντονη την Ελληνική πολιτιστική συσχέτιση![10_137] Πρόχειρη επισκόπηση των σωζόμενων τεχνουργημάτων αποκαλύπτει ότι τα πλείστα από τα παλαιότερα έχουν σαφή Ελληνιστική καταγωγή ή, έστω, συσχέτιση. Η γνωστή φιάλη από ορεία κρύσταλλο στην Pula έχει την ανάλογή της σε τεκμήριο από την Αθηναϊκή Αγορά,[10_138] ο κάνθαρος με αρ. κατ. 63 (κατά Bühler) προσομοιάζει με άλλον από αχάτη ανασκαφέντα στο Pouzin (Ardèche, Ν. Γαλλία) σε πλαίσιο με έντονη την Ελληνική επιρροή,[10_139] οι τρείς αυλακωτές φιάλες από αχάτη στο Palazzo Pitti έχουν τα ανάλογά τους σε Ελληνιστικά αγγεία από άργυρο και ύαλο,[10_140] πέντε φιάλες από ορεία κρύσταλλο ευρεθείσες σε τύμβο στην Καισάρεια (Kayseri) χρονολογηθείσες στην ύστερη Ελληνιστική ή πρώιμη Ρωμαϊκή περίοδο,[10_141] το Ελληνιστικό κύπελλο του Abbot Suger,[10_142] κ.ά.

Εικ. 10_11: Ελληνιστικό ρυτό από αχάτη

Από την πληθώρα των Ελληνιστικών, ως προς την προέλευση ή την έμπνευση, κομψοτεχνημάτων από ημιπολύτιμους λίθους κάποια βρήκαν τον δρόμο τους ως την μακρυνή Κίνα.[10_143] Στην κατηγορία αυτή ανήκει αγγείο από αχάτη, αποτελούμενο από δύο τμήματα

συγκρατούμενα με περόνες, το οποίο ευρεθέν σε πλαίσιο της δυναστείας Tang, φαίνεται ότι αποτελούσε κειμήλειο ανήκον στον Πτολεμαϊκό κύκλο![10_144] Σε νεώτερη ανακοίνωσή του, μάλιστα, ο Parlasca συσχετίζει το τεχνούργημα με τον θησαυρό του Μιθριδάτη ΙΣΤ’ (του Ευπάτορος – Διονύσου) τον φυλασσόμενο στα Τάλαυρα,[10_145] πιθανολογεί δε ότι η ανεύρεσή του στην Κίνα έχει κάποια σχέση με τις ανεπτυγμένες σχέσεις της Πτολεμαϊκής αυτοκρατορίας με την Ινδική υποήπειρο.[10_146]

ΕΝΔΕΚΑΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

11. Τελικές παρατηρήσεις και σχόλια

Η εύρεση μουμιοποιηθέντων λειψάνων στο λεκανοπέδιο Tarim και στην ευρύτερη Xinjiang καθώς και οι σχετικές γενετικές έρευνες επ' αυτών πιστοποιούν την εγκατάσταση μη Κινεζικών φύλων στην περιοχή ήδη από τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας πριν από την εποχή μας.[11_1] Η γενετική ταυτότητα αυτών των αποίκων έχει προσδιορισθεί ως Ευρωπαιοειδής ενώ σε πολλές περιπτώσεις πιστοποιήθηκε η προέλευσή τους από την Ανατολική Μεσόγειο ειδικώτερα. Από την άλλη φαίνεται ότι μείζονες ανακαλύψεις ή καινοτομίες εισήχθησαν στην Κίνα από το εξωτερικό, κυρίως από το δεύτερο ήμισυ της δεύτερης προ-Χριστιανικής χιλιετίας και μετά. Η Xinjiang αποδεικνύεται πέραν πάσης αμφιβολίας όχι μόνον ως η περιοχή διεπαφής με το εξωτερικό περιβάλλον αλλά και ως χώρος όπου έλαβε χώραν φυλετική ανάμειξη και όπου σημαντικοί νεωτερισμοί βλάστησαν για πρώτη φορά στο κινεζικό έδαφος.[11_2] Η μεταλλοτεχνία, το εξημερωμένο άλογο, το πολεμικό άρμα, ο ήμερος σίτος συνιστούν μερικά από τα στοιχεία τα οποία γονιμοποίησαν τον κινεζικό πολιτισμό, στο πεδίο του υλικού του μέρους, τα οποία εκτιμάται ότι συνδέονται στον ένα ή τον άλλο βαθμό με τον πολιτιστικό ορίζοντα Afanasevo και Andronovo. Θρησκευτικές, κοσμολογικές και λοιπές απόψεις και ιδέες επηρέασαν επίσης και διαμόρφωσαν την πνευματική ταυτότητα του μεγάλου αυτού πολιτισμού. Σήμερα γνωρίζουμε ότι ο κινεζικός πολιτισμός ανεπτύχθη στα πλαίσια ενός αλληλεξαρτώμενου κόσμου όπου οι επιρροές και επιδράσεις ύπήρξαν πολύ εντονώτερες

και αποφασιστικές από ότι παλαιότερα νομίζαμε. Η άποψη ότι η Κίνα ανέπτυξε έναν υψηλό πολιτισμό μακράν εξωτερικών επιδράσεων και ότι απετέλεσε το '*λίκνο του πολιτισμού στην Ανατολή*' αποδεικνύεται - κατά το πρώτο σκέλος - ανακριβής. Η γνωστή φράση του Rudyard Kipling:

East is east and west is west and never they will meet

διαψεύδεται από τα γεγονότα: επαφή και αλληλεπίδραση υπήρξε, και μάλιστα πολλαπλή με τα νομαδικά φύλα της ευρασιατικής στέπας, την Μεσόγειο, τον Ώξο και τον Ινδό, μεχρι τον Ελληνιστικό παράγοντα και τα ντόπια πολιτιστικά υβρίδιά του στην Βακτρία και την Ινδική, αυτή δε η επικοινωνία και συνδιαλλαγή απεδείχθη πολύ γόνιμη!

Στην ευρύτερη Ευρασιατική περιοχή άνθισαν υψηλοί πολιτισμοί οι οποίοι επηρέασαν τον Κινεζικό, ευρισκόμενοι σε αλληλεξάρτηση στο σύνολό τους. Στην κεντρική Ασία κατά την Εποχή του Χαλκού, μέχρι τα μέσα της δεύτερης χιλιετίας πρίν από την εποχή μας, άνθισε ο πολιτισμός της Βακτρίας – Μαργιανής (BMAC), ενώ στην γειτονική Ινδία ο πολιτισμός του Ινδού. Δεδομένου ότι οι πρώτες εξωτερικές επιδράσεις στον υπό διαμόρφωση Κινεζικό πολιτισμό χρονολογούνται κυρίως μετά την υποχώρηση των πολιτισμών αυτών, η όποια επίδραση άσκησαν οι τελευταίοι θα μπορούσε να συνδέεται με μετακινήσεις πληθυσμιακών ομάδων από τα κέντρα της BMAC και του Ινδού, χωρίς να αγνοείται η έμμεση επαφή μέσω εμπορικών σχέσεων ή με την μεσολάβηση των μετακινούμενων ποιμενικών πληθυσμών από τις στέπες.[11_3] Πράγματι η σύγκριση αποτυπωμάτων από ύφασμα επί κεραμεικών προερχομένων αφ' ενός μέν από το Begash (Περιοχή των Επτά ποταμών, Semirechye Ανατολικού Καζακστάν, της περιόδου 1600-1000 π.Χ.), αφ' ετέρου δε από το Gonur (της περιόδου 2200-1800 π.Χ.), απεκάλυψε ότι επρόκειτο για υφάσματα του ιδίου τύπου.[11_4] Εκτιμάται ότι αυτό συνιστά τεκμήριο για την ύπαρξη επαφών και την διάχυση τεχνολογιών με πηγή τον πολιτισμό Βακτρίας – Μαργιανής και μεσολαβητές τους μετακινούμενους ποιμενικούς πληθυσμούς με εφήμερη έδρα το Begash στα όρια της Κίνας. Από τους ίδιους ερευνητές, Doumani και

Frachetti, εκιμάται επίσης ότι η ανεύρεση κεραμεικών αγγείων μορφοποιημένων με την βοήθεια υφάσματος στην Ferghana της ύστερης δεύτερης έως την πρώιμη πρώτη χιλιετία π.Χ. μπορεί να υποστηρίξει την ύπαρξη ευρύτερης υλικής βάσεως για τα εμπορικά δίκτυα στην περιοχή αυτή.[11_5] Άλλωστε νεώτερες έρευνες έχουν αναδείξει πρόσθετα τεκμήρια επαφής του πολιτισμού του Ώξου με τους κύκλους Qijia και Erlitou, ενώ η επαφή του Κινεζικού χώρου με την Ινδική υποήπειρο και την ΝΑ Ασία κατέστησαν επίσης σημαντικές από τους τελευταίους προ – Χριστιανικούς αιώνες και μετά.

Πιό μακρυά υπήρξαν οι πολιτισμοί της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου καθώς και οι Ελλαδικοί, ενώ δεν έλειπαν και οι νομαδικοί λαοί της ευρύτερης περιοχής. Για τον μηχανισμό των επιδράσεων και τις ιστορικές λεπτομέρειές τους λίγα είναι γνωστά, όμως εκ του αποτελέσματος και λαμβάνοντας επί πλέον υπόψιν τα ευρήματα των γενετικών ερευνών μπορούμε να υποθέσουμε ότι η μέγιστη επίδραση εξασκήθηκε από πληθυσμιακές ομάδες Ευρωπαιοειδούς καταγωγής, προερχόμενες από τους δύο εγγύς Ασιατικούς πολιτισμούς, καθώς και από λοιπές πληθυσμιακές ομάδες λιγότερο ή περισσότερο επηρεασμένες από αυτούς. Η άμεση επιρροή του Αιγυπτιακού πολιτισμού μπορεί να θεωρηθεί αμελητέα,[11_6] λόγω και της ‘*ενδοσκοπικής*’ στάσεως των τελευταίων, έμμεση δε θα πρέπει να θεωρηθεί και η επίδραση της Μεσσοποταμίας.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι μέχρι, τουλάχιστον, τα όρια της (μετέπειτα) Κίνας, ήτοι μέχρι το Anau, την Βακτρία και τον Ινδό ποταμό, ήδη από την τρίτη χιλιετία π.Χ. λειτούργησαν εμπορικοί δρόμοι οι οποίοι κατέστησαν δυνατή την επικοινωνία και την διάχυση πολιτιστικών στοιχείων, ακόμη δε και την δημιουργία μιάς εμπορικής - πολιτιστικής σφαίρας *από την Μεσόγειο έως τον Ινδό*.[11_7] Δεδομένης της επιδόσεως των Αιγαίων στο εμπόριο η εμπλοκή τους σε αυτήν την δραστηριότητα είναι εξόχως πιθανή, όπως άλλωστε φαίνεται να επιβεβαιώνουν σχετικά αρχαιολογικά τεκμήρια. Στην περίπτωση αυτή οι σχετικοί μύθοι οι αναφερόμενοι σε πανάρχαιες εκστρατείες του Διονύσου και του Ηρακλέους στα άκρα του κόσμου ενδέχεται να απηχούν πραγματικά γεγονότα. Έχει ήδη σημειωθεί ότι από το 2000 π.Χ. περίπου έλαβαν χώραν μετακινήσεις

πληθυσμών προς την ίδια την Κίνα, ενώ ανάλογες αλλά παλαιότερες μεταναστεύσεις αναφέρονται με αφετηρία το σημερινό Κουρδιστάν, την Μικρά Ασία, το Αιγαίο έως την περιοχή περί την λίμνη Ουρμία, με προορισμό την Βακτρία – Μαργιανή του πολιτισμού του Ώξου (BMAC)![11_8]

Η δημιουργία της Περσικής Αυτοκρατορίας διεύρυνε τα όρια του γνωστού κόσμου και δημιούργησε περαιτέρω δυνατότητες για την μόνιμη ή προσωρινή εγκατάσταση Ελλήνων, σε μεγάλους αριθμούς – ως διακριτής κοινότητας ή ως προσώπων - σε μακρυνά μέρη της επικράτειάς της, αλλά και πέραν αυτής. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Δαρείος Ι κατά τον έκτο / πέμπτο αι. απέστειλε τον Έλληνα Σκύλακα τον Καρυανδέα για να εξερευνήσει τις ασιατικές ακτές πέρα από τον Ινδό ποταμό, Hdt. 4.44.1-3, χωρίς απαραίτητα αυτή να αποτελεί την παλαιότερη σχετική εξερευνητική προσπάθεια. Εν συνεχεία αυτής της επιτυχούς αποστολής ο Δαρείος υπέταξε τους Ινδούς και έκανε χρήση της θαλασσάς τους. Η παρουσία των Ελλήνων τουλάχιστον από τον έκτο / πέμπτο αιώνα π.Χ. σε δύο τουλάχιστον θέσεις, ήτοι των υψηλού μορφωτικού επιπέδου Βραγχιδών στην Σογδιανή και των Βαρκαίων στην Βάρκη της Βακτρίας, θεωρείται ιστορικά επιβεβαιωμένη,[11_9] όπως είναι αδιαμφισβήτητη και η διάχυση των Ιωνικών ιδεών στην ευρύτερη περιοχή, ήδη από την εποχή πρίν τον Μέγα Αλέξανδρο.[11_10] Έμμεση ή άμεση εμπορική επαφή με την Ινδία τεκμαίρεται από την αναφορά της Σαπφούς στην *κασία* (κανέλλα, Cinnamomum iners), Sapph.*Supp*.20c.2, πιθανότατα Ινδικής προελεύσεως, ενώ και στο Ηραίον της Σάμου έχουν ανευρεθεί αποξηραμένα άνθη του ίδιου φυτού αλλά και παπαγάλοι οι οποίοι ενδημούν στην ίδια υποήπειρο.[11_11] Ο Ινδός γραμματικός της Σανσκριτικής Panini, ο οποίος έζησε σαφώς πρίν την Αλεξανδρινή εποχή, αναφέρεται επίσης στην Γραμματική του σε Ίωνες, υπό το όνομα Yavana,[11_12] μερικούς των οποίων προφανώς εγνώρισε κατά την θητεία του στο Πανεπιστήμιο των Ταξίλων![11_13] Στο Βουδιστικό έργο Majjhima Nikaya σχολιάζεται επίσης η ύπαρξη στην Ινδική υποήπειρο Ελληνικού κράτους, *Yona,* συγκεκριμένα Ιωνικού.[11_14] Η *Yona* και η

γειτονική της *Cambodiya* ετοποθετούντο στα βορειοδυτικά της Ινδίας, κατά δε τα ιερά κείμενα διέθεταν διαφορετική κοινωνική οργάνωση από τα λοιπά κρατίδια της Ινδικής, οι κάτοικοί τους είχαν ξένες συνήθειες και ήταν γνωστοί για τις ικανότητές τους σχετικά με το άλογο.

Παρουσία Ελλήνων σε διάφορες θέσεις της Περσικής Αυτοκρατορίας σημειώνεται επίσης ως αποτέλεσμα επαγγελματικής κινητικότητος τεχνιτών, αρχιτεκτόνων, κοσμηματοποιών και πλήθους άλλων ειδικοτήτων στα πλαίσια των Περσικών ανακτόρων ή ευρύτερα,[11_15] όπως άλλωστε τεκμηριώνει αριθμός Ελληνικών επιγραφών της περιόδου των Αχαιμενιδών που έχουν ανασκαφεί στην Περσία και την ευρύτερη περιοχή.[11_16] Τεκμήριο της Ελληνικής επεκτάσεως και παρουσίας στην Βακτρία αιώνες πρίν την Αλεξανδρινή εκστρατεία αποτελεί αργυρό άγαλμα γυμνού νέου (κούρου) φέρον κωνικό κάλυμμα κεφαλής και διαθέτον χαρακτηριστική βραχυκεφαλία, καθώς και χυτές κεφαλές οι οποίες πιθανολογείται ότι απετέλουν τμήματα παρόμοιων κούρων.[11_17] Ο κούρος και οι κεφαλές θεωρούνται έργα της Ελληνικής γλυπτικής, η οποία σημειωτέον ότι με αυτά τα τεκμήρια εμφανίζεται ήδη εδραιωμένη στην περιοχή. Τα γλυπτά ακολουθούν τον Ιωνικό κανόνα, έχουν όμως εκτελεσθεί επιτοπίως ενώ ενσωματώνουν και πρόσθετες τοπικές επιρροές. Τα σημαντικά αυτά τεκμήρια θεωρούνται μέρος του θησαυρού του Ιερού του Ώξου, για δε την λειτουργικότητα και τον συμβολισμό τους από την διαπρεπή αρχαιολόγο Kuzmina έχουν διατυπωθεί ενδιαφέρουσες υποθέσεις, με την πλέον εντυπωσιακή να συνδέει τα τεχνουργήματα με την λατρεία των συγγενών θεοτήτων του Mithra και του Διονύσου οι οποίες αυτήν την περίοδο φέρονται να έχουν συγχωνευθεί![11_18] Έχει ιδιαίτερη σημασία εν προκειμένω να υπογραμμίσουμε την διάδοση και δημοφιλία των Διονυσιακών θεμάτων σε ευρεία περιοχή από την Μαύρη Θάλασσα ως τα όρια της Κίνας αλλά και στο εσωτερικό της, χωρίς να είναι γνωστό σε ποιό βαθμό αυτή η διάδοση περιελάμβανε και την αποδοχή του σχετικού συμβολικού περιεχομένου. Πάντως τουλάχιστον στην Ινδία ο Διόνυσος ενετάχθη στο Βουδιστικό πάνθεον, ενώ ανάλογη υπήρξε και η αποδοχή του Ηρακλέους (Vajrapani), της Τύχης (Hariti), του Διός

(Indra), του Βορέα και της Αθηνάς. Όπως οι Σκύθες του Πόντου έτσι και οι Κοσσάνοι αποδέχθηκαν με την σειρά τους σειρά Ελλήνων θεών, τους οποίους απεικόνισαν στα νομίσματά τους (Ηρακλής, Ζεύς, Νίκη, Ήλιος, Σελήνη, Διόσκουροι κ.ά.), ενώ σε άλλους αντιστοίχισαν ομολόγους τους με παρόμοια χαρακτηριστικά (Oado / Vata – Άνεμος, Βορέας).[11–19] Η ένταξη μιάς ευδιάκριτης 'Ελληνικής' συνιστώσας στην θρησκευτική συνείδηση λαών της Ασίας αφορούσε και άλλα φύλα όπως οι Ισσηδόνες (Wusun ;) οι Σάκες κ.ά., προέκυψε δε ως αποτέλεσμα της ισχυρής επιδράσεως της Ελληνιστικής περιόδου και της επιβιώσεως ισχυρών Ελληνικών κοινοτήτων ή και διακριτών ατόμων αυξημένης επιρροής στις κοινωνίες της εποχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Κοσσανική περίοδο της Γανδαρίτιδας τέχνης ο θεός του πολέμου Skanda - Άρης παριστάνεται με Ελληνική πολεμική εξάρτηση, υποννοώντας αντίστοιχη συσχέτιση και παραπέμποντας, πιθανώς, στην υπάρχουσα Ελληνική κοινότητα της επικράτειάς τους.[11–20] Ο σαμανιστικός χαρακτήρας της λατρείας φύλων της Ασίας και η χρήση ψυχοδραστικών ουσιών για την προαγωγή της εκστάσεως διευκόλυνε την εξάπλωση της Διονυσιακής λατρείας σε ευρεία περιοχή στην Ασία, ενώ η συσχέτιση του θεού με τον θάνατο και την αναγέννηση κατέστησε δυνατή την συγχώνευση της λατρείας του με αυτήν άλλων θεοτήτων με ανάλογες αναφορές, πραγματοποιώντας αυτό που μεταφορικά θα μπορούσαμε να ονομάσουμε *θρίαμβο του Διονύσου*!

Βασιζόμενοι στους Ελληνικούς θρύλους, στις αναφορές των Ελλήνων πρίν την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αλλά και στα αρχαιολογικά δεδομένα μπορούμε βάσιμα να πιθανολογήσουμε ότι πανάρχαιες επαφές υπήρξαν και μεταξύ του Αιγαίου και του Ινδού. Βεβαίως η επέκταση των Μακεδόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου απετέλεσε, ως και την εποχή των επιγόνων, την κατ' εξοχήν περίοδο όπου ο Ελληνισμός συνάντησε τις τοπικές παραδόσεις της Ασίας και της Βόρειας Αφρικής με αποτέλεσμα την γονιμοποίηση ευρύτατων περιοχών με το Ελληνικό πνεύμα καθώς και την δημιουργία ιδιαίτερων πολιτιστικών ιδιωμάτων διά συγχωνεύσεως με εγχώρια στοιχεία

(συγκρητισμός).[11–21] Ιδιαίτερα για την Κίνα, θεωρούμενη ως το πολιτιστικό ομόλογο της Ελλάδος στην Ανατολή, η επαφή με τον Ελληνικό πολιτισμό κατά την Αλεξανδρινή περίοδο υπήρξε καθοριστική, μεταξύ των άλλων και διότι συγχρονίσθηκε με την φάση ενοποιήσεως της χώρας για πρώτη φορά και την δόμηση εθνικής ταυτότητος, κοινής μεταξύ των ως τότε αντιμαχόμενων πλευρών και φυλών.

Μετά την δύση της Περσικής αυτοκρατορίας και την εμφάνιση στο προσκήνιο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των επιγόνων, η Ελληνική επιρροή στην Κίνα ισχυροποιήθηκε, ενώ σημαντική υπήρξε και η επίδραση σειράς νομαδικών φύλων. Μεταξύ αυτών οι *αιμοπότες* Σκύθες και οι Πάρθοι, φορείς περισσότερο ή λιγώτερο του Ελληνικού πολιτιστικού ιδιώματος οι ίδιοι, λειτούργησαν επίσης ως ενδιάμεσοι ιμάντες μεταφοράς Ελληνικών και άλλων επιρροών. Πράγματι οι Σκύθες όντες σε στενή επαφή με το Ελληνικό στοιχείο στην Μαύρη Θάλασσα και αλλού,[11–22] όπως και με την Μέση Ανατολή και τους Ιρανικούς πληθυσμούς, απερρόφησαν επιρροές, κατά κύριο λόγο Ελληνικές, και τις μετέδωσαν εν συνεχεία.[11–23] Είναι αξιοσημείωτη εν προκειμένω η άποψη του Tsetskhladze ότι οι βασιλικοί τάφοι των Σκυθών απετέλεσαν έργο Ελλήνων, θέση την οποία βασίζει στην στενή ομοιότητά τους με τους τάφους των ηγεμόνων και αριστοκρατών του βασιλείου του Βοσπόρου![11–24] Από την άποψη αυτή είναι ενδεικτική η έκφραση ‘*Νομαδικός Πολιτισμός - Ελληνικό Ύφος*’ την οποίαν έχει υιοθετήσει σε σχετικό άρθρο της η Feltham.[11–25] Οι Πάρθοι, από την άλλη, εγκαθιδρύσαντες την εξουσία τους στην ανατολική περιοχή της αρχαίας Σελεύκιας ήδη από το 246 π.Χ., υιοθέτησαν – απεδέχθησαν την επικρατούσα εκεί Ελληνιστική πολιτιστική κληρονομιά, εξ αιτίας της πολιτιστικής καθυστερήσεώς τους αφ’ ενός, αλλά και για λόγους πολιτικού συμφέροντος, ήτοι για να πείθουν τους Έλληνες στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό αλλά και προκειμένου να κερδίσουν την εύνοια και την αποδοχή τους.[11–26] Αξίζει, ίσως, να αναφερθεί εδώ και η μη συμβατική άποψη ότι επαφή των Ελλήνων με την Κίνα είχε λάβει χώραν ήδη από τον έβδομο αιώνα πρίν από την εποχή μας, με την εκδοχή αυτή να βασίζεται σε αμφιλεγόμενη ερμηνεία χωρίου του Ηροδότου, Ηδτ.4.13.1.[11–27] Η

επέκταση των Μακεδόνων στην Βακτρία είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση δεκάδων μεγάλων πόλεων Ελληνικού τύπου, μάλιστα ο Στράβων, Στρ.15.1.3, έχει υποστηρίξει ότι ο ηγεμών της Βακτρίας Ευκρατίδης τον δεύτερο αιώνα π.Χ. ήλεγχε περί τις χίλιες πόλεις! Σημειώνεται ότι οι Ελληνιστικές πόλεις διέθεταν τείχη, γυμναστήρια, θέατρα, αγάλματα, επιγραφές, ενώ σε αυτές επιβίωναν μύθοι όπως του Τρωικού κύκλου και άνθιζαν οι Ελληνικές ιδέες περί φιλοσοφίας και θρησκείας.[11_28] Σύμφωνα με τα αρχεία *Shiji* δεκάδες Ελληνιστικές πόλεις σημειώνονται στην Dayuan (Ferghana) κατοικούμενες από αρκετές εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπων, το ίδιο δε ίσχυε και για την Παρθία.[11_29] Η Ελληνιστική Κοινή η οποία χρησιμοποιήθηκε στην διοίκηση, μεταξύ των πολυπληθών Ελλήνων αλλά και από τους Ελληνίζοντες, απετέλεσε μέσον μεταφοράς ιδεών και επιρροής, η χρήση της δε φαίνεται ότι γνώρισε μεγάλη εξάπλωση, τόσον στον χώρο, όσον, και κυρίως, στον χρόνο. Μισή χιλιετία αργότερα ο Βουδιστής μοναχός Zhang Qian ταξίδεψε στην Βακτρία όπου διαπίστωσε ότι συνεχιζόταν η χρήση της Ελληνικής αλφαβήτου,[11_30] η γραφή είχε οριζόντια διεύθυνση και μάλιστα προς τα δεξιά, ενώ ανάλογες παρατηρήσεις σημείωσε και για την περιοχή της Anxi (Παρθίας).[11_31]

Σε κάθε περίπτωση η επίδραση του Ελλαδικού στοιχείου καθίσταται αποφασιστική από την Αλεξανδρινή περίοδο και μετά, τόσον μέσω των επαφών από την Ferghana και την Khotan, όσον και εμμέσως μέσω των Ινδικών επιρροών. Η εισαγωγή του Βουδισμού στην Κίνα από την Ινδία, δημιουργεί έναν ακόμη δίαυλο Ελληνικής,[11_32] κατά ένα μέρος, επιρροής στην Κίνα, δεδομένου του Ελληνο - Βουδιστικού χαρακτήρος του τελευταίου. Η (Ελληνο) Ρωμαϊκή και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία,[11_33] στην συνέχεια, θα κρατήσουν την επαφή με την Δύση ζωντανή, οι δε αλληλεπιδράσεις θα συνεχισθούν προς όφελος αμφοτέρων των πλευρών.

Οι δυτικές επιρροές στην Κίνα είναι κατά γενικήν ομολογία πολλές και σημαντικές, όμως η διάκριση των Αιγαιακών ή Ελληνικών εξ αυτών είναι δύσκολη και στις περισσότερες περιπτώσεις

αμφιλεγόμενη. Πάντως η αρχιτεκτονική (ιδιαίτερα η ταφική και η μνημειακή), η χρήση χρυσού και αργύρου ως προτιμώμενων υλικών πολυτελείας, οι διάφορες τεχνικές κοσμηματοποιίας (κοκκίδωση, σφυρηλάτηση, έκκρουστη τεχνική - repoussé, σμίλευση, στίλβωση, χρυσοκέντηση - filigree), η ανάπτυξη της ζωγραφικής τοπίου και η υιοθέτηση καινοτομιών στην ζωγραφική, η εμφάνιση γλυπτών ρεαλιστικών γυμνών μορφών σε πραγματικό μέγεθος, η βιοτεχνία υάλου και χανδρών, διάφορες καινοτομίες πολεμικής τεχνολογίας, η πάλη και οι αθλητικές δραστηριότητες εν γένει και τόσα άλλα χαρακτηριστικά διαθέτουν μια περισσότερο ή λιγότερο έντονη Ελληνική διάσταση και οφείλουν πολλά στον Αιγαιακό παράγοντα, άλλες φορές ως αποτέλεσμα άμεσης επαφής και άλλες – τις περισσότερες – εκ μεταφοράς μέσω των νομάδων ..

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

a. Xueqin 1985, pp. xv, 9, 486.
b. Xueqin 1985, p. 10.
1_1. Wikipedians (*The History of China, From Mythology to Today);* Wade 2009; Needham 1954a, pp. 168-170.
1_2. Στρ.11.11.1, 15.1.34; D.P.752; Παυσ.6.26.6-6.26.10. Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Bernard ότι οι Σήρες κατοικούσαν στην περιοχή που σήμερα ονομάζεται Xinjiang, είχαν δε Ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά (Bernard 1998, pp. 7, 24). Αναλόγως από τον Herrmann το όνομα Σήρες θεωρείται ότι αφορούσε στους κατοίκους του λεκανοπεδίου Tarim, αυτό δε των Φρύνων τους νομάδες Xiongnu (Karttunen 1997, p. 285, n. 186).
1_3. Για σχετική ετυμολογική ανάλυση και σχόλια βλ. επίσης Bilyana Mihaylova 2018.
2_1. Eduljee 2007. Πόλη με το όνομα Νισαία γνωρίζει και ο Στέφανος Βυζάντιος, πρόκειται δε για το επίνειο της Μεγαρίδος. Το όνομα οφείλεται στον Νίσο του Πανδίωνος, ο οποίος υπήρξε σύγχρονος κάποιου Μίνωος (St.Byz., s.v. Νισαία). Ομοίως είναι γνωστή πόλη με το όνομα Νύσα στην Ινδική, και μάλιστα αναφέρονται άλλες εννέα ομώνυμες σε διάφορα μέρη (St.Byz., s.v. Νύσαι).
2_2. Κατά τον Στράβωνα ο Αρσάκης ήταν Σκύθης ή Βάκτριος (Στρ. 11.9.3). Πάντως το όνομά του περιλαμβάνεται στο Λεξικό των Ελληνικών Ονομάτων της Βρεττανικής Ακαδημίας (Lexicon of Greek Personal Names, British Academy) και απαντάται επίσης στην σύγχρονη Ελλάδα. Ο Lassen (Lassen 1847, p. 285, n. 3) έχει εντοπίσει απόσπασμα του Αρριανού, το οποίο μας παρέδωσε ο Φώτιος, σύμφωνα με το οποίο: *Αρσάκης και Τηριδάτης ήστην αδελφώ Αρσακίδαι, του υιού Αρσάκου του φριαπίτου απόγονοι.* Συνδέει δε το Φριαπίτης με το Friya-paitis, συνδεόμενο με το Ελληνικό Φιλοπάτωρ. Η πληροφορία αναφέρεται στον Scott (Scott 1855, p. 137, n.7). Βεβαίως υπάρχουν και άλλες προσεγγίσεις συνδέουσες τον Αρσάκη με την Περσία, όμως ο βασιλικός οίκος των Αρσακιδών φαίνεται ότι διέθετε τόσον Περσικές όσον και Ελληνικές αναφορές (Daryaee 2015, pp. 8, 10).
2_3. Βλ. την ιστοσελίδα του Centro Richerche Archeologiche e Scavi di Torino (http://www.centroscavitorino.it/en/progetti/turkmenistan/nisa-vecchia.html).
Συμπληρώνουν: "The two centres, atop natural elevations, as known taday, were founded in Parthian times. New Nisa was probably the city, surrounded by towered walls and with an inner citadel. Old Nisa (the fortress of Mithridates), on the other hand, was the ceremonial centre and royal citadel."
2_4. Αναφέρεται στον Περίπλου του Μαρκιανού Ηρακλεώτου, Αρτεμιδώρου επιτομή, Marcian.Peripl.*Epit*., ed. L' Imprimerie Royale, σελ. 268.

2_5. Την ύπαρξη των τάφων αναφέρει και ο Ισίδωρος Χαρακηνός (όπου παραπέμπω, σελ. 254).
2_6. Encyclopaedia Iranica, s.v. Excavations iii. In Central Asia (http://www.iranicaonline.org/articles/excavations-iii).
2_7. Pugachenkova and Rempel 1991, p. 17, n. 30. Ενδεχομένως η Αναδυομένη Αφροδίτη αποτελεί εισαγωγή από την Ελλάδα, Engyclopaedia Iranica Online, s.v. ART IN IRAN iv. PARTHIAN Art.
2_8. Peterson 2011, p. 9. Σύμφωνα με την ίδια οι Βάκχες του Ευριπίδου ανέβηκαν στο θέατρο της Νίσας το 53 π.Χ.
2_9. Colarusso 2002, p. 42.
2_10. Hiebert 2002, p. 12-13.
2_11. Gimbutas 1965, p. 319. Συσχέτιση με τα σύμβολα των κτιστών της Φαιστού αναγνωρίζει σε άρθρο του ο Букалов (Букалов 2007). Ο Γρηγοριάδης προχωρά παραπέρα, υποστηρίζοντας ότι η Γραμμική Α’ υιοθετήθηκε για την θεμελίωση της Κινεζικής γραφής (Gregoriades 2011)!
2_12. Evans 1906, p. 167.
2_13. Hood 1984; Κοπιδάκη 2013; Evans 1921, p. 131, fig. 97. Τα *τεκτονικά σύμβολα των κτιστών* είναι σύμβολα χαραγμένα επί των οικοδομικών λίθων των ανακτόρων της Μινωικής Κρήτης.
2_14. Evans 1895, p. 344, fig. 68. Παρόμοιες είναι οι σφραγίδες: CMS II.2 201d (από την Αγία Τριάδα, ΜΜ ΙΙ), η CMS VI 088c (Λασιθίου της ΜΜΙΙ?), καθώς και η CMS II.2 121 και, πιθανώς η II.2 141.
2_15. Σε ερυθρόμορφη υδρία εμφανίζεται ο Ζεύς με διπλή τρίαινα – κεραυνό να επιτίθεται στον Τυφώνα (540 π.Χ., Κρατική αρχαιολογική συλλογή Μονάχου, Munich 596). Βλ. και Johnson (Johnston 1984, p. 92). Ο κεραυνός αυτός ομοιάζει με το αντίστοιχο εγχάρακτο σημείο των κτιστών απαντώμενο ιδιαίτερα στην Κνωσσό, βλ. Κοπιδάκη (Κοπιδάκη 2013, σελ. 13, σελ. 19, εικ. 9).
2_16. http://characters.cultural-china.com/13.html.
Ο χαρακτήρας wang (διπλή τρίαινα) έχει υιοθετηθεί συχνά ως διακοσμητικό θέμα ορειχάλκινων καθρεπτών και νομισμάτων της περιόδου από τον όγδοο έως τον τρίτο αιώνα πρίν την εποχή μας, βλ. Li (Li 1985, p. 166, 375).
2_17. Jacobsthal 1906; Zin 2009, p. 82. Αναφέρεται από την Zin.
2_18. Hawes, Williams, Seager and Hall 2014, p. 33.
2_19. Pumpelly 1908, pp. 112, 182, pl. 45, fig. 8 (S.K. 73); Schmidt 1906.
2_20. Adovasio and Illingworth 2003, p. 219.
2_21. Barber 1991, p. 308.
2_22. Evans 1921, p. 51, n. 1; 1935, p. 428, n. 1.
2_23. Stein [1903] 2014, pp. 396-397. Βλ. την ιστοσελίδα του Victoria and Albert Museum σχετικά με την συλλογή Stein. Σημειώνεται πάντως ότι πόλη Niya έχει ταυτοποιηθεί και στην κοιλάδα του Ορόντη, πλησίον της Ευαγορίτιδος.

Τοποθετείται χρονολογικά στην δεύτερη χιλιετία π.Χ., αξίζει δε να επισημανθεί η Ελλαδική παρουσία στην ευρύτερη περιοχή κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, καθώς και η ύπαρξη της κρατικής οντότητος Palastin, Αιγαιακής επιρροής, βλ. Archi (Archi 2010, p. 37) και Astour (Astour 2002, pp. 124-125). Το όνομα της Niya στην έρημο Taklamakan έχει συσχετισθεί με αυτό της Νίκης, πρόσφατα δε χρησιμοποιήθηκε στον τίτλο κοινού ερευνητικού εργαστηρίου 'NIKI: China- Greece Laser Technology Joint Laboratory on Cultural Heritage' μεταξύ του Ινστιτούτου Ηλεκτρονικής Δομής και Λέιζερ (ΙΗΔΛ) του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΤΕ) και του Μουσείου του Ανακτόρου της Απαγορευμένης Πόλης του Πεκίνου, βλ. δελτίο τύπου του ΕΚΤ την 12.07.2016 (http://www.ekt.gr/el/news/20054).

2_24. Martin 2011, p. 4; Wang and Perkins 2008, p. 43.

2_25. Stein 1907, p. 354; Christopoulos 2012, p. 16-17, 26, n. 27. Το βιβλίο του Stein είναι διαθέσιμο στο διαδίκτυο από το National Institute of Informatics, Digital Silk Road Project Digital Archive of Toyo Bunko Rare Books (http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/). Σημειώνεται επίσης η δημοφιλία της Αθηνάς Αλκιδήμου στις απεικονίσεις νομισμάτων κατά μήκος της Ευρωπαϊκής Οδού του Ηλέκτρου κατά την Ελληνιστική περίοδο (Smělý 2917, pp. 40-41, 44), αλλά και στην Θράκη (Μεσημβρία). Η απεικόνιση θεών του Ολύμπου σε σφραγίδες χειρογράφων της γραφής Kharosthi από την Niya υπήρξε συνήθης (Martin 2011, p. 4; Lin Meicun 1990, p. 286).

2_26. Morgan 2013. Το νόμισμα προέρχεται από τον Tom Vossen (2004, Ref: SNG ANS 399ff, BW Ref: 001 024 017) φέρει δε επιγραφή σε γραφή Kharosthi: MAHARAJA TRATASA MENADRASA (http://www.forumancientcoins.com/moonmoth/coins/menander_001.html).

2_27. Nikonorov 1997, fig. 24: d. Σε τεχνούργημα από τόν ίδιο τάφο βρέθηκε η παράσταση Μακεδόνα πολεμιστή η οποία μάλιστα προσομοιάζει στενά με ανάλογη παράσταση της οπίσθιας πλευράς νομίσματος του Κουσάνου ΚΟΖΟΛΟ ΚΑΔΑΦΕΣ (Kujula Kadphises), βλ. Francfort (Francfort 2012, p. 98, fig. 19.

2_28. Για περισσότερα σχετικά τις Ελληνικές επιρροές σε ταφές του Χρυσού Λόφου βλ. στο εδάφιο 9.4.

2_29. Watt et al. 2004, p. 192, nr. 98.

2_30. Laufer 1914, pp. 168-169, figs. 23, 24.

2_31. Hansen 2004, p. 287.

2_32. Stein 1933, pp. 49, 91.

2_33. Christopoulos 2012, p. 17-18; Meakin p. 20, n. 105.

2_34. Christopoulos 2012, p. 16-17, 26. O Stein (Stein 1933, p. 92) εντόπισε αρχεία όπου το αρχικό όνομα της Qusadanna αναφέρεται ως Khotana, Khotamna ή Kustana, έχον την έννοια 'μαστός της ερήμου'. O Χριστόπουλος σημειώνει ότι στην Κρητική διάλεκτο η λέξη κοττάνα (kottana) σημαίνει την παρθένο (Ησύχιος, s.v. κοττάνα), υπογραμμίζοντας έτσι μια πιθανή συσχέτιση με την παρθένο Αθηνά, συμειώνεται δε ότι όμοια σημασία αποδίδει στην λέξη και ο *Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσης*

(Stephano 1841, p. 1882). Η ερμηνεία αυτή φαίνεται ενδιαφέρουσα αλλά δεν είναι η μοναδική ούτε η πιο πιθανή για την προέλευση της ονομασίας της περιοχής.
2_35. Cui et al. 2009, p. 3917.
2_36. Valenstein 2007, pp. 32, 65, nn. 65-71. Το ειδώλιο ευρίσκεται στο Εθνικό Μουσείο της Κορέας (αριθμός προσβάσεως: Bongwan 3901). Ο εξαπέταλος ρόδακας διακοσμεί επίσης Ελληνιστικής επιρροής κεραμεική φιάλη με διακόσμηση ένθετης υαλόμαζας, της περιόδου των Ανατολικών Zhou, τετάρτου / τρίτου αι. π.Χ., βλ. < https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ZhouVase.JPG>. Ανάλογη διακόσμηση φέρει ορειχάλκινος καθρέπτης της πρώιμης περιόδου Han, βλ. Talbot Rice (Talbot Rice 1965, fig. 122).
2_37. Valenstein 2007, p. 49, nn. 233-235; Grammenos 2004, pp. 182, 190, 195. Από τα εκθέματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης σημειώνουμε: κεφαλή γυναίκας διακοσμεί την λαβή ορειχάλκινης υδρίας από Μακεδονικό τάφο της Πύδνας, κεφαλές δύο γυναικών απαντώνται σε ορειχάλκινο κάλυκα κοιμητηρίου Σεβαστής (τύμβος Παππά, 330 π.Χ.), πτερωτή Νίκη έχει τοποθετηθεί στην λαβή *κάλπιδας* (υδρίας) κοιμητηρίου Αινείας (350-352 π.Χ.).
2_38. Valenstein 2007, p. 49, n. 236; Valenstein 1997-1998; Θεοδώρου και Γκράτζιου 1993, σελ. 44. Βλ. επίσης κεραμεικό αγγείο της εποχής των Βόρειων Qi/Sui με ανάγλυφα πρόσωπα (http://www.jjlally.com/exhibitions/arts-of-ancient-china/a-green-glazed-pottery-covered-vase-with-applied-medallions/). Πρόκειται για αγγείο με ευρεία βάση και στόμιο, το οποίο πρώτον εμφανίσθηκε στην Ανατολική Μεσόγειο ως αργυρό και εν συνεχεία εισήχθη στην Κίνα μέσω της Οδού του Μεταξιού, όπου κατά την εποχή των Έξη Δυναστειών (220-589 μ.Χ.) κατέστη ιδιαίτερα δημοφιλές.
2_39. Valenstein 2007, p. 49, n. 237, figs. 78-79; Θεοδώρου και Γκράτζιου 1993, σελ. 37; Kottaridi 2013, p. 243. Παρόμοιος αργυρός κάλυκας με κεφαλή Σειληνού έχει ευρεθεί και σε ανασκαφή του κοιμητηρίου Δερβενίου του τέλους του τετάρτου αιώνος π.Χ. και τηρείται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, βλ. Grammenos (Grammenos 2004, p. 257).
2_40. Valenstein 2007, pp. 49-50, nn. 242-243, figs. 81-82. Ανάγλυφες κεφαλές διακοσμούν επίσης τον θώρακα πήλινου αγάλματος πολεμιστού από το Kucha (Xianjiang), στον βόρειο κλάδο της Οδού του Μεταξιού (έκτος αι. μ.Χ.).
2_41. Valenstein 2007; Svobodová 2018, pp. 1-3, 18-19. Στο αγγείο κυριαρχούν τέσσερα δισκάρια με μαργαριτοφόρο περιφέρεια, διαθέτοντα από μία παράσταση κεφαλής με Κεντρο-Ασιατικά χαρακτηριστικά. Οι κεφαλές, αποδιδόμενες σε εμπρόσθια – μετωπική όψη, περιβάλλονται από μαργαριτάρια σε κυκλική διάταξη εμφανίζονται δε σε διάφορα είδη πρώιμης τέχνης της Κεντρικής Ασίας, για παράδειγμα, είναι δημοφιλείς σε μη στιλβωμένα κεραμεικά από το Khotan. Το αγγείο τηρείται στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης (ΜΜΑ) υπό αρ. προσβάσεως 1996.15, βλ.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/39582>. Επίσης η Hansen περιγράφει αργυρό οκταγωνικό κύπελλο του θησαυρού Hejiacun το οποίο φέρει οκτώ ανάγλυφα πρόσωπα χορευτών και μουσικών εμφανώς μη Κινεζικών χαρακτηριστικών, έκαστο εντός στεφάνης από πολύτιμους λίθους (Hansen 2003, p. 16, fig. 6).

2_42. Η περίοδος των *Αντιμαχομένων Κρατιδίων* (Warring States, 475-221 π.Χ.) χαρακτηρίσθηκε από συγκρούσεις, αναστατώσεις και μεταρυθμίσεις, ακολούθησε την Περίοδο της *Ανοίξεως και του Φθινοπώρου* (Spring ana Autumn, 771-475 π.Χ.) και προηγήθηκε της περιόδου πολιτικής ενοποιήσεως της Κίνας και αναδείξεως της δυναστείας Qin (221 π.Χ.).

2_43. Valenstein 2007, p. 71.

2_44. Valenstein 2007, pp. 65, 87; Rhie 2007, pp. 265-266; Jassar 1997, p. 85; Neelis 2012, p. 24. Κατά την Valenstein τα πήλινα αγαλματίδια του Αρποκράτους και Ηρακλέους που βρέθηκαν στο Yotkan το 1910 φαίνεται να τεκμηριώνουν τη σύνδεση Αιγύπτου – Ελλάδος – Khotan. Το άγαλμα του Σεράπιδος με τον Αρποκράτη φυλάσσεται στο Βρετανικό Μουσείο (ΕΑ37562), βλ. < https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=127085&partId=1&images=true>.

2_45. Η μορφή του Ηρακλέους – Σεράπιδος έχει επίσης ευρεθεί σε ανάγλυφο από νεφρίτη στο Dilberjin (Αφγανιστάν), του τρίτου / δευτέρου αι. π.Χ. (Jassar 1997, p. 84, n. 83). Στο Begram ευρέθησαν επίσης δύο μορφές του Ηρακλέους – Σεράπιδος και του Αρποκράτους, στα Τάξιλα (Πακιστάν) ορειχάλκινο αγαλματίδιο του Αρποκράτους, στην Ferghana (μοιρασμένη σήμερα μεταξύ Κιργιστάν, Τατζικιστάν και Ουζμπεκιστάν) ορειχάλκινο αγαλματίδιο του Αρποκράτους, ενώ στην Βακτρία μαρτυρείται η επιβίωση ονόματος παραπέμποντος στην λατρεία της Ίσιδος (Jassar 1997, p. 84, n. 87). Πρόσφατα στην Qaryat Al-Faw της σημερινής Σαουδικής Αραβίας ανεσκάφησαν ορειχάλκινα γλυπτά του Αρποκράτους και του Ηρακλέους (King 2010), θραύσμα τοιχογραφίας με την κεφαλή ανδρός (πρώτος / δεύτερος αι. μ.Χ.), κεφαλή ορειχάλκινου αγάλματος σε πραγματικό μέγεθος (πρώτος αι. π.Χ. έως δεύτερο αι. μ.Χ.), ορειχάλκινη – ξύλινη νεκρική κλίνη (πρώτου αι. μ.Χ.) κ.ά. ευρήματα εντεταγμένα σε Ελληνιστικό πλαίσιο (Al-Ansary 1982, pp. 105, 127, 135-139). Στην Βακτρία ο Σέραπις αποκαλείται Sarapo (Harmatta 1994, p. 319).

2_46. Rhie 2007, p. 149-150.

2_47. Stančo 2012, p. 165, n. 214.

2_48. Για παράδειγμα αναφέρουμε κεραμεικό αγγείο σχήματος κήτους του δευτέρου ημίσεως του εβδόμου αι. π.Χ. το οποίο τηρείται στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τεχνών της Νέας Υόρκης (αρ. 2009.529), βλ. < http://www.metmuseum.org/art/collection/search/258449> (Hemingway 2010, p. 6). Είναι επίσης γνωστές παραστάσεις επί αγγείων του Περσέως με το Κήτος. Σε μελανόμορφο Κορινθιακό κρατήρου του έκτου αι. παρουσιάζεται ο Ηρακλής, η Ησιόνη και το Τρωικό Κήτος (Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης, αρ. 63.420), βλ. <

http://www.perseus.tufts.edu/hopper/artifact?name=Boston+63.420&object=Vase>. Για την συσχέτιση του Θησέως με το κήτος βλ. επίσης Nagy (Nagy 2018). Από την Ελληνο – Σκυθική τέχνη αναφέρουμε την παράσταση κήτους σε χρυσό πλακίδιο (έλασμα) το οποίο διακοσμούσε ύφασμα (From the Lands of the Scythians, p. 110, pl. 14, no. 74). Παράσταση θαλάσσιου δράκοντος φέρει χρυσό δακτυλίδι από τον τύμβο 1 (Παντικάπαιον, Kerch), βλ. την ιστοσελίδα του Ερευνητικού Κέντρου Υφαντικής, Leyden, <https://trc-leiden.nl/trc-needles/individual-textiles-and-textile-types/daily-and-general-garments-and-textiles/embroidered-textiles-from-kerch-crimea>.

2_49. Υπάρχουν πλείστες αναφορές στο Κήτος από τον Όμηρο (Il.13.27, *Il.*20.147, *Il.*21.23, *Od.*5.421, *Od.*4.446-452, *Od.*12.97*, Od.*5.421), τον Αισχύλο (Χοηφόροι, *Aesch.Lib.585)*, τον Αριστοφάνη (Νεφέλαι και Θεσμοφοριάζουσαι), τον Αριστοτέλη (*Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν:* Arist.*HA*.566b2, *Περί Ζώων Μορίων*: PA669a8, 697a16), κ.ά., βλ. LSJ, s.v. *κῆτος*. Η αρχέτυπη Κητώ, άλλωστε, απαντά στην Θεογονία του Ησιόδου.

2_50. Boardman 2008; Hemingway 2010, p. 6; Keene 2004, p. 197. Την άποψη εξέφρασε πρώτος ο Boardman, ο οποίος αναγνώρισε επίσης Ελληνική επίδραση και στον Ινδικό Makara.

2_51. Nikonorov 1997, fig. 16:a,b.

2_52. Boardman 2015.

2_53. Stančo 2012, p. 165, figs. 242-243; Boardman 2014, p. 54. Τρίτων που κρατάει ένα δελφίνι εμφανίζεται σε νόμισμα του Ελληνο - Ινδού βασιλέως Ιππάρχου (πρώτος αι. π.Χ.) και σε ένα εγχάρακτη ημιπολύτιμη λίθο από τα τέλη του π.Χ. περιόδου, ενώ θαυμάσιο δείγμα του θέματος απαντά σε χρυσά κοσμήματα από το Tillya Tepe του πρώτου αι. μ.Χ.

2_54. Σύμφωνα με *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής* του Σταματάκου: *Κοσμήματα ή κρίκοι των παρειών της περικεφαλαίας, όπου προσεδένοντο οι ιμάντες οι διερχόμενοι υπό την σιαγόνα. Εντεύθεν, διακοσμητικά μετάλλινα πλακίδια, κοσμούντα αλλ' εν ταυτώ και ενισχύοντα το μέτωπον και τάς γνάθους της κεφαλής ίππου* (*χάμουρα*).

2_55. Treister 2012, pp. 51-52, 55, 68, figs. 2-10, nn. 25, 26; Pfrommer 1993, pp. 155-160, nos. 30-33. Ομοιότητες στην καλλιτεχνική προσέγγιση (αρχή του καθρεπτιζομένου ειδώλου, σχεδίαση της συνθέσεως με επέκταση επί του διαζώματος στεφάνων) μεταξύ αυτού του φαλάρου αφ' ενός και Παρθικών προερχομένων από τον *θησαυρό Ι* έχει εντοπίσει ο Treister.

2_56. Brosseder 2011, pp. 411, 413, n. 95; Brosseder 2015, pp. 231, 261; Treister 2016; Polosmak 2011b. Σημειώνεται ότι οι Xiongnu (ή Hunnu) ήσαν νομάδες Τουρκο – Μογγολικής καταγωγής οι οποίοι ήλεγχαν το βόρειο τμήμα της Κίνας και την Μογγολία κατά τους τελευταίους αιώνες π.Χ. Το φάλαρο προέρχεται από τον τύμβο υπ. αρ. 29 του Noin Ula. Η μορφή και η διακόσμηση του μεταλλίου (μενταγιόν), το ύφος του και η σύνθεση της σκηνής (που απεικονίζει έναν σάτυρο

που κυνηγάει μία μαινάδα - ένα θέμα που μπορεί να ανιχνευθεί στην μεταλλοτεχνία του τετάρτου αι. π.Χ.) - δείχνει (κατά Treister) ότι το φάλαρο πρέπει να έχει κατασκευαστεί ανάμεσα στα τέλη του δευτέρου και τα μέσα του πρώτου αι. π.Χ., κατά πάσα πιθανότητα σε εργαστήριο του Πόντου προέρχεται δε από μετασκευή μενταλλίου μιας αργυράς πλατέας (πινακίου), φιάλης ή ενός κωνικού κυπέλλου που ίσως κατασκευάστηκε στη Μικρά Ασία κατά το δεύτερο ήμισυ του πρώτου αι. π.Χ. Το φάλαρο τοποθετήθηκε στον τάφο το αργότερο στα μέσα του πρώτου αι. μ.Χ., καθώς στον ίδιο τάφο ευρέθη ένα κινεζικό στιλβωμένο κύπελλο χρονολογούμενο στο 9 π.Χ. Το συγκεκριμένο φάλαρο συνιστά το ανατολικότερο εύρημα Ελληνιστικής αργυράς πλατέας.

2_57. Treister 2012, pp. 51, 65-67; Brosseder 2011, pp. 372–380.

2_58. Treister 2012, pp. 51, 81, 86, 96, nn. 211, 212; Brosseder 2015, pp. 232, 274; Pfrommer 1993, nos. 1-2, 17, 69-70. Ο Treister έχει εντοπίσει ομοιότητες στην καλλιτεχνική απόδοση του στεφάνου του συγκεκριμένου φαλάρου με το αντίστοιχο θέμα αργυρών φιαλών από τον Παρθικό θησαυρό I και II που ανήκει στην Συλλογή Paul Getty.

2_59. Treister 2012, pp. 51-52.

2_60. Christopoulos 2012, p. 18; Keene 2004, p. 196.

2_61. Hou Hanshu, κεφάλαιο 96.

2_62. Romgard 2008, p. 40, n. 104; Rawson 2013, p. 24. Ο βασιλικός τάφος της Fu Hao ευρίσκεται στην επαρχία Henan, εντός της σύγχρονης Anyang, στην θέση της Yin, πρωτεύουσας της δυναστείας Shang (1600-1046 π.Χ.), χρονολογείται δε περί το 1200 π.Χ. Η Fu Hao υπήρξε σύζυγος του Wu Ding και στρατιωτικός αρχηγός.

2_63. Christopoulos 2012, p. 18-19, n. 33. Πάντως σε τάφους του Sapalli-tepe (Βακτρία, σημερινό Ουζμπεκιστάν) του 2000 π.Χ. περίπου οι νεκροί τεσσάρων τάφων ήταν ενδεδυμένοι με μεταξένια ενδύματα (Kohl, Francfort and Gardin 1984, p. 155) ενώ το υλικό έχει ευρεθεί και σε θέσεις της Κεντρικής Ασίας, χρονολογούμενο περί το 1600 π.Χ. (Mair 1990, p. 44, n. n. 40).

2_64. Πρόκειται για αναφορά σε σπάραγμα του Κτησίου: Ctes.*Fr.*p.86 M. (cod. Monac.) σύμφωνα με το Λεξικό Liddell-Scott-Jones (Liddell-Scott-Jones s.v. σήρ). Πάντως ο Mair θεωρεί ότι η Ελληνική λέξη σήρ και οι ανάλογες των θεωρούμενων ως Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών αποτελεί δάνειο από την Κινεζική (Mair 1990, p. 44).

2_65. Koch 2006, p. 930; Yan 2009, p. 15; Biel 1980. Βλ. επίσης τον ιστότοπο του Μουσείου Hochdorf Celtic Museum: <http://www.keltenmuseum. de/english/ index.html>. Πάντως ο Meir υποστηρίζει ότι το κινεζικό μετάξι κατέστη γνωστό στην Ευρώπη ήδη από το 1000 π.Χ. (Li et al. 2010, n. 1). Πρόσφατα υποστηρίχθηκε η ανεύρεση μετάξης στα μαλλιά Αιγυπτιακής μούμιας

Από τις Θήβες του δεκάτου αι. π.Χ., τα δε σχετικά ευρήματα πρίν την περίοδο Han βαίνουν αυξανόμενα (Lubec et al. 1993; Good 2002, fig. 1).

2_66. Την άποψη ότι και άλλα δείγματα μετάξης είχαν εισαχθεί στην Ευρώπη της πρώτης χιλιετίας π.Χ. μέσω εμπορικής οδού με αφετηρία την Μεσόγειο (και μάλιστα

την Ελλάδα) υποστηρίζει και η ανασκαφή στους ίδιους χώρους άλλων αντικειμένων κύρους, εισαχθέντων από την Ελλάδα (Miller 2004, pp. 77-78).
2_67. Panagiotakopulu et al. 1977, p. 423; Zhang 2015, p. 96, n. 25. Πρόκειται για τον τάφο HTR 53, εκτιμάται δε ότι το μετάξι που ευρέθη εκεί είχε επανυφανθεί στην Ελλάδα, ίσως σε εξειδικευμένο εργαστήριο της Αμοργού (Miller 2004, pp. 77-78).
2_68. Christopoulos 2012, p. 18, n. 33; p. 46; Arist.*HA*.5.19.551b.11–18); Panagiotakopulu et al. 1977, p. 424; Van Damme 2012. Η ιδιαίτερη επίδοση της Κώ στην υφαντική προκύπτει και από τον μύθο της Παμφίλης όπως μας τον παραδίδει ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (Plin. Nat. 11.26). Η άποψη ότι η παραγωγή μετάξης από μεταξοσκώληκα εγκαινιάσθηκε κατά την Βυζαντινή περίοδο είναι εσφαλμένη (Walker 1998, p. 23).
2_69. Panagiotakopulu et al. 1977. Πιθανόν η λέξη tu-na-no, γνωστή ως είδος υφάσματος, να αντιπροσωπεύει το μεταξένιο ύφασμα, βλ. πινακίδες KN Lc 525, KN Le 553. Για την πιθανή αναφορά πινακίδων Γραμμικής Α’ (THE 7 -12) του Ακρωτηρίου Θήρας σε μετάξι βλ. Μπουλώτη (Μπουλώτης 2008, σελ. 80), ενώ για την απεικόνιση μεταξένιων πέπλων στις τοιχογραφίες της Θήρας βλ. Vlachopoulos and Georma (Vlachopoulos and Georma 2012, p. 40).
2_70. Belgiorno, Lentini, and Scala 2005. Πρόκειται για ίνες μετάξης προερχόμενες από τον άγριο μεταξοσκώληκα Tortrix-viridiana, ενώ ευρέθησαν και δείγματα φυτικής μετάξης (Calotropis και Asclepias).
2_71. Christopoulos 2012, p. 46. Ο Χριστόπουλος βασίζεται στα αρχεία Hou Hanshu, θεωρεί δε ότι ο όρος Daqin αφορά σε Έλληνες της Άπω Ανατολής, οι οποίοι ζουσαν στα πλαίσια ομοσπονδίας (‘κοινόν’) διακυβερνώμενοι δημοκρατικά.
2_72. Burke 2012. Σχετική με το θέμα θεωρείται η λέξη *βυσσός* χρησιμοποιούμενη τόσον για να δηλώσει τον βυθό όσον και είδος λεπτοΰφαντου υφάσματος, Ηδτ.2.86.6, βλ. Λεξικό Σταματάκου, s.v. *βυσσός*.
2_73. Christopoulos 2012, p. 18.
2_74. Christopoulos 2012, p. 27; Enoki 1998.
2_75. Αν και σε σύγκρουση με τους Μακεδόνες οι Πάρθοι, λόγω της πολιτιστικής καθυστερήσεώς τους αλλά και για λόγους συμφέροντος, φαίνεται ότι υιοθέτησαν – απεδέχθησαν την επικρατούσα στην περιοχή Ελληνιστική πολιτιστική κληρονομιά (Yan 2013). Αξιοσημείωτη είναι η ανακάλυψη στο Gansu μολύβδινων δίσκων της περιόδου των Δυτικών Han οι οποίοι έφεραν την επιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ, θεωρηθείσα ως *εσφαλμένο αντίγραφο ανακριβούς αποδόσεως επιγραφής κέρματος* των Πάρθων, βλ. Sun και Cribb (Sun 2017, p. 194; Cribb 1978)και <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Eastern_Han_ingot_imprints_with_barbarous_Greek_inscriptions.jpg>. Για επιγραφές των Πάρθων στην Ελληνική γλώσσα από διάφορες θέσεις (Bīsotūn,

Susa, Nisa κ.α.) βλ. Iranica online s.v. EPIGRAPHY, ii. Greek inscriptions from ancient Iran.
2_76. Στην παλαιά Νίσα έχουν ευρεθεί περί τα σαράντα ρυτά, ήτοι αγγεία χαρακτηριστικού σχήματος κατάλληλα για οινοποσία (Yan 2014).
3_1. Hughes 2011, p. 47; Waugh 2008, p. 2-3; Onti 2013; Boardman 1994, p. 149; Boardman et al. 1988, p. 185; Laing 1995, p. 10-11; Nickel 2013, p. 433, nn. 45, 46. Τα αγαλματίδια προέρχονται από την Tianshan (κοιλάδα ποταμού Ili), το ένα μάλιστα από ταφή στο Gongliu. Ο Waugh δίδει ως χρονολογία τον πέμπτο έως τον τρίτο αι. π.Χ., η δε Onti υποστηρίζει ότι τα αγαλματίδια είναι Ελληνικά, ενώ ο Lin Meicun τα θεωρεί Ελληνιστικά έργα. Όμως σε σχετική ανακοίνωση τύπου του Αυστραλιανού Εθνικού Πανεπιστημίου (A Tale of two Cities) το τεκμήριο που ανεσκάφη στο Gongliu και φυλάσσεται στο Ili Kazak Autonomous Prefecture Museum (Yining) χαρακτηρίζεται ως ανήκον στην περίοδο των Σακών! Το δεύτερο αγαλματίδιο ανήκει στο Xinjiang Institute of Archaeology.
3_2. Nickel 2013, p. 433, nn. 45, 46; Dintsis p. 40, pl. 18.2.
3_3. Liu Xuetang, Tuo Huti and Alifu 2004, pp. 106–108. Σημειώνεται επιπρόσθετα ότι η Nilka / Nileike (Xinjiang) υπήρξε Κοσσανικό οικιστικό κέντρο με ευρήματα Ελληνικής επιρροής (Yatsenko 2017, p. 145, fig. 3: a).
3_4. Romgard 2008, p. 26. Ενδιαφέρον από την άποψη αυτή παρουσιάζει χρυσό δακτυλίδι με ένθετο πολύτιμο λίθο και ανάγλυφη παράσταση (Liu Xuetang, Tuo Huti and Alifu 2004, p. 108).
3_5. Christopoulos 2012, p. 6; Loewe 1985, p. 130.
3_6. Di Cosmo 2008, pp. 949-950.
3_7. Christopoulos 2012, p. 5, n. 5. Ο Αλέξανδρος ο Μέγας ίππευε τον Βουκεφάλα, ο οποίος ήταν μέλας επίσης, όπως διαβεβαιώνουν ο Αρριανός και ο Πλούταρχος (Arr.*An*.5.19.4 – 6, Plu.*Alex*.6.1-8).
3_8. Yang 2004, p. 340. Κατά την Constance Cook οι λέμβοι θα βοηθούσαν το ταξίδι της ψυχής του νεκρού μετά τον ενταφιασμό, βλ. Wu (Wu 2017, p. 113, n.94). Από την άλλη δεν είναι σπάνιες πολεμικές παραστάσεις επί αγγείων *wu* εμπλέκουσες λέμβους, ενώ σχετικές αναφορές υπάρχουν και στα αρχειακά κείμενα (Wu 2017, pp. 107-108).
3_9. Barnhart 2004, p. 338. Ενδιαφέρον παρουσιάζει κεραμεικό σκεύος μορφής πάπιας αλλά και στιλβωτό μέλαν τελετουργικό αγγείο φέρον στήλη με ανάγλυφο πτηνό, αμφότερα προερχόμενα από το μαυσωλείο του Cuo και, ενδεχομένως, παραπέμποντα σε ξένα πρότυπα, βλ. Wu Hung (Wu Hung 1999, p. 731, fig. 10.36). Τελετουργικό σκεύος *he* μορφής πάπιας αλλά ορειχάλκινο αυτήν την φορά προέρχεται από την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων, φυλάσσεται δε στο The Harvard Art Museums (αρ. 1944.57.4), βλ. < https://www.harvardartmuseums.org/art/204198> και Moy (Moy 2018). Μεταξύ των ευρημάτων περιλαμβάνεται υάλινη οφθαλμόσχημη χάνδρα, εμφανώς μη Κινεζική, η οποία έχει υποστηριχθεί ότι κατασκευάστηκε με Αιγυπτιακή πρώτη ύλη (Wu Xiaolong 2004, p. 10). Από την πλευρά μας θα προσθέταμε ότι κατά την περίοδο

στην οποία ανήκουν οι τάφοι στην Αίγυπτο δραστηριοποιούνται επιφανείς τεχνίτες της Αλεξανδρείας, Καρανίδος κ.ά., bl. Sxetik;vw kai thn shm. 6_11. Άλλωστε αυτού του είδους οι χάνδρες ονομάζοντο '*Ελληνικές*' και ευρέθησαν επίσης νοτιότερα στις επαρχίες Guangdong και Yunnan, αλλά και στην ΝΑ Ασία και την Ινδία (Xiaolong Wu 2017, p. 130), βλ. και σημ. 7_118.
3_10. Bagley 2006, pp. 25-26, figs. 11, 13.
3_11. Wu Hung 1999, p. 691, fig. 10.18.
3_12. Wu Hung 1999, pp. 688-689, fig. 10.16.
3_13. Di Cosmo 2002, p. 8. Σύμφωνα με τον Di Cosmo, πάντως, η κατασκευή του Μεγάλου Τείχους υπηρετούσε την επιθυμία των Κινέζων να διεισδύσουν σε μη Κινεζικά εδάφη, απετέλεσε δε μάλλον μέσον κατοχής των ξένων παρά στοιχείο αποτροπής των επιθέσεων από αυτούς.
3_14. Christopoulos 2012, p. 14.
3_15. Christopoulos 2012, p. 6.
3_16. Valenstein 2007, p. 60.
3_17. Rostovtzeff 1922, pp. 181-209. Πρόκειται για θέματα ζώων ή σκηνών με μάχες μεταξύ θηρίων, που περιγράφονται με χαρακτηριστικό ζωντανό τρόπο, που συνήθως αποκαλείται 'Σκυθικό θέμα του ζώου' ή 'θηριόμορφο ύφος' (Animal Style).
3_18. Bagley 2006, p. 17, n. 1; Han 2013, p. 2.
3_19. Bagley 2006, p. 25; Han 2013, p. 17. Το χυτήριο της Houma της επαρχίας Shanxi υπήρξε σημαντικό κέντρο μεταλλοτεχνίας κατά τον έκτο και πέμπτο αιώνα π.Χ., η έδρα του δε ευρίσκετο στην πρωτεύουσα του κρατιδίου Jin. Η παραγωγή του υπήρξε αντικείμενο εμπορίου σε ευρύτατη περιοχή, ενσωμάτωνε δε πληθώρα επιρροών, βλ. Xiating (Xiating and Ziming 1996).
3_20. Wen Fong 1980, p. 319. Τα διακοσμητικά σχήματος τρίαινας τα οποία ετοποθετούντο σε φέρετρα ονομάζονται *sha* στα *Βιβλία των Τελετουργιών* Zhouli και Liji της δυναστείας Zhou, βλ. Wu (Wu 2017, p. 111, fig. 3.25).
3_21. Rawson 2013, p. 18, fig. 20. Πρόκειται για τους τάφους M502, M586, M28 και M18 από το κοιμητήριο Liangdaicun στην επαρχία Shaanxi.
3_22. Guo 2009, p. 113; Rawson 2013, p. 24, fig. 24a, n. 70.
3_23. Guo 2009, p. 113; Rawson 2013, p. 24, fig. 24a, n. 69.
3_24. Rawson 2013, p. 72, fig. 23b, n. 128.
3_25. Κονιδάρης υπό έκδοση α', σημ. 9_67, 9_69, 9_70, 9_71. 'Δόρυ – πέλεκυς' με ασύμμετρη λεπίδα έχει ευρεθεί στον Μυκηναϊκό τάφο VI, ενώ ανάλογο τεκμήριο ανεσκάφη από την Λέρνη της ΠΕ ΙΙ, τον τάφο 25 του Σέσκλου της ΜΕ ΙΙ (1950/1900-1750/1720 π.Χ.), αναφέρονται δε και άλλα από την Αρκεσίνη Αμοργού της ΜΚ Ι (ήτοι περί το 2000 π.Χ.) και αλλού!
3_26. Σύμφωνα με την Mary Helms οι ηγεμόνες των κρατιδίων του Rui και Guo διέθεταν σιδηρά όπλα τα οποία πέραν της αποτελεσματικότητός τους ήταν

ενδεικτικά της υψηλής κοινωνικής θέσεως των κατόχων τους και των προνομιακών επαφών που αυτοί διέθεταν με απομακρυσμένες περιοχές (Rawson 2013, p. 14).

3_27. Ο Xiaolong Wu στα τεκμήρια του τάφου του βασιλέως Guo διακρίνει δύο κατηγορίες επιρροών: η πρώτη περιλαμβάνει τεχνουργήματα και διακοσμήσεις ανήκουσες στην παράδοση των Zhou οι οποίες απαντούν στα κρατίδια της Κεντρικής Πεδιάδος (θεωρούμενου ως λίκνου του Κινεζικού Πολιτισμού) ενώ η δεύτερη αφορά σε τεκμήρια παρόμοια αυτών των βορείων νομαδικών και ποιμενικών φύλων (ήτοι θέματα μάχης μεταξύ θηρίων και φυσιοκρατικές απεικονίσεις αγρίων ζώων), στα οποία – όμως – από την πλευρά μας σημειώνουμε την Ελληνική συνιστώσα! (Xiaolong Wu 2017, p. 114).

3_28. Rawson 2013, pp. 8, 10, 69, figs. 14, 39. Στην Αίγυπτο η χρήση μικροσκοπικών αγγείων ως αναθηματικών αντικειμένων, σε ταφικό ή θρησκευτικό εν γένει πλαίσιο, ήταν κοινή από την προδυναστική και την πρώιμη δυναστική περίοδο, έγινε δε ιδιαίτερα δημοφιλής κατά την διάρκεια του Παλαιού Βασιλείου. Η συνήθεια αυτή δεν ήταν άγνωστη στην Ευρώπη και μάλιστα ήδη από την Νεολιθική περίοδο. Στην Κρήτη η ίδια παράδοση κρατά ομοίως από την Νεολιθική περίοδο, όπως αποκαλύπτουν αγγεία από την Κνωσσό (ΥΝ) και την Φαιστό (ΤΝ), συνεχίσθηκε δε στην ΠΜ και ΜΜ περίοδο, βλ. Κονιδάρη (Κονιδάρης υπό έκδοση β’, σημ. 3_70-3_75).

3_29. Rawson 2013, p. 69, figs. 14, 39; Fitzgerald-Huber 1995, n. 25. Αγγεία με αιχμηρή βάση (οξύληκτα) απαντούν στην προϊστορική Κρήτη (π.χ. Γουρνιά) καθώς και στην πρωτοδυναστική Αίγυπτο, απαντώνται δε και στον πολιτισμό Yamnaya (Pit grave ή των Θαλαμοειδών τάφων) της περιοχής του Πόντου και Afanasevo της Ν. Σιβηρίας, βλ. Mallory (Mallory 1991, pp. 226).

3_30. Rawson 2013, p. 21; Fitzgerald-Huber 1995, nn. 6, 89. Η κεραμεική με αυλακωτή επιφάνεια είναι γνωστή στην Αίγυπτο από την περίοδο Badari, ενώ στην Κνωσσό απαντά από την ΠΝ ΙΙ, βλ. Κονιδάρη (Κονιδάρης υπό έκδοση β’, σημ. 3_62-3_66).

3_31. Rawson 2013, p. 69, fig. 39: 11, 14; Krzyszkowska 1981. Οι οστέινες κτένες αποτελούν σύνηθες τεκμήριο σε ευρύτατη περιοχή από παλαιά, συσχετιζόμενο με την περιποίηση του σώματος (κεφαλής) και την υφαντουργία, βλ. <http://anaskafi.blogspot.com/2014/02/blog-post_2.html>.

3_32. Rawson 2013, pp. 14, 15, 16, fig. 10: a, c. Για τον σκευομορφισμό στην Αρχαία Αίγυπτο και την Κρήτη της ΠΜ Ι βλ. βλ. Κονιδάρη (Κονιδάρης υπό έκδοση β’, εδάφιο 3.5).

3_33. Rawson 2013, pp. 65, n. 106; Fitzgerald-Huber 1995; Jaang 2011.

3_34. Για την χρήση του χαρακτήρα shan (τρίαινα) στην διακόσμηση καθρεπτών, νομισμάτων κλπ. βλ. Li (Li 1985, p. 103, 114, 115, 145). Ο ίδιος σημειώνει ότι το ερώτημα σχετικά με την υιοθέτηση αυτού του διακοσμητικού θέματος δεν μπορεί να απαντηθεί (Li 1985, p. 306, n. 26). Η τρίαινα έχει χρησιμοποιηθεί και ως σύμβολο φατρίας, ήτοι συνόλου ανθρώπων με κοινό πρόγονο, βλ. λατρευτικό δοχείο φαγητού Sackler Gallery, S1987.305 (The Art and Archaeology of Ancient China, p. 11).

3_35. Τα πέντε στοιχεία των Προσωκρατικών έχουν παραβληθεί προς τις *πέντε διεργασίες* (Wu-hsing) της Κινεζικής ιατρικής (Dong and Zhang 2001, p. 19). Σημειώνεται ότι το πενταδικό υπόδειγμα εμφανίζεται στην Κινεζική σκέψη κατά την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων, έχει δε θεωρηθεί επιρροή από την Μεσοποταμία ή την Ελληνιστική φιλοσοφία (Kavoussi 2007, p. 296).
3_36. Verellen 1995.
3_37. Στην πεδιάδα Chengdu κατά την Εποχή του Χαλκού, πιο συγκεκριμένα από τον εικοστό έως τον έννατο αι. π.Χ., ήκμασε αξιόλογος πολιτισμός με ταξικά διαφοροποιημένη κοινωνία και πλούσια αγροτική παραγωγή. Ο Winkle (Winkle 2005) υποστηρίζει ότι το όρος, το πτηνό και ο ήλιος συνιστούσαν την ιερά τριάδα για τον πολιτισμό αυτό.
3_38. Rimell 2013, p. 29. Το σύμβολο του όρους με τις δύο κορυφές περιλαμβάνεται από τον Evans (Evans 1909, p. 223) ως στοιχείο υπό α.α. 114 στα ιερογλυφικά σύμβολα της Κρήτης.
3_39. Πρόκειται για την σφραγίδα M1-5 του κεντρικού ιερού του ανακτόρου της Κνωσσού (Μουσείο Ashmolean, Oxford), βλ. Rimell 2013, p. 40, fig. 21. Η εκτίμηση ότι πρόκειται για την παράσταση όρους οφείλεται στον Ρεθεμιωτάκη, αναφέρεται δε από τον Rimell (ως άνω).
3_40. wiktionary, s.v. shan. Τα μαντικά οστά ή κελύφη χελώνας εχαράζοντο με ερωτήματα σχετικά με τον μελλοντικό καιρό, την καλλιέργεια, την τύχη των μελών της βασιλικής οικογένειας, την έκβαση στρατιωτικών επιχειρήσεων κ.α. Απευθύνοντο στους θεούς από τους οποίους εζητείτο η μαντεία, παρέχουν δε τις πρώτες κινεζικές επιγραφές.
3_41. Evans 1895, p. 10/279; Evans 1909, p. 12.
3_42. Marinatos 2010, p. 194.
3_43. Marinatos 2010, p. 149, fig. 11.7; Watrous 1991, Pl. 91c.
3_44. Loewe 1985, p. 131, fig. 4.
3_45. Το εύρημα προέρχεται από την βορειο-δυτική γωνία του ανακτόρου της Κνωσσού (Evans 1921, p. 132, fig. 98), και περιγράφεται μαζύ με ‘σύμβολα κτιστών’. Κατά τον Younger ‘*εφ’ όσον έχει κάποιο νόημα, ομοιάζει με αρχιτεκτονικό σχέδιο*’ (Younger 2014). Αναφορικά με το Αιγυπτιακό εύρημα σημειώνουμε ότι πρόκειται για θρυμματισμένο αρχιτεκτονικό σχεδιάγραμμα κατοικίας, το οποίο ευρέθη ζωγραφισμένο με κόκκινη μελάνη επί ασβεστολίθου. Το αντικείμενο τηρείται στο Metropolitan Museum of Art, υπό αριθμό προσβάσεως 14.3.15 (προθήκη 109), χρονολογείται δε στην περίοδο 1961-1917 π.Χ. (Arnold 1988, p. 98, fig. 47; Hayes 1953, p. 257).
3_46. Σύμφωνα με το “Song and Yuan compiled records of geographical books”, αναφερόμενο από τον Χριστόπουλο (Christopoulos 2012, p. 10). Ο Nickel αναφέρεται στην ανέγερση δώδεκα αγαλμάτων μεγάλου μεγέθους που προήλθαν από

την χύτευση των όπλων των ηττηθέντων εχθρών του. Τα αγάλματα τοποθετήθηκαν στην είσοδο των ανακτόρων του Qin (Nickel 2014).
3_47. Christopoulos 2012, p. 11. Βλ. επίσης σχετικό σχολιασμό της Meakin (Meakin, pp. 10-11, n. 62).
3_48. Ανάλογη Ελληνιστική επιρροή αναγνωρίζει επίσης η Knauer σε υπερμεγέθη αγάλματα του Βούδα ευρισκόμενα στα σπήλαια – ιερά στο Yungang (Yün-Kang) της Β. Κίνας (Knauer 1983, 2009, p. 62).
3_49. Barnhart 2004; Nickel 2009, p. 12; Christopoulos 2012, p. 15. O Barnhart υποστηρίζει ότι ο τύμβος και τα γλυπτά επηρεάστηκαν από δυτικές ιδέες.
3_50. Nickel 2009, p. 3; 2013, p. 413; Barnhart 2004, p. 330; Boardman 2015, p. 231, n. 252. Ελληνική επιρροή αναγνωρίζεται και σε γλυπτά ανδρών με γυμνό κορμό τα οποία συνοδεύουν τον πρώτο αυτολράτορα στην τελευταία κατοικία του, βλ. Wang (Wang 2014, pp. 70-71).
3_51. Daley 2016. Σε ανασκαφή του 2003 κοντά στο Μαυσωλείο ευρέθη τάφος με λείψανα από 121 άτομα, πιθανότατα εργατών ή τεχνιτών του αυτοκρατορικού τάφου. 15 σκελετοί ήταν κατάλληλοι για την διεξαγωγή γενετικού ελέγχου, ένας δε εξ αυτών απεδείχθη Ευρασιατικής ταυτότητος, βλ. Nickel (Nickel 2009, p. 23). Σημειώνεται πάντως ότι η άποψη για Ελληνιστική συσχέτιση των κεραμεικών πολεμιστών συνάντησε την αντίδραση Κινέζων αρχαιολόγων για λόγους που δεν φαίνεται να έχουν σχέση με την αρχαιολογική επιστήμη, βλ. Kerns (Kerns 2016).
3_52. Christopoulos 2012, p. 30.
3_53. Christopoulos 2012, p. 37, pl. 6; Nickel 2000, fig. 1. Η σχετική εικόνα προέρχεται από τον ιστότοπο του Μουσείου Καλών Τεχνών Βοστώνης. (http://www.mfa.org/collections/object/tales-from-history-and-legends-lintel-and-pediment-of-a-tomb-28941).
3_54. Mair 2010; Horvath 2000.
3_55. Barber 1998, p. 16; Barber 2000. Η Barber αντλεί πληροφορίες για τα Μινωικά ενδύματα, στην περίπτωση αυτή, από τις τοιχογραφίες του τάφου TT 86 του Menkheperresoneb, την εποχή του Tuthmosis III.
3_56. Li et al. 2010; Li et al. 2015. Τα αποτελέσματα των ερευνών φαίνεται να συμφωνούν με την λεγομένη θεωρία περί αρχαίων μεταναστεύσεων από την στέπα, χωρίς να αποκλείονται, σε μικρότερη κλίμακα, μετακινήσεις και από την περιοχή της Βακτρίας – Μαργιανής.
3_57. Η εφέδρα (Ephedra) είναι γένος γυμνόσπερμων θάμνων και φύεται σε ξηρά κλίματα, σε μια ευρεία περιοχή του Βορείου Ημισφαιρίου.
3_58. Mair 2006a, pp. 309-310.
3_59. Novozhenov 2012, p. 265, fig. 162.
3_60. Parpola 2009, pp. 154-159, fig. 2. Η λατρευτική λάρνακα προέρχεται από την Zarif Katuna, κοντά στην Peshawar, ευρίσκεται δε στο Μουσείο της Islamabad. Η συσχέτιση της λατρευτικής λάρνακας με την λατρεία των As'vins - Διοσκούρων στηρίζεται στην ιδιαίτερη σύνδεση της κεφαλής με το ιερό σκεύος gharma της λατρείας των Διοσκούρων. O Parpola παρέχει γλωσσολογική ερμηνεία της αποψεώς

του για συσχέτιση των Διοσκούρων - Nâsatya με την μύτη (nas) είτε τους ρώθωνες (nâsâ). Για την Γανδαρίτιδα βλ. σχετικό λήμμα στο Dictionary of Greek and Roman Geography του W. Smith: <www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064:entry=gandarae-geo&highlight=gandarae>.

3_61. Novozhenov 2012, pp. 326-328.

3_62. Chen 2008; Abramson 2005. Τα άρθρα αναφέρονται στις περιόοδους Han και Tang, θεωρούν δε ότι τα χαρακτηριστικά αυτά αντιπροσωπεύουν τους κατοίκους της Μεσογείου και άλλους της Καυκασίας φυλής.

3_63. Romgard 2008, p. 30, 32; Shaughnessy 1989; Rawson 2018. Κατά την Rawson η ανάπτυξη κρίσιμων τεχνολογιών (μεταλλουργία χαλκού και σιδήρου, ιππήλατο άρμα) έλαβε χώραν στην κεντρική Κίνα, κατά την περίοδο Erlitou, Shang και Zhou, προήλθε δε από τις σχέσεις της τελευταίας με τα φύλα της στέπας. Η ανάλυση ισοτόπων ορειχάλκινων τεχνουργημάτων των Yin-Shang έχει ομοίως οδηγήσει στο συμπέρασμα για την εισαγωγή στην Κίνα της σχετικής μεταλλοτεχνικής γνώσεως (Wei-dong Sun et al. 2016, p. 5).

3_64. Puett 1998, p. 705-706; Coomber 2011. Στους τάφους της Anyang έχουν ανασκαφεί ευρήματα όπως καθρέπτες, ορειχάλκινα μαχαίρια με ζωόμορφες λαβές, εξαρτήματα ιπποσκευής κ.α. τα οποία χαρακτηρίζονται ως ξένα προς την προηγούμενη Κινεζική παράδοση. Πτυοσκάπανα (celt-spades) από τον τάφο της Fu Hao εκτιμάται ότι συσχετίζονται με τις στέπες (Kuzmina 2007, p. 261; Kuzmina 2008, p. 199, fig. 55: 3; Linduff 1995). Ακόμη και η εθνικότης της Fu Hao, συζύγου του βασιλέως, εκτιμάται από ωρισμένους μελετητές ως ξένη, μη Κινεζική.

3_65. Puett 1998, p. 705-706.

3_66. Jaang 2011; Enoch 2006, pp. 777-778.

3_67. Novozhenov 2012, p. 264, fig. 161D (1).

3_68. Guo 2009, p. 109-110, fig. 4b.

3_69. Moore 2004, figs. 5, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 30, 33.

3_70. Guo 2009, pp. 109-110, fig. 4e.

3_71. Guo 2009, pp. 109-110, fig. 4f, 4c.

3_72. Kuzmina 2003; Guo 2009, p. 110. Αναφέρεται από τον Guo.

3_73. *Il*.3.237; *Od*.11.300, *h*.Hom.33.1, Orph.*A*.130-132, Hes.*Fr*.66.

3_74. Witczak 2011. Ο Witczak θεωρεί ότι ο τύπος *'Λακεδαιμονίω υιώ'*, σε δυϊκό αριθμό, απαντώμενος στην Θηβαϊκή πινακίδα TH Gp 227.2, αναφέρεται στους Διοσκούρους.

Για λόγους πληρότητος αναφερόμαστε στην άποψη σύμφωνα με την οποία η γνωστή μας από πολλές πινακίδες Γραμμικής Β po-ti-ni-ya a-si-wi-ya ενδεχομένως δεν είναι η Πότνια - Δέσποινα της Ασίας (Assuva) ή κάποια άλλη αλλά η Πότνια των Ίππων, δεδομένου ότι ο επιθετικός προσδιορισμός a-si-wi-ya μπορεί, ενδεχομένως, να

θεωρηθεί ως σχετιζόμενος με τον ίππο, κατά το Σανσκριτικό Aśvins (http://divinetwins.wordpress.com/2012/07/25/dioskouroi-asvins-and-linear-b/).
3_75. Nilsson 1972, p. 78, n. 23; Nilsson 1950, p. 469.
3_76. Parpola 2009, p. 149.
3_77. Muscarella 1974, p. 79.
3_78. Για ταφές ίππων και ηρώων στην Ελλάδα βλ. και το άρθρο του Αντίκα για τον Βουκεφάλα (Αντίκας 2011).
3_79. Novozhenov 2012, p. 80; Ατακτίδης 1988.
3_80. Rhodes 1976, p. 32.
3_81. Grousset 1961, p. 16; p. 28.
3_82. Wen Fong 1980, p. 206. Βλ. ορειχάλκινη υδρία προωρισμένη για οίνο της εποχής Shang – Zhou (αρ. καταλόγου 46 Lu Fu Yi gu).
3_83. Xiuqin 2009, p. 141; Paludan 2006.
3_84. Ο Yang (Yang 2004, p. 340) ανακαλύπτει ομοιότητες των κινεζικών κτιρίων της εποχής των Αντιμαχομένων Κρατών (481-220 π.Χ.) με την περίστυλη αρχιτεκτονική του Ελληνικού ρυθμού, όπως και μεταξύ ερυθρόμορφης και μελανόμορφης Ελληνικής κεραμεικής από την μία, με την στιλβωτή Κινεζική κεραμεική από την άλλη, αλλά απορρίπτει κάθε συσχέτιση αυτή την περίοδο. Ανάλογη απορριπτική στάση υιοθετεί και ο Mair (Mair 2006b, p. 4). Από την άλλη ο Barnhart έχει υποστηρίξει την ύπαρξη επιρροής στην αρχιτεκτονική της δυναστείας Qin προερχόμενης από την Ελλάδα, βλ. Christopoulos (Christopoulos 2012, p. 15, n. 24).
4_1. Grousset 1961, p. 134. Η Βουδιστική τέχνη υπήρξε αρχικώς ανεικονική, ο δε Βούδας 'παρίστατο' με τον κενό θρόνο του, το δένδρο Bodhi ή το αποτύπωμα του ποδιού του! Ο Βουδισμός εισαχθείς στην Κίνα απεκλήθη '*xiangjiao*' ήτοι *εικαστική* (ή *εικονιστική* ή *παραστατική*) *θρησκεία*, το γεγονός δε θεωρείται ότι επηρέασε τον τρόπο που οι Κινέζοι έβλεπαν τις θεότητες και καταννοούσαν τον άλλο κόσμο! (Zheng Yan 2016). Οι πρώτες ανθρωπομορφικές παραστάσεις του εν συνεχεία αντλούν στοιχεία από αυτές του Απόλλωνος. Σύμφωνα με τον Bussagli, καθηγητή του Πανεπιστημίου της Ρώμης "*Το πιθανότερο είναι ότι ο άγνωστος καλλιτέχνης που δημιούργησε το πρώτο μοντέλο (του Βούδα) υπήρξε Yavana (Έλλην της Ινδίας) καλλιτέχνης και φιλόσοφος, που ανήκε συγχρόνως στην Ελλάδα και στην Ινδία*" (Ταρζί 2013, σελ. 200).
4_2. Knauer 2009, p. 435-473; Κονιδάρης 2016, σελ. 35-36, σημ. 45, 46, 47. Η θεά Kupapa ή Kubaba ταυτοποιείται με την Κυβήβη ή Κυβέλη, μητέρα των θεών κατά Ησύχιον, Hsch. s.v. Κυβήβη, το δε όνομά της επίσης απαντά σε πινακίδες και σφραγίδες της Μινωικής Κρήτης. Εν συνεχεία συνεδέθη – συγχωνεύθηκε με την Ρέα. Η Knauer έχει διατυπώσει την εικασία ότι ενδεχομένως οι Κινέζοι βλέποντας τις στρογγυλές ασπίδες των Κουρητών, οι οποίοι συνόδευαν απεικονίσεις της Κυβέλης – Ρέας, τις αντιστοίχισαν προς τους δέκα ήλιους του μύθου που συνδέεται με τον *θείο τοξότη Yi* (ό.π., n. 76)! Η υπόθεση εδράζεται και στο γεγονός ότι ο θείος τοξότης Yi συνδέεται στενά με την Βασίλισσα Μητέρα της Δύσεως, η οποία κατά την

ερευνήτρια προέρχεται από το Ευρασιατικό υπόδειγμα της Μητέρας Θεάς – Κυβέλης – Ρέας. Άλλη προσέγγιση συνδέει τον Yi με τον Ηρακλή, ο οποίος επίσης αποπειράθηκε να καταρρίψει τον ήλιο (Walls 1984, pp. 68-69).
4_3. Lullo 2004, p. 273.
4_4. Wang and Perkins 2008, p. 43; Hsing and Crowell 2005, p. 123. Ο Ηρακλής εμφανίζεται ως Vajrapani στα σπήλαια της Kizil της επαρχίας Xinjiang (τρίτος / τέταρτος αι. μ.Χ.).
4_5. Christopoulos 2011, 2013, 2015. Το περίφημο μοναστήρι Shaolin, με προστάτη τον Vajrapani ή Jingang Shou, υπήρξε κατ' εξοχήν κέντρο πολεμικών τεχνών. Παλαιότερη παράσταση του θέματος δύο παλαιστών σε Κινεζικό έδαφος απεικονίζεται σε ορειχάλκινη πόρπη από το Keshengzhuang του τέλους της περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων, η οποία αποδίδεται σε Σκύθες (Christopoulos 2015).
4_6. Οι Κινέζοι και οι Έλληνες, όπως και πολλοί άλλοι λαοί, θεωρούσαν ότι υπήρχε ουράνιος ποταμός ο οποίος εκκινούσε από την γή και κατέληγε στον ουρανό. Οι Κινέζοι ονόμαζαν αυτόν τον ποταμό Ho ενώ οι Έλληνες Ηριδανό ή Ιορδάνη. Αναφορά στον Γαλακτίτη Κύκλο ως ποταμό υπάρχει στην ωδή *Μεγάλη Ανατολή* της Ανθολογίας Κινεζικής Ποιήσεως (Shijing), βλ. Pankenier (Pankenier 2015, p. 6). συγκεκριμένα Ο Γαλακτίτης Κύκλος είναι ονομασία του γαλαξία όπως αυτός φαίνεται στον ουρανό από τον νυκτερινό παρατηρητή, μακρυά από τα ενοχλητικά φώτα. Σχετίζεται με πολλές μυθολογικές ιστορίες και εκτιμάται ότι είχε παρατηρηθεί ήδη από την Μινωική εποχή. Στο Μινωικό χρυσό δακτυλίδι της Ακροπόλεως των Μυκηνών ο Nilsson αναγνωρίζει τον Γαλακτίτη Κύκλο ως '*κυματοειδή ζώνη*' (Ridderstad 2009, p. 11-12; Nilsson 1950, p. 347).
4_7. Το Βιβλίο των Ωδών, Shih Ching, αποτελεί την παλαιότερη σωζώμενη συλλογή Κινεζικής ποιήσεως, χρονολογούμενη από το πρώτο ήμισυ της τελευταίας προ-Χριστιανικής χιλιετίας. Τα κείμενα κατεστράφησαν και κατεγράφησαν ξανά την περίοδο Han, έτσι υπάρχει αμφισβήτηση για την πιστότητά τους. Η αναφορά της κόρης της υφάνσεως γίνεται στην ωδή 203, βλ. Snow (Snow 2002, p. 25).
4-8. Η Ηώς αποκαλείται συχνά Κόρη της Αυγής, *Ιλ*.11.1, Hes.*Th*.372,378, (Liddell and Scott, s.v. ἠώς).
4_9. Bremmer 1994, p. 98.
4-10. Boedeker 1974, pp. 69-70.
4_11. Gimbutas 2001; Marangou 2001, p. 26. Η βάση αγγείου με αποτύπωμα υφάσματος από τους Σιταγρούς Δράμας χρονολογείται μεταξύ 6500-5800 π.Χ. και εκτίθεται στο Μουσείο Δράμας (Φ 1439. ΥΠΠΟ/ΤΑΠ).
4_12. Biaggi 2004.
4_13. Η λέξη pi-pi-tu-na απαντάται την πινακίδα KN Fp 13, εκτιμάται δε ότι πρόκειται για το θεωνύμιο *Δίκτυννα* (Chadwick and Ventris 1973).
4_14. Ομηρικός Ύμνος στην Αφροδίτη (Homeric Humn 5), στ. 230-232. Ο μύθος χρονολογείται στον έβδομο / έκτο αι. π.Χ, βλ. Χάψα (Χάψα 2008, p. 17-19).

4_15. Snow 2002, p. 12. Βλ. επίσης την Boedeker (Boedeker 1974, p. 15; p. 69) για τις ομοιότητες μεταξύ Αφροδίτης – Ηούς.
4_16. Η Πηνελόπη είναι *η το πηνίον (= μίτος προς παρασκευήν υφαδίου) ελαύνουσα (θέτουσα σε κίνηση, κτυπώσα τι επάνω εις άλλο)* σύμφωνα με την Τζιροπούλου – Ευσταθίου (Τζιροπούλου – Ευσταθίου 2004, σελ. 28-29). Σύμφωνα με το Λεξικό Liddell – Scott το όνομα αυτής σχετίζεται προς *την μυθικήν διήγησιν περί υφάσματος όπερ ύφαινε, οιωνεί η υφάντρια*. Το όνομα της Κίρκης η Τζιροπούλου – Ευσταθίου (ό.π.) συνδέει με το αρπακτικό όρνεο κίρκο, επειδή συλλαμβάνει τους άνδρες.
4_17. Ομοιότητες μεταξύ Κινεζικής και Ελληνικής μυθολογίας έχουν διαπιστωθεί από πολλούς ερευνητές, επιγραμματικά δε αναφερόμαστε στα ζεύγη: Προμηθέας - Shui-Djen (εδίδαξε την φωτιά στους ανθρώπους), Κάδμος - Fu-Hshi (εδίδαξε την γραφή), Τριπτόλεμος - Hu-Chi (εδίδαξε την γεωργία), Ασκληπιός - Shen-Nung (ιδρυτής της ιατρικής), βλ. Birrell και Gregoriades (Birrell 1993, p. 40; Gregoriades).
4_18. Campbell 1962, p. 399. Η αναφορά σε Νεολιθική επιρροή από την Δύση έχει σχέση με τον πολιτιστικό κύκλο έγχρωμης κεραμεικής του Yangshao, του οποίου θαυμάσια κεραμεικά θεωρούνται ανάλογα αντιστοίχων της Ευρώπης. Όμως υπάρχει και η αντίθετη άποψη, βλ. Li και Puett (Li 1999, p. 1; Puett 1998, p. 704).
4_19. Αναφέρεται από την Snow (Snow 2002, p. 42) και αφορά στις ερευνήτριες E. J. W. Barber, Dr. Irene Good, κ.α. Νέα εισροή επιρροών στην Κινεζική υφαντική έλαβε χώραν κατά την περίοδο υπάρξεως του κρατιδίου της Khotan αυτήν την φορά η επιρροή ήταν Ελληνιστική (Hirst 2010), συνεχίστηκε δε στους επόμενους αιώνες, λόγω της λειτουργίας της Οδού του Μεταξιού.
4_20. Ο Αγγλικός όρος είναι twill weave ή tartan, αποδίδεται ως *δίμιτη*, *διαγώνια* ή *σταυρωτή* ύφανση, διαθέτει δε χαρακτηριστικό διαγώνιο μοτίβο. Πρόκειται για τρόπο υφάνσεως που επιτυγχάνει μικρή απόσταση μεταξύ των ινών και, επομένως, είναι πλέον κατάλληλος για ψυχρά κλίματα. Κεραμεικά αποτυπώματα υφάσματος με την συγκεκριμένη ύφανση αναφέρονται από την Ferghana της ύστερης δεύτερης έως την πρώιμη πρώτη χιλιετία π.Χ. (κατά την Korobkova, σύμφωνα με σχετική αναφορά της Barber ανωτέρω, βλ. και Doumani and Frachetti 2012, table 2). Τα αποτυπώματα της Ferghana εκτιμάται ότι συνδέονται με μετακινούμενες ποιμενικές ομάδες από τις στέπες της Ευρασίας, οι οποίες λειτούργησαν ως (μετα-) φορείς εμπορικών αγαθών και καινοτομιών.
4_21. Τα υπολείμματα υφάσματος ευρέθησαν σε ορυχεία αλατιού στο Hallstatt και Hallein, στις Άλπεις πλησίον του Salzburg (Άνω Αυστρία), συσχετίσθηκαν δε με *προ-Κέλτες* βλ. Longfellow (Longfellow 2013, pp. 53-54). Την άποψη προβάλλει και η αρμόδια υφαντική υπηρεσία της Σκωτίας (Scottish Tartans Authority).
4_22. Η Good χρονολογεί τα ευρήματα του Hallstatt στο 700 π.Χ. περίπου, βλ. Wilford (Wilford 1996).
4_23. Barber 1991, pp. 211-212; Wilford 1996.
4_24. Barber 1990.
4_25. *Cutler* 2016, p. 176.

4_26. Adovasio 1975; Adovasio 1983, p. 425; Adovasio and Illingworth 2003, p. 219.
4_27. Η συμμετοχή Αιγαιακών στοιχείων στην δημιουργία του πολιτισμού BMAC αποτελεί θέση του Σαρηγιαννίδη (Sarianidi 2007, pp. 12–13), μελετητού και ανασκαφέως του πολιτισμού. Η μεταφορά της υφαντικής καινοτομίας στην Κίνα ενδεχομένως έγινε μέσω των νομάδων ή με άλλες έμμεσες ή άμεσες επαφές. Πάντως η ύπαρξη Ευρωπαιοειδών στην Xinjiang από την δεύτερη χιλιετία φαίνεται να πιστοποιείται και από τα σχετικά αρχαιολογικά ευρήματα, βλ. Jettmar (Jettmar 1992, pp. 141-142).
4_28. Christopoulos 2012, p. 16. Η σχετική αναφορά των Αρχείων ευρίσκεται στο κεφάλαιο 221 του τόμου 20.
4_29. Christopoulos 2012, p. 15, pl. 4; Jones 2009. Το εύρημα προέρχεται από την περιοχή 1 του κοιμητηρίου στο Saiyiwake, Shanpula, Loupu County, Xinjiang, Αυτόνομη Περιφέρεια Uighur και χρονολογείται στον δεύτερο αι. μ.Χ. (Laing 1995, fig. 10), όμως βλ. και σημ. 4_30.
4_30. Wagner et al. 2009.
4_31. Wild 1997, p. 293; Wu Zhen 1989, pp. 50-51.
4_32. Laing 1995, fig. 7.
4_33. Laing 1995, fig. 8.
4_34. Laing 1995, fig. 9.
4_35. Bhattacharya-Haesner 2016, p. 639; Stein 1921, p. 504. Η τεχνική χρήσεως έντονων αντιθέσεων (φωτοσκιάσεως, chiaroscuro) προκειμένου να δοθεί η τρισδιάστατη αίσθηση χρησιμοποιείται στην παραστατική τέχνη, περιλαμβανομένων σήμερα της φωτογραφίας και του κινηματογράφου. Από τον Stein η τεχνική αυτή αποδίδεται στην Ελληνιστική Εγγύς Ανατολή, όπου άνθισε η Ελληνο – Βακτριανή γλυπτική, αλλά και ζωγραφική (Francfort 2014, pp. 42-43).
4_36. Le Wang and Feng Zhao 2017, p. 447, n. 16. Ο Αγγλικός όρος για αυτή την τεχνική βαφής είναι wax dye, στην Κινεζική δε είναι *Xie*.
4_37. Zhou 2005, pp. 10-11. Κατά τον Zhou η λατρεία του υπέρτατου θεού εμφανίσθηκε στην περιοχή του δέλτα του Κίτρινου Ποταμού από την δεύτερη χιλιετία π.Χ.
4_38. Zhou 2005, pp. 1-3.
4_39. Guo 2016, pp. 97-98, n. 356; Guolong Lai 2015, p. 126; Κονιδάρης υπό έκδοση β’, σημ. 12_42.
4_40. Πάντως ο Nickel έχει υποστηρίξει την ανεξάρτητη επινόηση και ανάπτυξη της σχετικής τεχνολογίας από τους Κινέζους (Nickel 2015).
4_41. Για σχολιασμό του θέματος της ανεξαρτήτου επινοήσεως ή της εισαγωγής των λιθόκτιστων τάφων από έξω βλ. Chen Li (Chen Li 2018, p. 97, nn. 12, 13).
4_42. Chen Li 2018, p. 117, figs. 4-25, 4-26. Ως Ελληνική επιρροή εκτιμάται επίσης η υιοθέτηση του ακροκεράμου σε ταφικό πλαίσιο κατά την περίοδο των ανατολικών

Han, επιρροή η οποία πιθανώς απαντάται και στο ιερο Ayuwangsi του Ashoka (Bradford 2009, pp. 102, 103, nn. 524, 525, 527).
4_43. Chen Li 2018, p. 122, figs. 4-32, 4-33, nn. 80, 93.
4_44. Christopoulos 2012, pp. 14, 37, n. 22, pl. 6. Η στήλη ανασκάφηκε από το Tongshan (Xuzhou), χρονολογείται δε στα τέλη της περιόδου των Δυτικών Han, βλ. επίσης
<http://dh.dha.ac.cn/Journal/Article?id=170670&table=DHXCJFD_METADATA>
.
4_45. Chen Li 2018, pp. 119-120, figs. 4-28, 4-29, 4-30.
4_46. Ο τύμβος υπήρξε πιθανώς έργο Ελλήνων τεχνικών από το Παντικάπαιον, κτίσθηκε μεταξύ 400 και 350 π.Χ. διέθετε δε πλήθος στοιχείων Ελληνικού πολιτισμού (ενώτια με ειδώλια Νίκης, δισκοειδή επιστήθια με ανάγλυφο της Αθηνάς, χρυσές σφίγγες, διάδημα, τελετουργικά όπλα κ.ά), και συσχέτιση με άλλους σύγχρονους τύμβους, της Βεργίνας περιλαμβανομένης (Shcheglov and Katz 1991).
4_47. Chen Li 2018, p. 121.
4_48. Chen Li 2018, pp. 126-127, n. 88. Για την Jibin βλ. επίσης τον Χριστόπουλο (Christopoulos 2012, pp. 34, 50, n. 58) και Meakin (Meakin, p. 28, n. 130) αλλά και τις ακολουθούσες σημ. 6_45 έως 6_47.
4_49. Πλησίον της Κίνας ευρίσκοντο η Αλεξάνδρεια του Ώξου και η υπό τον Καύκασο (Begram ;), και μάλιστα διατηρούσαν στενή επαφή με το Μακεδονικό κέντρο. Από την Xinjiang τα Τάξιλα απείχαν 690 χλμ. (Kushgan), η Δράψακα (Drapsaka – Kunduz) περί τα 400 χλμ., η Άορνος (Tashkurgan ;) περίπου 570 χλμ., η Σαμαρκάνδη (Marakanda – Samarkand) ομοίως 570 χλμ. και η Αλεξάνδρεια εν Αραχωσία (Kandahar) περί τα 1100 χλμ.
4_50. Langford 2009, p. 57, n. 134. Το μεταξωτό ύφασμα από τον πρώτο αι. μ.Χ. ευρέθη τυλιγμένο γύρω από ανθρώπινα οστά.
4_51. Psarras 2015, p. 23; Mairs 2013, p. 117, fig. 4. Σημειώνεται πάντως ότι ενώ η Ψαρρά χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο σχέδιο ναού ως Ελληνικό, η Mairs του αποδίδει Μεσοποτάμια προέλευση. Πάντως κάτοψη σχήματος τρίαινας φαίνεται να διαθέτει και ο ναός της Αρτέμιδος Ναναίας στην Δούρα – Ευρωπό (Jassar 1997, fig. 5.2).
4_52. Οι Chu εθεωρούντο μη Κινεζικό φύλο, διέθεταν δε το δικό τους κρατίδιο στην περιοχή του Yangtse.
4_53. Salmony 1958; Demattè 1994; Major 2004, pp. 132-133.
4_54. Demattè 1994.
4_55. Dohrenwend 1975, p. 67, fig. 45. Πρόκειται για λευκή μαρμάρινη κεφαλή – πρόσωπο προερχόμενη από την Chang-sha.
4_56. Valenstein 2007, pp. 49-50.
4_57. The Anyang Archaeological Team (1A, CASS) 1987. ΤΟ τάφος M260 αναφέρεται ότι έχει το σχήμα του 甲.
4_58. Sang Li 2012. Το σχήμα του ταφικού συγκροτήματος των τάφων M1, M2 και M8 προσομοιάζει προς τον χαρακτήρα '中'.

5_1. Giles 1902.
5_2. Giles 1902, p. 132.
5_3. Giles 1902, p. 132; Yan 2009, p. 18, n. 9; Liddell and Scott 1996, p. 323. Ο όρος απαντάται για πρώτη φορά στην αναφορά του αυτοκρατορικού απεσταλμένου Zhang Qian, στον οποίον ο Yan Juping αποδίδει την μεταγραφή του Ελληνικού όρου βότρυς (Yan 2014, n. 69).
5_4. Giles 1902, p. 133.
5_5. O Giles (Giles 1902, p. 133) αναφέρεται στην λέξη *lo po* η οποία φαίνεται προερχόμενη από την Ομηρική *λώπη*, ήτοι ιμάτιο – μανδύα (Liddell and Scott, s.v. *λώπη*). Ο Κινεζικός όρος - τίτλος *Wugua* θεωρείται μεταγραφή του Ελληνιστικού τίτλου *Μέγας* (Yan 2009, p. 19, n. 10). Πρόσθετες αναγνωρίσεις με λέξεις της Ταϊβάν προτείνει και ο Wu (Wu 2016). Δάνειες λέξεις από την Ελληνική προς τις γλώσσες του Tarim Basin έχουν επίσης διαπιστωθεί, όπως γά παράδειγμα: kilmeci (από το κλίμα), μίλιμο – milima (από το μέδιμνος), βλ. Hitch (Hitch 2009, n. 73). Ομοίως η Θιβετιανή λέξη er ka un προέρχεται από την Ελληνική άρχων (Yoeli-Tlalim 2012, p. 363; Dickens 2013, p. 309, n. 16). Από τους κατοίκους της Khotan, τέλος, η βασίλισσα φέρεται αποκαλούμενη *rrīṇa*, συσχετιζόμενη με τον ρήγα, βλ. Jones-Bley (Jones-Bley 2014, p. 45).
5_6. Chang 1988. Για παράδειγμα αναφέρεται στις λέξεις: υς, ιχθύς, φώγω, γλάγος, πείθω, σκίπων, στέγος – τέγος, πύργος, δεικνύω, δέρκομαι, λέγω, τρύξ, πορδή – πέρδω, έδος, αύ, θύρα, ειλέω, τέλος. Ανάλογη είναι εργασία της Wei η οποία εντοπίζει / αποδίδει Ινδοευρωπαϊκή καταγωγή σε πληθώρα λέξεων και μορφημάτων της αρχαίας Κινεζικής (Wei 2005).
5_7. Ο Στράβων στο ανωτέρω χωρίο υπεστήριξε ότι οι Ελληνο - Βακτριανοί υπό τον Δημήτριο του Ευθυδήμου (227-189 π.Χ.) επεξέτειναν την κυριαρχία τους έως την χώρα των Σηρών: '*καθ' ὅλου δέ φησιν ἐκεῖνος τῆς συμπάσης Ἀριανῆς πρόσχημα εἶναι τὴν Βακτριανήν: καὶ δὴ καὶ μέχρι Σηρῶν καὶ Φρυνῶν ἐξέτεινον τὴν ἀρχήν.'* Οι Σήρες, συνδεόμενοι με τον μεταξοσκώληκα και το μετάξι είναι λέξη χρησιμοποιούμενη για τους Κινέζους ήδη από τον Κτησία του πέμπτου / τετάρτου αι. (Ctes.*Fr.*p.86 M.).
5_8. Η λέξη κύανος χρησιμοποιείται συχνά για τον χαρακτηρισμό του χάλυβος για πολεμική χρήση (Liddell and Scott, s.v. κύανος), για παράδειγμα στην Ιλιάδα, *Ιλ.*11.24. Εναλλακτικά ο όρος χρησιμοποιείται για τον χαρακτηρισμό του ημιπολύτιμου λίθου lapis lazuli, του οποίου κέντρο εμπορικής εκμεταλλεύσεως υπήρξε η Loulan (Christopoulos 2012, p. 21, n. 41). Σημειώνεται ότι η ραδιοχρονολόγηση έχει επιβεβαιώσει ανθρώπινη δραστηριότητα στην Loulan από το 350 π.Χ. (Xu et al. 2017, p. 1).
5_9. Christopoulos 2012, p. 7, n. 10.
5_10. Rhie 2007, p. 327, n. 6; Christopoulos 2012, p. 20-21, n. 38.
5_11. Liddell and Scott, s.v. κροαίνω; Liddell and Scott, s.v. ραίνω; Christopoulos 2012, p. 20-21, n. 38.

5_12. Christopoulos 2012, p. 16-17, n. 28; Bertrand, A. 2012. Το παλαιότερο όνομα της Niya ήταν *Nina, στην δε Ελληνική νίμμα (nimma)* σημαίνει το *καθαρό νερό για πλύσιμο (*Ησύχιος, s.v. νίμματα). Οι κινεζικοί χαρακτήρες οι χρησιμοποιούμενοι για την απόδοση του ονόματος σημαίνουν επίσης 'αγνό' ή 'καθαρό'. Άλλωστε η Niya ήταν φημισμένη για τις εκτεταμένες εγκαταστάσεις της διαχειρίσεως υδάτων με προηγμένη, για την εποχή, τεχνολογία.
5_13. Christopoulos 2012, p. 18, n. 33.
5_14. Whifield and Sims-Williams 2004, p. 170, nn. 8, 9. Πρόκειται για το κείμενο υπό την αρίθμηση cat. 40.
5_15. Christopoulos 2012, p. 17, n. 31; Lin Meicun 1990, p. 286.
5_16. Thomas 1936; Tarn 1951, pp. 84-87.
5_17. Cribb 1984, p. 137.
5_18. Christopoulos 2012, p. 17, n. 31; Enoki 1998.
5_19. Christopoulos 2012, p. 17, n. 31. Σύμφωνα και με τον Kerns (Kerns 2016), ο οποίος επίσης παραπέμπει στον Enoki, υπάρχουν σαφή τεκμήρια συναλλαγών της Xinjiang με το πλησίον κείμενο Ελληνο – Βακτριανό βασίλειο κατά την περίοδο του πρώτου αυτοκράτορα.
5_20. Tarn 1951, p. 87; Cheng and Schwitter 1957; Bowmanm, Cowell and Cribb 2005, p. 5, nn. 4-6.
5_21. Buddhue 1953.
5_22. Schwitter and Cheng 1962; de Callatay 2018.
5_23. Έτσι ο Khan έχει υποστηρίξει ως πιθανή την μετεωρική προέλευση του νικελίου των Βακτριανών νομισμάτων (Khan 1953), ενώ και ο Cammann έχει διαφωνήσει ανοικτά (Cammann 1958).
5_24. Mair 1990, p. 45; Bauer 1994. Ο γνωστός γλωσσολόγος Bauer συσχετίζει το Σινο-Θιβετιανό **kolo* με τον Ινδοευρωπαϊκό **kwolo* (τροχός), παράβαλε και το Ελληνικό *κίρκος* (ή κρίκος).
5_25. Mair 1990. Ο Σινιτικός όρος *Mʸag* συσχετίζεται με τον Περσικό *Maguŝ* και τον Αγγλικό *Magician*, παράβαλε και τον Ελληνικό Μ*άγος*.
5_26. Mair 1990, pp. 28-30, figs. 1, 2; Feng 2013, p. 136.
5_27. Η συγκεκριμένη αναφορά ευρίσκεται στο SJ 123 και χρονολογείται από το 126 π.Χ. Τα '*Ιστορικά Αρχεία*' ή '*Αρχεία του Μεγάλου Ιστορικού*', συντομογραφικά SJ ή Shiji, συνιστούν την περιληπτική ιστορία της Κίνας, καλύπτουσα περίοδο 2500 ετών περίπου, από τον μυθικό Κίτρινο αυτοκράτορα έως τον αυτοκράτορα Wu της δυναστείας Han του δευτέρου αι. πρίν από την εποχή μας.
5_28. Lieu 2011, s.v. Ferghana; Yan 2014-2015, p. 124. Όπως αναφέρει ο τελευταίος ο αυτοκρατορικός απεσταλμένος Zhang Qian εξεπλάγη από τον μεγάλο αριθμό κωμοπόλεων και πόλεων στην Dayuan, την Βακτρία και την Anxi. Ο Κινέζος διπλωμάτης σημείωσε την ύπαρξη πάνω από εβδομήντα τειχισμένων πόλεων στην Dayuan, μερικών εκατοντάδων στην χώρα Anxi και κάποιων στην Βακτρία.
5_29. Στο Ελληνο – Βακτριανό βασίλειο βασίλευσε τουλάχιστον μία γυναίκα, η Ἀγαθόκλεια Θεότροπος (δεύτερος αι. π.Χ.), ενδεχομένως δε και άλλη μία!

5_30. Christopoulos 2012, p. 3-4. Ο Χριστόπουλος εκτιμά ότι η Lixuan, Lixuan, ή Lijian συνιστά την μεταγραφή της Αλεξανδρείας, λόγω εγγύτητος δε πιθανολογεί ότι πρόκειται για την Αλεξάνδρεια Εσχάτη. Η εκτίμησή του βασίζεται σε παρατήρηση του Paul Pelliot (αναφέρεται ανωτέρω).
5_31. Yan 2009, pp. 18-19, n. 9.
5_32. Evangelides 2009.
5_33. Driessen 1998/1999; Crielaard 2009. Πιθανόν αρχαιώτερη είναι η αναφορά στην Yman ('Ιωνία'?) σε θρησκευτικά κείμενα της Ευαγορίτιδος (Ugarit), βλ. Crielaard (Crielaard 2009, p. 42, n. 31), Dietrich and Loretz (Dietrich and Loretz 1998, p. 336) και Wyatt (Wyatt 2002, p. 96). Επίσης στον εξορκισμό – επίκληση 110 a3 § S 1 του Αιγυπτιακού *Βιβλίου των Νεκρών* (μτφ. T.G. Allen, SAOC 37, Chicago 1974) γίνεται αναφορά σε ύφασμα το οποίο προέρχεται από τις νήσους του Αιγαίου και το οποίο χαρακτηρίζεται, σύμφωνα με μία άποψη, ως *Ιωνικό* (βλ. ανωτέρω σημ. 181). Στο ίδιο σημείο ο εξορκισμός αναφέρει φιάλη των Δαναών (;).
6_1. Wang 2011, p. 62.
6_2. Σύμφωνα με ανακοίνωση του πρακτορείου Xinhua της 20:30/ 2018-03-16, βλ. <
http://europe.chinadaily.com.cn/a/201803/16/WS5aabb8cba3106e7dcc142259.html
>, σε έναν τάφο του Hunan που χρονολογείται από την περίοδο των Αντιμαχομένων Κρατιδίων ανακαλύφθηκε μία ασυνήθιστα διαμορφωμένη χάνδρα με προεξοχές και οφθαλμούς που δείχνει τίς πρώιμες πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ Κίνας και Δύσεως. Ενδιαφέρουσες χάνδρες ανεσκάφησαν επίσης από το νεκροταφείο του Majiayuan του τέλους της ίδιας περιόδου (Gan et al. 2009).
6_3. Gan 2016, fig. 1.6; Braghin 2002. Ο τελευταίος μελετώντας την διανομή των υάλινων χανδρών στην Κίνα και συγκρίνοντάς τες με αυτές της Ανατολικής Μεσογείου και της Δυτικής Ασίας, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι χάνδρες της περιόδου των Ανατολικών Zhou εισήχθησαν στην Κίνα από έξω μέσω της Κεντρικής Ασίας. Κατά τον Gan *et al* η *Οδός της Υάλου* περιελάμβανε επίσης την Anau, αλλά και την Khotan, θέσεις με Ελλαδική συσχέτιση! Υπέρ της υπάρξεως εμπορικών επαφών της Κίνας με την Δύση πολύ πρίν τους Han, με αντικείμενο και τις υάλινες χάνδρες, συνηγορούν τα αποτελέσματα αναλύσεων σχετικών τεκμηρίων από το προϊστορικό κοιμητήριο του Kizil στην Xinjiang (Li et al. 2014). Σημειώνεται ότι *οι κάτοικοι του Kizil ανήκαν σε Καυκασοειδές φύλο συγγενές με τον Ινδο-αφγανικό τύπο του κλάδου της Ανατολικής Μεσογείου*, .. εκτιμάται δε ότι *οι υάλινες χάνδρες από το νεκροταφείο Kizil εισήχθησαν από την Αίγυπτο ή την Ανατολική Μεσόγειο*.
6_4. Rawson 1992, fig. 190. Βλ. επί παραδείγματι την Συλλογή 1938,0524.753 του Βρετανικού Μουσείου της περιόδου των Han και των Ανατολικών Zhou (http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=257963&partId=1). Άλλο ενδιαφέρον τεκμήριο οφθαλμόσχημης

χάνδρας προέρχεται από τον τάφο M45 της Shanpula πλησίον της Khotan (Cheng, Guo, Wang and Cui 2016, p. 196, fig. 10.3).
6_5. Ingram 2005, p. 11, n. 66. Ενδέχεται οι οφθαλμόσχημες χάνδρες να εθεωρούντο στην Αίγυπτο προστατευτικές έναντι του διαβολικού οφθαλμού. Το διακοσμητικό θέμα του οφθαλμού απαντά στην Κοιλάδα του Ινδού, στην Μεσοποταμία, το Αιγαίο κ.α.
6_6. Mitsopoulou 2001; Κονιδάρης υπό έκδοση β', σημ. 4_51; Lankton 2015, p. 103. Ραμφόστομη μαστοπρόχους της ΜΕΧ από την Θήρα φέρει κουκίδες περί την θηλή, συμβολίζουσες τον όφι, και οφθαλμό στον λαιμό για να αποτρέπει την θραύση (Βρεττανικό Μουσείο, < http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=8764&partId=1&images=true>). Από την Niya προέρχονται χάνδρες απεικονίζουσες οφθαλμούς, τόσον του τύπου με στρώσεις (stratified) όσον και σύνθετες (μωσαϊκές). Αναφορικά με τον θησαυρό των Κεγχρεών αυτός χρονολογείται στην ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο και συνίσταται από τα λεγόμενα υαλοθετήματα (βιτρώ ή μωσαϊκά), όπου υπάρχουν παραστάσεις λιμένων, εξωτικά τοπία με ζώα και φυτά, μορφές φιλοσόφων όπως ο Όμηρος και ο Πλάτων, πλοία και κ.ά. (Ibrahim, Scranton and Brill 1976). Τα υαλοθετήματα αυτά πιθανώς αποτελούν προϊόν εργαστηρίου υαλουργίας από την Αίγυπτο, προσομοιάζουν δε προς το γνωστό *υαλοθέτημα του Θωμά* (The Thomas Panel), τηρούμενο στο Corning Museum of Glass υπό αρ. 86.1.1 (Brill and Whitehouse 1988).
6_7. Rawson 1992, p. 260; Li 2008, p. 12.
6_8. Nikita, Henderson and Nightingale 2009, pp. 39, 43-44, fig. 4; Li 2008, p. 15, fig. 2:04, n. 38. Από τις Μυκήνες προέρχονται επίσης είκοσι εννέα υάλινες οφθαλμόσχημες χάνδρες, π.χ. τρείς τηρούμενες στο Βρετανικό Μουσείο (1905,0610.11, βλ. <http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=452449&partId=1&people=96528&peoA=96528-3-17&page=1>). Άλλα σχετικά Ελλαδικά ευρήματα έχουν ευρεθεί στην Ρόδο (Triantafyllidis 2003), Αμφίπολη, Βοιωτία, Περατή κ.α., ενώ απαντώνται και στην Μαύρη Θάλασσα σε Ελληνίδες πόλεις ή σε θέσεις με Ελληνική παρουσία, στην Ολβία Ποντική, στην Χερσόνησο, στην Κολχίδα (Pichvnari) κ.α., βλ. Turmanidze (Turmanidze 2005, pp. 286-288). Σημειώνεται, πάντως, ότι μερίδα ερευνητών θεωρεί μερικές από τις υάλινες χάνδρες που ευρέθηκαν στις Ελληνικές νεκροπόλεις της Κολχίδας ως προερχόμενες από την Ινδία (Shortland and Schroeder 2009, p. 963).
6_9. Ingram 2005, p. 11, n. 68. Το κυανούν χρώμα συμβολίζει την προστασία από τον διαβολικό οφθαλμό και η πλειοψηφία των οφθαλμόσχημων χανδρών οι οποίες συνεχίζουν να παράγονται στην Ανατολική Μεσόγειο έχουν αυτόν τον χρωματισμό! Η συσχέτιση του κυανού με το θρησκευτικό και αποτροπαϊκό στοιχείο αποτελούν χαρακτηριστικό του πολιτιστικού χώρου της ευρύτερης Ανατολικής Μεσογείου: Αιγύπτου, Αιγαίου Εγγύς Ανατολής (Κονιδάρης υπό έκδοση β', σημ. 7_17 έως 7_26).

6_10. Rawson 1992; Braghin 2002. Ο Braghin επίσης έχει υποστηρίξει ότι οι οφθαλμόσχημες χάνδρες της περιόδου των ανατολικών Zhou (όγδοος έως τρίτος αι. π.Χ.) εισήχθησαν στην Κίνα από το εξωτερικό μέσω της Κεντρικής Ασίας.
6_11. Gan et al. 2009, 2013, Gan 2013, pp. 458, 460, nn. 9-10. Πρόκειται για οφθαλμόσχημες χάνδρες της πρώιμης περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων από τον τάφο Xu Jialing (Xichuan της επαρχίας Henan).
6_12. Ingram 2005, pp. 113, 121; Nightingale 2008, pp. 86-87.
6_13. Waltona, Shortlandb, and Degryse 2009, p. 1502.
6_14. Nikita and Henderson 2006, p. 119; Pieniążek and Kozal 2011, pp. 190-191.
6_15. Reinholdt 2003, p. 260. Μια εντυπωσιακή χάνδρα από κορνήλιο λίθο διακοσμημένη με λευκούς ομόκεντρους κύκλους με μια τεχνική χαρακτικής γνωστή από την Μεσοποταμία και την Κοιλάδα του Ινδού, περιλαμβάνεται στον λεγόμενο θησαυρό της Αίγινας. Η ύπαρξή της επιβεβαιώνει ότι η μικρή νήσος μαζύ με άλλες Αιγαιακές θέσεις ανήκε σε ενιαίο δίκτυο τα κέντρα του οποίου διακρίνοντο για την συσσώρευση πλούτου κατά την ονομασθείσα *Πρώιμη Χρυσή Εποχή* της τρίτης χιλιετίας π.Χ.
6_16. Deyun Zhao 2014, figs. 1, 2, 3; Glover and Bellina 2001, p. 202.
6_17. Jiayao 2004, p. 58, fig. 47; Zhao, Li, Liua and Gan 2013, pp. 643-644. Ρωμαϊκό μωσαϊκό αγγείο χρονολογηθέν το 67 μ.Χ. (εποχή των Ανατολικών Han) ανεσκάφη από τον τάφο 2 της Jiangsu, ενώ από το Guangxi της Κίνας προέρχεται πρώιμη μωσαϊκή χάνδρα του πρώτου αι. μ.Χ. Για μια πλήρη μελέτη σχετικών τεκμηρίων από δημόσια και ιδιωτικά μουσεία και συλλογές βλ. Mahnke (Mahnke 2008).
6_18. Gan, Brill and Shouyan 2009, p. 176. Πρόκειται για ψηφιδωτή χάνδρα που ευρέθη στην Κορέα (Geongju), ενώ από το Guangxi της Κίνας προέρχεται άλλη πρώιμη μωσαϊκή χάνδρα.
6_19. Fleming 1999, p. 13.
6_20. Η πόλη ιδρύθηκε στα πλαίσια του σχεδιασμού του Πτολεμαίου ΙΙ να εκμεταλλευθεί την έφορη περιοχή του Fayum εγκαθιστώντας εκεί Έλληνες. Στην θέση αυτή έχουν ευρεθεί δείγματα ψηφιδωτών ή μωσαϊκών υάλινων αγγείων καθώς και άλλων διακοσμημένων με την διαμόρφωση πρισματικών ή επίπεδων επιφανειών (faceted / facet-cut glass), βλ. Harden κ.ά. (Harden 1936, pp. 111, 159, 170, 173, 267, 280 & 86, 89, 105-106, 188, 348). Ο Whitehouse επίσης σημειώνει ότι στά τεκμήρια της αποκληθείσας Ομάδας Ι ανήκουν αντικείμενα από ψηφιδωτή ύαλο με ψηφίδες χρυσού παρόμοια με Ελληνιστικά της Ομάδος Canosa (Harden 1968), ενώ σε κάποια της Ομάδος ΙΙ με ραβδώσεις αναγνωρίζει ομοιότητα με Ελληνιστικά υποδείγματα (Whitehouse 2001, pp. 437-439).
6_21. Ο Αγγλικός όρος *faceted / facet-cut glass* αποδίδεται από τον Αντωνάρα ως *πολυεδρική κοπή* (Αντωνάρας 2006, σελ. 59). Η Hoppál συσχετίζει υάλινα σκεύη ευρεθέντα στην Κίνα και διαθέτοντα την διακόσμηση με πρισματικές επιφάνειες με ανάλογα τεκμήρια από την Καρανίδα, χαρακτηρίζοντάς τα ως Ρωμαϊκά (Hoppál

2016, p. 105, n. 27), χωρίς να σημειώνει τον Ελληνιστικό χαρακτήρα της πόλεως και την εξέχουσα θέση της ως υαλουργικού κέντρου. Διαφανές υάλινο αγγείο φέρον την δημοφιλή επιφανειακή διακόσμηση μορφής κηρήθρας - μέσω της πολυεδρικής κοπής – έχει ευρεθεί στον τάφο M49 του Zhanguluke, χρονολογείται δε μεταξύ πρώτου και έκτου αι. Το αγγείο χαρακτηρίζεται ως Ρωμαϊκό με πρώτη ύλη πιθανώς από την Συρο - Παλαιστίνη (Cheng, Guo, Wang and Cui 2016, p. 203, fig. 10.2). Η διανομή υάλινων τεκμηρίων διακοσμημένων με την πολυεδρική κοπή περιλαμβάνει σειρά θέσεων όπου το Ελληνική επιρροή υπήρξε έντονη: Πτολεμαϊκή Αίγυπτος, Δούρα Ευρωπός (Συρία), βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας, Συρο – Παλαιστινιακή ακτή, ed-Dur των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, Begram κ.ά. (Weinberg and EStern 2009, p. 95, nn. 40-41). Στην Καρανίδα έχουν επίσης ευρεθεί μωσαϊκά (opus sectile), για παράδειγμα τα κατά Harden υπ. αριθμ. 952-955 (Ibrahim, Scranton and R. Brill 1976, p. 263).
6_22. Mairs 2012, pp. 6-7; Leese 1969, p. 8; Σαρικάκης 1991, σελ. 417. Η Ἀλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο απετέλεσε μετά την Ελληνιστική (Ελληνο -Ινδική) περίοδο, μητρόπολη των Κοσσανών, διέθετε δε πολυάριθμο Ελληνικό στοιχείο, αποκαλούμενη από τα Ινδικά κείμενα 'πόλη των Ελλήνων'. Πάντως το Begram από άλλους ερευνητές ταυτίζεται με την Ελληνιστική Νίκαια, ή την Kāpiśa, για σχετικό σχολιασμό δε βλ. Zhang (Zhang 2011, p. 2, nn. 3, 6) αλλά και την Ιρανική Εγκυκλοπαίδεια (Engyclopaedia Iranica, s.v. Begram). Πρόσθετο στοιχείο Ελληνικής επιρροής στο Begram θεωρείται η ύπαρξη προτειχίσματος, όπως συνηθιζόταν σε Ελληνικές οικιστικές θέσεις, περιλαμβανομένων των Αθηνών (Jassar 1997, p. 43, n. 22).
6_23. Σύμφωνα με σχετική αναφορά του Lankton ο Cambon πιθανολογεί ότι τα ερείπια από το Begram και το Tillya Tepe υπήρξαν σύγχρονα, και διατυπώνει την υπόθεση ότι το πρώτο αντιπροσωπεύει την ελληνιστική επιρροή από την Αλεξάνδρεια ενώ η δεύτερη θέση ενσωματώνει κυρίως επιρροές από την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας (Cambon 2010; Lankton 2015, p. 99). Στην Αλεξάνδρεια υπό τον Καύκασο, σύμφωνα με σχετική αναφορά του Κουρτίου (Curtius), εγκατεστάθη κοινότητα 7000 Μακεδόνων.
6_24. Το αγγείο Portland (British Museum 1945,0927.1) είναι αγγείο κατασκευασμένο από μονόχρωμη ύαλο επί της οποίας ετίθεντο στρώσεις διαφορετικών χρωμάτων με απόξεση των οποίων παρήγετο ανάγλυφη διακόσμηση ή παράσταση με αντίθεση χρώματος (χαρακτική τεχνική cameo). Παρόμοιος σκύφος εκτίθεται στο Μουσείο J. Paul Getty (αρ. 84.AF.85), < http://www.getty.edu/art/collection/objects/10890/unknown-maker-cameo-glass-skyphos-roman-25-bc-ad-25/>. Δείγματα της τεχνικής έχουν μεταξύ των άλλων ευρεθεί στην Βερενίκη (Nicholson and Price 2003, p. 392) καθώς και στην Αγορά των Αθηνών (Weinberg and Stern 2009, pp. 49, 54-55), ενώ υπάρχει και τεκμήριο της τεχνικής σε κυανή ύαλο, υπογεγραμμένο από τον Έλληνα Σώστρατο, βλ. < https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-roman-blue-glass-cameo-with-greek-6084718-details.aspx>. Αξιοσημείωτη είναι η άποψη της Κοσμετάτου ότι στο

επίγραμμα 8 AB του *Ποσειδίππου* (επιγραμματογράφου και επιγραμματοποιού από την Πέλλα, του τρίτου / δευτέρου αι. π.Χ.) περιγράφεται ένα πολύ μεγάλο και περίτεχνο εγχάρακτο αγγείο τεχνικής cameo (Kosmetatou 2003)!

6_25. Vollenweider 1966, pp. 61-62, pl. 62; Painter 1990, p. 192; Pollock-Hill 2013. Ο Vollenweider έχει υποστηρίξει ότι η πατρότητα του κομψοτεχνήματος ανήκει στον Διοσκουρίδη, βασιζόμενος σε αναλογίες και ομοιότητες τις οποίες έχει εντοπίσει σε άλλα βεβαιωμένα έργα του γλύπτου.

6_26. Cook 1997, p. 191. Η Εγνατία (Gnathia) υπήρξε Ελληνική αποικία στην νοτιο-ανατολική πλευρά της Ιταλικής χερσονήσου (σύγχρονη Απουλία) η οποία είναι γνωστή για τον ομώνυμο τύπο κεραμεικής με την έγχρωμη διακόσμηση η οποία εφαρμοζόταν επί της μελανής στιλβωμένης επιφάνειας του αγγείου. Συχνά στα αγγεία αυτού του τύπου απαντώνται δραματικά προσωπεία (μάσκες), βλ. Webster (Webster 1951, 1960).

6_27. Mairs 2017-2018. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από τούς διασωθέντες παπύρους από την Αίγυπτο μόνον το 1% είναι γραμμένοι στην Λατινική. Η Ελληνική επιρροή στην Τεβτυνίδα υπήρξε έντονη, αναφέρεται δε ότι η πόλη ήταν δίγλωσση, ακόμη δε και οικογένειες Αιγυπτίων ιερέων εγνώριζαν να διαβάζουν Ελληνικά. Μεταξύ των παπύρων που διασώθηκαν περιλαμβάνεται ένας με απόσπασμα του αγνώστου σατιρικού έργου *Ίναχος* του Σοφοκλέους.

6_28. Liu 2014, p. 40.

6_29. Dubin 1987, p. 55, όπως αναφέρεται και στο < http://www.solarflarecreations.com.au/Roman%20Face%20Beads.pdf>.

6_30. Kucharczyk 2016, fig. 1.

6_31. Liu 2014, p. 40.

6_32. Lankton 2017, p. 8; Bopearachchi 2003. Από τον λεγόμενο θησαυρό νομισμάτων του Bara ο ερευνητής Bopearachchi περιγράφει τά Ελληνο - Ινδικά νομίσματα αλλά και τα λεγόμενα Ινδο - Σκυθικά (Κοσσανικά), άπαντα με Ελληνικές επιγραφές. Σημειωτέον επίσης ότι μωσαϊκές χάνδρες ευρεθείσες στην Κίνα και το Πακιστάν προέρχονται από σωληνίσκους συνθέτου υάλου από την Bara (Then – Obłuska 2015, p. 751).

6_33. Then – Obłuska 2015, p. 761; Dussubieux and Gratuze 2003, no. 277.

6_34. Auth 1999, p. 56.

6_35. Auth 1999, p. 54. Απεικονίσεις του Αρποκράτους αλλά και της – αποδεκτής και στις νήσους του Αιγαίου - Hathor αποτελούν δημοφιλή θέματα ψηφιδωτών χανδρών. Ειδικά σε δύο ημιπλακίδια της αγελαδόμορφης θεάς αναγνωρίζονται Ελληνικές επιρροές (Auth 1999, fig. 5-11, n. 32), αν όχι και Ελληνική καταγωγή (Dousa and Auth 1999).

6_36. Auth 1999, pp. 60-69, figs. 6-11, nn. 51, 61. Τους χαρακτήρες περιγράφει στο έργο του *Ονομαστικόν* ο Ιούλιος Πολυδεύκης, Έλληνας ρήτορας, σοφιστής,

λεξικογράφος και γραμματικός που γεννήθηκε στην Ναύκρατη της Αιγύπτου και ήκμασε περί το 180 μ.Χ., βλ. Webster (Webster 1995).

6_37. Auth 1999, pp. 53-54, figs. 2-3, nn. 51, 61. Το τεκμήριο εκτίθεται στο Μουσείο Brooklyn (https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/3998, αρ. 37.258E, 37.259E, 37.260E) προέρχεται δε από ιερό το οποίο διέθετε και άγαλμα της θεάς η οποία στον πίνακα απεικονίζεταο οκλαδόν. Με αυτόν τον φαραώ σχετίζεται Αιγυπτιακό προφητικό κείμενο *(Το όνειρο του Nectanebo - Νεκτανεβώς* ή *Η Προφητεία του Petesis - Πετησίου*) το οποίο μετέφρασε στην Ελληνική ο Πτολεμαίος (*κάτοχος*) ανήκων στο προσωπικό του ιερού του Σεράπιδος (πάπυρος P. Leiden I 396). Για την *κατοχή* στην αρχαία Αίγυπτο βλ. Bagnall (Bagnall 2009, p. 572).

6_38. Auth 1999, pp. 53-54, fig. 4, n. 10. Οι πλείστοι των παπύρων οι οποίοι ευρέθησαν στην Τεβτυνίδα περιελάμβαναν συμβάσεις και περιλήψεις συμβάσεων, μητρώα συμβολαίων σε μορφή ημερολογίου και λογαριασμούς πληρωμών χρημάτων σε μορφή ημερήσιων βιβλίων, εκτιμάται δε ότι προέρχονται από το *γραφείον* (παρόμοιο με σημερινό κτηματολόγιο – υποθηκοφυλακείο) καλύπτον επίσης την *Κερκεόσιριν* και την *Θεογονίδα* (Clarysse 2013). Οι πάπυροι μαρτυρούν την Ελληνική παρουσία και επιρροή από τον τρίτο αι. π.Χ. ως τον τρίτο αι. μ.Χ. (Ryholt 2005, p. 145, n. 19).

6_39. Auth 1999, p. 56, n. 22. Στην διακόσμηση του τάφου αναγνωρίζονται Ελληνικές επιρροές, η δε Lichtheim έχει υποστηρίξει ότι η ανέγερσή του πραγματοποιήθηκε μετά την Αλεξανδρινή κατάκτηση (Lichtheim 2006, pp. 44-53). Ομοίως ο Pfrommer έχει εντοπίσει, πέραν των Ελληνικών, επιρροές από την Περσία των Αχαιμενιδών (Pfrommer 1996, p. 175).

6_40. Yar 2007.

6_41. Οι φιάλες αυτού του τύπου (στην Αγγλική pillar-moulded bowls) σήμερα θεωρούνται όχι χυτές αλλά χειροποίητες, αποτέλεσμα άλλης ιδιαίτερης επεξεργασίας, βλ. <https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=363921&partId=1>. Για θέσεις ευρέσεως των ραβδωτών φιαλών βλ. Mehendale (Mehendale 1996, p. 50). Από την Τύρο (Tylos) στο σημερινό Μπαχρέιν προέρχεται η φιάλη υπ. αρ. 1999,1030.1, εκτιθέμενη στο Βρεττανικό Μουσείο, < https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=363921&partId=1>. Ανάλογη φιάλη έχει ανασκαφεί στην Αθηναϊκή Αγορά της πρώιμης Ρωμαϊκής περιόδου (Sparkes and Tallcott 1970, p. 38, n.65, nr. 64, 65), στο ed-Dur (σημερινά Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) όπου έχουν ευρεθεί επίσης Μακεδονικά νομίσματα, αλλά και στην Κίνα, βλ. σημ. 6_17 του παρόντος και n. 67 του έργου του σχετικού με τις ανασκαφές στην Αθηναϊκή Αγορά.

6_42. Mehendale 1996, pp. 55-56, fig. Πρόκειται για αγαλματίδιο εκτιθέμενο στο Μουσείο της Kabul (αρ. 320), στο οποίο '*ο μακρύς, κολλητός και πτυχωτός χιτών με κοντά μανίκια της γυναικείας μορφής προσομοιάζει ιδιαίτερα στο Ελληνιστικό ύφος και δεν θυμίζει τον Ινδικό νότο αλλά τις βορειοδυτικές περιοχές της Γανδαρίτιδος και*

της Βακτρίας, οι οποίες επηρεάστηκαν έντονα από τα Ελληνικά σχέδια'. Ο Βαρυγάζων κόλπος (Barygaze) στο στόμιο του Ινδού αναφέρεται στον Περίπλου της Ερυθράς Θαλάσσης ως κόμβος του εμπορίου ελεφαντοστέϊνων τεχνουργημάτων (*Periplous*.41), επομένως πιθανώς τα αγαλματίδια που ευρέθησαν στο Begram πέρασαν από κεί (Mehendale 2001, p. 42). Η ύπαρξη καλλιτεχνικής συγγένειας μεταξύ Βακτρίας και Begram θεωρείται σαφής στα ελεφαντοστέϊνα γλυπτά του θησαυρού του τελευταίου, παράβαλε την απόδοση της εγχάρακτης θεάς σε Βακτριανή κυκλική πλατέα από χλωρίτη (Hoare 2015, p. 114, inv. no. 134).
6_43. Mehendale 1996, p. 50. O Vadime Elisseef χρονολογεί τα τεκμήρια κατά πάσα πιθανότητα στις αρχές του πρώτου αιώνα μ.Χ., αν και παρόμοια τεχνουργήματα του ίδιου εργαστηρίου ανασκαφέντα στην Κορέα, σε θέση Κινεζικού ενδιαφέροντος (Lelang ή Κορεατικό Nangnang), έχουν χρονολογηθεί ενωρίτερα! (Pirazzoli-t'Serstevens 2001, p. 473-474, 479, n. 1). Αναφέρεται επίσης η ανασκαφή νομίσματος του Ευκρατίδου (Leese 1969, p. 7) καθώς και υάλινου ομοιώματος τριήρους και ιχθύων (MG 21840, 19087, 19088, 19090, 19091 κ.ά.).
6_44. Zhang 2011, p. 1; Pirazzoli-t'Serstevens 2001, 478-479.
6_45. Yan 2014-2015, pp. 130-131. Το βασίλειο ιδρύθηκε από τους Σάκες όχι ενωρίτερα από το 129 π.Χ. (Loeschner 2008, p. 7), εκτιμάται δε ότι γεωγραφικά ανήκε στην Γανδαρίτιδα, βλ. Tansen Sen (Tansen Sen 2016, p. 12, n. 6). Για σχετικές αναφορές στην ιστορία των πρώιμων Han (Hanshu) βλ. Encyclopaedia Iranica, s.v. CH'IEN HAN SHU; Juping 2016, p. 102; Passehl 2015; Waugh 2003.
6_46. Ο Ερμαίος ο Σωτήρ υπήρξε Έλληνας ηγεμόνας του ινδοελληνικού βασιλείου (50 έως το 30 π.Χ.), υιός του Αμύντα και της Καλλιόπης.
6_47. Christopoulos 2012, p. 51; Τάμης 2013, σελ. 137; Tansen Sen 2016, p. 3.
6_48. Yu [2004] 2013, pp. 104-105.
6_49. Mehendale 1996, p. 50, n. 7. Το όνομα αυτής της κατηγορίας αγγείων (Kinnari) θυμίζει τον Κινύρα και άλλους θρυλικούς χαρακτήρες συνδεόμενους με την μουσική, την τεχνική γνώση κλπ. (Κονιδάρης υπό έκδοση α', σημ. 15_48), ενώ και στην μυθολογία του Ινδουισμού και του Βουδισμού ο kinnara (άρρην) και η kinnaris (θήλυ) είναι μεικτά όντα (άνθρωποι και πτηνά) με έφεση στην μουσική και τον χορό. Σχετική μπορεί να θεωρηθεί η Αιγυπτία κυρία – πτηνό του Μουσείου Brooklyn (εκτιθέμενη στο Μουσείο με αρ. 07.447.505 και 07.447.502) αλλά και η Μινωϊκή γυναίκα - πτηνό, βλ. ενδεικτικά την σφραγίδα CMS II.6 28 από την Αγία Τριάδα (Weingarten 2018, p. 380) αλλά και στο διάδημα με πτηνά της Κυρίας με τα σηκωμένα χέρια (Binnberg 2018, p. 13, nn. 60, 61). Αξίζει να προστεθεί ότι κατά την εκτίμηση της Bradford οι *πτηνόμορφοι άνθρωποι* αποτελούν ιδέα εισαχθείσα στην Κίνα από την Δύση (Bradford 2009, p. 248).
6_50. Delacour 1993, p. 67, fig. 40.
6_51. Delacour 1993, pp. 66-67, n. 53. Παρόμοιο εμφανίζεται τεκμήριο από την Δούρα - Ευρωπό.

6_52. Αντωνάρας 2006, σελ. 60; Stern 1995, p. 68, n. 32; Caron 1997, p. 19, n. 10.
6_53. Η δίωτη φιάλη ανήκει στην Ελληνιστική Συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών (αρ. Α 16275) διαθέτει δε δύο παραστάσεις φτερωτού Έρωτα ο οποίος στην μία πλευρά οδηγεί θαλάσσιο γρύπα κρατώντας τα ηνία με τα δύο του χέρια, ενώ στην άλλη οδηγεί θαλάσσιο ίππο κρατώντας με το δεξί χέρι τα ηνία και με το αριστερό το μαστίγιο. Το τεκμήριο προέρχεται από τάφο της Σίφνου, χρονολογείται δε στον ύστερο πρώτο ή τον πρώϊμο δεύτερο αι. μ.Χ. (<http://www.namuseum.gr/collections/vases/hellenistic/hellenistic04-en.html>).
6_54. Από το ναυάγιο των Αντικυθήρων προέρχεται υάλινη φιάλη των αρχών του πρώτου αι. π.Χ. η οποία εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (αρ. 23712), βλ. Avronidaki (Avronidaki 2012, pp. 72-73, fig. 4).
6_55. Πρόκειται για υάλινο αγγείο με κομβία – μετάλλια απεικονίζοντα γυναικείες κεφαλές (Αμαζόνων ;) το οποίο υπεστηρίχθη ότι προερχόταν από τάφο του Honan και ότι υπήρξε έργο Ελληνιστικού εργαστηρίου της Αλεξανδρείας (Pijoan 1922). Όμως η αυθεντικότητα του έργου αμφισβητήθηκε έντονα και με επιχειρήματα από τον Kaellgren (Kaellgren 1982).
6_56. Η φιάλη από διαφανή ύαλο φέρει εγχάρακτη μυθολογική παράσταση της Αρτέμιδος και του Ακταίωνος και Ελληνική επιγραφή, φυλάσσεται δε στο Βρεττανικό Μουσείο υπ. αρ. S. 320, βλ. <https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=86506&partId=1>.
6_57. Larson 2016, p. 1, n. 3.
6_58. Bowman and Wilson 2018, n. 156; Brill 1999, p. 19. Σύμφωνα με τον Brill κάποιοι όροι χρησιμοποιούνται χαλαρά, ερμηνευόμενοι διασταλτικά, ένας τέτοιος δε είναι ο χαρακτηρισμός *Ρωμαϊκό* για ότι οι περισσότεροι άνθρωποι συσχετίζουν με τον Ρωμαϊκό Κόσμο. Από την άλλη ο Jiayao σημειώνει ότι ο όρος προσδιορίζει την χρονική περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην ευρύτερη Μεσόγειο, χωρίς – προσθέτουμε εμείς – αυτό να χαρακτηρίζει την καλλιτεχνική πατρότητα των τεκμηρίων (Jiayao 2004, p. 58). Η Whitfield έχει επίσης σημειώσει την τάση της Κινεζικής αρχαιολογίας να χαρακτηρίζει ως Ρωμαϊκά συλλήβδην τεκμήρια προερχόμενα από την Δύση εν γένει (Whitfield 2018, pp. 34-35, n. 2). Για παράδειγμα αυτό ισχύει για φιάλες οι οποίες ανεσκάφησαν από τάφο του Hengzhigang και χαρακτηρίσθηκαν 'Ρωμαϊκές' για να αποδειχθούν εν συνεχεία Ελληνιστικές (Watt et al. 2004, p. 58, fig. 46; Whitfield 2018, pp.34-56). Ομοίως ριπιδωτή φιάλη, 'zarten Rippenschalen', ανασκαφείσα στην νεκρόπολη Gol Mod 2 των Xiongnu έχει χαρακτηρισθεί 'Ρωμαϊκή' παρά το γεγονός ότι αγγεία αυτού του τύπου αφθονούσαν σε πληθώρα Ελληνικών θέσεων (ηπειρωτική Ελλάδα και Κύπρο, Ολβία, Παντικάπαιον, Λευκή, Τύρας, Μιλητόπολις Ανατολίας, Τραπεζούς κ.ά.), βλ. Erdenebaatar και Haevernick (Erdenebaatar et al. 2011, pp. 311-313; Haevernick 1967).
6_59. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι σημαντικώτεροι υαλουργοί της τεχνικής της φυσητής υάλου έχουν Ελληνικά ονόματα (ΕΝΝΙΩΝ, ΑΡΙΣΤΕΑC ο Κύπριος,

NEIKAIC ο οποίος αναφέρεται σε επιγραφή της Ελληνιστικής Ταύχειρας ή Τεύχειρας ή Αρσινόης - Κλεοπατρίδος, ΙΑCΩΝ, ΜΕΓΗC) και υπογράφουν τα έργα τους στην Ελληνική (Stern 1995, pp. 69-73)!
6_60. Οι Κοσσάνοι έχουν χαρακτηρισθεί από τον Cambon ως *οι μη Μεσογειακοί απόγονοι των Ελλήνων*, η δε αυτοκρατορία τους απετέλεσε *το σταυροδρόμι τριών κόσμων, της Ελλάδας, της Κίνας και της Ινδίας* (Cambon 2011, Hackin, Hackin, Carl et Hamelin 1954). Σημειώνεται ότι αρχικώς διετήρησαν την Ελληνική γλώσσα για διοικητικούς σκοπούς, γεγονός το οποίο ίσχυε και για τον Ashoka (ή Πιοδάση στην Ελληνική απόδοση) της Ινδίας (Ταρζί 2013, σελ. 194; Jassar 1997, p. 129). Για το ίδιο θέμα βλ. Iranica online s.v. EPIGRAPHY, ii. Greek inscriptions from ancient Iran (Arachosia). Στοιχείο Ελληνικής επιρροής θεωρείται επίσης η υιοθέτηση στηλών για την χάραξη επιγραφών και διαταγμάτων του Ashoka (Ashoka pillars), βλ. Manning (Manning 2014, p. 8). Αξιοσημείωτη κρίνεται εδώ η επιγραφή SK 3 από το Κοσσανικό ιερό στο Surkh Kotal της Βακτρίας η οποία χαράχθηκε από τον Παλαμήδη (Karttunen 1997, p. 289, n. 203; Encyclopaedia Iranica, s.v. KUSHAN DYNASTY ii. Inscriptions of the Kushans).
6_61. Liu, Gan, Li, Lankton 2012, p. 2128; Then – Obłuska 2015, p. 751. Στο Μουσείο της Peshavar εκτίθεται μαρμάρινο ανάγλυφο (αρ. 1938) της ύστερης Κοσσανικής περιόδου με παράσταση δύο παλαιστών και επιγραφή σε γραφή Kharoshthi της λέξεως *Minamdrasa* ήτοι του *Μενάνδρου*, υπογραμμίζοντας την εκεί παρουσία Ελλήνων ακόμη και αυτήν την εποχή! (Karttunen 2015, p. 134).
6_62. Then – Obłuska 2015.
6_63. Sidebotham 2018, p. 194.
6_64. Manning, J. G. 2014, p. 9. Στον Μεγάλο Λιμένα της Αλεξανδρείας οι Πτολεμαίοι προσέθεσαν δύο νέες εγκαταστάσεις ελιμενισμού μεγάλου βάθους.
6_65. Cohen 2006, pp. 305-344. Οι θέσεις περιγράφονται από τον γεωγράφο Κλαύδιο Πτολεμαίο (Ptol.*Geogr*.4.5.15-30).
6_66. Ast and Bagnall 2015, pp. 172-174. Αφιερωματική στήλη του 49 μ.Χ. προς τιμήν της Ίσιδος της εν Βερενείκη υπογράφεται από τον Ειρηναίο Αρποχρατίωνος, ο οποίος έφερε τον τίτλο του γραμματέως παραλήμψεως .. ήτοι ήταν υπεύθυνος παραλαβής των αγαθών που διεκινούντο μέσω του ομώνυμου λιμένα.
6_67. Platz-Horster 2002, pp. 95-96, figs. 1, 2, n. 4. Ο υάλινος αμφορέας του Βερολίνου προέρχεται από την Ολβία Ποντική και αποτελεί αριστούργημα της Ελληνιστικής υαλουργίας της περιόδου πρίν την επινόηση της φυσητής υάλου. Το έργο φυλάσσεται στο Antikensammlung (Berlin, αρ. 30219,274), εμφανίζει δε ομοιότητες με τους επίσης Ελληνιστικούς οξυλήκτους αμφορείς από μωσαϊκή ύαλο του Θησαυρού του Παλαιοκάστρου Καρδίτσας (κείμενου στην θέση όπου ήταν κτισμένη η Ελληνιστική *Μητρόπολις*). Ο αμφορέας υιοθετεί την χρήση λωρίδων χρυσόχρωμου χαλκού, αποτελώντας από την άποψη αυτή ένα βήμα προς την

ιδιαίτερη κατηγορία των *διάχρυσων αγγείων* (Αντωνάρας 2006, σελ. 62) στα οποία αναφέρεται ο Αριστοφάνης στους *Αχαρνής* (Aristoph. *Ach*. 72-74).
6_68. Η τεχνική των αγγείων αυτών περιελάμβανε την συνδυασμένη χρήση φύλλων χρυσού στον πυθμένα, αν και δεν είναι γνωστή πλήρως. Διάχρυσα υάλινα αγγεία έχουν ανασκαφεί στην *Τεατέα* της Μεγάλης Ελλάδας, Strab.5.4.2, σε τάφο (*La Tomba degli Ori*) πλήρη εξαιρετικών χρυσών και υάλινων αναθημάτων, ο οποίος χαρακτηρίσθηκε επίσης *Δαύνιο – Ελληνιστικό Υπόγειο*, βλ. <https://www.canusium.it/patrimonio-culturale/archeologia/la-tomba-degli-ori>. Επίσης στο Ελληνικό ναυάγιο της Mahdia, ανοικτά των ακτών της Τυνησίας Platz-Horster 2002, p. 103). Για την τεχνική cameo βλ. 6_24, στο σημείο αυτό εδώ επισημαίνουμε την άποψη ότι πιθανώς ο όρος αποτελεί παραφθορά του Ελληνικού κειμηλείου (Neverov 1971, p. 51). Από τον Ελλαδικό χώρο δεν λείπουν υάλινα τεκμήρια υιοθετούντα την προηγμένη διακοσμητική τεχνική της δικτυώσεως ή reticella, η οποία φαίνεται ότι διαθέτει ρίζες στην Ελληνιστική εποχή (Weinberg and Stern 2009, p. 39).
7_1. Hammond 1998; Iannaccone 1990, p. 915; Panchenko 2002, p. 249. Όμως ο Panchenko αναφέρει υστερώτερη χρονολογία, ήτοι τον δεύτερο αι. π.Χ.. Ενδεχομένως μερίδα των Βραγχιδών επέζησε της σφαγής από τον Αλέξανδρο. Σύμφωνα με τον Panchenko (Panchenko 2002, p. 248-249, n. 9) ο Livshiz (Livshiz 1976, p. 165) σε επιγραφές επί αμφορέων της εποχής Kushan εντόπισε αποσπάσματα *Βρο*/*αγχιδ* (ων ?) και *Βρο*/*αχγ*(ιων)., τα οποία ενδεχομένως απηχούν τους Βραγχίδας.
7_2. Ο Δημοδάμας, στρατηγός του Σελεύκου και του Αντιόχου, ίδρυσε σειρά ιερών στην περιοχή προς τιμήν του Απόλλωνος Διδυμαίου, βλ. Panchenko (Panchenko 2002, p. 248, n. 9), επιβεβαιώνοντας έτσι την ιδιαιτερότητα του θεού για την περιοχή.
7-3. Encyclopaedia Iranica, s.v. Ancient Letters; Livshiz 2008; Panchenko 2002, p. 254.
7_4. Iannaccone 1990, p. 915; Panchenko 2002, p. 249. Όμως ο Panchenko αναφέρει υστερώτερη χρονολογία, ήτοι τον δεύτερο αι. π.Χ.
7_5. Αναφορά στην ουράνια σφαίρα γίνεται στους Ορφικούς Ύμνους, συγκεκριμένα στον 4° (του Ουρανού), στον 10° (της Φύσεως) και στον 63° (του Νόμου), σύμφωνα με την αρίθμηση του Πασσά (Πασσάς 1967). Με το θέμα ασχολείται ο Κ. Χασάπης στην σχετική διδακτορική διατριβή του (Πασσάς 1967, σελ 55-58). Σύμφωνα με την ίδια διατριβή η χρονολόγηση των Ορφικών Ύμνων ανάγεται τουλάχιστον στην δεύτερη π.Χ. χιλιετία (Πασσάς 1967, σελ. 101-110).
7_6. *Αρχεία του Lü Buwei*, μτφ. J. Knoblock και J. Riegel, Stanford, 2000 (σελ. 278). Αναφέρεται από τον Panchenko (Panchenko 2002, p. 250).
7_7. Με το θέμα ασχολείται ο Κ. Χασάπης στην σχετική διδακτορική διατριβή του (Πασσάς 1967, σελ 52).
7_8. Ο Ησίοδος θεωρείται από τους πλείστους αρχαίους συγγραφείς αρχαιώτερος του Ομήρου και νεώτερος του Ορφέως.
7_9. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η άποψη εξεφράσθη από τον Αναξίμανδρο το 540 π.Χ. (Panchenko 2002, p. 250, n. 14).

7_10. Απόσπασμα 24 B4 DK, όπου DK είναι η συντομογραφία για το έργο Diels Kranz 1952. Χρονολογείται περί το 500 π.Χ.
7_11. O Zuozhuan αποδίδει την άποψη αυτή στόν He, ιατρό του δυτικού βασιλείου Qin, σύμφωνα με τον Panchenko (Panchenko 2002, p. 250).
7_12. Matuk 2006, fig. 5; Liu 1999, p. 118. Η Κινεζική απεικόνιση του σώματος αποτελεί προσαρμογή από την Camillia Matuk απεικονίσεων ληφθεισών από το ιατρικό έργο Yellow Emperor Frog Classic. Η Ελληνική απεικόνιση από προσαρμογή, από την ίδια, εικόνων οι οποίες περιλαμβάνονται στην *Σειρά των Πέντε Εικόνων* (Χειρόγραφο Ashmole 399, Bodleian Library, Oxford). Η χρονολόγηση των τελευταίων ανάγεται στην Ελληνιστική περίοδο.
7_13. von Staden 1992. Ο Ερασίστρατος Κείος (304-250 π.Χ.), πιθανός μαθητής του Αριστοτέλους, και ο Ηρόφιλος Χαλκηδόνος (335-280 π.Χ.), μέντορας του οποίου υπήρξε ο Πραξαγόρας, προέβησαν σε ανατομική εξέταση ανθρώπων, στα πλαίσια της Αλεξανδρινής Ιατρικής Σχολής. Για την ανάπτυξη της ιατρικής στον Ελλαδικό χώρο κατά την Εποχή του Χαλκού βλ. Κονιδάρη (Κονιδάρης 2016, σελ. 135-138).
7_14. Baloyannis 2018, p. 250.
7_15. Baloyannis 2018, p. 256; Τσουκαλάς, Θωμαΐδης και Φίσκα 2018, σελ. 28. Ο Ηρόφιλος συνέγραψε επιμελώς ‘Ανατομή’ περί νεύρων, πρωτοπορώντας στον τομέα της Νευροεπιστήμης. Όσον αφορά στον εγκέφαλο, πρώτος αυτός, παρατήρησε τις έλικες, τις περιέγραψε και διέκρινε τις μήνιγγες, τα χοριοειδή πλέγματα (συστρέμματα), τους φλεβώδεις κόλπους, το δικτυοειδές πλέγμα των αγγείων του εγκεφάλου και τον ληνόν, που φέρει το όνομά του (*ληνός του Ηροφίλου ή Torcula Herophili*).
7_16. Yoeli-Tlalim 2012.
7_17. Christopoulos 2012, pp. 70-73.
7_18. Li et al. 2013; Binder et al. 2016.
7_19. Αντίγραφο του ευρήματος τηρείται στο Science Museum του Λονδίνου υπό αρ. #A646752, βλ. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_artificial_leg_of_bronze._Wellcome_M0012307.jpg>.
7_20. Christopoulos 2012, p. 7. Το Turfan ανήκε στον βόρειο κλάδο της Οδού του Μεταξιού η οποία συνέδεε την Κεντρική Ασία (Ferghana) με την Κίνα, μέσω της οποίας έλαβε χώραν η επαφή των Ελληνο - Βακτριανών με την περιοχή. Στο Βουδιστικό μοναστικό συγκρότημα του Bezeklik (πέμπτου έως δεκάτου τετάρτου αι. μ.Χ.) έχουν ευρεθεί τοιχογραφίες καθαρώς Ελληνιστικού χαρακτήρα, όπως και στο Kyzil (τρίτος έως όγδοο αι. μ.Χ.) δυτικά του Turfan, βλ. Thiry (Thiry 2007). Στο τελευταίο μάλιστα απαντώνται και Ελληνιστικά αγάλματα, απεικόνιση Βουδιστού αγίου εν είδει Ηρακλέους και λοιπές τοιχογραφίες Ινδο-Ελληνιστικού ύφους, βλ. Le Coq (Le Coq 1926, pp. 122-141, pls. 39-40). Από το Turfan επίσης προέρχονται πολλά κείμενα σε διάφορες γλώσσες, της Ελληνικής μη εξαιρουμένης (Turfan Studies 2007,

pp. 7, 20, 21; Hitch 2009, p. 1). Τα κείμενα είναι προσπελάσιμα στις ιστοσελίδες: (BBAW) <http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/index.html> και (BL, IDP) <http://idp.bl.uk/database/database_search.a4d>.
7_21. St.Byz., s.v. Καπύη.
7_22. Από την Καπύη (Capua) προέρχεται ερυθρόμορφος κύλιξ με παράσταση της Ζευξούς να γεμίζει με οίνο το ποτήρι του Χρυσίππου (490-480 π.Χ.). Ο κύλιξ προέρχεται από τον τάφο II του λεγομένου Βρύγου , αποτελεί δε έργο του ομώνυμου Αθηναίου αγγειοπλάστη και αγγειογράφου. Βλ. < https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Zeuxo_Chrysippos_BM_E65.jpg>. Η πόλη είχε δεχθεί ισχυρές Ελληνικές επιρροές, ενώ υπήρχε και έντονη εμπορική επαφή με την Εύβοια, τις Κυκλάδες και την Κόρινθο, βλ. Gilotta (Gilotta 2009).
7_23. Καραβασιλειάδου και Δελιόπουλος 2006, σελ. 233; Finch 2011. Υπάρχουν ακόμη αναφορές στις Όρνιθες του Αριστοφάνη και στον Λουκιανό.
7_24. Σύμφωνα με τον Frank (Frank 1998) η Ελληνιστική εποχή υπήρξε παράδειγμα πρώιμου διεθνοποιημένου κόσμου, ενώ η Ευρασιατική περιοχή της τρίτης χιλιετίας π.Χ. με τις αυξημένες επαφές από την Μεσόγειο ως τον Ινδό απετέλεσε ακόμη πιο πρώιμη περίπτωση διεθνοποιήσεως. Τα παραπάνω αναφέρονται από τους Scott et al. (Scott et al. 2017, pp. 1008-1009).
7_25. Keyser and Irby-Massie 2008. O Ηρακλείδης ο Ταραντίνος (95-55 π.Χ.), ο Αγαθότυχος, ο Αιμίλιος είναι μερικοί από τους κτηνιάτρους οι οποίοι αναφέρονται στην σημαντική αυτή εργασία εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρος.
7_26. PHib.1.45.21; Liddell and Scott, s.v. ιππιατρός; Hdn. Gr.1.229; *Hippiatr.*12. O όρος εμφανίζεται σε επιστολή του Λεωδάμα, υπαλλήλου ασχολουμένου με τα έσοδα από καλαμπόκι, προς τον υφιστάμενό του Λυσίμαχο, στον νομό Οξυρύγχου της Ελληνιστικής Αιγύπτου, αναφερόμενη στην είσπραξη φόρου πιθανώς για την κάλυψη του κόστους δημοσίων κτηνιάτρων. Η επιστολή, αναφερόμενη ανωτέρω στον πάπυρο Hipeh (transl. B. P. Grenfell and A. S. Hunt, London, 1906), χρονολογείται επί Πτολεμαίου Β' του Φιλαδέλφου, περί τα μέσα του τρίτου αιώνος πρίν από την εποχή μας. Άλλες αναφορές του όρου εμφανίζονται στον Αίλιο Ηρωδιανό (δεύτερος αι. μ.Χ.) όπως και στην Ιππιατρική.
7_27. Buel, May and Ramey 2010.
7_28. Christopoulos 2012, p. 7; Bunker, Watt and Sun 2002, p. 12, n. 13. Σύμφωνα με τον Χριστόπουλο: '*Η καθιέρωση του ιππικού στον κινεζικό στρατό έλαβε χώραν επισήμως το 307 π.Χ. από τον βασιλέα Wu Ling τού Zhao (325–299 π.Χ.), αφού προηγουμένως έπεισε τους συντηρητικούς υπουργούς του να αποδεχθούν αυτόν τον 'βαρβαρικό' τύπο πολέμου*'. Σύμφωνα με τον Trousdale το ιππικό ουδέποτε απέκτησε πρωτεύουσα σημασία ως όπλο του Κινεζικού στρατού (Trousdale 1975, p. 118).
7_29. Knauer 1993.
7_30. Christopoulos 2012, pp. 58, 62-63; Matthew 2011.
7_31. Иаипоua / Ustinova 1990; Ustinova 2000. Το σπήλαιο δεν απέχει πολύ από την Αλεξάνδρεια του Ώξου.

7_32. Higham 1996, p. 173; Bunker 1993, p. 47, fig. 27. Ο παραγόμενος στό κρατίδιο ορείχαλκος ήταν κράμα χαλκού με κασσίτερο, διαφοροποιούμενος από τον πρωτόγονο τύπο με αρσενικό, εγένετο δε χρήση προηγμένων τεχνικών όπως χυτεύσεως, σφηρηλατήσεως, ανάγλυφης διακοσμήσεως (repoussé), επιχρυσώσεως με αμάλγαμα κλπ., μεταξύ δε των διακοσμητικών θεμάτων τους περιελαμβάνοντο γεωμετρικά σχέδια (τρίγωνα, ομόκεντροι κύκλοι), μαίανδροι, σπείρες κ.ά.
7_33. Higham 1996, p. 160, fig. 5.21. Σχετική παράσταση απεικονίζεται σε πόρπη ανασκαφείσα στον τάφο 17 της νεκροπόλεως Shizhaishan.
7_34. Chiou-Peng 2004, p. 298.
7_35. Lebedynsky 2006, p. 73. Από τον Zhang Zengqi έχει προταθεί ότι τα ορειχάλκινα τεχνουργήματα με το φυσιοκρατικό ύφος που παρήγαγε ο πολιτισμός Dian και περιελάμβαν πολύπλοκες ομάδες θηρίων σε αντιπαράθεση, είναι αποτέλεσμα της μεταναστεύσεως Σακών στα νοτιοδυτικά της Κίνας, πριν από τον πρώτο αι. π.Χ. (Zhang Zengqi, 1994 pp. 666-699). Για περαιτέρω σχολιασμό του θέματος βλ. Hein (Hein 2014, p. 6).
7_36. Allard 2006, p. 245. Την περίοδο αυτή είχε μόλις καταλυθεί το Ελληνο – Βακτριανό βασίλειο.
7_37. Έχει υποστηριχθεί η ύπαρξη ομοιοτήτων μεταξύ των βασιλικών τάφων του Dian, και αυτών του Liu Fei (κρατίδιο Jiangdu) και του Zhao Mo (κρατίδιο του Nanyue), βλ. Liu Huan (Liu Huan 2011).
7_38. Βλ. την λαβή ορειχάλκινου ξίφους διακοσμημένη με αυτό το θέμα, η οποία ανεσκάφη στο Jiancheng και φυλάσσεται στο Yunnan Provincial Museum, Guandu, Kunming (<https://en.wikipedia.org/wiki/Dian_Kingdom#/media/File:Dian-bronze-sword-jiangcheng.jpg>).
7_39. Higham 1996, p. 154, fig. 5.14.
7_40. Higham 1996, p. 159, fig. 5.19.
7_41. Higham 1996, p. 160, fig. 5.20. Σχετικό είναι επιχρυσωμένο ορειχάλκινο διακοσμητικό με δύο χορευτές, ανασκαφέν στον τάφο 13, Shizhaishan, Jinning, επαρχία Yunnan και φυλασσόμενο στο Yunnan Provincial Museum, Guandu, Kunming.
7_42. Higham 1996, p. 161, fig. 5.22. Πρόκειται για παράσταση πλήθους παρακολουθούντος ταυρομαχία, προερχόμενη από πόρπη ανασκαφείσα στον τάφο 6 της νεκροπόλεως Shizhaishan. Αναπαράσταση ταυρομαχίας ανευρίσκεται επίσης σε εγχάρακτη λίθινη πλάκα της Nanyang της περιόδου των Ανατολικών Han (Wang 1994, p. 521, fig. 11).
7_43. Han Xiaorong 2013; Psarras 2015, n. 109. Η δημοφιλία του διακοσμητικού θέματος των λέμβων ενδεχομένως σχετίζεται με την χρήση θαλάσσιων και ποτάμιων οδών για την ναυτική επικοινωνία στα πλαίσια του πολιτιστικού κύκλου Dong Son περί τον κόλπο του Tonkin, βλ. Shelach-Lavi (Shelach-Lavi 2015, p. 333). Το ίδιο θέμα

απαντάται και στους Yue / Baiyue της Ν. Κίνας, μερικές φορές εν συνδυασμώ προς παραστάσεις ερπετών (Li Xueqin 1991, pp. 18-19).
7_44. Han Xiaorong 2013, fig. 6.
7_45. Η συνήθεια της εικονογραφήσεως πτηνών στην πλώρη και την πρύμνη του πλοίου ακολουθείτο από τον πολιτισμό του Ινδού (πρισματική σφραγίδα MD-602, The Huntington Archive, <https://news.osu.edu/huntington-archive/>) και τον Αιγαιακό (θραύσμα πυξίδας από την Τραγάνα ΥΕ ΙΙΙc), αλλά συναντάται και στην Τύλο (Μπαχρέιν).
7_46. Delrue 2007, p. 245, nn. 63-65; Wright 2008, p. 33.
7_47. Delrue 2007, p. 244, n. 35; Coulston 1985, p. 264.
7_48. Needham 1954; Brooks 1999.
7_49. Needham 1954a, p. 154; Needham 1954b, p. 189-197; Brooks 1999, p. 2.
7_50. Needham 1954a, p. 155; Needham 1954b, p. 21-25; Brooks 1999, p. 3. Στο έργο *Περί τα Ζώα Ιστορίαι* ο Αριστοτέλης διαφοροποιεί τον τύπο της ψυχής την οποία διαθέτει κάθε οργανισμός.
7_51. Brooks 1999, p. 3.
7_52. Needham 1954a, p. 150; Needham 1954β, p. 355; Brooks 1999, p. 4. Οι Κινέζικες αναφορές ευρίσκονται στα: GZ 37 και LSCC 9:5. Οι αναφορές του Αριστοτέλους προέρχονται από το έργο *Περί τα Ζώα Ιστορίαι* (544a 16) και *Περί Ζώων Μορίων* (4:5).
7_53. Brooks 1999, p. 4-7. Ο *Ευθύφρων* είναι έργο του Πλάτωνα που εντάσσεται στην τετραλογία των διαλόγων που αναφέρονται στη δίκη και εκτέλεση του Σωκράτη. Για πρώτη φορά στον Ευθύφρονα, ο Πλάτων χρησιμοποιεί τους όρους ιδέα, είδος και ουσία. Οι σχετικές Κινέζικες αναφορές ευρίσκονται στο Lun Yw 13:18.
7_54. Brooks 1999.
7_55. Loewe 1985, pp. 132-133; Xiaolong Wu 2017, p. 120, fig. 3.28.
7_56. Lewis 2002, p. 5.
7_57. Lewis 2002, p. 5; Xiaolong Wu 2017, p. 120. Ο ορειχάλκινος καθρέπτης τύπου TLV υπήρξε δημοφιλής κατά την περίοδο Han, πήρε δε το όνομά του από το γεγονός της χαράξεώς του με σύμβολα προσομοιάζοντα στα γράμματα T, L, και V. Σχετικά ευρήματα προέρχονται κυρίως από την Μογγολία και την περιοχή ανατολικά της Βαϊκάλης, ενώ αντίγραφα απαντώνται και στην κοιλάδα Ferghana (Brosseder 2015, p. 244, fig. 18, list 12). Συσχέτιση της μαντικής με τον καθρέπτη προκύπτει και από τον ορειχάλκινο Ετρουσκικό καθρέπτη φέροντα στην οπίσθια πλευρά εγχάρακτη παράσταση πτερωτού Κάλχαντα να εξετάζει το συκώτι θυσιασθέντος ζώου (Gregorian Etruscan Museum, Vatican, Encyclopaedia Brittanica, s.v. Calchas).
7_58. Lewis 2002, p. 5.
7_59. Lewis 2002, pp. 1-4.
7_60. Κατά μία εκδοχή το όνομα προέρχεται από το ρήμα *παλαμάομαι* που έχει την έννοια *εξυφαίνω και εφευρίσκω*, δηλαδή σημαίνει τον *εφευρέτη, που μηχανεύεται σχέδια*. Υπάρχει και το Παλαμήδιον αβάκιον, LSJ, s.v. Πᾰλᾰμήδης.
7_61. Lewis 2002, pp. 2-3.

7_62. Για εκτενέστερη σχετική αναφορά, σχόλια και παραπομπές βλ. Κονιδάρη (Κονιδάρης υπό έκδοση α', σημ. 9_210-9_213).
7_63. Mair 2006b, p. 4.
7_64. Onians 1954, p. 111; Encyclopaedia Iranica, s.v. GREECE xvi. Greek Ideas and Sciences in Sasanian Iran, βλ. < http://www.iranicaonline.org/articles/greece-16-ideas-sciences-sasanian>. Στο έργο του ο Onians διερευνά τις ίδιες τις ρίζες του ευρωπαϊκού πολιτισμού και της σκέψεως, ήτοι τις θεμελιώδεις πεποιθήσεις για την ζωή, το μυαλό, το σώμα, την ψυχή και το ανθρώπινο πεπρωμένο. Αυτές οι προσεγγίσεις ενσωματώθηκαν στους μύθους, τους θρύλους και τα έθιμα των αρχαίων εν συνεχεία δε αναδύθηκαν στην λογοτεχνία, την φιλοσοφία και την επιστήμη, αν και αυτό δεν αναγνωρίσθηκε πάντα. Ο καθηγητής Onians προσκομίζει ένα εξαιρετικό εύρος συγκριτικών στοιχείων, κυρίως από την Ελλάδα και την Ρώμη, αλλά και από Σκανδιναβίκές, Εβραϊκές, Ινδικές, Κινεζικές και Χριστιανικές πηγές. Ο τόμος παραμένει μια συναρπαστική συλλογή ιδεών, εικασιών και εξηγήσεων που μπορούν να συνεχίσουν να τονώνουν και να ενημερώνουν τον ανθρωπολόγο, τον ιστορικό της επιστήμης και της φιλοσοφίας και τον κλασικισμό (απόσπασμα από την περίληψη του έργου).
7_65. Daryaee 2000. Ο Daryaee σε κείμενα της περιόδου των Σασσανιδών διαπιστώνει συσχέτιση μεταξύ της Οράσεως, του Σπέρματος και του Εγκεφάλου, σε κάποιες δε περιπτώσεις το Σπέρμα θεωρείται συνδεόμενο με αδυναμία και ειδικώτερα στην πλάτη. Παρόμοιες αντιλήψεις εμφανίζονται στην Ινδία κ.α.
7_66. Rothschild 2014; Pankenier 2015.
7_67. Puntambekar and Varadach 1926. Μεταφορές βασιζόμνες στην υφαντική εμφανίζονται πολλές στα αρχαία Ινδικά κείμενα (Vedas, Upanishads).
7_68. Κονιδάρης υπό έκδοση α', σημ. 9_210, 9_211.
7_69. Mei et al. 2015, p. 222.
7_70. Mei et al. 2015, p. 222. Ίσως τα παλαιότερα χάλκινα τεκμήρια του Κινεζικού χώρου προέρχονται από το Taosi και χρονολογούνται στην ύστερη Τρίτη χιλιετία, μεταξύ δε αυτών περιλαμβάνεται δακτύλιος με προεξοχές (Mei et al. 2017, p. 233).
7_71. Mei et al. 2015, pp. 223-224; Cui et al. 2009. Ευρέθησαν συγκεκριμένα υπολείμματα θραυσμάτων χαλκού, σκωρίας και τοίχων κλιβάνου.
7_72. Στην περιοχή της κοιλάδας Ily (Nilka, Xinjiang) ήλθαν στο φώς εγκαταστάσεις χυτηρίου χαλκού (μήτρες, σκωρία, ορειχάλκινα τεχνουργήματα) ενώ πιστοποιήθηκε η χρήση άνθρακα (κάρβουνου) ως καυσίμου, από το 1650 π.Χ. περίπου, τα δε πολιτιστικά συμφραζόμενα της ανασκαφής καταδεικνύουν στον πολιτιστικό κύκλο του Andronovo (Wang 2015; Liu Xuetang, Tuo Huti and Alifu 2004, p. 108).
7_73. Mei et al. 2015, pp. 223-224.
7_74. Guo 2009.
7_75. Guo 2009, pp. 112-113.

7_76. Ο πολιτισμός Karasuk περιγράφει μια ομάδα κοινωνιών της Εποχής του Χαλκού και του Σιδήρου από την Αράλη έως την άνω Yenisei στα ανατολικά και νότια μέχρι τα βουνά Altai και την οροσειρά Tianshan την περίοδο 1500-800 π.Χ. Τα αρχαιολογικά ευρήματα του πολιτισμού είναι σχεδόν αποκλειστικά ταφικά. Η οικονομία του υπήρξε μεικτή γεωργική και κτηνοτροφική, ενώ ιδιαίτερη υπήρξε η ανάπτυξη της μεταλλουργίας.
7_77. Zbenovich 1974, p. 77; Černych (Černych 1992, p. 95); Bouzek 2005, p. 65.
7_78. Bouzek 2005, p. 65; Κονιδάρης υπό έκδοση α' (§ 9.5).
7_79. Betancourt 1970.
7_80. Kaplan 1957, p. 378.
7_81. Jettmar 1950, p. 83).
7_82. Askarov, Volkov and Ser Odjav 1992, p. 452, n. 5.
7_83. Peng 2017; Mei et al. 2015, pp. 226-227; Hunt 1980. Στα άρθρα παρέχεται σχολιασμός των σχετικών απόψεων για την τεχνική απολεσθέντος κεριού (lost-wax casting). Η σχετική τεχνική είναι μία μέθοδος χυτεύσεως σε μήτρα (καλούπι), κατά την οποία η επιθυμητή μορφή σκαλίζεται σε κηρόμαζα, καλύπτεται με πηλό και ψήνεται σε φούρνο. Το κερί εν συνεχεία διαφεύγει από ειδικά διαμορφωμένες οπές και τη θέση του παίρνει το μέταλλο, συνήθως ορείχαλκος.
7_84. Mei et al. 2015, p. 229.
7_85. Christopoulos 2012, p. 227. Οι Xirong ή 'δυτικοί πολεμοχαρείς άνθρωποι' ή Rong ζούσαν κυρίως στα όρια της αρχαίας Κίνας και ήταν γνωστοί από την περίοδο Shang. Από την περίοδο Zhou και μετά τοποθετούνται στα δυτικά της επικράτειας των Zhou.
7_86. Mei et al. 2015, p. 227; Wang 2011, pp. 61-62.
7_87. Sun 2009, p. 7, n. 45; Gansu 2008, 17, 27, fig. 19, no. 12.
7_88. Rawson 2017; Liu 2017; Majiayuan 2007-2008, p. 51, fig. 4. Κατά τις ανασκαφές του 2007-2008 στο νεκροταφείο Majiayuan ευρέθησαν οκτώ χρυσά διακοσμητικά προσωπεία (μάσκες) με έκκρουστη τεχνική τα δε πρόσωπα είχαν κυκλικά μάτια, προεξέχουσα μύτη καθώς και φρύδια και γενειάδα βαμμένα με μαύρο χρώμα, ήτοι διέθεταν χαρακτηριστικά αποδιδόμενα σε ξένους.
7_89. Mei et al. 2015, p. 228, fig. 7; Shao et al. 2014; Sun 2009, p. 7, fig. 4, n. 39. Στην τάφρο K0007 του μαυσωλείου, ομοιάζουσα με ποτάμια όχθη, ανακαλύφθηκαν σαράντα έξη ορειχάλκινα υδρόβια πτηνά σε φυσικό μέγεθος, συγκεκριμένα από είκοσι κύκνοι και χήνες και τέσσερεις πελαργοί. Στην ίδια θέση ανασκάφηκαν επίσης ένδεκα κεραμεικά ομοιώματα μουσικών σε φυσικό μέγεθος.
7_90. Sun 2009, p. 7.
7_91. Dong 1999, fig. 15. Τα τεκμήρια έχουν μέγεθος 0.9x1.5 εκατοστόμετρα και φυλάσσονται στο Μουσείο Κινεζικής Ιστορίας.
7_92. Βλ. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mold_for_bronze_gear_Han_dynasty.jpg>
7_93. Hsiao and Chen 2014, p. 72; 2016, pp. 608-609, fig. 2a.

7_94. Needham 1965, pp. 84-85.
7_95. Needham 1970, pp. 232-233.
7_96. Τα Μηχανικά συνιστούν συλλογή θεμάτων τα οποία παραδοσιακά αποδίδονται στον Αριστοτέλη, όμως ενδεχομένως αποτελούν έργο του Αρχύτα ή κάποιου των Περιπατητικών.
7_97. Edmunds and Morgan 2000. Ο Κικέρων, έχοντας επισκεφθεί την Ρόδο το 78 π.Χ., έγραψε αργότερα, Cic. *N.D.* 2.88, για τον Ποσειδώνιο ο οποίος είχε κατασκευάσει μηχανισμό παρόμοιο με αυτόν των Αντικυθήρων.
7_98. von Falkenhausen 2003, p. 230, figs. 27.1-27.2.
7_99. Despini, Schürmann and Gisler 2009. Η χρήση νεκρικών προσωπείων από χρυσό παρατηρείται κατά το δεύτερο ήμισυ της πρώτης π.Χ. χιλιετίας στην Λυχνίδα (Trebenischte), Σίνδο, Βεργίνα και Αρχοντικό, ενώ δεν λείπει και από την Αραβία, από θέσεις Ελληνιστικής παρουσίας και επιρροής (Tell al-Zayer, Qaryat All-Faw), σύμφωνα με την Έκθεση Saudii Arabia Unveils Ancient Treasures (Arhtur M. Sackler Gallery), βλ. <http://popular-archaeology.com/issue/september-2012/article/saudi-arabia-unveils-ancient-treasures>. Για ανάλογα χρυσά προσωπεία στην ΝΑ Ασία βλ. Reinecke et al. (Reinecke, and Nguyen Thi Thanh Luyen 2009, p. 63, n. 8). Για την συσχέτιση των νεκρικών προσωπείων των νομάδων της κεντρικής Ασίας με την Ελληνιστική παράδοση βλ. Benkő (Benkő 1992-1993).
7_100. Shandong Institute of Cultural Relics and Archaeology, Qingzhou Municipal Museum 2015; Li Ling 2014.
7_101. Το κρατίδιο του Nanyue υπήρξε βραχύβια πολιτική οντότητα η οποία περιελάμβανε τμήμα της σύγχρονης Νότιας Κίνας και του Β. Βιετνάμ, είχε δε πρωτεύουσα το Panyu (σύγχρονο Guangzhou).
7_102. Nickel 2012. Το αργυρό κιβώτιο, ήτοι φιάλη με κάλυμμα, φυλάσσεται στο Museum of the Western Han Dynasty, βλ. <https://artsandculture.google.com/asset/persian-styled-silver-box/PAENa9W4v6HEUw>.
7_103. Demandt 2015, p. 311; Marshall 1951; Pfrommer 1993, pp. 210–212; Li Jianwei 2010, fig. 19. Παρόμοια τεκμήρια προέρχονται από τα Τάξιλα και άλλες θέσεις του Ελληνο – Βακτριανού κόσμου.
7_104. Ο Liu Fei (169-128 π.Χ.) έγινε ο πρώτος βασιλέας του Jiangdu το 153, υπήρξε δε ένας από τους μεγαλύτερους αδελφούς του Wu, αυτοκράτορα της Κίνας κατά την περίοδο των Δυτικών Han.
7_105. Jiangsu Wangyun Mountain, Dayun Mountain 2012.
7_106. Liu Huan 2011.
7_107. Η χρυσή φιάλη του Δαρείου φυλάσσεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης (No. 54.3.1) φέρει δε επιγραφή στην Περσική, Βαβυλωνιακή και Ελαμιτική, βλ. < https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324289>. Στο Ιρλανδικό Μουσείο φυλάσσεται άλλη λεγομένη του Ξέρξη, η οποία προέρχεται από τα

Εκβάτανα (No. 7985), ενώ στο Βρεττανικό Μουσείο υπάρχει και τρίτη (No. ANE 1994-1-27), βλ. <https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=367827&partId=1&images=true>.
7_108. Sideris 2008, p. 342.
7_109. Li Ling 2014, p. 59.
7_110. Κονιδάρης υπό έκδοση β', §12.3. Ο θησαυρός Tôd συνιστά ένα σημαντικό αρχαιολογικό σύνολο τεκμηρίων το οποίο παρέχει βάση για την ανίχνευση συσχετίσεων μεταξύ του Αιγαίου, της Αιγύπτου και της Ανατολίας. Ο θησαυρός ανευρέθη κατά την διάρκεια ανασκαφών στο ιερό του θεού Montou στο Tôd, πλησίον του Louxor, συνίστατο δε από τέσσερα χάλκινα κιβώτια εγχάρακτα με το όνομα του φαραώ Amenemhat II. Στα δύο μικρώτερα κιβώτια περιείχοντο 153 αργυρά δοχεία, εμφανώς μη Αιγυπτιακά.
7_111. Βλ. <http://www.louvre.fr/oeuvre-notices/le-tresor-de-tod>.
7_112. Stieber 2004, pp. 163, 171-172.
7_113. Για παράδειγμα το γνωστό ταφικό άγαλμα της *κόρης* Φρασίκλειας, έργου του Αριστίωνος, ανασκαφέν στην νεκρόπολη της Μυρρινούντος, έφερε διάδημα με άνθη λωτού.
7_114. Li Ling 2014; Liu Gang 2014.
7_115. Κονιδάρης υπό έκδοση β', §12.3.
7_116. Σύμφωνα με σχόλιο του Melikian αναφορικά με την φιάλη του Nanyue: *ο στυλιζαρισμένος χρυσός μίσχος που διατρέχει κατά μήκος το χείλος του φιαλόσχημου δοχείου και το κάλυμμά του που έχει σχεδιαστεί ως ένα αναποδογυρισμένη φιάλη, παραπέμπουν στον τρίτο ή δεύτερο αι. π.Χ., όταν η ελληνιστική κληρονομιά συνάντησε την ιρανική αργυροχοΐα* .. (Melikian 2012).
7_117. Jiangsu Wangyun Mountain, Dayun Mountain 2012. Πάντως ο Nickel έχει υποστηρίξει ότι η φιάλη του Nanyue έχει κατασκευαστεί στην Κίνα. Σε κάθε περίπτωση στις φιάλες έχουν γίνει επεμβάσεις τοπικά, ήτοι προσθήκη κομβίων, βάσεων, χάραξη επιγραφών κ.ά.
7_118. Liu Huan 2011.
7_119. Montagu 2007, p. 16, n. 53.
7_120. Cook 1902.
7_121. Για παράδειγμα ο Μένανδρος ο κωμικός στον Αρρηφόρο του βάζει ένα χαρακτήρα του στον Αρρηφόρο να σχολιάσει (Men. Fr. 66):
ἐὰν δὲ κινήσῃ μόνον τὴν Μυρτίλην
ταύτην τις ἢ τίτθην καλῇ, πέρας ποιεῖ
λαλιᾶς· τὸ Δωδωναῖον ἄν τις χαλκίον,
ὃ λέγουσιν ἠχεῖν, ἢν παράψηθ' ὁ παριών,
τὴν ἡμέραν ὅλην, καταπαύσαι θᾶττον ἢ
ταύτην λαλοῦσαν· νύκτα γὰρ προσλαμβάνει.
(Δώσε της αφορμή με το παραμικρό άγγιγμα ή τόλμησε να την αποκαλέσεις παραμάνα, κι αυτή η γυναίκα η Μύρτιλα, άμα αρχίσει δεν πρόκειται να σταματήσει να μιλά. Πιο

εύκολο είναι να σταματήσει το χαλκείο της Δωδώνης που λένε ότι ηχεί όλη την ημέρα αν το αγγίξει ένας περαστικός νύχτα ..).
Σχετικές αναφορές υπάρχουν και από τον Καλλίμαχο τον Αλεξανδρινό στον Ύμνο 1 προς τον Δία.
7_122. Ο Στέφανος Βυζάντιος στο λήμμα το σχετικό με την Δωδώνη αναφέρεται σε παροιμία (*Δωδωναῖον χαλκεῖον...ἐπὶ τῶν πολλὰ λαλούντων καὶ μὴ διαλειπόντων*) σχετική με το εκεί χαλκείο, St.Byz., s.v. Δωδώνη).
7_123. Montagu 2007, p. 16, n. 55. Η σκηνή έχει παρασταθεί σε πλείστα έργα τέχνης σχετικά με την Κυβέλη – Ρέα, βλ. Vermaseren (Vermaseren 1986, pp. 12, cat. nos. 16, 351, 465, 486).
7_124. Κονιδάρης υπό έκδοση β', σημ. 5_74. Σύμφωνα με τον Αίλιο Αριστείδη ο Σαϊτικός ή πέμπτος νομός της Κάτω Αιγύπτου τιμούσε ως πολιούχο θεά την Neith/Αθηνά και τηρούσε την λατρεία των ασπίδων.
7_125. Evans 1930, pp. 314-315.
7_126. Η σκηνή με τους Κουρήτες κρούοντες το χαλκείο έχει παρασταθεί σε πλείστα έργα τέχνης σχετικά με την Κυβέλη – Ρέα, βλ. Vermaseren (Vermaseren 1986, pp. 12, cat. nos. 16, 351, 465, 486). Αξιοσημείωτος είναι κρατήρας του τετάρτου αι. από την Μεγάλη Ελλάδα (Απουλία) απεικονίζων την Μήδεια στην Ελευσίνα να κρούει το χαλκείο. Πρόκειται για έργο του λεγομένου Ζωγράφου του Δαρείου, το οποίο ανήκει στην συλλογή του Princeton University Art Museum, βλ. < http://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/32749>.
7_127. Montagu 2007, pp. 16-17. Πολλά από τα ευρήματα του Ιδαίου Άντρου έχουν πράγματι χαρακτηρισθεί ως ανήκοντα στο Ανατολίζον ύφος, βλ. Δαβάρα (Davaras 1976, p. 149).
8_1. Kuzmina 2007, p. 252.
8_2. Müller 2003, p. 59; Mallory and Mair 2000.
8_3. Ο Διάδρομος Hexi (ή Διάδρομος Gansu) αποτελούσε τμήμα της Βόρειας Οδού του Μεταξιού, συνδέοντας την Βόρεια Κίνα προς το λεκανοπέδιο Tarim και την Κεντρική Ασία. Ο διάδρομος περιελάμβανε μια σειρά από οάσεις κατά μήκος του βόρειου άκρου του οροπεδίου του Θιβέτ. Στο νότο βρίσκεται το οροπέδιο του Θιβέτ και στα βόρεια, η έρημος Gobi και οι βοσκότοποι της Εξωτερικής Μογγολίας.
8_4. Wen 2018, p. 202.
8_5. Fitzgerald-Huber 1995, p. 52, n. 88.
8_6. Mei 2003, p. 13, fig. 5: 34. Βλ. < https://fr.wikipedia.org/wiki/Culture_de_Qijia#/media/File:Bronze_mace_head_with_4_sheep,_Siba_Culture,_1900-1400_BC.JPG>.
8_7. Wen 2018, p. 325, fig. IX.14.
8_8. Βλ. σημ. 8_60.

8_9. Fitzgerald-Huber 1995, p. 53, fig. 10: a, b. Ο καθρέπτης από το Gamatai προσομοιάζει με ανάλογους από τον τάφο της Fu Hao, βλ. Mei (Mei 2003, p. 11, fig. 5).
8_10. Fitzgerald-Huber 1995, pp. 54-58, fig. 11: a-e.
8_11. Πλεκτογενής διακόσμηση εμφανίζεται και στον Ελλαδικό χώρο (Τσανγκλί Θεσσαλίας, σπήλαιο Γιούρων κ.α.) κατά την Νεολιθική περίοδο (Sarri 2015).
8_12. Wen 2018, p. 327, fig. IX.13.
8_13. Το θέμα του ενδεκαπέταλου ρόδακα εμφανίζεται στην σφραγίδα της Μαργιανής αρ. 1695 και της Λέρνης (CMS V 36), καθώς και σε χάνδρα της Gonur. Στενή ομοιότητα αναγνωρίζεται επίσης μεταξύ σφραγίδων της Βακτρίας με θέμα τον σκορπιό και ανάλογων από την Λέρνη. Η σφραγίδα 1632.2 από το Togolok 21, διαθέτουσα ταινιωτή παράσταση, ομοιάζει στενά αν δεν ταυτίζεται με την Μινωική CMS II.1 084. Ομοιότητα θεμάτων αναγνωρίζεται και σε πλήθος άλλων περιπτώσεων από άλλες Ασιατικές θέσεις Gawra I , Giyan VC, Hissar IA, Siyalk III κ.ά.
8_14. Fitzgerald-Huber 1995, pp. 59-60, figs. 12: a, b, 13.
8_15. Βλ. <https://collectingchineseceramics.com/2014/11/29/qijia-culture-boot-shape-vessel/>.
8_16. Sarianidi 2007, p. 171, p. 120, fig. 228; Sarianidi 2010, p. 55.
8_17. Ομοιώματα ποδιών από χαλκό σε μικρό μέγεθος περιλαμβάνονται στα ευρήματα από την Βακτρία, αρ. 872 έως 877, 879 και 1215, αλλά και στην δεύτερη πλευρά της σφραγίδας 1018, βλ. Σαρηγιαννίδη (Sarianidi 1998).
8_18. Aruz, Benzel and Evans 2009, p. 76; Πασχαλίδης 2002, σελ. 100-101, σημ. 23; Πολυχρονάκου – Σγουρίτσα 1988, σελ. 321-323. Αναφέρεται από τον Πασχαλίδη. Κεραμεικά ομοιώματα υποδημάτων παρόμοια των Μυκηναϊκών έχουν ευρεθεί και στο Kanesh χρονολογούνται δε από τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας, βλ. τον κατάλογο της εκθέσεως ‘Beyond Babylon’ (Aruz, Benzel and Evans 2009, p. 76, cat. nr. 38). Σημειώνεται ότι το Kanesh διεξήγαγε εμπόριο και με το Αιγαίο, βλ. Kool (Kool 2012, p. 55). Από τις ακτές της Κασπίας προέρχεται κεραμεικό του δεκάτου / εννάτου αι. π.Χ. σχήματος μπότας με αγκιστροειδές άκρο τηρούμενο στο Museum of Fine Arts Boston (αρ. 1908.8, < https://www.mfa.org/collections/object/boot-shaped-vessel-164833>).
8_19. Πασχαλίδης 2002, σελ. 100.
8_20. Alberti 2012 [2014], pp. 129-130, figs. 6, 7; Evans 1928, fig. 455a, b. Υποδήματα αυτού του τύπου φέρονται από Μινωίτες σε τοιχογραφία του Rekhmire, αποτελούν την υπόδηση του Κούρου του Παλαικάστρου, ενώ ομοίωμα του είδους ανεσκάφη στην Κνωσσό και τις Αρχάνες, ενώ εμφανίζεται σε μορφή ρυτού από την Βούλα Αττικής.
8_21. Francfort 1994.
8_22. Younger 2009, p. 4; Younger 1991, p. 38. Αναφέρεται για παράδειγμα φυλακτό σε σχήμα ποδιού από την Νεσσωνίδα (V 722), από τον Άγιο Κοσμά (ΠΜ εποχή), αλλά και την Βύβλο. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Branigan (Branigan 1970).

8_23. Πασχαλίδης 2002; Murphy 2012, pp. 74-75, fig. 6. Τα τρία Μυκηναϊκά πήλινα ομοιώματα υποδημάτων είναι το προερχόμενο από τάφο της Αλυκής Βούλας (αρ. 8557, Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών), το ρυτό των Φίλων προερχόμενο πιθανώς από το Πικέρμι (αρ. 15879, Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών) και ένα τρίτο αποσπασματικά σωζόμενο, προερχόμενο από την ανασκαφή στο δωμάτιο 13, στις ‘Οικίες του λόφου της Παναγίας’ στις Μυκήνες, της ΥΕ IIIb εποχής. Περίαπτα σε σχήμα ανθρώπινου ποδιού έχουν ανασκαφεί στην Κρήτη, Κύθηρα, Ζυγουριές, Άγιο Κοσμά και Κόρινθο. Τα πήλινα, λίθινα και, σπανιώτερα, χάλκινα μικρογραφικά ομοιώματα άκρων ποδών της Κρήτης και των Κυθήρων χρονολογούνται από την ΠΜ II έως την ΜΜ II εποχή.

8_24. Wen 2018, p. 236, n. 1.

8_25. Youngsook Pak 2015, p. 3, fig. 5. Σημειώνεται ότι σύμφωνα με τον ίδιο ερευνητή στην σημερινή Κορέα, σε θέση η οποία διέθετε εμπορικούς δεσμούς με την Κίνα των Han, έχει ευρεθεί πήλινο αγγείο πανομοιότυπο κέρνου, το οποίο, όμως, χαρακτηρίζεται ως λυχνία! (Youngsook Pak 2015, p. 6, fig. 15). Από τον πολιτιστικό κύκλο Qijia προέρχεται πίθος με τριπλά μικρά αγγεία περιφερειακά διατεταγμένα εν είδει κέρνου, διαθέτων και ανθρωπόμορφο γλυπτό, φυλασσόμενο στο Μουσείο Rietberg, βλ. < https://fr.wikipedia.org/wiki/Culture_de_Qijia#/media/File:Jar_with_human_figure._Qijia_culture.JPG>.

8_26. Thornton and Schurr 2004, p. 85.

8_27. Debaine-Francfort 1988.

8_28. Kuzmina 2007, p. 255; Fitzgerald-Huber 1995, p. 40, fig. 5b, n. 60; Debaine-Francfort 1988, fig. 9: 3, 5; Debaine-Francfort 1989, pl. II: 6; Wang et al. 2018. Μάλιστα τα ορειχάλκινα τεχνουργήματα του κύκλου STP περιείχαν έως 10% κασσίτερο και όχι αρσενικό, βλ. Kuzmina.

8_29. Fitzgerald-Huber 1995, p. 40, n. 60.

8_30. Fitzgerald-Huber 1995, p. 46, fig. 5a. Οι νομάδες αυτοί, ανήκοντες στο σχήμα Seima - Turbino, θεωρούνται από τον Chernykh ικανοί μεταλλουργοί και έφιπποι πολεμιστές, οι οποίοι διέτρεχαν μιάν απίστευτα ευρεία περιοχή από την Φινλανδία ώς την Κίνα (!), (Wen 2018, pp. 249-250, fig. VIII.2). Η Fitzgerald-Huber σημειώνει πάντως ότι ο Chernykh ‘.. *has found no evidence that the Seima - Turbino were involved in mining or metallurgy*’ (ibid., n. 60). Ενστάσεις έχει διατυπώσει επί του θέματος ο Wen (Wen 2018, pp. 258-260).

8_31. Fitzgerald-Huber 1995, pp. 47-48, fig. 9.

8_32. Fitzgerald-Huber 1995, pp. 46-47, n. 74.

8_33. Kuzmina 2007, p. 464. Ο Αγγλικός όρος είναι funnel- ή trumpet-shaped ή cup-ended. Πάντως ανάλογα ενώτια ή περιβραχιόνια είναι γνωστά στην Ευρώπη από παλαιότερα, π.χ. από τις Βρετανικές νήσους αλλά και την Λευκάδα της ΠΕ περιόδου (Dörpfeld and Goessler 1927, Beilage 60: 4).

8_34. Bunker 1993, pp. 27, 30, 31, n. 29; Linduff et al. 2018, p. 83.
8_35. Fitzgerald-Huber 1995, n. 111.
8_36. Ενώτια δακτυλιοειδή με το ένα άκρο μορφής κώνου που στην άλλη πλευρά καταλήγουν σε κεφαλή ζώου (σπανιότερα ανθρώπου), ή προτομή είναι γνωστά από την ταφή 3 του Χρυσού Λόφου (Tillya Tepe), ενώ υπάρχουν και περιβραχιόνια με το ίδιο κωνικό άκρο και με έρωτες ή άλλα γλυπτά από την ίδια ως άνω θέση αλλά και από τα Τάξιλα.
8_37. Fitzgerald-Huber 1995, pp. 49-50, n. 83.
8_38. Marchenko et al. 2017; Linduff 2009, p. 109-110. Πρόσφατες ραδιοχρονολογήσεις τεκμηρίων τα οποία αποδίδονται στο φαινόμενο Seima -Turbino ανεβάζουν την χρονολόγηση πριν το 2000 π.Χ. ενώ η Linduff φαίνεται να αποδέχεται ακόμη πρωιμότερη χρονολόγηση!
8_39. Krzyszkowska 1981, p. 206 (vol. II).
8_40. Αυτά τα εργαλεία / όπλα υπό τον γενικό τίτλο *άτρητοι αξίναι και σμίλαι* εμελετήθηκαν από τον Τσούντα (Τσούντας 1908, σελ. 307-309, εικ. 231-237) εν σχέσει με τα λίθινα σχετικά τεκμήρια Διμηνίου και Σέσκλου, ανευρίσκονται όμως και ορειχάλκινα στην Θερμή IIIb/V Λέσβου κ.α. (Lamb 1936, p. 168, pls. XXV, XLVII).
8_41. Klochko 2001, p. 173, fig. 70:13. Πρόκειται για δίθυρη μήτρα χυτεύσεως πελέκεως αυτού του είδους, ευρεθείσα στην Χερσόνησο της Μαύρης Θάλασσας (Mali Kopani – Tzurupynsk), η οποία αποδίδεται στον πολιτιστικό κεραμεικό κύκλο του Mnogovalikovoy.
8_42. Schmidt 1902, inv. nr. 6769. Πρόκειται για λίθινη μήτρα δύο τμημάτων γιά την χύτευση πελέκεως με στόμιο και με έναν λοβό (celt/socketed axes, Celt-spades, Hohlcelt), διακοσμημένο με ζιγκ-ζαγκ.
8_43. Leshtakov 2018, p. 8. Για παράδειγμα αναφέρεται η θέση Gradeshnitsa (σημερινή Βουλγαρία στα σύνορα με την Ελλάδα, όπου η Ελληνική επιγραφή IGBulg IV 2251) and Spalnaca (σημερινή Ρουμανία).
8_44. Leshtakov 2018, p. 11; Wardle and Wardle 1999. Πρόκειται για μήτρα πελέκεως ευρεθείσα στον Άσσηρο Θεσσαλονίκης, χρονολογηθέντα στην ΥΕΧ.
8_45. Βλ. κωνική σμίλη θησαυρού Καταμάχης Ιωαννίνων με διακόσμηση τριγώνων της ΥΕ ΙΙΙ b/c (Κλείτσας 2013, σελ. 134-136), ενώ υπάρχει και άλλη της ΥΕΧ από τον Άγιο Δημήτριο Κύπρου (Κλείτσας 2013, εικ. 4.30).
8_46. Shtern / фон-Штерн 1914; Tallgren 1926; Gimbutas 1965, pp. 65-67.
8_47. Kuzmina 2007, p. 459.
8_48. Chernykh 1992, p. 230, pl. 23.
8_49. Gimbutas 1965, pp. 65-67, fig. 30.
8_50. Shtern / фон-Штерн 1914; Schmidt 1902, inv. nos. 6055, 7182, 7271, 7227.
8_51. Gimbutas 1965, p. 65; Klochko 2001, p. 210, fig. 66:2.
8_52. Evans 1906, p. 105, fig. 113; Shtern / фон-Штерн 1914.
8_53. Gimbutas 1965, p. 65.
8_54. Gimbutas 1965, p. 65.

8_55. Hiller 1991, pp. 211, 213, n. 32, pl. LVI: c.
8_56. Schmidt 1902, inv. no. 6033.
8_57. Gimbutas 1965, pp. 66-67.
8_58. Klochko 2002, p. 22, fig. 1: 2, 3.
8_59. Evans 1921, p. 54; Evans et al. 1964, pp. 157, 162, 170, 180, fig. 52, pl. 55:4. Πρόκειται συνολικά για 24 ρόπαλα από πορφυρίτη, πράσινο λίθο, σκοτεινόχρωμη – ερυθρωπή λίθο κ.ά.
8_60. Schliemann 1880, p. 337, nos. 224, 225; Zimmermann, T. 2008, p. 345, fig. 6.4, n. 28. Από την προδυναστική Αίγυπτο (Naqada II) προέρχονται επίσης σκήπτρα με κεφαλή διαθέτουσα εξογκώματα (παράβαλε τα τεκμήρια UCL 15406, 15407, 15408), ενώ ο τύπος αυτός της κεφαλής (λαβής) με εξογκώματα απαντάται και στην Ελληνιστική περίοδο, Davoli and Miks (Davoli and Miks 2015, figs. 12, 28, 29, 30, 31, 32, 34).
8_61. Schliemann 1880, nos. 157-159, 227-229. Βλ. επίσης <https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/john-nicholson/catalogue-id-srjo10124/lot-381845c6-86f7-42cc-bf5c-a68e00e5950c >.
8_62. Βλ. <https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/john-nicholson/catalogue-id-srjo10124/lot-381845c6-86f7-42cc-bf5c-a68e00e5950c >.
8_63. Moy 2018, p. 79, fig. 1.
8_64. Wen 2018, p. 199; Schliemann 1880, no. 351.
8_65. Hung 2011, pp. 64-65; Fitzgerald-Huber 1995, figs. 1, 3. Βλ. όμως και την σημ. 3_29. Από την άλλη στην Τροία συναντάμε οξύληκτη τριποδική τεφροδόχο (Schliemann 1880, no. 59), αλλά και τριποδικά οξύληκτα αγγεία εν γένει (Schliemann 1880, nos. 163, 164, 261). Οξύληκτος τρίπους (gui) του κύκλου Dawenkou (4300 - 2400 π.Χ.), από την επαρχία Shandong φυλάσσεται στην Freer / Sackler Gallery (S2012.9.195), ενώ από το Ιράν του 1000 π.Χ. προέρχεται παρόμοιο αγγείο (Freer / Sackler Gallery, S1998.169).
8_66. Για παράδειγμα η σπείρα ή έλικα όπως και η σβάστικα αποτελούν μερικά μόνον από τα διακοσμητικά θέματα που απαντούν από κοινού στην Κίνα του Majiayao, στην Νεολιθική Ελλάδα και αλλού. Ομοίως το θέμα του χορού και των σχετικών αναπαραστάσεων εμφανίζεται σχεδόν παγκόσμιο (Garfinkel 2003; Hung 2011, p. 57). Στην νεολιθική Κίνα (Majiayao) δημοφιλές εμφανίζεται το διακοσμητικό θέμα του βατράχου, στο οποίο συχνά αναγνωρίζονται ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά (Rawson, J. 1996, pp. 37-39)! Παράδειγμα του βατραχόσχημου θέματος αποτελεί αγγείο guan της φάσεως Machang (2350–2050 π.Χ.) φυλασσόμενο στο Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης (αρ. 1992.165.8). Το ίδιο θέμα εμφανίζεται στην Θεσσαλία, παράβαλε τα Ελλαδικά ειδώλια του Αχιλλείου και της Νέας Νικομήδειας (Perlès 2001, pp. 267-268, fig. 12.5). Ομοιότητα έχει σημειωθεί μεταξύ αγγείων της περιόδου Majiayao και Κυκλαδικού της ΠΚ ΙΙΙ-ΜΚ Ι (τηρούμενου στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης υπό αρ. 2004.363.3) καθώς και μεταξύ δίωτου

αγγείου (two ear celadon) από την Κίνα της περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων με Κορινθιακό (ή *Κορινθιουργή*) κρατήρα – στήλη του εβδόμου αι. π.Χ. (Mawilliams 2014).
8_67. Chernykh 1992, p. 216.
8_68. Evans 1881. O Evans έχει περιγράψει σειρά εργαλείων / όπλων της κατηγορίας ή παρόμοια με αποδοθέντα στους έφιππους πολεμιστές της στέπας!
8_69. Η άποψη η συνδέουσα το Αιγαίο με τον πολιτισμό του Ώξου έχει υποστηριχθεί από τους Σαρηγιαννίδη, Gamkrelidze και Ivanov αν και όχι χωρίς ισχυρό αντίλογο (Sarianidi 2007; Kuzmina 2007, p. xv). Βλ. επίσης συνέντευξη του Σαρηγιαννίδη όπου σημειώνει "*οι καινοτομίες και νεωτερισμοί του πολιτισμού μεταφέρθηκαν από τα φύλα τα οποία μετανάστευσαν από την Μικρά Ασία και το Αιγαίο*" (Cosmidis and Lyberis 2004).
8_70. Κονιδάρης υπό έκδοση γ'.
8_71. Bouzek 1985; Jablonka p. 626, n. 55. Έχει υποστηριχθεί ακόμη ότι οι διπλοί πελέκεις, ξίφη και άλλα όπλα της Διαπόντιας περιοχής προσομοιάζουν προς Αιγαιακά! Για παραδείγματα διπλών πελέκεων βλ. επί παραδείγματι Coles and Harding (Coles and Harding 1977, p. 402).
8_72. Kuzmina 2007, p. 334.
9_1. Σύμφωνα με την Lebedeva: *Η κτηνοτροφία κυριάρχησε στις οικονομικές δραστηριότητες της 'Ζώνης της στέπας'. Η γεωργία, εφ' όσον ασκήθηκε από πληθυσμούς αυτής της περιοχής με μόνιμη εγκατάσταση, τότε μπορεί να χαρακτηριστεί μόνον ως στοιχειώδης, χωρίς να παίζει πρωταρχικό ρόλο στην ζωή των ανθρώπων*. Η θέση αυτή αναφέρεται από τον Chernykh (Chernykh 2008, p. 36).
9_2. Nickel 2013, p. 433, nn. 45, 46. Βλ. επίσης σημ. 3_1 και 3_2 του παρόντος.
9_3. Yang and Linduff 2013, p. 76. Δεν έχει επιβεβαιωθεί ότι πρόκειται για άνδρα, αρκετοί μάλιστα υποστηρίζουν το αντίθετο, βλ. Ray (Ray 2010, pp. 115, 117, n. 2).
9_4. Yatsenko 2017, p. 145; Chernykh 2004. Στο Kargaly, μεταλλουργική θέση στα Ν. Ουράλια της Ρωσσίας, υπήρχε νεκροταφείο των αριστοκρατών Wusun, όπως και στην Semirechye (περιφέρεια της Ρωσικής Αυτοκρατορίας η οποία καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του ΝΑ Καζακστάν και του ΒΑ Κιργιστάν, κυριολεκτικά σημαίνουσα τα 'Επτά Ποτάμια της γης') αλλά και στον άνω ρού του ποταμού Ily.
9_5. Yang and Linduff 2013, p. 73; Wu 2013.
9_6. Pan 2015, pp. 96-97, figs. 1, 2.
9_7. Yatsenko 2017. Το διάδημα αποτελείται από χρυσό, τυρκουάζ, κορνήλιο λίθο και κοράλι και φυλάσσεται στο Κεντρικό Κρατικό Μουσείο (Central State Museum, Almaty: KP 3990, αρ. 182).
9_8. Kuzmina 1987. Πάντως επί του θέματος υπάρχουν διστάμενες απόψεις (Bernshtam / Бернштам 1940; Linduff 2014; Chernov / Чернов 2016; Yatsenko 2017, p. 150).
9_9. Stark 2012, p. 131. Στην ταφή του Kargaly ευρέθησαν επίσης χρυσά δακτυλίδια με ανάγλυφες Βακτριανές καμήλες (Yatsenko 2017, fig. 2: 3d), που παραπέμπουν στην Βακτρία με την έντονη Ελληνική παρουσία των τελευταίων αιώνων π.Χ.

Πάντως ορειχάλκινο άγαλμα ανδρός (σαμάνου;) και μάλιστα φυσικού μεγέθους ανεσκάφη στο όρυγμα 2 θυσιαστηρίου του Sanxingdui (τέλος δευτέρας χιλιετίας π.Χ.) φέρεται δε και αυτό επί βάθρου (Bagley 1988, fig. 11; Chen Shen 2002, pp. 47-48).

9_10. Yatsenko 2017, p. 146, fig. 2. Από την Nilka / Nileike / Nileke της περιοχής Ily (Xinjiang, πλησίον της Alma-Ata) προέρχεται δακτυλίδι με ανάγλυφη παράσταση σε ημιπολύτιμο λίθο (ό.π. fig. 2: 3a), το οποίο αναφέρεται ως Κοσσανικό. Επηρεασμένο από την Δύση θεωρείται δακτυλίδι ανασκαφέν σε πλαίσιο των Wusun, συγκεκριμένα από το Xiatai (στις πηγές του ποταμού Ily πλησίον των συνόρων Κίνας – Καζακστάν, αρχαιολογικό πλαίσιο Wusun) το οποίο διαθέτει το παράλληλό του, προερχόμενο από τον τύμβο του Lebedevka (στα νότια Ουράλια, αρχαιολογικό πλαίσιο όψιμο Σαρματικό, ό.π. fig. 2: 3b). Πάντως το Betkaynar διαθέτει κεραμεικά παρόμοια με τα Κοσσανικά, από ερευνητές δε θεωρείται ότι το νεκροταφείο περιέχει τις σωρούς αυτών (Ivanov / Иванов 2012).

9_11. Байпаков, Исмагил, Касенов / Baypakov, Ismagil, Kasenov 1997, p. 21.

9_12. Байпаков, Исмагил, Касенов / Baypakov, Ismagil, Kasenov 1997, p. 23.

9_13. Στην θέση αυτή υπήρχε η αρχαία πρωτεύουσα της περιοχής Kobadian όπου ανεσκάφησαν επίσης οβολοί με το πρόσωπο του Ευκρατίδη και, αργότερα, νομίσματα του Κοσσάνου βασιλέως ΟΟΗΜΟ ΚΑΔΦΙϹΗϹ (Vima Kadfises).

9_14. Η θέση αποδίδεται συνήθως στους πρώτους Κοσσάνους ή στους προγόνους τους Yuezhi / Tocharians. Ανασκάφηκε από την Pugachenkova από το 1959 έως το 1963. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι εσωτερικοί τοίχοι των δημόσιων οικοδομημάτων ήταν διακοσμημένοι με γλυπτά από πηλό και πίνακες που χρονολογούνται στα μέσα του 1ου αι. π.Χ., διαθέτει δε έντονη Ελληνική (Ελληνιστική) συσχέτιση.

9_15. Encyclopaedia Iranica, s.v. Dilberjin. Κατά την τελική φάση της ελληνικής ηγεμονίας (περίπου 150 π.Χ.) η πόλη πιθανώς κατέστη γνωστή ως *Ευκρατίδεια* (Strab.11.11.2, Ptol.6.11.8). Είναι γνωστή και για τοιχογραφία της των Διοσκούρων της Ρωμαϊκής περιόδου.

9_16. Байпаков, Исмагил, Касенов / Baypakov, Ismagil, Kasenov 1997, p. 24. Για παράδειγμα κεφαλή Βακτριανού ηγεμόνα έχει ανασκαφεί στο Takht-i Sangin, όπου το Ιερό του Ώξου, βλ. και σημ. 8_31.

9_17. Байпаков, Исмагил, Касенов / Baypakov, Ismagil, Kasenov 1997, p. 24. Οι τάφοι φαίνεται να αποδίδονται στους Σάκες, όμως αυτό δεν είναι δεδομένο.

9_18. Ivanov / Иванов 2012; Voevodsky and Gryaznov 1938, fig. 12.

9_19. Ivanov / Иванов 2012; Максимова / Maksimova 1980, fig. 2: 23, 24.

9_20. Ivanov / Иванов 2012.

9_21. Воеводский, Грязнов / Voevodsky and Gryaznov 1938, p. 169, fig. 34.

9_22. Максимова / Maksimova 1980, p. 122, fig. 2: 5, 26.

9_23. Stark 2012, p. 112, n. 31; Clarysse and Thompson 2007, pp. 275-276.

9_24. Kuzmina / Кузьмина 1987, pp. 164, 166, n. 48; Meyer 2013, p. 126. Μαινάδες απεικονίζονται σε ελάσματα διακοσμητικά του ενδύματος της ταφής της ιέρειας της Δήμητρας, στην κρύπτη 2 της Σκυθικής νεκροπόλεως γυναικών στην Great Bliznitsa, πλησίον της Φαναγορίας, επί της Χερσονήσου Taman, δηλαδή του Κιμμερίου Βοσπόρου ή της Ηώνης (Talbert 2000, p. 1244; Apollod. 2.7.8). Επίσης απεικονίσεις Μαινάδων απαντώνται στην ταφή της κρύπτης 1 της ίδιας νεκροπόλεως αλλά και στους τύμβους Deeva, Ryzhanovkn, Gaymanova, Denisova, Kul-Ob (πλησίον του Παντικαπαίου) κ.ά. Στην Great Bliznitsa έχουν επίσης ευρεθεί απεικονίσεις Νηρηίδων (αρ. κατ. 9, BI.4, 12), βλ. Meyer.

9_25. Bernshtam / Бернштам 1940, p. 27. Ο ερευνητής απέδωσε τα φτερωτά άλογα πιθανόν σε επιρροή των Αχαιμενιδών, όμως παρατήρησε την μη Ιρανική απόδοσή τους. Αντιθέτως τα συσχέτισε μορφολογικά με τα απεικονιζόμενα στα Ελληνο – Βακτριανά επιτοίχια υφάσματα από τους τύμβους των Xiongnu στο Noin Ula.

9_26. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 161. Η Kuzmina θεωρεί αυτήν την ιδιότητα των υδρόβιων πτηνών απομεινάρι παλαιών Ινδοευρωπαϊκών αντιλήψεων.

9_27. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 161. Παράβαλε τον μύθο για την γέννηση του Απόλλωνος από την Λητώ, όπου κύκνοι πέταξαν επτά φορές πάνω από το νησί την ώρα που γεννιόταν ο θεός. Σχετική είναι η μεταμόρφωση του Διός σε κύκνο, ενώ και η θεία Πηνελόπη σχετίζεται ονοματικά με την πάπια (LSJ, s.v. πηνέλοψ: Aeol. and Dor. πᾱν-έλοψ, οπος, ὁ, a parti-coloured duck, Alc. 84, Ibyc.8, Ar.Av.298, 1302, Ion Trag.68, Arist.HA593b23).

9_28. Σύμφωνα με τον γραμματικό Dong Zhongshu (179-104 π.Χ.), υπηρετούντα τον αυτοκράτορα Wudi των Han (141-87 π.Χ.) οι πελαργοί εθεωρούντο ότι κατείχαν το μυστικό της αιώνιας ζωής, βλ. Wallace (Wallace 2011, p. 76, n. 13). Σε ταφικό, πιθανώς, πλαίσιο ανήκει και χρυσή φιάλη φέρουσα παράσταση με υδρόβια πτηνά, η οποία σχετίζεται ασαφώς με τον Ελληνο - Σκυθικό κόσμο της Μαύρης Θάλασσας (Shcheglov and Katz 1991, pp. 103-104, fig. 6).

9_29. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 162, n. 34. Ενδιαφέρον παρουσιάζει σχετικά ο ορειχάλκινος *Ιπτάμενος Ίππος του Gansu*, της δυναστείας των ανατολικών Han (25 - 220 μ.Χ.), ευρισκόμενος στο Gansu Provincial Museum, βλ. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gansu_Museum_2007_257.jpg>.

9_30. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 166.

9_31. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 166. Βλ. ελάσματα από τον τύμβο Kul-Ob πλησίον του Παντικαπαίου, ενώ το ίδιο συμβαίνει στις παραστάσεις της πρώτης κρύπτης της Great Bliznitsa.

9_32. He 2011. Στην Κινεζική τέχνη απεικονίσεις χαρακτήρων με φτερά υπάρχουν και πρίν την περίοδο Han, όμως κατά την τελευταία το θέμα κατέστη δημοφιλές και φαίνεται να απέκτησε συμβολικό περιεχόμενο σχετικό με την αθανασία. Αναφορικά με την προέλευση της σχετικής ιδέας οι μέν υποστηρίζουν την εισαγωγή της από την Δύση μέσω Ώξου κατά τον πέμπτο αι. π.Χ., οι δε την αυτόχθονα σύλληψή της.

9_33. He 2011, p. 172, fig. 15; Hung 1984, p. 55. Ο κύλινδρος αποτελούσε διακοσμητικό άρματος, ο δε τάφος ανήκε σε πρίγκηπα του κρατιδίου Zhongshan ιδρυθέντος από νομάδες της στέπας.
9_34. Γενικώτερα η ιδέα του *αθανάτου* συχνά συσχετίζεται με μακρυνούς τόπους, οι δε αθάνατοι παριστάνονται να διαθέτουν *βαθουλωτά μάτια, μεγάλη μύτη και αυτιά*, διαφοροποιούμενοι σαφώς από τον Κινεζικό ανθρωπολογικό τύπο των Κεντρικών Πεδιάδων, βλ. εύρημα από το Luoyang – Henan (Li Sisi 2012). Ανάλογα περιγράφεται αθάνατος από τον μύστη Lu Ao στο *Huainanzi*, αρχαίο κινεζικό κείμενο - συλλογή δοκιμίων που προέκυψαν από μια σειρά από ακαδημαϊκές συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο ανάκτορο του Liu An (Huainan), κατά τον δεύτερο αι. π.Χ. (Kohn 1992, p. 90).
9_35. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 166.
9_36. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 173, n. 98.
9_37. Polosmak 2014. Πρόκειται για τύμβο του πολιτιστικού σχήματος Pazyryk ανασκαφέντα στο οροπέδιο Urok του Altai. Υπενθυμίζονται οι υπάρχουσες Ελληνικές επιρροές στους νομάδες του Pazyryk, οι οποίες - σύμφωνα με την Kawami - συνήθως επισκιάζονται από την εξωτική φύση των έργων τέχνης. Η ίδια έχει υποστηρίξει την κατασκευή των σχετικών έργων τέχνης από τοπικούς καλλιτέχνες οι οποίοι όμως βασίζονταν στο Ελληνικό εικονιστικό θεματολόγιο. Άλλοι, όπως ο Gaebel, υποστηρίζουν όμως ότι τουλάχιστον τα έργα χρυσοτεχνίας του Pazyryk υπήρξαν Ελληνικά επιτεύγματα, βλ. Christopoulos (Christopoulos 2015, p. 4).
9_38. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 164; Мирошина / Miroshina 1980, pp. 44-45. Χαρακτηριστικός είναι ο κάλαθος του τετάρτου αι. π.Χ. ο οποίος ευρέθη στην πρώτη λίθινη κρύπτη του τύμβου Great Bliznitsa στην Χερσόνησο της Ηώνης (Taman) και παριστά σκηνή από την μάχη μεταξύ Αριμασπών και Γρυφών, βλ. <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+Archaeological+Artifacts/990736/?lng=>.
9_39. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 160. Παράβαλε την Qing Lin, οφιοειδή γυναίκα, ιέρεια της ουράνιας επαύλεως του Όφεως.
9_40. Ogden 2013, pp. 327-328. Ο Γλύκων υπήρξε αρχαίος ερπετοειδής θεός με μεγάλη διάδοση στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατά τον δεύτερο αι., αναφέρεται δε και από τον Οράτιο στην επιστολή του προς τον Μαικήνα. Η λατρεία του πιθανότατα προήλθε από την Μακεδονία, όπου παρόμοια λατρεία όφεων υπήρχε από παλαιά, μάλιστα αυτή άνθισε στην Μαύρη Θάλασσα και την Χερσόνησο του Αίμου.
9_41. Ο Ηρόδοτος, Hdt. 4.9.1, γράφει για μειξογενή Παρθένο – Έχιδνα ώστε να πιθανολογήσουμε ότι αναφέρεται στην Παρθένο, κύρια θεότητα του Βοσπόρου, διαθέτουσα και ερπετοειδή χαρακτηριστικά:
ὥς δ᾽ ἐγερθῆναι τὸν Ἡρακλέα, δίζησθαι, πάντα δὲ τῆς χώρης ἐπεξελθόντα τέλος ἀπικέσθαι ἐς τὴν Ὑλαίην καλεομένην γῆν: ἐνθαῦτα δὲ αὐτὸν εὑρεῖν ἐν ἄντρῳ

μιξοπάρθενον τινά, ἔχιδναν διφυέα, τῆς τὰ μὲν ἄνω ἀπὸ τῶν γλουτῶν εἶναι γυναικός, τὰ δὲ ἔνερθε ὄφιος.
9_42. Шелов / Shelov 1950.
9_43. Bernshtam / Бернштам 1940, pp. 25, 27.
9_44. Bernshtam / Бернштам 1940, p. 26, nn. [6] [1].
9_45. Cumont 1928.
9_46. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 159, n. 8.
9_47. Με το συμπέρασμα ότι ο τάφος ανήκει σε σαμάνο συμφωνεί και ο Bernstham (Bernshtam / Бернштам 1940.
9_48. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 171.
9_49. Kuzmina / Кузьмина 1987, p. 168, 169, 178, nn. 68, 83; Koshelenko, 1966, p. 38. Σύμφωνα μάλιστα με την Sara Peterson: *η παρουσία του Διονύσου μέσα στο ινδικό πολιτιστικό περιβάλλον δεν θα πρέπει να θεωρείται απλώς ως αποτέλεσμα συνήθους συνγκρητισμού, αλλά ως μία εξελισσόμενη σχέση που είχε ως αποτέλεσμα έναν βαθμό πολιτιστικής αφομοιώσεως, εντάσσοντας {φέρνοντας} πτυχές αυτής της πολύπλοκης θεότητας στο υπο-πάνθεον της βουδιστικής θρησκείας* .. (Peterson 2011-2012, p. 1).
9_50. Πράγματι ο Ευριπίδης στις Βάκχες αναφέρεται στην περιπλάνηση του Διονύσου η οποία περιέλαβε την Λυδία, Φρυγία, Περσία, τα τείχη της Βακτρίας, την Μηδεία, την Αραβία κ.α. (Eur. *Ba*. 1 .1-16). Ο Αρριανός (Arr. *An*. 5.1.6-5.2.1) και ο Κόιντος Κούρτιος Ρούφος (Quintus Curtius Rufus, πρώτος / δεύτερος αι.), στην *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου* (*Historiae Alexandri Magni*) συμφωνούν ότι στα σύνορα της Βακτρίας και της Ινδίας, πλησίον της Νύσας και το Μηρόν Όρος, ο Αλέξανδρος είδε άγαλμα του Διονύσου. Αυτές οι αναφορές ενισχύουν την άποψη ότι στοιχεία της Διονυσιακής λατρείας είχαν διεισδύσει στην Βακτρία από παλαιά.
9_51. Σύμφωνα με τον Sima Qian οι Xiongnu είχαν 'πρόσωπο ανθρώπου και καρδιά άγριου θηρίου'!
9_52. Brosseder 2011, p. 393, fig. 44:3. Θέματα σχετικά με τον δράκο υπήρξαν δημοφιλή στην εικονογραφία των Xiongnu, η οποία περιελάμβανε και καθαρώς Ελληνικά στοιχεία όπως τον σάτυρο (Minyaev 2009, p. 58, fig. 17). Οι ίδιοι χρησιμοποίησαν Ελληνικά τεχνουργήματα ή μέρη αυτών τροποποιώντας την χρήση τους, για παράδειγμα βλ. επαναχρησιμοποιημένο φύλλο χρυσού προερχόμενο από Ελληνικό κιβώτιο (Brosseder 2011, n. 94), φάλαρο ίππου προερχόμενο από μετάλλιο Ελληνικού αγγείου (σημ. 2_56) κ.ά.
9_53. Brosseder 2011, p. 350, fig. 1.
9_54. Tolmachoff 2010, p. 55; Voskresensky and Tikhono 1936, p. 6; Schaefer 1943; Pfrommer 1993, p. 60, n. 715; Trever 1932, pp. 21-22. Η πρώτη αναγνωρίζει ωρισμένα από τα υφαντά στο Noin Ula ως Ελληνικά του δευτέρου / πρώτου αι. π.Χ., οι δεύτεροι χαρακτηρίζουν ως Ελληνικά μερικά από τα θέματα, ο Schaeffer και ο Pfrommer αναφέρονται σε Ελληνιστικά έργα, ο Treister σε Βακτριανά – Ελληνιστικά και ο Francfort σε Βακτριανά (Francfort 2014, p. 49).
9_55. Pfrommer 1993, p. 61, nn. 724, 725, 726.
9_56. Pfrommer 1993, p. 61, fig. 45: E, nn. 724, 725, 726; Polosmak 2011.

9_57. Loeschner 2008; Pfrommer 1993, p. 25, nn. 248, 249, 250; Trever 1932, p. 38, pl. 19: 1. Το θέμα των ψαριών απαντάται επίσης στο Tillya Tepe, για παράδειγμα σε δίδυμη χρυσή πόρπη όπου έρωτες ιππεύουν δελφίνια ή γατόψαρα, από τον τάφο 3 (Baumer 2012, p. 290), ενώ είναι οικείο και στην Ελληνο - Βακτριανή τέχνη.
9_58. Polosmak 2011, fig. 17.
9_59. Παράβαλε σχετικές αναφορές στον Όμηρο, Hom. *Il*. 13. 24, 29 και τον Ευριπίδη, Eur. *Andr*. 1010-1012. Βλ. επίσης τον Ποσειδώνα ιππεύοντα ιππόκαμπο σε Αττικό μελανόμορφο αγγείο της ομάδας Κροκοτού ή Λεάγρου, φυλασσόμενο στο Βρεττανικό Μουσείο (cat. no. London B428, Beazley Archive No. 302378), και το ίδιο θέμα σε νομίσματα των Συρακουσών και του Τάραντος (Katsonopoulou 2017, p. 19). Το θέμα απαντά και σε ψηφιδωτό του ιερού του Ασκληπιού στον Λεβήνα (Γόρτυνα Κρήτης), βλ. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Leben_Asklepios-Heiligtum_15.jpg>.
9_60. Polosmak 2011.
9_61. Polosmak 2011, fig. 15; Κονιδάρης υπό έκδοση α', σημ. 9_166 έως 9_168. Τέτοιο κάθισμα απεικονίζεται στο περιώνυμο δακτυλίδι της Τίρυνθος (CMS I 179), υπολείμματά του δε έχουν ανασκαφεί στα Τάξιλα, αλλά και στην Β. Ευρώπη.
9_62. Polosmak 2011, fig. 12; Bopearachi 2003.
9_63. Polosmak 2011, fig. 14. Παρόμοιοι κάνθαροι έχουν ευρεθεί στα Τάξιλα και την Γανδαρίτιδα.
9_64. Bunker 1993, pp. 36, 45, nn. 83-85. Παρόμοιας τεχνικής χρυσή αλυσίδα αναφέρεται ότι έχει ευρεθεί στο Jincun (Henan, περιόδου των Αντιμαχομένων Κρατιδίων), σήμερα δε φυλάσσεται στο Freer Gallery of Art, βλ. <https://www.freersackler.si.edu/object/RLS1997.48.4374/>. Στην ίδια κατηγορία ανήκει αλυσίδα ανήκουσα στην Συλλογή Singer, ενώ η τεχνική υιοθετήθηκε και σε ενώτιο του τύμβου Issyk, βλ. σημ. 9_99. Αναφορικά με την μετάδοση της τεχνολογίας της κοκκιδώσεως στην Κίνα αναφέρεται και η άποψη σύμφωνα με την οποία αυτή πραγματοποιήθηκε από την Ελληνίζουσα Μαύρη Θάλασσα, Brittanica, s.v. granulation / jewelry Chinese.
9_65. Bunker 1993, p. 45, n. 83. Η τεχνική της κοκκιδώσεως ήταν γνωστή στην Ur, Τροία ΙΙ όπως και στην Μινωική Κρήτη, βλ. Mc Callum (Rasmussen Mc Callum 2015, p. 445), είχε δε διαδοθεί και στην Ινδική κατά τους τελευταίους προ-χριστιανικούς αιώνες.
9_66. Tong 2008, pp. 70-73, fig. 4.5.2-5. Στο κοιμητήριο υπάρχουν τεκμήρια μη διακρινόμενα από τα Κινεζικά, όμως η παρουσία σφραγίδας η οποία βεβαιώνει ότι ιδιοκτήτης τουλάχιστον του τάφου Μ3 υπήρξε Xiongnu (ο οποίος ευρίσκετο στην υπηρεσία των Han) οδήγησε στην αναγνώρισή του ως μη Κινεζικού ή αντιστοιχούντος σε μεικτό πληθυσμό (Psarras 2015, p. 15; Hsu 2010, p. 51).
9_67. Tong 2008, p. 73, n. 228.
9_68. Tong 2010, p. 181.

9_69. Gruber, Il'yasov and Kaniuth 2012.
9_70. Αριστοδήμου 2003. Πρόκειται για προεξέχουσα διακοσμητική κυματοειδή γραμμή στέφουσα τον θριγκό. Το κυμάτιο προορίζεται να χωρίσει ή να τονίσει δύο επιφάνειες. Στην αρχιτεκτονική της Αρχαιότητας ανάλογα με τη διατομή και τη διακόσμησή τους τα κυμάτια διακρίνονται σε δωρικά, ιωνικά και λέσβια. Το ίδιο διακοσμητικό στοιχείο απαντά στο περίγραμμα χρυσής πόρπης με παράσταση Κινέζου ιππέα καταβάλλοντα άρκτο, από το Tajikistan (Boardman 2015, p. 231, n. 251, pl. XXIX).
9_71. Αριστοδήμου 2003; Brittanica, s.v. Egg and dart. Πρόκειται για όρο της αρχιτεκτονικής, σημαίνοντα διακοσμητικό σχήμα αναγλύφου, το οποίο αποτελείται από μιά σειρά ημιωοειδών προεξοχών που εναλλάσσονται με αιχμηρές στήλες (βέλη), αποδίδεται δε στην αγγλική ως egg-and-dart ή anchor dart. Ο αστράγαλος εμφανίζεται συνήθως ανάγλυφος και η θέση του είναι κάτω από το ιωνικό και το λέσβιο κυμάτιο.
9_72. Gruber, Il'yasov and Kaniuth 2012, p. 360. Πρόκειται για τον ιππέα I3 σύμφωνα με την αρίθμηση των συγγραφέων.
9_73. Gruber, Il'yasov and Kaniuth 2012, pp. 360, 370. Το κράνος υπήρξε δημοφιλές μεταξύ των Μακεδόνων, φέρεται δε από τον ιππέα I6 σύμφωνα με την αρίθμηση των συγγραφέων.
9_74. Ο τύμβος 6 εμφανίζει έντονη Ελληνιστική συσχέτιση, βλ. ανωτέρω.
9_75. Τα ελεφαντοστέινα πλακίδια του Orlat θεωρούνται διακοσμητικά ζώνης, ανεσκάφησαν από νεκροταφείο πλησίον της Σαμαρκάνδης (βλ. σημ. 9_84) απεικονίζουν δε – πλήν ενός – σκηνές μάχης. Χρονολογούνται περί τον πρώτο αι. μ.Χ. και έχουν συσχετισθεί με τους Xiongnu, Σαρμάτες, Κοσσάνους, Τοχάριους, Πάρθους ή Yuezhi.
9_76. Gruber, Il'yasov and Kaniuth 2012, pp. 362-363. Όπως αναφέρεται από τον Baumer (Baumer 2012, p. 334, n. 131) ο Bernard έχει υποστηρίξει ότι το ιερό του Ώξου ήταν αφιερωμένο στον Δία, οι δε Διόσκουροι ήσαν απλώς ακόλουθοί του (Bernard 1990, p. 55). Όμως σύμφωνα με τις νεώτερες απόψεις το ιερό αποδίδεται στον Ώξο - Σειληνό – Μαρσύα, ενσωματώνοντας το ζεύγος των δυικών στοιχείων του ύδατος και της πυράς, και – ταυτόχρονα – συγχωνεύοντας την Ελληνική με την τοπική Ανατολική θρησκευτική παράδοση (Litvinskii and Pichikian 1994, pp. 57-58).
9_77. Olbrycht 2015, p. 351.
9_78. Boardman 2008.
9_79. Ενδεχομένως πρόκειται για την σύζυγο του Αρτεμιδώρου, υιού του Σκύθη Μαύη, βασιλέα στα Τάξιλα (80-60 π.Χ.).
9_80. Francfort 2012, p. 98. Το στέμμα, συσχετιζόμενο με τον κόσμο της στέπας, αναπαράγει τον συνδυασμό των τριών συμβολικών στοιχείων: δράκοντος – δένδρου της ζωής – πτηνού. Το μεγάλο πτηνό δεν λείπει και από το στέμμα ιερειών της Ευρασιατικής στέπας.
9_81. Francfort 2012, p. 96, fig. 15.
9_82. Francfort 2012, p. 97, figs. 16, 17, nn. 52-54.

9_83. Η ζωγραφική τοπίου στην σύγχρονη εποχή θεωρείται ότι οφείλει την γέννησή της στην Αναγέννηση και ιδιαίτερα στον Ντα Βίντσι, του οποίου όμως οι πρώτοι απεικονισθέντες βράχοι, δένδρα και ζώα μοιάζουν να έχουν βγεί από πρωιμότερα Κινεζικά έργα! Η πρώιμη απεικόνιση τοπίων στην Κίνα εμφανίζεται σε ορειχάλκινα θυμιατήρια της περιόδου των Han, σε υφαντά και σε άλλα τεχνουργήματα (κεραμεικά, καθρέπτες, ταφικές τοιχογραφίες), υιοθετεί δε ως βασικά στοιχεία της τον ουρανό, το πτηνό και το όρος, όλα έμφορτα συμβολισμών. Η γέννησή της από τον Rostovtseff έχει αποδοθεί εν μέρει σε Ελληνιστική επιρροή, άποψη που ενστερνίζεται και ο Cumont. Άλλοι ερευνητές αποδίδουν την γέννηση αυτής της ζωγραφικής σε επιρροή από το εξωτερικό, η οποία εμφανίσθηκε με το θέμα του κυνηγίου και των ορέων, όμως αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη Κινεζική προσέγγιση του θέματος και την διαμόρφωση ιδιαίτερου ύφους. Για την Μινωική ζωγραφική τοπίου βλ. Chapin (Chapin 2004).

9_84. Francfort 2012, p. 98, fig. 18; Debaine-Francfort 1989, p. 205, nn. 78-79.

9_85. Debaine-Francfort 1989, p. 205. Από το Zaghunluk προέρχονται μερικά από τα αρχαιότερα δείγματα υφασμάτων στην Κίνα (περί το 1000 π.Χ.), διαθέτοντα ποικιλία χρωμάτων και σχεδίων όπως γεωμετρικά, το θέμα των αντικρυστών τριγώνων ή κλεψύδρας κ.ά., βλ. Krahl (Krahl 1998, figs. 6-10).

9_86. Rubinson 2008, p. 59; Müller 2003, p. 45, fig. 16. Οθόνη (chin-strap) δεν έφερε μόνον η σωρός της ταφής 1.

9_87. Müller 2003, p. 51; Richter 1936, pp. 168-171; Garland 2001, p. 23. Νεκρική οθόνη απεικονίζεται στο κατώτερο διάζωμα του *Νεκρικού Κρατήρα*, έργου του ζωγράφου της Νέκυιας, τηρούμενον στο Μητροπολιτικό Μουσείο τέχνης της Νέας Υόρκης (αρ. 08.258.21).

9_88. Müller 2003, pp. 27, 31, fig. 1. Πρόκειται για τον τάφο M107 στο Datong (περί το 400 μ.Χ.). Παράλληλο του ευρήματος αποτελεί τεκμήριο του Μουσείου Rietberg άνευ αρχαιολογικού πλαισίου ευρέσεως, το οποίο διαθέτει Ελληνική συσχέτιση (διαθέτον ανάγλυφη διακόσμηση με ελικοειδές αγιόκλιμα, λέοντες και χίμαιρες). Οθόνες χρονολογούμενες τον πέμπτο αι. μ.Χ. - και άλλα Ελληνικής συσχετίσεως τεκμήρια - έχουν ανασκαφεί και από το κοιμητήριο Yihe-Nur (Yongzhi, Guodong and Yan 2016, figs. 20, 29, 30).

9_89. Müller 2003, p. 27, fig. 1.

9_90. Müller 2003, pp. 45-46. Η θέση Zaghunluk έχει δώσει ευρήματα συγγενή προς αυτά του Chawuhugou, σε κεραμεικά τεκμήρια του οποίου η Debaine-Francfort έχει αναγνωρίσει Ελληνική επιρροή (Debaine-Francfort 1989, p. 185, fig. 3:3, 4, 6, n. 7). Υπενθυμίζεται επίσης η απεικόνιση τοπίου σε υφαντά του Zaghunluk περί της οποίας βλ. προηγουμένως καθώς και την σημ. 9_83.

9_91. Müller 2003, pp. 53-54, 61. Οθόνες παραπλήσιες αλλά όχι ταυτιζόμενες με τις ανωτέρω ευρέθησαν και στην σωρό του πρίγκηπα Marquis Yi του κρατιδίου Zeng (Hubei) ταφέντος περί το 400 π.Χ.

9_92. Yang and Zhang 2010, p. 10.
9_93. Symonenko 2017. Το κράνος τύπου Kurban αποδίδεται στην Κίνα των Chou ή, από άλλους, στην Μέση Ανατολή, Encyclopaedia Iranica, s.v. HELMET i. In Pre-Islamic Iran (http://www.iranicaonline.org/articles/helmet-i). 9_94. Moore 2010. Στον τύμβο Solokha του τετάρτου αι. π.Χ., πλησίον της Νικοπόλεως, ευρέθη χρυσή κτένα όπου απεικονίζεται έφιππος Σκύθης φέρων Ελληνικό κράνος (Hermitage Museum).
9_95. Акишев / Akishev 1978, inv. nr. 45. Το κόσμημα ανήκει στην Συλλογή του Πέτρου του Μεγάλου και φυλάσσεται στο Hermitage Museum.
9_96. Ray 2010, p. 92, n. 2; Jacobson 1995, p. 122.
9_97. Jacobson 1995, pp. 121-122, n. 77; Hoffmann and Davidson 1965, no. 60. Σημειώνεται ότι η Esther Jacobson-Tepfer διδάσκει μαθήματα σχετικά με την Σκυθική Τέχνη, την Β. Ασιατική Τέχνη της Βραχογραφίας και την Ιουδαϊκή Τέχνη.
9_98. Piotrovsky, Galanina and Grach 1986, p. 92.
9_99. Акишев / Akishev 1978, inv. nr. 46; Bunker 1993, p. 45, n. 87. Η τεχνική του διπλού βρόχου, αποδιδόμενη με τον όρο loop-in-loop, εμφανίσθηκε ήδη από τα τέλη της τρίτης χιλιετίας π.Χ. στην Ur, την Αίγυπτο της VI δυναστείας και την Τροία, ενώ εξαίρετα παραδείγματά της απαντούν στον Θησαυρό της Αίγινας και κοσμούν τον τάφο του *Γρύπα Πολεμιστή* της Πύλου, βλ. Mc Callum (Rasmussen Mc Callum 2015, p. 447). Η τεχνική κατέστη ιδιαίτερα δημοφιλής κατά την πρώιμη Ελληνιστική περίοδο, οπότε και υιοθετήθηκε σε μεγάλη κλίμακα από τους Έλληνες κοσμηματοποιούς.
9_100. Акишев / Akishev 1978, inv. nr. 47; Ray 2010, p. 116.
9_101. Yang and Zhang 2010, p. 12, fig. 4: 59, 61). Τεχνουργήματα με παράσταση ανθρώπων έχουν ευρεθεί σε τάφους από την Ferghana της περιόδου από τον πέμπτο ως τον τρίτο αι. π.Χ., αποδιδόμενες στους Σάκες (ό.π. fig. 4: 59, 61), αυτές δε οφείλονται σε Ελληνική επιρροή.
9_102. Κονιδάρης 2016, σελ. 71, εικ. 5: c.
9_103. Bunker, Watt and Sun 2002, pp. 202-203.
9_104. Stark 2012, p. 128.
9_105. Ο αργυρός αμφορέας από τον τύμβο του Chertomlyk έχει ύψος 70 εκ. και περιλαμβάνει τρία διαζώματα με παραστάσεις οι οποίες απηχούν Ινδο-Ιρανικές κοσμολογικές θεωρήσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζει προτομή ίππου στο σώμα του αγγείου, το οποίο εκλαμβάνεται ως προσωποποίηση του θεού Θαγιμασάδα – Ποσειδώνα, (βλ. <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+Archaeological+Artifacts/879716/?lng=en>). Ο αμφορέας έχει συσχετισθεί με Αττική λήκυθο (Louvre CA 2190, LIMC II: Athena nr. 499), οι λεοντοκεφαλές του με απεικονίσεις τετραδράχμου της Σάμου, οι ίπποι του διαζώματος με την εικονογράφηση νομισμάτων από τις Συρακούσες και την Λάρισα, η αρχιτεκτονική διακόσμηση παραβάλλεται με αυτήν του ιερού της Αθηνάς Αλέας στην Τεγέα, ενώ ομοιότητες έχουν εντοπισθεί και με τα τεκμήρια του τύμβου Pavlovski, βλ. Wieland (Wieland 2013, pp. 134-143).

9_106. Jacobson 1995, pp. 72-74. Το χρυσό κόσμημα θεωρείται ότι παραγγέλθηκε από Σκύθη φύλαρχο σε ντόπιους τεχνίτες, ή σε Ελληνικό εργαστήριο, πιθανώς στο Παντικάπαιο (Μαύρη Θάλασσα). Πάντως το ύφος του είναι σαφώς ελληνικό, ενώ οι παραστάσεις αντανακλούν Σκυθικά ενδιαφέροντα (βλ. <https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Pectoral_from_Tovsta_Mohyla#/media/File:Pektoral111.JPG>).
9_107. Ενδιαφέρουσα είναι η σχετική μελέτη του Yatsenko (Yatsenko 2012).
9_108. Peterson 2018a, pp. 12-13, nn. 39-40. Η Peterson θεωρεί ότι το πρόσωπο που απεικονίζεται στα μετάλλια της ζώνης φέρει ένδυση παρόμοια με της Αρτέμιδος, αλλά δεν πρόκειται για την θεά την ίδια (Peterson 2018a, pp. 12-13, nn. 39-40). Σε άλλη περίπτωση η ερευνήτρια ταυτίζει το απεικονιζόμενο πρόσωπο με την θεά Nana, στην οποία αναγνωρίζει επιρροές από τον Διόνυσο και την Αρτέμιδα (Peterson 2018b, p. 8, nn. 57, 58).
9_109. Francfort 1996, p. 157.
9_110. Dvornichenko 1995, p. 122, fig. 23; Trofimova 2007, pp. 23-24, cat. no. 30; Hasanov 2018.
9_111. Jacobson 1995, pp. 43, 183.
9_112. Κονιδάρης 2016, σελ. 148, σημ. 408. Πρόκειται για τα γνωστά τηγανόσχημα σκεύη των Κυκλάδων τα οποία κατά τον Τσούντα είχαν την χρήση καθρέπτη. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην Κίνα το ιδεόγραμμα για τον καθρέπτη παριστά αφαιρετικά άνθρωπο να σκύβει πάνω από σκεύος γεμάτο με νερό (Wang 1994, p. 511).
9_113. Davaras 2003, pp. 177-182, nn. 1192, 1194, 1195, 1196. Σε Αττικό ερυθρόμορφο αλάβαστρο υπάρχει απεικόνιση καθήμενης γυναίκας η οποία κοιτάζει το είδωλό της σε καθρέπτη, 500 π.Χ. (Μουσείο Πειραιώς, αρ. 6255).
9_114. Davaras 2003, p. 181, nn. 1195, 1196; Moyer 2012, pp. 283-284; Squire 2016. Σχετική είναι και η γνωστή Πλατωνική αλληγορία του σπηλαίου.
9_115. Barber 2014, p. 34, fig. 4.7.
9_116. Chouinard 2015; Griffith 2005, p. 334. Για το συμβολικό φορτίο του κυανού στο προϊστρικό Αιγαίο και την Αίγυπτο βλ. επίσης Κονιδάρη (Κονιδάρης υπό έκδοση β', § 7.2).
9_117. Bellezza 2018; Francfort 1998, p. 46. Βλ. επίσης σημ. 9_85.
9_118. Francfort 1998, p. 53, fig. 24.
9_119. Xie Jin 2005. Το 1996 στο Zagunluk (Qiemo της Xinjiang) ανεσκάφησαν δύο ξύλινες άρπες του 5ου αι. π.Χ., το δε 2003 στο Shanshan (ομοίως της Xinjiang) εντοπίσθηκαν άλλες 3 που χρονολογήθηκαν στο 1000 π.Χ. περίπου (;).
9_120. Lawergren 1990; 2010, p. 123; Симоненко / Simonenko 1999, fig. 2. Εκτός από το τεκμήριο από το Pazyryk στα όρη Altai, χρονολογηθέν περί το 350 π.Χ., άλλη μία άρπα ευρέθη σε τάφο του πλησίον ευρισκομένου Bashadar.
9_121. Симоненко / Simonenko 1999, p. 249.

9_122. Симоненко / Simonenko 1999, p. 249.
9_123. Симоненко / Simonenko 1999, p. 245.
9_124. Симоненко / Simonenko 1999, p. 249. Πρόκειται για τα λεγόμενα tamga, εγχάρακτα εμβλήματα Σαρματικών φατριών.
9_125. Chrzanovski and Zhuravlev 1998, p. 18.
9_126. Пуздровский / Puzdrovsky 2007, pl. 15: 4, pl. 6: 7.
9_127. Пуздровский / Puzdrovsky 2007, pl. 14: 6. Τα θέματα από τον θαλάσσιο κόσμο όπως δελφίνια κ.ά. υπήρξαν δημοφιλή στην Ελληνιστική τέχνη.
9_128. Пуздровский / Puzdrovsky 2007, pl. 14: 5.
9_129. Lisovoi and Alpatova 2016, p. 30.
9_130. Whelan 2018. Η λύρα χρονολογήθηκε στον έκτο αι. π.Χ., η Πειραϊκή στον πέμπτο ενώ αυτή από τον Τάρραντα στον τρίτο / δεύτερο. Η Κριμαϊκή λύρα ευρέθη στην νεκρόπολη 'Wave-1', αποτελεί δε παραλλαγή του τύπου 'τριγώνου'. Βεβαίως υπάρχει το μαρμάρινο εδώλειο του αρπιστή της Κέρου της Πρώιμης Κυκλαδικής περιόδου.
9_131. Vigo 2004, p. 340, table I.
9_132. Han Kangxin 1994, p. 4.
9_133. Francfort 1998, p. 46.
9_134. Υποστηρίζεται ότι οι Σκύθες ήλεγχαν την Οδό του Μεταξιού, ήτοι ένα τεράστιο εμπορικό δίκτυο που συνέδεε την Ελλάδα, την Περσία, την Ινδία και την Κίνα, συμβάλλοντας ίσως στη σύγχρονη άνθηση αυτών των πολιτισμών, βλ. Beckwith (Beckwith 2001, pp. 58-70).
9_135. Pan 2015, p. 97. Για παράδειγμα η ταφή 3 του Majiayuan θεωρείται ότι ανήκει σε γυναίκα από το σημερινό Καζακστάν.
9_136. Υποστηρίζεται, επί παραδείγματι, ότι οι Σκύθες ήταν υπεύθυνοι για την λεηλασία της Haojing, πρωτεύουσας των Δυτικών Zhou κατά το 770 π.Χ., (Brittanica On-line, s.v. The Steppe).
9_137. Bunker, Watt and Sun 2002, p. 11.
9_138. Η Αυτοκρατορία των Σελευκιδών, προκύψασα από την διάσπαση αυτής του Αλεξάνδρου, αναπτύχθηκε ώστε τελικά να περιλάβει την κεντρική Ανατολία, την Μεσοποταμία, την Φοινίκη, την Ιουδαία, την Παλαιστίνη, την Περσία, το Τουρκμενιστάν, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Παμίρ και την Πενταποταμία, διήρκεσε δε από το 312 μέχρι και το 64 π.Χ. Οι Σελευκίδες ήλεγχαν τίς εμπορικές οδούς μεταξύ της Βακτρίας και των λιμένων της Συρίας – Παλαιστίνης στην Μεσόγειο (Humphries 2013).
9_139. Η Δυναστεία των Πτολεμαίων ήταν βασιλική οικογένεια της Ελληνιστικής Περιόδου, η οποία κυβέρνησε την Αίγυπτο για περίπου τρεις αιώνες, από το 305 μέχρι το 30 π.Χ. Οι Πτολεμαίοι ήλεγχαν τίς εμπορικές οδούς από την Αίγυπτο προς Νουβία και Μερόη (Humphries 2013).
9_140. Ḍār 1984, pp. 1-2.
9_141. Schneider 2017; Karttunen 1997, p. 337.

9_142. Yan 2009, p. 15. Η δημιουργία της αυτοκρατορίας του Μ. Αλεξάνδρου και η διεύρυνση του ελληνιστικού κόσμου από αυτόν και τους διαδόχους του επεξέτειναν την επικοινωνία και διευκόλυναν τις επαφές μεταξύ των Ελλήνων και των πολιτισμών στην Ανατολή, εντατικοποιώντας την λειτουργία της Οδού του Μεταξιού.
9_143. Trousdale 1975, p. 85.
9_144. Litvinskii and Pichikian 1994, p. 63.
9_145. Η Αυτοκρατορία των Σασσανιδών υπήρξε η τελευταία προϊσλαμική ιρανική αυτοκρατορία, η οποία κυβερνήθηκε από την ομώνυμη δυναστεία από το 224 μ.Χ. έως το 651. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της Ελληνικής επιρροής και της διάρκειάς της αποτελεί η τέχνη και η αρχιτεκτονική του Kuh-e Ḵᵛāja η οποία έχει θεωρηθεί ως κατά το ήμισυ ελληνική και ανατολική (Herzfeld), ή, έστω, συγκρητιστική βασισμένη στην παράδοση των Ελλήνων, Αχαιμενιδών και των νομάδων του Ιράν (Schlumberger), βλ. Encyclopaedia Iranica, s.v. KUH-E ḴᵛĀJA (http://www.iranicaonline.org/articles/kuh-e-khvaja).
9_146. Ray 2010, pp. 57, 148. Παράδειγμα μεταφοράς αποτελούν τα ζεύγη θεών: Παπαίος – Ζεύς, Θαγιμασάδας – Ποσειδών, Γοιτόσυρος – Απόλλων, Αργίμπασα – Ουρανία Αφροδίτη, Ταβιτί – Εστία, Απία – Γαία, Hdt. 4.59.2. Για την ετυμολογία των ονομάτων των Σκυθικών θεών και την εννοιολογική αντιστοιχία τους με αυτήν των Ελλήνων θεών βλ. Θωμόπουλο (Θωμόπουλος [1933] 2013, σελ. 33-34).
10_1. Watt et al. 2004, p. 118-119; Laing 1995, p. 3. Στην έκθεση China, 'Dawn of a Golden Age' παρουσιάσθηκαν υφαντά με εμφανή Ελληνική επιρροή χρονολογούμενα από τον πρώτο έως τον τρίτο αι. μ.Χ. (αρ. καταλόγου 19 και 20 ως άνω εκθέσεως). Σε ύφασμα από ταφή της Niya του δευτέρου αιώνος απεικονίζεται γυμνή γυναίκα φέρουσα το κέρας της αφθονίας, με χαρακτηριστικά στρογγυλά μάτια, μεγάλη μύτη και σαρκώδη χείλη. Φορά περιδέραιο και σκουλαρίκια από χάνδρες, τα μαλλιά είναι κυματιστά, πίσω δε από το κεφάλι της διακρίνεται φωτοστέφανο. Σύμφωνα με την Laing η χρήση μορφικών απεικονίσεων αυτήν την εποχή είναι μη κινεζική, τα δε θέματα έχουν εμφανώς κλασική ελληνική προέλευση.
10_2. Watt et al. 2004, p. 271-273. Στην έκθεση China, 'Dawn of a Golden Age' παρουσιάσθηκαν υφαντά με εμφανή Ελληνική επιρροή από τον πρώτο έως τον έννατο αι. μ.Χ. Εικονίζονται έμποροι και ξένοι σε σκηνές οινοποσίας και χορών, χρησιμοποιούντες το Ελληνικής εμπνεύσεως μεγάλο αγγείο κωνικής βάσεως (αρ. καταλόγου 173 ως άνω εκθέσεως), ενώ σε άλλη περίπτωση παρουσιάζεται σκηνή κυνηγίου και απεικονίζεται ο Έλληνας θεός Ήλιος (αρ. κατ. 174).
10_3. Vainker 1991, p. 55. Τα γλυπτά και επικολλητά διακοσμητικά θέματα Ελληνικής εμπνεύσεως επί κεραμεικών περιλαμβάνουν ανθέμια, κυκλικά σήματα, πέταλα λωτού, ιπτάμενους αγγέλους και αλλόκοτα - αποτροπαϊκά πρόσωπα.
10_4. Dien 2007, p. 276-277; Watt et al. 2004, pp. 152, 256-257, nos. 157, 62; Yan 2014, pl. 18; Luo 2000; Xiong and Laing 1991, p. 165. O Feng Hetu υπήρξε στρατιωτικός αξιωματούχος που έζησε μεταξύ 438-501 μ.Χ.

10_5. Watt et al. 2004, p. 325. Πρόκειται για νόμισμα του έκτου αι. μ.Χ. (αρ. καταλόγου 221 ως άνω εκθέσεως).

10_6. Xiong and Laing 1991, pp. 163, 171, fig. 3, n. 3.

10_7. Xiong and Laing 1991, p. 171, fig. 16. Το χρυσό εύρημα είναι Ελληνιστικό του τέλους του δευτέρου αι. π.Χ. και περιέχει πολύτιμους λίθους (αμέθυστο, χαλκηδόνιο, μαργαριτάρια κ.ά.) ανήκει δε στην συλλογή Walters Art Gallery, βλ. < https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Greek_-_Pendant_Necklace_-_Walters_57385.jpg>.

10_8. Xiong and Laing 1991, p. 171, n. 40.

10_9. Xiong and Laing 1991, p. 165, fig. 4: a, nn. 11, 12; Boardman 2014, p. 54. Ο Ελληνο – Περσικός (Young 1946, pp. 33-34) ή Ελληνο – Ινδικός (Chandra 1979, p. 51) χαρακτήρας των ευρημάτων από την Πενταποταμία του σημερινού Πακιστάν έχει αμφισβητηθεί από τον Wheeler. Ενδεικτική της Ελληνικής επιρροής στα Τάξιλα είναι η ανεύρεση εκεί 53 Ελληνικών επιγραφών (Μπουσδρούκης 2013, σελ. 120), ενώ και η πολεοδομική αναμόρφωσή των του τέλους του τετάρτου αι. π.Χ. αποδίδεται στον Ελληνιστικό παράγοντα (Drews 2014, p. 1).

10_10. Xiong and Laing 1991, pp. 165-166, nn. 13, 14, 15, 16.

10_11. Jones 2009, pp. 28-29; Dubbini 2014, p. 17.

10_12. Watt et al. 2004, pp. 184-185, no. 90.

10_13. Laing 1995, p. 10-14. Κατά την Mie Ishiwata κατασκευάστηκε στην Βόρεια Αφρική ή την Δυτική Ασία.

10_14. Watt et al. 2004, p. 149, no. 59.

10_15. Watt et al. 2004, p. 149, nos. 58, 60, 61, 63, 64, nn. 1-3.

10_16. Watt et al. 2004, p. 149; Britannica on line, s.v. Megarian bowl: pottery: Hellenistic period. Για φιάλη τύπου Μεγάρων φυλασσόμενη στο Βρετανικό Μουσείο βλ. < https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=399057&partId=1&place=38083&plaA=38083-3-1&page=1>.

10_17. Hansen 2003, 2012, p. 156, n. 42; Louis 2007. Ο θησαυρός ευρέθη κατά την διάρκεια της Πολιτιστικής Επαναστάσεως, περιελάμβανε δε διάφορα πολύτιμα αντικείμενα τοποθετημένα εντός τριών πίθων.

10_18. Ο Parlaca (Parlaca 1975) έχει υποστηρίξει τον Ελληνιστικό χαρακτήρα του, ενώ η Louis (Louis 2007, pp. 207-208) προβάλλει την προέλευση από την Gandhara ή το Tocharistan (Βακτρία). Η τελευταία (Louis 2007, p. 204) υποστηρίζει ότι το ρυτό αποτελεί έμπνευση της Ανατολίας την οποία υιοθέτησαν οι Έλληνες κατά τους Περσικούς πολέμους (!!), γεγονός που είναι ανακριβές. Το ρυτό απαντάται στην Κρήτη (π.χ. την Κουμάσα και το Πορτί της ΠΜ ΙΙ), σήμερα δε θεωρείται ως Ελληνική καινοτομία που διεδόθη στο εξωτερικό, βλ. Κονιδάρη (Κονιδάρης 2016, σημ. 463). Πάντως η αμπελοκαλλιέργεια στην ευρύτερη περιοχή φαίνεται ότι υπήρξε έργο των Ελλήνων αποίκων του ύστερου τετάρτου αι. π.Χ. (Xinru Liu 2005, p. 24).

10_19. Skupniewicz and Lichota 2016.

10_20. Πρακτορείο Xinhua, 30.09.2010, <http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2010-06/25/c_13368296.htm>.
10_21. Wu Hung 2002, p. 34. Πρόκειται για οικιόσχημες σαρκοφάγους του Yu Hong και An Jia της περιοχής Shanxi. Ανάλυση DNA του Yu Hong απέδειξε την Ευρωπαϊκή γενετική ταυτότητά του, βλ. Lovgren (Lovgren 2007).
10_22. Σημειώνεται ότι οι οικιόσχημοι τάφοι εμφανίζονται στην Κίνα τον πέμπτο αιώνα πρίν από την εποχή μας με τον τάφο του Zeng Hou Yi. Η παράδοση ακολουθείται σποραδικά κατά την περίοδο Han, εν συνεχεία δε επικρατεί (Nickel 2000, p. 76).
10_23. Stein 1921, pp.440-441, pl.XXXII; Valenstein 2007, p. 28, n. 28. Το κιονόκρανο τηρείται στο Βρεττανικό Μουσείο (υπ. αρ. BM MAS. 699, <http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=1144177&objectId=228719&partId=1>).
10_24. Zieme et al. 2017.
10_25. Compareti 2012, p. 203, n. 5.
10_26. Encyclopaedia Iranica, s.v. Sogdiana iv. Sogdian Art. Επίχρυσο αγγείο με υψηλό πόδα του εβδόμου / εννάτου αι. μ.Χ. προερχόμενο από την Xinjiang θεωρείται ότι ενσωματώνει στοιχεία Σογδιανής εικονογραφίας, με διακοσμητικά θέματα της Γανδαρίτιδας τέχνης, περιλαμβανομένων και Διονυσιακών αναγλύφων (Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, ac. Nr. 2002.19, βλ. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/60787>).
10_27. Harris 2007, pp. 95-102, fig. 1; Gutkind Bulling 1972, p. 36; Lin Ying 2005.
10_28. Walker 2010.
10_29. Xu-shan 2008.
10_30. Christopoulos 2012, pp. 35-36. Ο όρος Dāqin χρησιμοποιήθηκε για την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ενδεχομένως δε και για τους Έλληνες. Σε άλλη περίπτωση ο όρος συσχετίστηκε με το Ελληνικό Βασίλειο της Βακτρίας ή με περιφέρεια του τελευταίου (Kordoses 2008; Yu 2013, p. 203, n. 171).
10_31. Gan, Li and Henderson 2016, pp. 50-51, figs. 3.4-3.5. Αναφέρεται εν προκειμένω η ανεύρεση υάλινων αγγείων σε τάφους της περιόδου των Ανατολικών Jin (317-420 CE), όπου εντοπίζεται καλλιτεχνική επιρροή και συσχέτιση με την Ελληνιστική Δούρα Ευρωπό.
10_32. Svobodová 2018, p. 2, n. 8.
10_33. *Άβαξ* ονομάζεται το τετραγωνης κατόψεως ανώτερο σημείο του κίονος στο οποίο στηρίζεται το επιστύλιο.
10_34. Svobodová 2018, p. 2, fig. 2, n. 7.
10_35. Svobodová 2018, p. 3, n. 9; Allchin 1995, p. 318, figs. 12.16-17; Marshall 1951, pp. 222-229. Γενικώτερα για τα ελληνιστικά στοιχεία στην αρχιτεκτονική των Ταξίλων βλ. Ντάρ (Ντάρ 1973).

10_36. Svobodová 2018, p. 3, , n. 10; Dar 1998, fig. 16a. Άλλωστε το Ai Khanoum διέθετε αξιοσημείωτα δείγματα Ελληνιστικής κεραμεικής, εκτιμάται δε ότι η εξέλιξη της τελευταίας στην μακρυνή αυτή θέση απηχούσε - και μάλιστα πιστά - τις εξελίξεις στην Μεσόγειο (Gardin 1985). Ενδεχομένως η πόλη είχε το όνομα Ευκρατίδεια (Loeschner 2008, p. 2) ή Αντιόχεια / Αλεξάνδρεια. Αξιοσημείωτη είναι η ανακάλυψη στην πόλη αποσπασμάτων δύο άγνωστων ελληνικών λογοτεχνικών κειμένων (φιλοσοφικού διαλόγου και δραματικού έργου), γραμμένων το ένα σε πάπυρο, το άλλο σε περγαμηνή, αρ. κατ. IGIAC 131 και 132 (Μπουσδρούκης 2013, σελ. 121; Rougemont 2012, p. 16, nn. 65; Chassanite 2015, doc. 94).
10_37. Bushell 1904, p. 45, fig. 22; W. 2018, n. 1, figs. 194-201.
10_38. W. 2018.
10_39. Begley 2004, p. 515; Lakshminarayanan 2018, p. 97. Σημειώνεται ότι η Ρόδος είχε στενές εμπορικές και άλλες σχέσεις με την Ολβία Ποντική, βλ. Müller (Müller 2010, pp. 261-264), ενώ πλείστα Ροδιακά υάλινα αγγεία του ρυθμού *Φικελλούρων* απαντούν επίσης σε μεγάλους αριθμούς στα Ελληνικά νεκροταφεία της Κολχίδας (Pichvnari), βλ. Shortland and Schroeder (Shortland and Schroeder 2009, pp. 949-950, 959-960). Ο λεγόμενος *ρυθμός Φικελλούρων* απαντά σε μεγάλους αριθμούς στο ομώνυμο νεκροταφείο της Καμείρου (Ρόδου), πολλά δε σχετικά τεκμήρια φυλάσσονται στο Βρεττανικό Μουσείο, βλ. <https://www.bmimages.com/preview.asp?image=00135932001&itemw=4&itemf=0001&itemstep=1&itemx=5>.
10_40. Suresh Pillai 2005. Οι αμφορείς από την Καμπανία βρίσκουν τον δρόμο τους προς στην Ινδική μιμούμενοι τον οικείο τύπο των σχετικών αγγείων της Κώ.
10_41. Αντωνάρας 2006, σελ. 58, σημ. 87-90; Platz-Horster 2002, pp. 98-99; Vickers and Bazama 1971, pl. XXVII. Η διακόσμηση (κοπή – εγχάραξη) επιτυγχάνεται με την χρήση τοξοδραπάνου, τα δε προϊόντα ονομάζονται τορεύματα. Αυτής της κατηγορίας θεωρείται φιάλη ανασκαφείσα σε Ελληνικό τάφο της Ασλαίας της Κυρηναϊκής, κείμενης πλησίον της Ταύχειρας (Τεύχειρας, ή Αρσινόης και εν συνεχεία Κλεοπατρίδος), Βάρκης, Πτολεμαΐδος, Κυρήνης, Απολλωνίας κ.ά. Ελληνικών αποκιών - εμπορείων. Η φιάλη θεωρήθηκε ως Αλεξανδρινή ή Αχαιμενιδικού τύπου, με τον τελευταίο να συσχετίζεται – ενδεχομένως – με την Ιωνία. Μεταξύ των ευρημάτων του περιλαμβάνεται τιμητικός αμφορέας των Παναθηναίων, με παράσταση του Ζωγράφου του Κλεοφράδου. Ο αμφορέας φυλάσσεται στο Μουσείο του Λούβρου (αρ. F277, <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Panathenaic_amphora_Kleophrades_Louvre_F277.jpg>), άλλο δε έργο του γνωστού ζωγράφου αποτελεί η ερυθρόμορφη πελίκη με θέμα παιδοτρίβη και αθλητή του (Μουσείο του Λούβρου, G 235), < https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paidotribe_Louvre_G235.jpg>).
Ο Ζωγράφος του Κλεοφράδη υπήρξε αρχαίος Έλληνας αγγειογράφος του ερυθρόμορφου ρυθμού που άκμασε το 505 - 475 π.Χ., έλαβε το συμβατικό του όνομα

διότι ζωγράφισε πολλά αγγεία του κεραμέα Κλεοφράδη, ο δε J. Boardman τον θεωρεί ως τον καλύτερο ζωγράφο του 5ου αι. π.Χ. μαζί με τον Ζωγράφο του Βερολίνου.

10_42. Sparkes and Tallcott 1970. Βλ. ενδεικτικά τις φιάλες P 33495 και P 9173, το πινάκιο P 16662, την υδρία P 10337 κ.ά., όπου η διακόσμηση εντοπίζεται στον πυθμένα ή πλησίον του χείλους. Το χυτό και στιλβωμένο γυαλί διακοσμημένο με αυλακώσεις από είδος τόρνου (RL) εμφανίστηκε στον τρίτο αιώνα π.Χ. κατά την ύστερη Ελληνιστική περίοδο (Caron 1997, p. 19, n. 7).

10_43. Magee 2010, p. 1044.

10_44. Bouvet 2011, p. 72.

10_45. Glover and Bellina 2011, p. 35; Pryce, Bellina-Pryce and Bennett 2006, p. 303. Ο Marshal συνέδεσε αυτόν τον τύπο κεραμεικής με την Ελληνική φιάλη με ομφαλό (Marshall 1975, pp. 157, 612).

10_46. Pryce, Bellina-Pryce and Bennett 2006, pp. 303, 309, 310.

10_47. Glover and Jahan 2014, p. 91.

10_48. Borell, Bellina and Chaisuwan 2014, p. 106.

10_49. Borell, Bellina and Chaisuwan 2014, p. 110. Ο Μαρίνος ο Τύριος ήταν Έλληνας ή εξελληνισμένος γεωγράφος και μαθηματικός, ο οποίος θεωρείται ο θεμελιωτής της μαθηματικής γεωγραφίας και των υποκείμενων ιδεών στην Γεωγραφικήν Υφήγησιν του Πτολεμαίου. Υπήρξε επίσης πρωτοπόρος χαρτογράφος, αφού επινόησε την ισορθογώνια προβολή (70-130 μ.Χ.).

10_50. Casson 1990; Rajan 2000, 2011; De Romanis 2014.

10_51. Cherian 2011.

10_52. Lakshminarayanan 2018, p. 93. Πρόκειται για αναφορά στις Οκτώ Ανθολογίες ή Ettuthogai των Tamil: Ettuthogai.149. 9-11.

10_53. Demandt 2015, p. 306.

10_54. Reinecke, and Nguyen Thi Thanh Luyen 2009, p. 67.

10_55. Schliesinger 2017, pp. 33-34.

10_56. Smagur and Hanus 2012; Francis 2002, p. 34. Το Oc Eo ευρίσκεται στο Δέλτα του ποταμού Mekong (Vietnam), θεωρείται δε σημαντικός λιμένας του κρατιδίου Funan μεταξύ πρώτου και εβδόμου αι. μ.Χ.

10_57. Francis 1988, table 1.

10_58. Abeydeera 2009, p. 156; Karttunen 1997, p. 341, n. 114. Το όνομα Ραχιάς εμφανίζεται να διαθέτει κατάληξη Ελληνίζουσα. Σημειώνεται ότι ο Weerakoon έχει υποστηρίξει την παρουσία Ελληνικής κοινότητας στην πόλη Anuradhapura της Ταπροβανής από τα τέλη του τετάρτου αι. π.Χ. (Weerakoon 2012).

10_59. Meredith 1953

10_60. Abeydeera 2009, pp. 150, 163.

10_61. Francis 1988, p. 4.

10_62. Demandt 2015, p. 305. Στο Δέλτα του Mekong ευρέθηκαν επίσης πολυεδρικές χρυσές χάνδρες σχήματος δωδεκαέδρου (Li Jianwei 2010, fig. 31).

10_63. Demandt 2015, pp. 312-313, fig. 3; Reinecke, Vin Laychour and Seng Sonetra 2009, p. 83. Ενώτια με ραβδώσεις (ribbed) έχουν ευρεθεί και στο Giong Lon (Vietnam), βλ. Reinecke et al. (Reinecke, and Nguyen Thi Thanh Luyen 2009, fig. 12). Στην ίδια αυτή θέση έχουν ευρεθεί και χρυσά τμηματικά προσωπεία παραπέμποντα σε ανάλογα αναθήματα τάφων του Ελληνο – Βακτριανού Βασιλείου του τρίτου / δευτέρου αι. π.Χ. (Reinecke and Nguyen Thi Thanh Luyen 2009, p. 63, n. 8).
10_64. Demandt 2015, pp. 310-311.
10_65. Βλ. σημ. 10_74, 10_77 και 10_78.
10_66. Mookerji [1966] 1988, p. 210. Για την Vivarna βλ. Kautilyas Arthasastra. 2.11, trans. R. Shamasastry, Mysore, 1956. Σύμφωνα όμως με άλλη ανάγνωση η Alakanda είναι η Αλεξάνδρεια, βλ. Karttunen (Karttunen 2015, p. 63). Η τελευταία αυτή άποψη φαίνεται ορθή δεδομένου ότι τα κοράλια, περιζήτητα στην Ινδική, προήρχοντο από την Μεσόγειο (Karttunen 1997, p. 246).
10_67. Τα Βαρύγαζα ευρίσκοντο πλησίον της Junagadh, ετυμολογούμενης – κατά μία εκδοχή - ως η πόλη των Ελλήνων, στην περιοχή Gujarat. Από την ίδια θέση προέρχεται επιγραφή χαραγμένη σε βράχο όπου γίνεται μνεία Έλληνα τοπικού ηγεμόνα (Yavanaraja) ονόματι Tushaspha υπό τον Ashoka ο οποίος έγινε πολύ γνωστός για την κατασκευή φράγματος, βλ. σχετικό λήμμα στην wikipedia.
10_68. Sagar 1992, p. 157. Πρόκειται για νομίσματα του Μενάνδρου του Δικαίου και του Απολλοδότου Α’, βασιλέων του Ελληνο – Ινδικού βασιλείου (180 π.Χ. – 10 μ.Χ.).
10_69. Στο Βουδιστικό έργο Majjhima Nikaya αναφέρεται επίσης η ύπαρξη στην ευρύτερη περιοχή Ελληνικού κράτους, Yona, συγκεκριμένα Ιωνικού. Η Yona και η γειτονική της Cambodiya (Kambojia) τοποθετούνται στα βορειοδυτικά της Ινδίας, έχουν διαφορετική κοινωνική οργάνωση από τα λοιπά κρατίδια της Ινδικής υποηπείρου, οι κάτοικοί τους έχουν άλλες συνήθειες και είναι γνωστοί για τις ικανότητές τους σχετικά με το άλογο. Στην πολιτική πραγματεία Arthasastra, Kautilyas Arthasastra. 1.4, γίνεται αναφορά και σε άγνωστο ‘φιλάνθρωπο Έλληνα (Yavana) βασιλέα’. Αναφορά στο κράτος Yona καταγράφεται και στο ιερό κείμενο Chulla-Niddesa του πέμπτου αιώνος π.Χ., και πάλι μαζύ με την Cambodiya. Στα σχόλια συλλογής Βουδιστικών κειμένων (Anguttara), AA.i.51, έχει επίσης εντοπισθεί αναφορά η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως έμμεση απόδειξη ότι στην ανατολική κοιλάδα του Γάγγη η αριστοκρατική τάξη είχε γνώση θεμάτων της Ελληνικής θρησκείας.
10_70. Mookerji [1966] 1988, p. 27.
10_71. Ray 2003, p. 181. Η λίθινη στήλη του Ηλιοδώρου ανεγέρθηκε περί στο 113 π.Χ. στην κεντρική Ινδία (Vidisha πλησίον του συγχρόνου Besnagar) από τον ομώνυμο πρεσβευτή του Ἀντιαλκίδη του Νικηφόρου (115-95 π.Χ., βασιλέως του Ινδο – Ελληνικού βασιλείου), στο ανάκτορο του Shunga Bhagabhadra. Ιστορικά, είναι μια από τις πρώτες γνωστές επιγραφές που σχετίζονται με την Ινδουιστική θρησκευτική παράδοση του Vaishna / Vishnu στην Ινδία. Από το Swāt (σύγχρονο

Πακιστάν) προέρχεται επιγραφή σε αναθηματικό αγγείο αναφερόμενη στον Θεόδωρο, πολιτικό διοικητή περιοχής (meridarch ήτοι μεριδάρχη ή μεριδαρχία ή μεριτία κατά την Μακεδονική ορολογία). Ένας άλλος μεριδάρχης, ο Καλλιφών, αφιερώνει σε θεότητα η οποία θα μπορούσε να ταυτίζεται με έναν θεοποιημένο τοπικό ποταμό, παραπόταμο του Kabul (Μπουσδρούκης 2013, σελ. 124)), ο οποίος είχε το όνομα Κωφής – Κωφήν (Suid., s.v. Κωφήν, Strab. 15.1.27). Ομοίως από το Bajaur (σύγχρονο Πακιστάν) του πρώτου αι. μ.Χ. προέρχεται σφραγίδα αναγράφουσα *Su Theodamasa* (*του Θεοδάμαντος*), τοπικού ηγεμόνα στην Gandhara, βλ. <https://gandhari.org/a_inscription.php?catid=CKI0034>. Σε άλλη αφιέρωση θρησκευτικού χαρακτήρα του 125 μ.Χ. επί ορειχάλκινου πλακιδίου από το Kohat αναφέρεται ο Helagupta, υιός του Δημητρίου, το δε γεγονός τοποθετείται κατά τον Μακεδονικό μήνα Γορπιαίο επί βασιλείας του Άζη, κ.α. (Karttunen 2015, pp. 203, 208; Falk 2014). Ο Rudradaman I (130-150 μ.Χ.) Ινδο – Σάκας των Δυτικών Σατραπειών της Ινδίας διέθετε στα ανάκτορα Έλληνα γραφέα ονόματι Yavanesvara (‘Κύριος των Ελλήνων’), ο οποίος μετέφρασε από την Ελληνική στην Σανσκριτική το έργο Yavanajataka (‘Λεγόμενα των Ελλήνων’), αστρολογική πραγματεία η οποία απετέλεσε το πρώτο Σανσκριτικό ωροσκοπικό έργο (Wikipedia, s.v. Western Satraps). Τα Ινδικά νομίσματα οφείλουν πολλά στην σχετική Ελληνική παράδοση (Cribb 2013, pp. 2, 17). Επί παραδείγματι ο σατράπης Nahapana (119–124 μ.Χ.) έκοψε νομίσματα βασισμένα στην Ελληνο – Ινδική παράδοση, υιοθετώντας Ελληνικούς θρύλους αλλά και γλώσσα για την σήμανσή τους.

10_72. Hanshu vol. 28. 8 Dili zhi Regional administration 1-2, βλ. Ceng (Ceng 1990).

10_73. Demandt 2015, p. 320.

10_74. Xiong and Laing 1991, pp. 167-168, figs. 7-13, nn. 22, 23, 24.

10_75. Chen Hong-bo 2012; Li Jianwei 2010, § IV, Xiong and Laing 1991, p. 167, n. 31. Ο Chen Hong-bo διατυπώνει την υπόθεση ότι ενδεχομένως στο Hepu είχε δημιουργηθεί κέντρο κατασκευής των χρυσών κοσμημάτων, υιοθετώντας τεχνικές επεξεργασίας από το εξωτερικό. Ο Li Jianwei από την άλλη επίσης υποστηρίζει την εισαγωγή της κοκκιδώσεως από την Δύση, μάλιστα αναφέρει ότι αυτή έγινε σε δύο στάδια και με ενδιάμεσο ιμάντα διαχύσεως τα νομαδικά φύλα, ενώ δίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην Βακτριανή χρυσοχοΐα.

10_76. Demandt 2015, p. 311.

10_77. Κονιδάρης υπό έκδοση α’, σημ. 14_37 έως 14_41.

10_78. Xiong and Laing 1991, p. 168. Υαλοειδή πολύεδρα έχουν εντοπισθεί στην Λέρνη, επί παραδείγματι ως αναθήματα ταφής ενήλικης γυναίκας της ΜΕ ΙΙ (Caskey 1954, p. 21; Leith 2013, p. 167).

10_79. Puri 1993, p. 261. Πάντως η η Ελληνο - Βουδιστική παράδοση φαίνεται ότι επέζησε μέχρι τον έννατο αι. (Ταρζί 2013, σελ. 195).

10_80. Bhattacharya-Haesner 2016, p. 639. Σε μερικές τοιχογραφίες εντοπίζονται μικροί έρωτες και στέφανοι, ενώ συνήθης είναι η παρουσία μουσικών κ.ά., στοιχεία

τα οποία παραπέμπουν σε Ελληνική επιρροή. Σημειώνεται πάντως ότι μερίδα ερευνητών (για παράδειγμα ο Βενιαμίν Rowland) έχει επιχειρήσει να χαρακτηρίσει την επιρροή επί της τέχνης Gandhara ως Ρωμαϊκή και όχι Ελληνική (Bhattacharya-Haesner 2016, n. 6; Rowland 1967, pp. 75-76)!

10_81. Puri 1993, p. 261.

10_82. Stuveras 1969. Οι φτερωτοί έρωτες εμφανίζονται εντεταγμένοι στον κύκλο της Αφροδίτης, άλλοτε σε αυτόν του Διονύσου, αλλά και αυτού του Ποσειδώνος, ενώ δεν λείπουν οι περιπτώσεις που χρησιμοποιούνται απλώς ως διακοσμητικά στοιχεία.

10_83. Σύμφωνα με τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο οι στέφανοι εισήχθησαν στην ζωγραφική από τον Παυσία τον Σικυώνιο τον τέταρτο αι. π.Χ. ο οποίος επεχείρησε να συναγωνιστεί την στεφανοπλόκο Γλυκερία, *Nat*. 21.3 και 35.40.

10_84. Warren. 1985, pp. 199-207. Παράβαλε την Οικία της Κνωσσού της ΥΜ Ib που διακοσμείται με την τοιχογραφία των στεφάνων, τον Πρίγκηπα με τα Κρίνα της Κνωσσού, κ.ά. Στην Ελληνιστική εποχή υιοθετούνται συχνά σε τελετουργικό – ιερατικό πλαίσιο και με τον Διόνυσο, απαντώντες ως διακοσμητικά στοιχεία βωμών, ενώ συχνά φέρονται από έρωτες ή τον Άττι, συνοδεύουν δε σπείρες και μαιάνδρους. Δημοφιλείς κατά την Ρωμαϊκή περίοδο αναδείχθηκαν οι στεφανοφόροι σαρκοφάγοι. Σχετικά με την εμφάνιση του Άττιος σε ταφικό πλαίσιο σημειώνουμε ότι αυτός και η Κυβέλη θεωρήθηκαν ως αστρικές και κοσμικές δυνάμεις, υπάρχουν δε ενδείξεις ότι η ψυχή τότε θεωρήθηκε ότι επέστρεφε μετά το θάνατο στην ουράνια πηγή της (Hornblower, Spawforth and Eidinow 2014, p. 213; Gasparo 1985).

10_85. Στέφανοι προσφέρονται στα αγάλματα του Βούδα, στην δε Γανδαρίτιδα τέχνη αντιμετωπίζονται και ως τελετουργικά ανικείμενα (Islam 2016, pp. 14-15). Για την στέφανο στην τέχνη της Gandhara βλ. Behrendt (Behrendt 2007, cat. nr. 24, 25).

10_86. Πρόκειται για θέση του Bussagli, ο οποίος όμως συνδέει την διασπορά αυτών των καλλιτεχνικών προτύπων με την εισβολή των Σασσανιδών (Krishan 1996, p. 103, n. 38).

10_87. Francfort 2014, pp. 42-43, fig. 24, n. 66; Nikonorov 2004. To Kampyr-Tepe υπήρξε αρχικώς Ελληνιστικό οχυρό και οικισμός, εν συνεχεία δε απετέλεσε Κοσσανικό οικιστικό κέντρο. Από ορισμένους ταυτοποιείται με την Αλεξάνδρεια του Ώξου ή το Πανδοχείο.

10_88. Francfort 2014, pp. 31, 48-49, fig. 9.

10_89. Francfort 2014, pp. 42, fig. 18, n. 64. Η Butkara I είναι μια βουδιστική ιερή περιοχή που βρίσκεται στην κοιλάδα του ποταμού Jambil κοντά στο Mingora (Πακιστάν), ενδεχομένως έχει κτισθεί από τον Ινδό βασιλέα Ashoka, χρονολογείται δε κατά τον δεύτερο αι. π.Χ. Στην θέση έχει ευρεθεί και κιονόκρανο Κορινθιακού ρυθμού του 20 π.Χ. ή ενωρίτερο, το οποίο φυλάσσεται στο Turin City Museum of Ancient Art, ενώ δεν λείπουν και άλλα Ελληνιστικά διακοσμητικά στοιχεία του δευτέρου αι. π.Χ.

10_90. Treister 2016.

10_91. Francfort 2014, fig. 36, n. 80.

10_92. Francfort 2014, p. 42, n. 62. Ο αρχαιοελληνικός όρος για τα *διακοσμητικά επιτοίχια υφάσματα* είναι *ταβλία πλουμαρικὰ*.
10_93. Francfort 2014, p. 42, n. 64.
10_94. Francfort 2014, p. 42, n. 65.
10_95. Το τεκμήριο προέρχεται από τον τάφο V του πρώτου αι. φυλάσσεται δε στο Εθνικό αρχαιολογικό Μουσείο του Αφγανιστάν (MK 04.40.161), βλ. <https://www.futura-sciences.com/planete/photos/voyage-afghanistan-tresors-retrouves-593/voyage-intaille-representant-griffon-2313/>.
10_96. Βλ. σημ. 2_48.
10_97. Raschke 1978, p. 812, Christopoulos 2012, p. 48**;** Stein 1912, pp. 526-538.
10_98. Βλ. τα συγγενή Ελληνικά ονόματα: Δαιτάς, Δαίτων, Δαίτης, Δαίτας, Δαίτις, Δαίτος, Δαίταρχος (Lexicon of Greek Personal Names, LGPN). Επίσης Taitas υπήρξε το όνομα Αιγαίου ηγέτη της Palastin (περί το 1000 π.Χ.).
10_99. Bussagli 1963, p. 20. Σε Βουδιστικά σπήλαια – ιερά στο Tun-huang (ή Dunhuang)ευρέθησαν τοιχογραφίες χρονολογούμενες από τα μέσα του τετάρτου αι. και μετά, αυτές δε φυλάσσονται στο Εθνικό Μουσείο του Νέου Δελχί.
10_100. Kramer-Hajos 2016, p. 36. Ο Αγγλικός όρος είναι *scabbard slide*, για δε τον Ελληνικό προτιμούμε τον όρο κολεός ή θηκάρι αναρτήσεως. Τα μακρά ξίφη (σπάθες) απαντούν στο Αιγαίο από την Μέση Εποχή του Χαλκού, τα δε πρώτα σχετικά τεκμήρια προέρχονται από το Αρκαλοχώρι και τα Μάλλια Κρήτης, την Κολώνα Αιγίνης, τις Μυκήνες και την Θήβα.
10_101. Ο Νεφρίτης (nephrite, λίθος νεφριτικός ή νεφρός λίθος) είναι ορυκτό του ασβεστίου του μαγνησίου και του πυριτίου, παραλλαγή του ακτινολίθου της ομάδας των αμφιβόλων. Ο χημικός τύπος είναι $Ca_2(Mg, Fe)_5Si_8O_{22}(OH)_2$, μαζί δε με τον ιαδεΐτη, της ομάδας των πυροξένων αποκαλούνται 'ίασπις' (jade). Συχνά ο όρος χρησιμοποιείται διασταλτικά για να ονοματίσει σειρά ορυκτών ημιπολύτιμων λίθων με παρόμοιες ιδιότητες.
10_102. Буюклиев (Buiukliev) 1986, pl. 10: 100, inv. no. 1118; Brosseder 2015, p. 268, fig. 32, n. 163; Gonthier, Kostov and Strack 2014, fig. 1.
10_103. Chatzopoulos and Loukopoulou 1980, p. 98. Ο Φίλιππος ΙΙ ίδρυσε επίσης την Καβύλη και Φιλιππούπολη.
10_104. Μαστοράκου 2017; Saprykin 2004, p. 185. Για παράδειγμα το Παντικάπαιον, *πόλις μεγίστη και μητρόπολις Βοσπόρου* (St.Byz., s.v. Παντικάπαιον), απετέλεσε αποικία των Μιλησίων από το 610 π.Χ. περίπου, σύμφωνα δε με το επιγραφικό υλικό της περιόδου από τον τέταρτο ως τον πρώτο αι. π.Χ. τα Ελληνικά ονόματα εκεί αφθονούσαν σε ποσοστό ανώτερο του 87%!. Σήμερα στην θέση του, στον Κιμμέριο Βόσπορο στην έξοδο της λίμνης Μαιώτιδος, έχει οικοδομηθεί η πόλη Κέρτς. Η πόλη γνώρισε μεγάλη άνθιση, διέθετε γυμναστήριο, θέατρο, χυτήρια και εργαστήρια μεταλλοτεχνίας ενώ διεκρίνετο για τους επιγραμματοποιούς, ποιητές και φιλοσόφους της, καθώς και τα ζωγραφικά επιτεύγματα καλλιτεχνών της όπως ο

ζωγράφος με τον τρίποδα (καβαλέτο) κ.ά. (Goldman 1999; Tinkoff-Utechin 1979; Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, s.v. Panticapaeum/Bosporus). Στο Παντικάπαιον έχουν ευρεθεί μερικά από τα πλέον πρώϊμα μεταξένια υφάσματα της Ρωσσίας (πρώτου έως τον τρίτο αι. μ.Χ.), βλ. Pankova (Pankova 2016, p. 56, fig. 1).

10_105. Loukopoulou 2011. Ο Τρίτος Μακεδονικός Πόλεμος διεξήχθη μεταξύ του Μακεδονικού βασιλείου υπό τον Περσέα, και της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας (171 π.Χ. – 168 π.Χ.) Η Ρωμαϊκή νίκη έθεσε τέρμα στην δυναστεία των Αντιγονιδών και στην ανεξαρτησία του Ελληνιστικού βασιλείου της Μακεδονίας, αν και η τυπική ένταξη – προσάρτηση του τελευταίου στην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία καθυστέρησε. Σημειώνεται ότι το Ελληνικό ή Ελληνίζον Βασίλειο του Βοσπόρου (ή του Πόντου) κατελύθη από τους Ρωμαίους το 65 π.Χ. επί Μιθριδάτου του Ευπάτορα, αφού έφτασε να ελέγχει τμήματα της Συρίας και του Ιράκ (Jackson 2012, p. 110), και χωρίσθηκε στα δύο (Μαυρίδης 2011, σελ. 2).

10_106. Desautels 1986, pp. 91-92.

10_107. Desautels 1986, p. 91.

10_108. Desautels 1986, p. 93; Gonthier, Kostov and Strack 2014, p. 6; Keene 2004, p. 196.

10_109. Desautels 1986, p. 91; Schliemann 1880, p. 275; Sazcı and Çalış Sazcı 2016, p. 83; Ünlüsoy 2016, p. 400. Τα Τρωικά τεκμήρια, τα οποία εκτιμάται ότι είναι κατασκευασμένα από νεφρίτη, είναι πολεμικοί πελέκεις και εδώλειο.

10_110. Επί του θέματος της χρονολογήσεως του έργου και της πατρότητός του έχουν εκφρασθεί αντιρρήσεις. Από την Ελληνόφωνη σχετική βιβλιογραφία βλ. Γιαννάκη (Γιαννάκης 1982).

10_111. Edwards (χωρίς χρονολογία).

10_112. Trousdale 1975.

10_113. Οι Yüeh-chih (Yueshi ή Yuezhi) θεωρούνται Ινδοευρωπαϊκό φύλο αρχικώς εγκατεστημένο στους βοσκοτόπους των επαρχιών Xinjiang and Gansu της σύγχρονης Κίνας. Μετά την ήττα τους κατά τον δεύτερο αι. π.Χ. από τους Xiongnu μερίδα τους μετακινήθηκε βόρεια εκτοπίζοντας τους Σάκες (Σκύθες), εν συνεχεία δε μετανάστευσαν στην Σογδιανή και την Βακτρία, αναφερόμενοι στις αρχαίες πηγές ως Τοχάριοι ή Τόχαροι και Άσιοι, Strab.11.8.2. Συνετέλεσαν στην ίδρυση της Αυτοκρατορίας των Κοσσανών στην περιοχή του Ελληνο – Βακτριανού βασιλείου (Boardman 2014, p. 54), η δε επικράτειά τους κατά μέγιστο επεκτείνετο από το Turfan ως το Pataliputra στον Γάγγη. Έλαβαν ενεργό μέρος στο εμπόριο μεταξύ Κίνας και κεντρικής Ασίας μέσω της Οδού του Μεταξιού, διετήρησαν δε πολλαπλά πολιτιστικά στοιχεία από τον Βουδισμό, τον Ελληνισμό κ.ά. Με τους Έλληνες ήλθαν σε στενή επαφή, μία δε των σατραπειών τους (η ονομαζόμενη Dumi) πιθανώς συσχετίζεται ονοματικά με τον Ευκρατίδη Α’, βασιλέα της Βακτρίας (167-159 π.Χ.), βλ. Christopoulos (Christopoulos 2012, p. 34, n. 58).

10_114. Βλ. τα σχόλια του Επιμελητού του Βρεττανικού Μουσείου στην θέση: < https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=91884&partId=1&images=true>.

10_115. Buiukliev 1986, pp. 17, 74, inv. no. 120. Στον τύμβο 4 της νεκροπόλεως ευρέθη τμήμα του πυθμένα ενός ελληνικού μέλανος αγγείου.
10_116. Buiukliev 1986, p. 43, inv. nos. 399-401.
10_117. Dimitrova Tonkova 2003, p. 432; Jackson 2012, p. 110, fig. 2. Το Ελληνιστικό υπόδειγμα φαίνεται να ακολουθούν και άλλοι στέφανοι από την Καβύλη, την Αμισό κ.α., όμως με το πέρασμα του χρόνου αυτά τα τεχνουργήματα κατέστησαν λιγότερο περίτεχνα.
10_118. D'Amato 2017, p. 21; Negin 2015, figs. 9, 14. Πρόκειται για κράνη με προσωπείο (μάσκα), τα οποία έφεραν μετωπική διακόσμηση τύπου αετώματος και ακολουθούσαν το σχετικό Αττικό υπόδειγμα. Οι σχετικοί χρησιμοποιούμενοι όροι είναι *fronton*, *brow-plate* ή *forehead-plate* (Αγγλικά) και *Stirnband* ή *Stirndiadem* (Γερμανικά). Τα κράνη με μάσκες εχρησιμοποιούντο σε παρελάσεις και ιππικά γυμνάσια, ένα δε εξαιρετικό δείγμα τέτοιου τεκμηρίου από τον τάφο 2 του τύμβου Roshava Dragana της Βορέης (Chatalka) τηρείται στο Μουσείο της Stara Zagora, < https://www.facebook.com/BulgariaThracianTreasures/posts/%22the-roman-villa-at-chatalka/605725079598591/>.
10_119. Buiukliev 1986, p. 43. Η τοποθέτηση αγαλμάτων σε τάφους είναι ένα σχετικά σπάνιο φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζει την Ελληνιστική εποχή. Θεοί του Ελληνικού πανθέου αναφέρονται σε επιγραφές και παριστώνται σε γλυπτά και κοσμήματα.
10_120. Sharankov 2015, pp. 76-78. Υπό από τον Φίλιππο Β' ο τίτλος του *στρατηγού* χρησιμοποιήθηκε για διοικητές μακρυνών περιοχών οι οποίοι λειτουργούσαν ως οιονεί εκπρόσωποι του βασιλέως, συχνά με έναν τίτλο που υποδείκνυε τον τομέα ευθύνης τους, π.χ. *στρατηγός της Ευρώπης*. Το λεγόμενο βασίλειο των Οδρυσών ήταν διαιρεμένο επίσης σε στρατηγίες, η οργάνωση αυτή δε διατηρήθηκε και για καιρό μετά των ένταξή του στην Ρωμαϊκή επικράτεια. Σε επιγραφές αναφέρεται, επί παραδείγματι, ο *Ἀπολλώνιος Επταικενθο[υ Βιζυηνὸς]* στρατηγός Αγχιάλου (επιγραφή IGBulg II 743) κ.ά. Πάντως με την πάροδο του χρόνου ο όρος φαίνεται να αποκτά ιερατικό κυρίως χαρακτήρα.
10_121. Sharankov 2015; Saprykin 2011.
10_122. Βλ. <https://inscriptions.packhum.org/text/170618?bookid=140&location=941>.
10_123. Ο όρος *γένος* (λατινιστί tribus) κατά την Ρωμαϊκή περίοδο είχε την έννοια της εκλογικής μερίδας ψηφοφόρων, καθοριζόμενης με γεωγραφικά και όχι φυλετικά κριτήρια. Πιθανολογείται ότι ο τύμβος συσχετίζεται με την οικογένεια του Αρχιερέως *Τίτου Φλαοΰϊου Δίνη* (Negin and Kamisheva 2018).
10_124. Owen 2013.
10_125. Brosseder 2015, p. 294, fig. 32, list 22. Από το Παντικάπαιον (Kertch) προέρχονται τα υπ. αρ. 10-13 και, μάλλον, το υπ. αρ. 7. Από τα Τάξιλα το υπ. αρ. 18 από από την Βερόη (Chatalka) το υπ. αρ. 14. Ελληνική συσχέτιση ενυπάρχει, βέβαια,

αν και έμμεση και στα πλείστα των υπολοίπων τεκμηρίων. Π.χ. το εύρημα από το Orlat (Σαμαρκάνδη ή Μαρακάνδη) της Κεντρικής Ασίας ευρέθη σε πλαίσιο όπου η Ελληνιστική επιρροή υπήρξε εμφανής (στο διακοσμητικό θέμα των παλαιστών, στην απόδοση του πεσμένου ίππου κλπ.) βλ. Mode (Mode 2006, fig. 6a, n. 72). Ομοίως η Sidorovka είναι επίσης γνωστή από τα τεχνουργήματα Ελληνικής επιρροής που έχουν ανασκαφεί εκεί.

10_126. Για παράδειγμα η διακόσμηση με σπείρες τύπου C υπήρξε δημοφιλής επιλογή για κολεούς από νεφρίτη (Trousdale 1975, p. 132, no. CV 18) όπως και για ορειχάλκινα και άλλα τεχνουργήματα (Wen Fong 1980, pp. 189, 259, 263, 268, 269; Hearn 1987, inv. no. 93, 97).

10_127. Trousdale 1975, p. 85.

10_128. Rostovtzeff 1923; Treister 2004.

10_129. Boardman 2008; Treister 2012.

10_130. Keene 2004, pp. 196, 202, n. 63. Ενδεικτικά αναφέρεται η Βακτριανής προελεύσεως κεφαλή κριού από φαιό χαλκηδόνιο λίθο η οποία παραπέμπει σε Μακεδονικά υποδείγματα (Hoffmann and Davidson 1965, p. 6).

10_131. Oliver 1975, p. 166.

10_132. Πρόκειται για Ελληνιστικό έργο από αχάτη προερχόμενο από την Πτολεμαϊκή Αίγυπτο, διαθέτον εικονιστικές ανάγλυφες παραστάσεις θεών από την μία πλευρά και Γοργόνειας κεφαλής από την άλλη, φυλασσόμενο στο Αρχαιολογικό Μουσείο Νεαπόλεως (Ιταλία). Πάντως υπάρχουν και ερευνητές που το χαρακτηρίζουν ως Ρωμαϊκό.

10_133. Ελληνιστικό έργο από όνυχα προερχόμενο πιθανότατα από την Αλεξάνδρεια, διαθέτον εικονιστικές ανάγλυφες Διονυσιακές παραστάσεις και εμβλήματα, φυλασσόμενο στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

10_134. Bühler 1973.

10_135. Oliver 1975, p. 167; Rice 1976, 76, no. 75; Spinazzola 1827, pl. 222; Lapatin 2015, p. 258, pl. 130. Ο σκύφος φυλάσσεται στο Μουσείο Νεαπόλεως υπό αρ. 124701, συνοδεύεται δε από τον επίσης περίφημο κρατήρα από αλάβαστρο υπό αρ. 124700 (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cr%C3%A1tera_en_alabastro_(HR)_(26772805492).jpg).

10_136. Lapatin 2015, p. 258, pl. 131.

10_137. Βλ. το San Prisco net: <http://win.sanprisco.net/archeologia/necropolis/necropoli.htm>. Στην Κάπυα δραστηριοποιείτο ο περίφημος Ιξίων, κεραμογράφος αγγείων της Καμπανίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παραστάσεις του με μυθολογικό περιεχόμενο (π.χ. μνηστηροφονία), το δε ύφος στα καλλίτερα αγγεία του φαίνεται επηρεασμένο από την όψιμη φάση της ερυθρόμορφης Αττικής κεραμεικής (φάση του Παντικαπαίου, συγχρόνου Kertch).

10_138. Oliver 1975, pp. 166-167; Weinberg and Stern 2009, p. 40, n. 86

10_139. Oliver 1975, p. 167; Michon 1915, pl. VII, inv. nos. MND 984-987. Ο λεγόμενος θησαυρός του Pouzin περιελάμβανε επίσης χρυσό δακτυλίδι (Giroire and Roger 2007, p. 130, no. 65) με ανάγλυφη παράσταση του Έρωτος σε ιδιόμορφη στάση (σκεπτομένου, ατενίζοντος μακρυά και στηριζομένου σε λίθο) η οποία απαντάται σε εγχάρακτο κομψοτέχνημα από όνυχα φυλασσόμενο στο Μουσείο Hermitage (Neverov 1971, fig. 46 inv. no Ж 250), καθώς και σε εγχάρακτο σαρδόνιο λίθο από την Συλλογή Ιονίδη (Ionnides Collection, no. 63), ο οποίος όμως είναι νεώτερος. Η απεικόνιση Ερώτων με τα φτερά της Ψυχής και με δαδί θεωρείται ότι πηγάζει από την Ελληνιστική παράδοση, έχει όμως υιοθετηθεί ευρέως και από τους Ρωμαίους.
10_140. Oliver 1975, p. 166.
10_141. Oliver 1975, p. 166; Eskioğlu 1972, p. 48.
10_142. Distelberger et al. 1993, p. 5. Πρόκειται για κύπελλο από σαρδόνυχα του δευτέρου / πρώτου αι. π.Χ., διακοσμημένου με φύλλα αργύρου, πολύτιμους λίθους, υάλινα ένθετα κλπ. Έργο πιθανότατα Αλεξανδρινό, φυλάσσεται στην National Gallery of Art της Washington (αρ. 1942.9.277).
10_143. Bühler. 1973, pp. 39-40, nos. 3-10, pls. 1-3. Αναφέρεται από τον Pfrommer (Pfrommer 1993, p. 44, n. 480).
10_144. Parlasca 1975; p. 212; Keene 2004, p. 212, n. 67. Το ρυτό στο σχήμα κεφαλής αντιλόπης ευρέθη στην Ch'ang-an (σύγχρονο Sian, Shensi), φυλάσσεται στο Μουσείο Shaanxi History Museum, θεωρείται δε ως το πλέον ανεκτίμητο έκθεμα αυτού.
10_145. Σε τειχισμένο φυλάκειο στα Τάλαυρα ετηρείτο ο θησαυρός του Μιθριδάτου ΙΣΤ. Κάποια από αυτά είχαν κληρονομηθεί από τον Δαρείο, τον γιό του Υστάσπη, άλλα προέρχονταν από το βασίλειο των Πτολεμαίων και είχαν αποτεθεί από την Κλεοπάτρα στο νησί της Κώ από όπου παραδόθηκαν στον Μιθριδάτη από τους ντόπιους και άλλα φτιάχτηκαν ή συλλέχθηκαν από τον ίδιο τον Μιθριδάτη, καθώς υπήρξε λάτρης του ωραίου, βλ. την ανάρτηση: *Μιθριδάτης ΣΤ' ο Ευπάτωρ & Διόνυσος . . . το τέλος* στο ιστολόγιο ΧΕΙΛΩΝ (https://chilonas.com/2014/09/29/httpwp-mep1op6y-1en/).
10_146. Parlasca 1985, p. 21.
11_1. Tan et al. 2013; Cui et al. 2009; Shuicheng 1999, pp. ii, iv. Ο τελευταίος υποστηρίζει την εισροή ανθρώπων από την Μεσόγειο αρχικά κατά το 2000 π.Χ. και, εν συνεχεία, κατά την μετάβαση από την εποχή των Δυτικών Zhou (1046-771 π.Χ.) στην λεγομένη περίοδο Ανοίξεως και Φθινοπώρου (771-476 π.Χ.).
11_2. Shuicheng 1999, p. 15.
11_3. Tosi and Lamberg-Karlovsky 2003, p. 350. Οι νομάδες του πολιτιστικού κύκλου Andronovo στα δυτικά όρια της Κίνας λειτούργησαν ως μεταφορείς επιρροών από τον πολιτισμό της Βακτρίας – Μαργιανής (BMAC). Άλλωστε ο Σαρηγιαννίδης έχει εντοπίσει ομοιότητες μεταξύ της νεκροπόλεως της Gonur και

νεκροταφείων του πολιτιστικού κύκλου Yanbulaq στο λεκανοπέδιο Tarim (Sarianidi 2007, p. 17).

11_4. Doumani and Frachetti 2012, table 2, pp. 379; Hiebert 1994, pp. 62-63, fig. 4.34. Η σύγκριση αφορά στο λεγόμενο δείγμα 10 από το Begash. Στο Begash της Εποχής του Σιδήρου ευρέθη επίσης δείγμα υφάσματος διαγώνιας υφάνσεως, βλ. Spengler (Spengler 2013, pp. 335, 343).

11_5. Doumani and Frachetti 2012, table 2, pp. 379.

11_6. Πάντως υπάρχει και η αντίθετη μειοψηφική άποψη του Sun Weidong, η οποία αναγνωρίζει ως ιδιαίτερα ισχυρή την επίδραση του Αιγυπτιακού πολιτισμού (Lewis 2016).

11_7. Aruz and Wallenfels 2003. Χαρακτηριστικός είναι ο υπότιτλος του σχετικού καταλόγου εκθέσεως στο Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης: The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus. Ο Manning υποστηρίζει αναλόγως ότι ήδη από το 2000 π.Χ. υπήρχαν ευρείες εμπορικές σχέσεις μεταξύ της Κεντρικής Ασίας και του Μεσογειακού / Αιγαιακού κόσμου, ως απόδειξη δε αναφέρει τα αρχεία της Kanesh (Manning 2014, p. 7).

11_8. Sarianidi 2007, pp. 12–13. Ο Σαρηγιαννίδης αποδίδει την μετανάστευση στην ξηροθερμική κρίση η οποία έπληξε την ευρύτερη περιοχή της Εγγύς Ανατολής, περιλαμβανομένου και του Αιγαίου. Εξ άλλου ο Neelis (Neelis 2011, p. 95, n. 88) υποστηρίζει την ύπαρξη ενδείξεων για την μετακίνηση πληθυσμών από την Δυτική Κεντρική Ασία προς την ΒΔ Νότια Ασία. Την άποψη στηρίζει στην κοινότητα ταφικών συνηθειών μεταξύ BMAC και πολιτισμού των τύμβων της Gandhara (1700-1400 π.Χ.).

11_9. Dictionary of Greek and Roman Geography, Walton and Maberly, s.v. Barca, Barce; Ησύχιος, s.v. Βαρκαίοις όχοις; Σουΐδας, s.v. Βαρκαίοις Λιβυκοίς; Στέφανος Βυζάντιος s.v. Βάρκη. Για την μετανάστευση των Βραγχιδών από την Μίλητο της Μικράς Ασίας στην Σογδιανή βλ. και Panchenko (Panchenko 2002, p. 245). Την παρουσία Ελλήνων στην Ινδική πρίν τον Μ. Αλέξανδρο υποστήριξε και ο Tran (Tran 1951; Tansen Sen 2016, p. 89, n. 5).

11_10. Panchenko 2002, p. 244.

11_11. Schneider 2017, p. 2; Amigues 2005, pp. 374-375). Τα αποξηραμένα άνθη Cinnamomum cassia εντοπίσθηκαν σε σωρό απορριμμάτων του Ηραίου, θεωρήθηκαν δε ως προσφορά στην Ήρα. Στο Ηραίον διατηρούνταν επίσης παπαγάλοι αφιερωμένοι στην Ήρα, ηδη από την περίοδο πρίν τον Μ. Αλέξανδρο. Υπενθυμίζεται ότι το πτηνό ενδημεί στην Ινδία, στην Σάμο δε της κλασικής περιόδου σημειώνεται η παλαιότερη εμφάνισή του στην Ευρώπη (Karttunen 1997, p. 207, n. 488).

11_12. Panini, 4.1.49. Αναφέρεται από τον Narain (Narain 1957, p. 1). Σημειώνεται ότι ο Panini αναγνωρίζεται από τον γλωσσολόγο De Saussure ως πηγή εμπνεύσεως σημαντικών ιδεών του.

11_13. Batchelor 2010, p. 125; Payer 2008. Τα Τάξιλα φαίνεται ότι διέθεταν Πανεπιστήμιο ήδη από τον έκτο / πέμπτο αι. π.Χ., μεταξύ δε των καθηγητών τους

συμπεριελαμβάνοντο οι Panini (Ινδός γραμματικός), Charaka (πατέρας της Ινδικής ιατρικής), Chandragupta και Kautilya (ή Chanakya) μέντωρ του Chandragupta, πρώτου βασιλέα της Ινδίας και σύμβουλός του, συγγραφέας της πολιτικής πραγματείας Arthasastra. Στο πανεπιστήμιο συνέρρεαν μαθητές από μακρυνά μέρη σύμφωνα δε με τον Φιλόστρατο το επεσκέφθη και ο Απόλλων ο Τυανεύς (15-100 μ.Χ.).

11_14. Majjhima Nikaya, p. 764. Στην ανωτέρω σελ. της εκδόσεως ερωτάται ο Assalayana: "*Assalayana, έχεις ακούσει για την Yona, την Cambodiya, και κάποια άλλα κοντινά κράτη. Αυτά έχουν μόνον δύο τάξεις (κάστες) των αρχόντων και των δούλων. Κάποιος μπορεί να γίνει αφέντης [ευγενής ή Άριος] και μετά σκλάβος, και κάποιος άλλος σκλάβος και μετά αφέντης ;*", στα σχόλια δε συμπληρώνεται ότι Yona είναι το ισοδύναμο της λέξεως Ιωνία.

11_15. КУЗЬМИНА / Kuzmina 1976, p. 29, nn. 16-19.

11_16. Iranica online s.v. EPIGRAPHY, ii. Greek inscriptions from ancient Iran. Από τον έκτο / πέμπτο αι. π.Χ. χρονολογούνται πέντε χαράγματα από τα λατομεία ασβεστολίθου του Kūh-e Raḥmat κοντά στην Περσεπόπολη, ένα των οποίων φέρει την υπογραφή κάποιου *Πυθάρχου*. (Carratelli 1966, pp. 31-34). Ένα πήλινο δισκίο του 500 π.Χ. από την Περσεπόπολη αναφέρεται στο Περσικό μέτρο οίνου (την *μάριν*). Από τα Σούσα προέρχεται πρώιμη Μιλησιανή αφιέρωση στον Απόλλωνα (έκτου αι. π.Χ.) εγχάρακτη σε ορειχάλκινο βάρος σχήματος αστραγάλου, η οποία θεωρείται ότι μεταφέρθηκε από το Διδυμαίο ιερό της Μιλήτου το 494 π.Χ. και σήμερα ευρίσκεται στο Λούβρο (Louvre SB 2719), βλ. < http://iranohellenica.eie.gr/content/catalogue/sus-susa/documents/876144456>. Προσθέτουμε επίσης επιγραφή του Νικοκλέους του Σινωπίου ανήκουσα στον τέταρτο αι. π.Χ. ή ενωρίτερα. Σύμφωνα με τον Rougemont το σύνολο των ελληνικών επιγραφών που έχουν μέχρι σήμερα ανακαλυφθεί στην περιοχή η οποία ορίζεται στα δυτικά από το Ιράν και στα ανατολικά από την κοιλάδα του Ινδού ανέρχεται συνολικά σε 157 κείμενα (Μπουσδρούκης 2013, σελ. 120).

11_17. КУЗЬМИНА / Kuzmina 1976, pp. 27-30.

11_18. КУЗЬМИНА / Kuzmina 1976, pp. 27-30.

11_19. Ashwini Nawathe 2016; Cribb 1993, p. 21; Grenet 2016, pp. 212, 214, 216, 218).

11_20. Skupniewicz 2016. Στο άρθρο του ο ερευνητής εξετάζει έναν τύπο προστατευτικού εξοπλισμού πολεμιστών του πεζικού που εμφανίζονται στην τέχνη της Γανδαρίτιδος κατά την περίοδο των Κοσσανών. Οι πολεμιστές απεικονίζονται ως τοπική μετάλλαξη των υπασπιστών τοης Ελληνιστικής περιόδου (ασπιδοφόρων με δόρυ), διαθέτοντες πτέρυγες και πανοπλία του κορμού που καλύπτεται με ρομβοειδή είτε με κλιμακωτή διακόσμηση. Αυτό ενδέχεται να σημαίνει ότι ο Skanda (υιός του Shiva και θεός του πολέμου), συχνά απεικονιζόμενος με την παραπάνω πολεμική εξάρτηση, συσχετιζόταν με τον ελληνικό πληθυσμό ο οποίος ευρίσκετο

εκτός του συστήματος των καστών (Varna). Η απεικόνιση του θεού Skanda-Kartikeya ως οπλίτη – υπασπιστή – Άρη - Mars μπορεί να υποδηλώνει τον σημαντικό ρόλο των Ελλήνων στην στρατιωτική ιστορία των Κοσσανών, αλλά θα μπορούσε επίσης να αναφέρεται στην κατάσταση των ίδιων των Yavana, ανθρώπων μη εντεταγμένων εντός του συστήματος των καστών, αλλά παρόλα αυτά πολύτιμων πολεμιστών ή kshatriya. Ως εκ τούτου ο Skanda δεν μπορεί να είναι απλώς μια θεότητα του πολέμου, ισοδύναμη με τον Άρη, αλλά και, ως έξωμο τέκνο, ένας ισχυρός νόθος θεός, αντίστοιχος της κοινωνικής θέσεως των Ελλήνων.
11_21. Το φαινόμενο ονομάστηκε Hellenismus από τον Droysen, βλ. το έργο του *Geschichte des Hellenismus* (1836-1843). Η τέχνη της Γανδάρας (Gandhara) προήλθε από την σύζευξη Ελληνιστικών και Βουδιστικών στοιχείων, <https://en.wikipedia.org/wiki/Gandhara>, ανάλογα δε ισχύουν για την Ελληνο - Σκυθική τέχνη. Ενδεικτικό της Αλεξανδρινής επιδράσεως, αυτήν την φορά στους Πέρσες, αποτελεί το ρομαντικό έπος Iskandarnama (Βιβλίο του Αλεξάνδρου) το οποίο μία χιλιετία μετά τον θάνατο του στρατηλάτη περιγράφει το φανταστικό ταξίδι του στην Κίνα (Βενέτης 2008).
11_22. Ο γνωστός ιστορικός ερευνητής Iroslav Lebedynsky σημειώνει "Ces implantations étaient en contact très étroit avec les habitants Scythes de la steppe", δηλαδή *οι Ελληνικοί οικισμοί της Μαύρης Θάλασσας είχαν πολύ στενή επαφή με τους Σκύθες κατοίκους της στέπας*, βλ. Arnaud (Arnaud 2018).
11_23. Knauer 2009, pp. 221-240. Οι Σκύθες, όντες σε επαφή με τις Ελληνικές συνήθειες ήδη από τον έκτο αιώνα π.Χ., εδέχθησαν και επίδραση σχετική με θέματα πολεμικού εξοπλισμού.
11_24. Tsetskhladze 2002.
11_25. Πρόκειται για τον τίτλο άρθρου της Feltham (Feltham 2010). Επ' αυτού χρήσιμη είναι η μελέτη των εκθεμάτων της Σκυθικής τέχνης στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης (*From the Lands of the Scythians*, 1973/1974). Αναλόγως η Wieland ονομάζει την διδακτορική εργασία της 'Σκυθικός χρυσός σε ελληνικό ύφος' (Wieland 2013).
11_26. Yan 2013.
11_27. Hudson 1931, p. 17-30; Li 2008, p. 104; Treadgold 1973, p. 1. Στο σχετικό απόσπασμα ο Ηρόδοτος αναφέρεται στον Αριστέα από την Προικόνησο Μικράς Ασίας, ημιμυθικό ποιητή, ο οποίος είχε επισκεφθεί μακρυνές χώρες. Ο Hudson εκτιμά ότι διέβη τα όρη Tienshan στα σύνορα της Xinjiang.
11_28. Yan 2014.
11_29. Yan 2014, n. 6. Η Fergana διέθετε εβδομήντα πόλεις!
11_30. Encyclopædia Britannica, s.v. Xuanzang. Η Ελληνική εχρησιμοποιείτο και από την Ινδική Αυτοκρατορία Μαουρύα (Maurya), όπως φαίνεται από σχετική επιγραφή του Ashoka (250 π.Χ. περίπου), βλ. Neelis (Neelis 2011, p. 83, n. 55). Για δύο επιγραφές - διατάγματα στην Ελληνική από το Kandahar (Αλεξάνδρεια εν Αραχωσία;) της ίδιας περιόδου βλ. Jassar (Jassar 1997, pp. 94-97, n. 24). Αξιοσημείωτο είναι ότι στην XIII επιγραφή του ο Ashoka αναφέρεται σε τέσσερεις

Μακεδόνες βασιλείς (Αντίοχο ΙΙ Θεό στην Συρία, Πτολεμαίο ΙΙ Φιλάδελφο της Αιγύπτου, Αντίγονο Γονατά της Μακεδονίας και Μάγα της Κυρήνης) ως διπλωματικά και πολιτικά ισότιμους, ενστερνιζόμενους το dharma, την ιδέα της δικαιοσύνης – ευσέβειας – του φυσικού νόμου, για περισσότερα βλ. Douglas και Cribb (Douglas 2017; Cribb 2017, p. 8.). Για την συνεισφορά του Ελληνικού πνεύματος στην διαμόρφωση του Βουδισμού και την αποκρυστάλλωση της έννοιας του Maitreyia βλ. Douglas, Χαλκιάς και Tansen Sen (Douglas 2017; Halkias 2014; Χαλκιάς 2013, σελ. 218; Tansen Sen 2016, p. 89). Από την Αλεξάνδρεια εν Αραχωσία (Kandahar) προέρχεται επίσης θραύσμα αναθηματικής επιγραφής του *υιού τού Αριστώνακτος* (Fraser 1979; Encyclopaedia Iranica, s.v. KANDAHAR ii. Pre-Islamic Monuments and Remains), χρονολογούμενο από την περίοδο της Ελληνικής κυριαρχίας, ήτοι πρίν τον Ashoka. Η επιγραφή έχει υποστηριχθεί ότι σχετίζεται με το τέμενος προς τιμήν του Μ. Αλεξάνδρου (Oikonomides 1984), έχουν όμως διατυπωθεί αντιρρήσεις επ' αυτού (Karttunen 1997, pp. 287-289, n. 200).

11_31. Yan 2014, nn. 67, 68, 69. Φαίνεται ότι η περγαμηνή ευρίσκετο εν χρήσει στην Dayuan κατά την επίσκεψη εκεί του Zhang Qian, εν αντιθέσει προς την Κίνα όπου έγραφαν κατακόρυφα σε λωρίδες καλάμου.

11_32. Σύμφωνα με τον Yang Juping όλα τα ξένα στοιχεία του Ινδικού πολιτισμού, περιλαμβανομένων αυτών που προήρχοντο από την Ελληνική κληρονομιά, μεταφέρθηκαν / διαχύθηκαν και στην Κίνα (Yan 2013, p. 89).

11_33. Von Le Coq 1928, p. 78, pl. 9. Πλησίον της Turfan του Κινεζικού Τουρκεστάν έχει ευρεθεί από τον Von Le Coq τοιχογραφία η οποία εκτιμάται ότι συνδέεται με την εορτή της Κυριακής των Βαΐων, είναι δε Βυζαντινού ύφους, βλ. και <http://www.shlama.be/shlama/content/view/148/134/>.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΩΙΜΗΣ ΚΙΝΑΣ

(Feng 2013, p. xx)

Πρώιμες αγροτικές κοινότητες
προ-Yangshao . . . . 6500-5000 π.Χ.
περίοδος Yangshao . .. . 5000-3000 π.Χ.
Πρώιμες σύνθετες κοινωνίες
περίοδος Longshan . .. . 3000-2000 π.Χ.
Πρώιμα κρατίδια μονίμων οικισμών
κρατίδιο Erlitou (δυναστεία Xia;) 1900-1555 π.Χ.
δυναστεία Shang . . . . 1554-1046 π.Χ.
δυναστεία Zhou . . . . .1045-256 π.Χ.
δυναστεία Δυτικών Zhou . . . . 1045-771 π.Χ.
δυναστεία Ανατολικών Zhou . . . . . 770-256 π.Χ.
περίοδος Ανοίξεως και Φθινοπώρου 770-481 π.Χ.
Κρατίδια με σημαντική εδαφική επικράτεια
περίοδος Αντιμαχομένων Κρατιδίων 480-221 π.Χ.
Πρώιμες αυτοκρατορίες
δυναστεία Qin . . . . 221-207 π.Χ.
δυναστεία Han . . . . .206 π.Χ.-220 μ.Χ.
δυναστεία Δυτικών Han . . . . .206 π.Χ.-8 μ.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abeydeera, A. 2009. “Raki’s Mission to Romanukharattha. New Evidence in Favor of Pliny’s Account of Taprobane, N.H. 6.84-91,” *HABIS* 40, pp. 145-165.

Abramson, M. S. 2005. “Deep eyes and high noses: physiognomy and the depiction of barbarians in Tang China,” in *Political Frontiers, Ethnic Boundaries, and Human Geographies in Chinese History*, ed. N. Di Cosmo, and D. J. Wyatt, London, pp. 119-159.

Adovasio, J. M., and J. S. Illingworth. 2003. “A basketry/textile impression from Anau North,” in *A Central Asian Village at the Dawn of Civilization, Excavations at Anau, Turkmenistan* (*University Museum Monograph* 116), ed. F. T. Hiebert and K. Kurbansakhatov, Philadelphia, pp. 216-219.

Adovasio, J. M. 1975. “The Textile and Basketry Impressions from Jarmo,” *Paléorient* 3 (1), pp. 223-230.

———. 1983. “Notes on the Textile and Basketry Impressions from Jarmo,” in *Prehistoric Archaeology Along the Zagros Flanks*, (*Oriental Institute Publications* 15), ed. R. J. Braidwood, L. S. Braidwood, C. A. Reed and P. J. Warson, Chicago, pp. 425-426.

Акишев, К. А. 1978. *Курган Иссык. Искусство саков Казахстана*, Москва.

Al-Ansary, A. R. 1982. *Qaryat Al-faw: A Portrait of Pre-islamic Civilisation in Saudi Arabia*, Riyadh.

Alberti, L. 2012 [2014]. “Making visible the invisible: Cretan objects mentioned in the cuneiform texts of Mari and archaeological discoveries in Crete in the II millennium BC,” in *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 54, pp. 117-142.

Allard, F. 2006. “Frontiers and boundaries: The Han Empire from its southern periphery,” in *Archaeology of Asia*, ed. M. T. Stark, Oxford, pp. 233–254.

Allchin, F. R. 1995. *The Archaeology of Early Historic South Asia: The Emergence of Cities and States* (With contributions from G. Erdosy, R. A. E. Coningham, D. K. Chakrabarti and B.T Allchin), Cambridge.

Amigues, S. 2005. “Végétaux et aromates de l'Orient dans le monde antique,” *Topoi* 12-13/1, pp. 359-383.

Angielczyka, H. L. C. 2010. "Hallstatt Tablet Weaving - Reconstructing and Recreating an Archaeological Find from the Hallstatt Era" in *Tournaments Illuminated* 174, pp. 1-12.

Archi, A. 2010. “Hamath, Niya and Tunip in the 3rd Millennium B.C. according to the Ebla documents,” in *SMEA* 52, pp. 33-39.

Arnaud, B. 2018. “Un casque corinthien découvert en Russie” Sciences et Avenir, <https://www.sciencesetavenir.fr/archeo-paleo/archeologie/un-casque-grec-antique-decouvert-en-russie-un-casque-corinthien-decouvert-en-russie-un-casque-corinthien-decouvert-en-russie_124017> (19 December 2018).

Arnold, D. 1988. *The Pyramid of Senwosret I* (*The South Cemeteries of Lisht* I), *The Metropolitan Museum of Art Egyptian Expedition* XXII, New York.

Aruz, J., K. Benzel, and J. M. Evans, eds. 2009. *Beyond Babylon: Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millennium B.C.: Catalogue of an Exhibition Held at the Metropolitan Museum of Art*, New York.

Aruz, J., and R. Wallenfels, eds. 2003. *Art of the First Cities, The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus: Catalogue of an Exhibition Held at the Metropolitan Museum of Art*, New York.

Askarov, A., V. Volkov and N. Ser Odjav. 1992. “Pastoral and Nomadic Tribes at the Beginning of the First Millennium B.C.,” in *History of civilizations of Central Asia* I (Unesco), pp. 450-463.

Ast, R., and R. S. Bagnall. 2015. “The Receivers from Berenike: New Inscriptions from the 2015 Season,” *Chiron* 45, pp. 171-185.

Astour, M. C. 2002. “A Reconstruction of the History of Ebla (part 2), Addendum to Part 1, §5,” in *Eblaitica: Essays on the Ebla archives and Eblaite Language* IV, ed. C. H. Gordon, G. A. Rendsburg, Winona Lake, pp. 57-196.

Ashwini Nawathe. 2016. “Deities on Kushan Coins I,” < https://www.academia.edu/25103298/Deities_on_Kushan_Coins> (1 April 2019).

A Tale of two Cities = "A Tale of two Cities: New Museums for Yining and Urumqi," *China Heritage Newsletter* 3 (2005) (China Heritage Project, The Australian National University), < http://www.chinaheritagequarterly.org/features.php?searchterm=003_twomuseums.inc&issue=003> (19 November 2018).

Auth, S. H. 1999. "Mosaic Glass Mask Plaques and the Ancient Theater," *Journal of Glass Studies* 41, pp. 51-72.

Avronidaki, C. 2012. "Glass working," in The Antikythera Shipwreck. The technology of the ship, the cargo, the Mechanism, ed. A. Christopoulou, A. Gadolou, and P. Bouyia, Athens, pp. 72-80.

Batchelor, S. 2010. *Confession of a Buddhist Atheist*, New York.

Bagley, R. W. 1988. "Sacrificial pits of the Shang period at Sanxingdui in Guanghan county, Sichuan Province," *Arts asiatiques* 43, pp. 78-86.

———. 2006. "Ornament, Representation, and Imaginary Animals in Bronze Age China," in *Arts Asiatiques* 61, pp. 17-29.

Bagnall, R. S., ed. 2009. *The Oxford Handbook of Papyrology*, Oxford.

Baloyannis, S. J. 2018. "Neurosciences in Hellenistic Alexandria," *Journal of Neurology & Stroke* 8 (5), pp. 255-257.

Байпаков, К. М., Р. Исмагил, М. С. Касенов. 1997. "Раскопки могильника Беткайнар на Курдайском перевале," Известия МН-АН РК. Серия общественных наук. № 1, Алматы, с. 15-24.

Barber, E. J. W. 1991. *Prehistoric Textiles: The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to the Aegean*, Princeton University Press.

———. 1990. "Reconstructing the Ancient Aegean/Egyptian Textile Trade," in *Textiles in Trade: Proceedings of the Textile Society of America Biennial Symposium.*

———. 1998. "Aegean Ornaments and Designs in Egypt," in *The Aegean and the Orient in the Second Millennium* [*Aegaeum* 18], ed. E.H. Cline, and D. Harris-Cline, Liège/Austin, pp. 13-16.

———. 2000. *The Mummies of Ürümchi*, New York.

———. 2014. ”More Light on the Xinjiang Textiles,” in *Reconfiguring the Silk Road: New Research on East-West Exchange in Antiquity*, ed. V. H. Mair and J. Hickman, Philadelpheia, pp. 33-40.

Barnhart, R. M. 2004. “Alexander in China? Question for Chinese Archaeology” in *New Perspective on China's Past* 1*: Culture and Civilization Reconsidered*, ed. Xiaoneng Yang, Yale University Press, pp. 329–343.

Baumer, C. 2012. *The History of Central Asia: The Age of the Steppe Warriors* I, London.

Beckwith, C. I. 2009. *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton.

Begley, V. 1988. “Rouletted Ware at Arikamedu: A New Approach,” *AJA* 92 (3), pp. 427-440.

———. 2004. “The Dating of Arikamedu and its Bearing on the Archaeology of Early Historical South India,” *South Indian Horizons* (*F. Gros Felicitation Volume*), pp. 513–537.

Behrendt, K. A. 2007. *The Art of Gandhara in the Metropolitan Museum of Art*, New York – New Haven – London.

Bellezza, J. V. 2018. Tibet Archaeology, < http://www.tibetarchaeology.com/june-december-2018/> (8 March 2019).

Belgiorno, M. R., A.Lentini, and G. Scala. 2005. “The textile industry (2000 BC) of Pyrgos-Mavroraki (Cyprus),” 2005, < http://www.pyrgos-mavroraki.net/pyrgos-mavroraki_00001a.htm> (29 April 2014).

Бернштам, А. Н. 1940. “Золотая диадема из шаманского погребения на р. Карагалинке,” *КСИИМК* 5, с. 23-31.

Benkő, M. 1992-1993: “Burial masks of Eurasian mounted nomad peoples in the migration period. (1st millennium A.D.)” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 46, (2–3), pp. 113–131.

Bernard, P. 1990. “L’ architecture religieuse de l’ Asie Centrale à l’ epoque hellénistique,” in *Akten des 13. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Mainz, pp. 51-59.

Bernard. S. 1998. “Les Sères sont les soi-disant ‘Tokhariens’, c'est-à-dire les authentiques Arśi-Kuči,” *Dialogues d'histoire ancienne* 24 (1), pp. 7-40.

Bertrand, A. 2012. “Water Management in Jingjue Kingdom: The Transfer of a Water Tank System from Gandhara to Southern Xinjiang in the Third and Fourth Centuries C.E.,” *Sino-Platonic Papers* 223, pp. 1-46.

Betancourt, P. P. 1970. “The Maikop Copper Tools and Their Relationship to Cretan Metallurgy,” *AJA* 74 (4), pp. 351-358.

Biaggi, C. 2004. “The Web: The Pattern that Connects — It’s Paleolithic and Neolithic Manifestations and its Importance Today,” in *Female Mysteries of the Substratum, The Third Archaeomythology Conference in Sofia*, Bulgaria.

Biel, J. 1980. “Treasure from a Celtic Tomb,” in *National Geographic* 157/3 pp. 428-438.

Binnberg, J. K. 2018. “Birds in the Aegean bronze age” (diss. Univ. of Oxford).

Binder, M., J. Eitler, J. Deutschmann, S. Ladstätter, F. Glaser, and D. Fiedler. 2016. “Prosthetics in Antiquity - An Early Medieval wearer of a foot prosthesis (6th century AD) from Hemmaberg / Austria,” in *International Journal of Paleopathology* 12, pp. 29–40.

Birrell, A. 1993. *Chinese Mythology: An Introduction*, Baltimore - London.

Boardman, J. 1994. *The Difusion of Classical Art in Antiquity (The A.W. Mellon Lectures in the Fine Arts, Bollingen Series XXXV:42)*, Princeton University Press.

———. 2008. “Greeks Going East,” *Hellenic Communication Service*, <http://www.helleniccomserve.com/greeksgoingeast.html> (12 March 2017).

———. 2014. “A Personification of the Oxos River?,” in *Homenaje a Ricardo Olmos. Per speculum in aenigmate Miradas sobre la Antigüedad*, ed. P. Bádenas de la Peña, P. C. Bonet, M. M. Conde, A. R. Rodríguez, C. S. Fernández and T. T. Rocamora, Madrid, pp. 53-55.

———. 2015. *The Greeks in Asia*, London.

Boardman, J., N. G. L. Hammond, D. M. Lewis, and M. Ostwald, eds. 1988, *The Cambridge Ancient History 4: Persia, Greece and the Western Mediterranean*, *c.525 to 479 BC*, 2nd ed., Cambridge.

Воеводский, М. В., М. П. Грязнов. 1938. "У-суньские могильники на территории Киргизской ССР," *Вестник древней истории* 3 (4), Moscow, pp. 162-179.

Boedeker, D. D. 1974. *Aphrodite's Entry Into Greek Epic*, Leyden.

Bopearachchi, O. 2003. *An Indo-Greek and Indo-Scythian Coin Hoard from Bara* (*Pakistan*), Seattle.

Borell, B., B. Bellina and Boonyarit Chaisuwan. 2014. "Contacts between the Upper Thai-Malay Peninsula and the Mediterranean World," in *Before Siam: Essays in Art and Archaeology*, ed. N. Revire and S. Murphy, Bangkok, pp. 98-117.

Bouvet, P. 2011. "Preliminary Study of Indian and Indian Style Wares from Khao Sam Kaeo (Chumpon, Peninsular Thailand), Fourth-Second Centuries BCE," in *Early Interactions Between South and Southeast Asia: Reflections on Cross-Cultural Exchange*, ed. P.-Y. Manguin, A. Mani, G. Wade, Singapore, pp. 47-82.

Bouzek, J. 1985. *The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interactions in the Second Millennium BC* (*Studies in Mediterrannean Archaeology* 29), Göteborg.

———. 2005. "East Greek fine pottery in the Black Sea Area: Archaic and Hellenistic: a revision," *Collection de l'Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité* 979, *Actes du Xe Symposium de Vani*: *Hommage à Otar Lordkipanidzé et Pierre Lévêque*, pp. 63-75.

Bowmanm, S., M. Cowell, and J. Cribb. 2005. "Two Thousand Years of Coinage in China: an analytical Survey," in Metallurgical Analysis of Chinese Coins at the British Museum (British Museum Research Publication Number 152), ed. H. Wang, M. Cowell, J. Cribb, and S. Bowman, London, pp. 5-62.

Bowman, A., A. Wilson, eds. 2018. *Trade, Commerce, and the State in the Roman World*, Oxford.

Bradford, R. E. 2009. "The Guyuan Sarcophagus: Motifs and Explication" (diss. Univ. of Pennsylvania).

Braghin, C. 2002. “Polychrome and Monochrome Glass of the Warring States and Han Periods,” in *Chinese Glass: Archaeological Studies on the Uses and Social Context of Glass Artefacts from the Warring States to the Northern Song Period* (*Orientalia Venetiana* XIV), ed. C. Braghin, Florence, pp. 3-43.

Branigan, K. 1970. "Minoan Foot Amulets and their Near Eastern Counterparts", *SMEA* 11, pp. 7-23.

Bremmer, J. N. 1994. *Greek Religion*, Oxford University Press.

Brill, R. H., and D. Whitehouse. 1988. “The Thomas Panel,” *The Journal of Glass Studies* 30, PP. 34-50.

Brill, R. H. 1999. *Chemical Analyses of Early Glasses I: The Catalogie*, New York.

Brooks, E. B. 1999. “Alexandrian Motifs in Chinese Texts,” *Sino-Platonic Papers* 96, pp. 1-14.

Brosseder, U. 2011. “Belt Plaques as an Indicator of East-West Relations in the Eurasian Steppe at the Turn of the Millennia,” in *Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia*, ed. U. Brosseder and B. K. Miller, Freiburg, pp. 349-424.

———. 2015. “A Study on the Complexity and Dynamics of Interaction and Exchange in Late Iron Age Eurasia,” in *Complexity of Interaction along the Eurasian Steppe Zone in the First Millennium CE*, ed. J. Bemmann and M. Schmauder, Bonn, pp. 199-332.

Bruce Rimell, “The Minoan Epiphany: A Bronze Age Visionary Culture,” (October 2010 - February 2013), <http://www.biroz.net/words/minoan-epiphany/epiphany-part-five.htm> (10 March 2014).

Buddhue, J. D. 1953. “A Possible Explanation of the Nickel in Ancient Asiatic Coins,” *Meteoritics and Planetary Science* 1, < http://adsbit.harvard.edu/cgi-bin/nph-iarticle_query?bibcode=1953Metic...1...60B&db_key=AST&page_ind=0&data_type=GIF&type=SCREEN_VIEW&classic=YES> (abstract), pp. 60-61 (5 April 2019).

Buel, P. D, T. May, and D. Ramey. 2010. “Greek and Chinese Horse Medicine: Déjà vu All Over Again,” *Sudhoffs Archiv* 94 (1), Stuttgart, pp. 31-56.

Bühler, H.-P. 1973. Antike Gefässe aus Edelsteinen, Mainz.

Buiukliev, K. 1986. “Trakiĭskiiat mogilen nekropol pri Chatalka, Stazagorski okrug,” *Razkopki i prouchvaniia* 16, Sofia.
Буюклиев, Х. 1986. Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг (Раскопки и проучвания 16), София.

Bunker, E. C. 1993. “Gold in the Ancient Chinese World: A Cultural Puzzle,” *Artibus Asiae* 53 (1/2), pp. 27-50.

Bunker, E. C., J. C. Y. Watt, Z. Sun. 2002. *Nomadic Art of the Eastern Eurasian Steppes: The Eugene V. Thaw and Other New York Collections* (Metropolitan Museum of Art), New York.

Букалов А.В. 2007. “СИСТЕМА САКРАЛЬНЫХ СИМВОЛОВ НА КРИТЕ КАК ЗНАКИ ДРЕВНЕЙШЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ: ВОЗМОЖНЫЙ ПРОТОАЛФАВИТ,” Происхождение языка и культуры: древняя история человечества (Origin of language and culture: ancient history of mankind) 1 (1), стр. 14–25.

Bunker, E. C., J. C. Y. Watt, Z. Sun. 2002. *Nomadic Art of the Eastern Eurasian Steppes: The Eugene V. Thaw and Other New York Collections* (*Metropolitan Museum of Art*), New York.

Burke, B. 2012. “Looking for Sea-Silk in the Bronze Age Aegean,” in *Proceedings of the 13th International Aegean Conference* (*Aegaeum* 33), Danish National Research Foundation's Centre for Textile Research, 21-26 April 2010, Liège, pp. 171-176.

Bussagli, M. 1963. *Painting of Central Asia*, Skira.

Bushell, S. W. 1904. *Chinese Art* I, London.

Campbell, J. 1962. *The Masks of God: Oriental Mythology*, London.

Cambon, P. 2010. “The Begram glasses from Afghanistan,” in *Glass along the Silk Road from 200 BC to AD 1000,* ed. B. Zorn and A. Hilgner, Mainz, pp. 81-92.

———. 2011. “Accueil / Collections / Afghanistan – Pakistan,” *Musée Guimet*, <http://www.guimet.fr/collections/afghanistan-pakistan/> (21 October 2018).

Cammann, S. V. R. 1958. “The "Bactrian Nickel Theory," *AJA* 62 (4), pp. 409-414.

Caron, B. 1997. “Roman Figure-Engraved Glass in The Metropolitan Museum of Art,” *The Metropolitan Museum Journal* 32, pp. 19-50.

Carratelli, G. P. 1966. “Greek Inscriptions of the Middle East,” *East and West* 16 (1/2), pp. 31-36.

Caskey, J. L. 1954. “Excavations at Lerna, 1952-1953,” *Hesperia* 23, pp. 3-30.

Casson, L. 1990. “New Light On Maritime Loans: P. Vindob. G 40822,” *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 84, pp. 195–206.

Centro Richerche Archeologiche e Scavi di Torino, “Old Nisa,” 2006, <http://www.centroscavitorino.it/en/progetti/turkmenistan/nisa-vecchia.html> (5 Sept 2014).

Černych, E.N. 1992. *Ancient Metallurgie in the URSS*. *The Early Metal Age*, Cambridge University Press.

Chadwick, J. and M. Ventris. 1973. *Documents in Mycenaean Greek,* Cambridge University Press.

Chang, T. 1988. “Indo-European Vocabulary in Old Chinese. A New Thesis on the Emergence of Chinese Language and Civilization in the Late Neolithic Age,” *Sino-Platonic Papers* 7, pp. 1-56.

Chaniotis, A. 2015. “Epigraphic Bulletin for Greek Religion 2012 (EBGR 2012),” *kernos* 28, pp. 175-254.

Chapin, A. P. 2004. “Power, Privilege, and Lanscape in Minoan Art,” in *ΧΑΡΙΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr* (*Hesperia Suppl.* 33), ed. A. P. Chapin, pp. 47-64.

Chassanite, C. 2015. “L'idéologie et les pratiques monarchiques des rois grecs en Bactriane et en Inde” (diss. Univ. de Franche-Comté).

Chatzopoulos, M. V., L. D. Loukopoulou, eds. 1980. *Philip of Macedon*, Athens.

Chen, Chien-wen. 2008. Han Dynasty Images of Big-Nosed Barbarians, The National Palace Museum Research Quarterly 26:2, pp. 13-46.

Chen Li. 2018. *Han Dynasty (206BC–AD220) Stone Carved Tombs in Central and Eastern China*, Oxford.

Chen Shen. 2002. *Anyang and Sanxingdui. Unveiling the Mysteries of Ancient Chinese Civilizations* (*Royal Ontario Museum*), Ontario.

Симоненко / Simonenko, A. B. 1999. “САРМАТСКОЕ ПОГРЕБЕНИЕ С ТАМГАМИ НА ТЕРРИТОРИИ ОЛЬВИЙСКОГО ГОСУДАРСТВА,” *Археологія* 1999. № 1, С. 106-118.

Чернов М.А. 2016. “К вопросу о семантическом прочтении композиции каргалинской диадемы,” ДРЕВНОСТИ ЖЕТЫСУ (ПАМЯТНИКИ АРХЕОЛОГИИ, ЖАМБЫЛСКОГО РАЙОНА), с. 110-130.

Chen Hong-bo. 2012. “An Archaeological Research on the Gold Ornaments from Marine Silk Road in Han Dynasty,” Journal of Guangxi Normal University: Philosophy and Social science Edition 48 (1), pp. 133-137.

Ceng, R. 1990. “Shilun donghan weijin muzang zhong de duomian jinzhu yongtu jiqi yuanliu [The primary discussion of the purpose and source of the polyhedral golden beads],” *Kaogu yu wenwu* 1990.03, pp. 85–87.

Cherian, P. J. 2011. “Pattanam archaeological site: The wharf context and the maritime exchanges,” *The MUA Collection*, < http://www.themua.org/collections/items/show/1204> (11 February 2019).

Chernykh, E. N. 1992. *Ancient Metallurgy in the USSR: The Early Metal Age*, Cambridge.

———. 2004. “Kargaly: The Largest and Most Ancient Metallurgical Complex on the Border of Europe and Asia,” in Metallurgy in Ancient Eastern Eurasia from the Urals to the Yellow River, ed. K. Linduff, Lewiston, pp. 223–238.

———. 2008. “Formation of the Eurasian “Steppe Belt” of Stockbreeding Cultures: Viewed through the Prism of Archaeometallurgy and Radiocarbon Dating,” *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia* 35 (3), pp. 36-53.

Chiou-Peng, Tze-huey. 2004. “Horsemen in the Dian Culture of Yunnan,” in *Gender and Chinese Archaeology*, ed. K. M. Linduff and Y. Sun, Walnut Creek – Lanham - New York – Toronto – Oxford, pp. 289-314.

Cheng, C. F. and C. M. Schwitter. 1957. “Nickel in Ancient Bronzes,” *AJA* 61 (4), pp. 351-365.

Cheng, Q., J. L. Guo, B. Wang and J. F. Cui. 2016. “Scientific analysis of a Glass Vessel and an Eye Bead from the Zhangunluke and the Shanpula Sites from the Overland Southern Line of the Silk Road,” in *Recent Advances In The Scientific Research On Ancient Glass And Glaze* (*Series on Archaeology and History of Science in China* 2), ed. F. X. Gan, Q. Li, J. Henderson, Hackensack – London, pp. 193-206.

Chouinard, P. 2015. “The Caucasian Mummies of Central Asia,” *Nexus* 22 (6), pp. 106-126.

Christopoulos, L. “Ancient Olympic combat Sports in the Far-East; from Olympia to Shaolin 金剛力士傳,” January 2011, <http://www.sinoptic.ch/wushu/grece_wushu.htm> (1.4.2014).

Christopoulos, L. 2012. “Hellenes and Romans in Ancient China (240 BC – 1398 AD),” *Sino-Platonic Papers* 230, pp. 1-79.

———. 2013. “Greek Combat Sports and their Transmission to Central and East Asia,” *Classical World* 106 (3), pp. 431-459.

———. 2015. “Greek Influences on the Pazyryk-style Wrestling Motif of the Keshengzhuang Bronze Buckles,” *Sino-Platonic Papers* 260, pp. 1-13.

Chrzanovski, L., D. V. Zhuravlev. 1998. *Lamps from Chersonesos in the State Historical Museum, Moscow*, Roma.

Clark, L. 1983. “Notes on Small Textile Frames Pictured on Greek Vases,” *AJA* 87 (1), pp. 91-96.

Clarysse, W. 2013. “Ptolemaic grapheion of Tebtynis,” *ArchID* 368 (Version 2), *Leuven Homepage of Papyrus Collection*, < https://www.trismegistos.org/arch/archives/pdf/368.pdf> (28 October 2018).

Cohen, G. M. 2006. *The Hellenistic Settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa*, Berkeley – Los Angeles – London.

Colarusso, J. 2002. "Remarks on the Anau and Niya Seals," *Sino-Platonic Papers* 124, pp. 35-47.

Coles, J. M. and A. F. Harding, eds. 1977. *The Bronze Age in Europe: An Introduction to the Prehistory of Europe c.2000 – 700 BC*, London and New York.

Compareti, M. 2012. “Classical Elements in Sogdian Art: Aesop’s Fables Represented in the Mural Paintings at Panjikant,” *Iranica Antiqua* 47, pp. 203-316.

Cook, A. B. 1902. “The Gong at Dodona,” *JHS* 22, pp. 5-28.

Cook, R. M. 1997. *Greek Painted Pottery*, 3rd ed., London and New York.

Cosmidis, D. and N. Lyberis. 2004. “Before and after Alexander: Hellenism and Central Asia,” <http://www.archive.gr/news.php?readmore=104> (14 Jan 2014).

Coulston, J. C. 1985. “Roman archery equipment,” in *The Production and Distribution of Roman Military Equipment. Proceedings of the second Roman Military Equipment Research Seminar* (*BAR International Series*), ed. M. C. Bishop, Oxford pp. 220-366.

Cribb, J. 1978. “Chinese lead ingots with barbarous Greek inscriptions,” in *Coin Hoards* IV, London, pp. 76-78.

———. 1984. “The Sino-Kharosthi coins of Khotan. Their attribution and relevance to Kushan chronology I,” *The Numismatic Chronicle* 144, pp. 128-152.

———. 1993. “Silk Road coins - the Hirayama collection,” *British Museum Magazine*, p. 21.

———. 2013. “The Origins of the Indian Coinage Tradition,” South Asian Studies 19, pp. 1-19.

———. 2017. “The Greek Contacts of Chandragupta Maurya and Ashoka and their Relevance to Mauryan and Buddhist Chronology,” in *From Local to Global, Papers in Asian History and Culture* II (Prof. A.K. Narain Commemoration Volume), ed. K. Sheel, C. Willemen, K. Zysk, Delhi, pp. 3-27.

Crielaard, J.P. 2009. “The Ionians in the Archaic period. Shifting identities in a changing world,” in *Ethnic Constructs in Antiquity: The Role of Power and Tradition*

(*Amsterdam Archaelogical Studies 13*), ed. T. Derks and N. Roymans, Amsterdam, pp. 37-84.

Cui, J. F., X. H. Wu, W. H. Tong, and S. L. Zhang. 2009. "Scientific analysis of some copper objects unearthed from the Shang city at Yuanqu, Shanxi," *Archaeol. Culture Relics* 6, pp. 86–90 (in Chinese).

Cui, Y.Q., S. Z. Gao, C. Z. Xie, Q. C. Zhang, H. J. Wang, H. Zhu, and H. Zhou. 2009. "Analysis of the matrilineal genetic structure of population in the early Iron Age from Tarim Basin, Xinjiang, China," *Chinese Science Bulletin*, pp. 3916-3923.

Cumont F. 1928. Rev. of M. Rostovtzeff, Inlaid bronzes of the Han dynasty, in the collection of C. T. Loo, in *Revue belge de philologie et d'histoire* 7 (1), pp. 284-285.

Cutler, J. 2016. "Fashioning Identity: Weaving Technology, Dress and Cultural Change in the Middle and Late Bronze Age Southern Aegean," in *Beyond Thalassocracies: Understanding Processes of Minoanisation and Mycenaeanisation in the Aegean*, ed. Gorogianni, E., P. Pavuk, and L. Girella, Oxford – Philadelpheia, 172-185.

Daley, J. 2016. "Did the Greeks Help Sculpt China's Terra Cotta Warriors? New analysis and DNA evidence suggests the 8,000 life-sized figures in emperor Qin Shi Huang's necropolis owe their inspiration to the Greeks," *Smithsonian Newsletter*, <http://www.smithsonianmag.com/smart-news/did-greeks-help-sculpt-chinas-terracotta-warriors-180960771/> (12 February 2017).

D'Amato, R. 2017. *Roman Army Units in the Eastern Provinces (1): 31 BC–AD 195*, Oxford / New York.

Ḍār, S. 1984. *Pakistan and the Silk Road, The Taxila Contexts*, Unesco.

———. 1998. *Taxila and the Western World*, Lahore.

Daryaee, T. 2000. "Sight, Semen, and the Brain: Ancient Persian Notions of Physiology in Old and Middle Iranian Texts," *Journal of Indo-European Studies* 30 (1 – 2), pp. 103 – 128.

———. 2015. "Alexander and the Arsacids in the manuscript MU29," *DABIR* 1 (1), pp. 8-10.

Davaras, C. 1976. *Guide to Cretan Antiquities*, 3rd ed., Athens.

———. 2003. *Parallels and Affinities between Crete and India in the Bronze Age: Some Speculations*, Amsterdam.

Davoli, P. and C. Miks. 2015. “A New “Roman” Sword from Soknopaiou Nesos (El-Fayyum, Egypt),” *ISAW Papers* 9, < http://dlib.nyu.edu/awdl/isaw/isaw-papers/9/> (5 April 2019).

Debaine-Francfort, C. 1989. “Archéologie du Xinjiang des origines aux Han. IIème partie,” *Paléorient* 15 (1), pp. 183-213.

———. 1995. *Du Néolithique à l'Age du Bronze en Chine du Nord-Ouest: la culture de Qijia et ses connexions* (*Mémoires de la Mission Archéologique Française en Asie Centrale* VI), Paris.

Delacour, C. 1993. “Redécouvrir les verres du trésor de Begram,” *Arts Asiatiques* 48, pp. 53-71.

Delrue, P. 2007. “Trilobate arrowheads at ed-Dur (U.A.E, Emirate of Umm al-Qaiwain),” *Arab. arch. epig.* 18, pp. 239–250.

Demandt, M. H. S. 2015. "Early Gold Ornaments of Southeast Asia: Production, Trade, and Consumption," *Asian Perspectives* 54 (2), pp. 305-330.

Demattè, P. 1994. “Antler and Tongue: New Archaeological Evidence in the Study of the Chu Tomb Guardian,” East and West 44 (2/4), pp. 353-404.

de Callatay, F. 2018. “The composition of Greek bronze coinages: a short story of where we are,” powerpoint presentation at the *XXth International Congress on ancient Bronzes. Session: Striking Evidence. New Approaches to Ancient Coin Production* (Universitat Tübingen), <https://www.academia.edu/36475231/The_composition_of_Greek_bronze_coinages_a_short_story_of_where_we_are_Powerpoint_> (8 April 2019).

De Romanis, F. 2014. “Ivory from Muziris,” *ISAW Papers* 8, < http://dlib.nyu.edu/awdl/isaw/isaw-papers/8/> (5 April 2019).

Desautels, P. E. 1986. *The Jade Kingdom*, New York.

Despini, A., W. Schürmann and J.-R. Gisler. 2009. “Gold Funerary Masks,” *Antike Kunst* 52, pp. 20-65.

Deyun Zhao. 2014. “Study on the etched carnelian beads unearthed in China” *Chinese Archaeology* 14 (1), pp. 176-181.

Di Cosmo, N. 2002. *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge.

———. 2008. “The Northern Frontier in Pre-Imperial China (1,500 - 221 BC),” in *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, ed. M. Loewe and E. L. Shaughnessy, Cambridge, pp. 885-966.

Dickens, M. 2013. “Syro-Uigurica II: Syriac Passages in U 338 from Turfan,” *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 16.2, pp. 301-324.

Diels, H. and W. Kranz. 1952. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 6th ed., Dublin and Zürich: Weidmann.

Dien, A. E. 2007. *Six Dynasties Civilization (Early Chinese Civilization Series)*, Yale University.

Dietrich, M., and O. Loretz. 1998. “Amurru, Yaman und die agaischen Inseln nach den ugaritischen Texten,” in *Past links, Studies in the languages and cultures of the ancient Near East (Israel Oriental Studies* 18), ed. S. Isre’el et. al., Winona Lake, pp. 335-363.

Dimitrova Tonkova, M. 2003. “Gold Wreaths from Thrace,” in *The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Age*. *Proceedings of the 12th International Congress of Thracology* II, ed. V. Sîrbu and R. Ștefãnescu, Brașov, pp.413-445.

Dintsis, P. 1986. *Hellenistische Helme* 1, Roma.

Distelberger, R., A. Luchs, P. Verdier, T. H. Wilson. 1993. *Systematic Catalogue of The Collections of the National Gallery of Art: Western Decorative Arts* I, Cambridge University Press.

Dohrenwend, D. J. 1975. “Jade Demonic Images from Early China,” *Ars Orientalis* 10, pp. 55-78.

Dong, H. and X. Zhang. 2001. ”An overview of traditional Chinese medicine,” in *Traditional Medicine in Asia* (*WHO SEARO Regional Publications* 39), ed. R.R. Chaudhury, and U.M. Rafei, New Delhi, pp. 17-30.

Dong, Y. 1999. "从古代青铜文物看中国机械加工的渊源 (Looking at the origin of Chinese mechanical processing from ancient bronze artifacts)," < http://blog.sina.com.cn/s/blog_9593b39a01018n41.html> (20 February 2019).

Dörpfeld, W., and P. Goessler. 1927. *Alt-Ithaka: ein Beitrag zur Homer-Frage, Studien und Ausgrabungen auf der Insel Leukas-Ithaka,* München.

Douglas, J. G. 2017. "Hellenic Buddhism (Pyrrho's Dharma)," academia, < https://www.academia.edu/34732939/HELLENIC_BUDDHISM_Pyrrhos_Dharma_ > (10 February 2019).

Doumani, P. N., and M. D. Frachetti. 2012. "Bronze Age textile evidence in ceramic impressions: weaving and pottery technology among mobile pastoralists of central Eurasia," *Antiquity* 86(332), pp. 368-382.

Dousa, T., S. H. Auth. 1999. "The Newark Museum and University of Chicago Mosaic Glass Hathor Plaques, Egyptian or Greek?" *ARCE* Annual Meeting in Chicago 1999.

Drews, R. 2014. "Religion and Philosophy in the Hellenistic World and the Early Roman Empire," in *Judaism, Christianity and Islam, to the Beginning of Modern Civilization*, Vanderbilt University.

Driessen, J. 1998/1999. "Kretes and Iawones. Some observations on the identity of LBA Knossians," in *A-na-qo-ta, Studies presented to J.T. Killen (Minos* 33-34), ed. J. Bennet, and J. Driessen, Salamanca, pp. 83-105.

Dubbini, G. 2014. "From Northern Afghanistan to Xinjiang, Hellenistic influences in the history of a Yuezhi-Kushan burial," *Journal of Asian Civilizations* 37 (1), pp. 1-22.

Dubin, L. S. 1987. *The History of Beads from 30,000 BC to the Present*, UK.

Dussubieux, L., and B. Gratuze. 2003. "Nature et origine des objets en verre retrouvés à Begram (Afghanistan) et à Bara (Pakistan)," in *De l'Indus à l'Oxus: archéologie de l'Asie centrale* (*Lattes: Association imago-musée de Lattes*), ed. O. Bopearachchi, C. Landes, and C. Sachs, pp. 315-323.

Dvornichenko, V. V. 1995. “Sauromatian Culture,” in *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*, ed. J. Davis-Kimball, V. A. Bashhilov, L. T. Yablonsky, Berkeley, pp. 105-120.

Edmunds, M. G., P. Morgan. 2000. “The Antikythera Mechanism: Still a mystery of Greek astronomy?,” *Astronomy & Geophysics* 41 (6), pp. 6.10–6.17.

Eduljee, K. E. 2007. “Nisaya, Nisa – Fifth Vendidad Nation,” Zoroastrian Institute, http://www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/nisa/anau.htm (7 March 2014).

Edwards, J. “Did Neolithic Nephrite of the Tarim Basin (Hetien Jade) Reach West to the Aegean over 5,000 Years Before East to China?,” < https://www.academia.edu/5369779/Did_Neolithic_Nephrite_of_the_Tarim_Basin_Hetien_Jade_Reach_West_to_the_Aegean_over_5_000_Years_Before_East_to_China> (19 March 2019).

Enoch, J. M. 2006. “History of Mirrors Dating Back 8000 Years,” *Optometry and Vision Science* 83 (10), PP. 775–781.

Enoki, K. 1998. “The So-called Sino-Kharosthi Coins,” in *Studia Asiatica: The Collected Papers in Western Languages of the Late Dr. Kazuo Enoki,* Tokyo: Kyu-Shoin, pp. 424–25.

Erdenebaatar, D., T. Iderkhangai, B. Galbadrakh, E. Minjiddorj, and S. Orgilbayar. 2011. “Excavations of Satellite Burial 30, Tomb 1 Complex, Gol Mod 2 Necropolis,” in *Xiongnu Archaeology: Multidisciplinary Perspectives of the First Steppe Empire in Inner Asia*, ed. U. Brosseder and B. K. Miller, Freiburg, pp. 303-314.

Eskioğlu, M. 1972, p. 48 “Kayseri, 1971, Recent Archaeological Research in Turkey,” *Anat.St.* XXII, 1972, p. 48.

Evangelides, D. E. 2009. “The Yaunã ttakabara and tthe anciientt Macedoniians,” <http://macedonia-evidence.org/persians.html> (12 April 2014).

Evans, J. 1881. *The ancient bronze implements, weapons, and ornaments of Great Britain and Ireland*, New York.

Evans, A. J. 1895. Cretan Pictographs and Prae-Phoenician Script, London – New York.

———. 1906. *Prehistoric Tombs of Knossos*, London.

———. 1921. *The Palace of Minos at Knossos 1: The Neolithic and Early and Middle Minoan Ages*, London.

———. 1928. *The Palace of Minos at Knossos 2,* London.

———. 1930. The Palace of Minos at Knossos 3, London.

———. 1935. The Palace of Minos at Knossos 4, London.

Evans, J. D., J. R. Cann, A. C. Renfrew, I. W. Cornwall and A. C. Western. 1964. "Excavations in the Neolithic Settlement of Knossos, 1957-60, Part I,", *BSA* 59, pp. 132-240.

Falk, H. 2014. "The first-century Copper-plates of Helagupta from Gandhara hailing Maitreya," *ARIRIAB* XVII, pp. 3–26.

Feltham, H. B. 2010. "Nomad Culture, Greek Style: Steppes Jewellery and Adornment," *Sino-Platonic Papers* 210, pp. 1-31.

Feng, L. 2013. *Early China: A Social and Cultural History*, Cambridge.

Finch, J. 2011. "The ancient origins of prosthetic medicine," *The Lancet* 377 (9765), pp. 548–549.

Fitzgerald-Huber, L. G. 1995. "Qijia and Erlitou: The Question of Contacts with Distant Cultures," *Early China* 20, pp. 17-67.

Fleming, S. J. 1999. *Roman Glass: Reflections on Cultural Change*, Pholadelphia.

фон-Штерн, Э. Р. 1914. "Бессарабская находка древностей 1912 г.," *МАР* 34, с. 1-14.

Frachetti, M. D., and A. N. Mar'yashev. 2007. "Long-Term Occupation and Seasonal Settlement of Eastern Eurasian Pastoralists at Begash, Kazakhstan," *Journal of Field Archaeology* 32, pp. 221-242.

Francis, P. 1988. "The Asian Maritime Bead Trade: First to Twelfth Centuries A.D.," *The Margaretologist* 2 (*Special Issue: The Indian Ocean Bead Trade*), pp. 3-12.

———. 2002. *Asia's Maritime Bead Trade: 300 B.C. to the Present*, Honolulu.

Frank, A. G. 1998. *Reorient: Global economy in the Asian age*, U.C. Berkeley Press.

Francfort, H.-P. 1994. “The Central Asian dimension of the symbolic system in Bactria and Margiana,” *Antiquity* 68 (259), pp. 406-418.

———. 1996. Rev. of E. Jacobson, *The Art of the Scythians. The Interpenetration of Cultures at the Edge of the Hellenic World* (*Handbuch der Orientalistik, achte Abteilung, Zentralasien* 2), in *Arts Asiatiques* 5, pp. 156–157.

———. 1998. “De l’art des steppes au sud du Taklamakan,” *Bulletin of the Asia Institute* (*New Series*) 12, pp. 45-58.

———. 2012. “Tillya Tepe and Its Connections with the Eurasian Steppes,” in *Afghanistan: Forging Civilizations Along the Silk Road*, ed. J. Aruz and E. Valtz Fino, New York, pp. 88-101.

———. 2014. "Les peintures de Miran et l'art de l'Asie centrale," in *Monuments et Mémoires de la Fondation Eugène Piot* 93, Paris, pp. 23-64.

Fraser, P. M. 1979. "The Son of Aristonax at Khandahar," *Afghan Studies* 2, pp. 9-21.

From the Lands of the Scythians = From the Lands of the Scythians, Ancient Treasures from the Museums of the U.S.S.R. 3000 B.C.-100 A.D., The Metropolitan Museum of Art Bulletin 32 (5), New York 1973/1974.

Gan, F.X., H. S. Cheng, Y. Q. Hu, B. Ma, D. H. Gu. 2009. “Study on the most early glass eye-beads in China unearthed from Xu Jialing Tomb in Xichuan of Henan Province, China,” *Science in China Series E: Technological Sciences* 52 (4), pp 922–927.

Gan, F. X., R. H. Brill, T. Shouyan, eds. 2009. *Ancient Glass Research Along the Silk Road*, Singapore.

Gan, F. X. 2013. ”The Glass and Jade Road—the Cultural and Technical Exchange of Silicate Based Artefacts with Foreign Countries Before Qin Dynasty,” Journal of the Chinese Ceramic Society 41 (4), pp. 458-467.

Gan, F. 2016. “The Ancient Glass Road: The Cultural and Technical Exchange of Chinese Glass and Faience with Outside China before the Han Dynasty (200 B.C.),” in *Recent Advances in the Scientific Research on Ancient Glass and Glaze* (*Series on*

Archaeology and History of Science in China 2) ed. F. Gan, Q. Li, and J. Henderson, Hackensack – London, pp. 1-16.

Gansu Provincial Institute of Cultural Relics and Archaeology, Museum of Zhangjiachuan Hui Autonomous County. 2008. “2006 Excavation on the Majiayuan Cemetery of the Warring States Period in Zhangjiachuan Autonomous County of Hui Nationality, Gansu” (in Chinese). Wenwu 9:4–28.

Gardin, J.-C. 1985. "Les relations entre la Méditerranée et la Bactriane dans l’Antiquité d’après des données céramologiques inédites," in *De L’Indus aux Balkans, recueil Jean Deshayes* (Éditions Recherche sur les Civilisations), ed. Y. Calvet, J. L. Huot et M. Yon, Paris, p. 447-460.

Garfinkel, Y. 2003. *Dancing at the Dawn of Agriculture*, University of Texas Press.

Garland, R. 2001. *The Greek Way of Death*, 2nd ed., Ithaka – New York.

Gasparo, G. S. 1985. *Soteriology and Mystic Aspects in the Cult of Cybele and Attis* (*Etudes Preliminaires aux Religions Orient alfs dans L'Empire Romain*), Leyden.

Giles, H. A. 1902. *China and the Chinese*, New York.

Gilotta, F. 2009. “Capua etrusca,” in *LUNGO L’APPIA. Scritti su Capua antica e dintorni*, ed. M.L. Chirico, R. Cioffi, S. Quilici Gigli, and G. Pignatelli, pp. 21-29.

Gimbutas, M. 1965. *Bronze Age cultures in Central and Eastern Europe*, The Netherlands.

———. 2001. *The Language of The Goddess*, Great Britain.

Giroire, C., and D. Roger. 2007. *Roman Art from the Louvre*, New York – Manchester.

Glover, I. C., B. Bellina. 2001. “Alkaline Etched Beads East of India in the Late Prehistoric and Early Historic Periods,” Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient 88, pp. 191-215.

Glover, I. C., and B. Bellina. 2011. “Ban Don Ta Phet and Khao Sam Kaeo: The Earliest Indian Contacts Re-assessed,” in *Early Interactions Between South and*

Southeast Asia: Reflections on Cross-Cultural Exchange, ed. P.-Y. Manguin, A. Mani, G. Wade, Singapore, pp. 17-46.

Glover, I. C. and S. H. Jahan. 2014. “An Early Northwest Indian Decorated Bronze Bowl from Khao Sam Kaeo,” in *Before Siam: Essays in Art and Archaeology*, ed. N. Revire and S. A. Murphy, Bangkok, pp. 91-97.

Goldman, B. 1999. “The Kerch Easel Painter,” *Zeitschrift für Kunstgeschichte* 62 (1), pp. 28-44.

Gonthier, É., R. I. Kostov, and E. Strack. 2014. “A Han-dated ‘hydra’-type nephrite scabbard slide found in Chatalka (Bulgaria): the earliest and most distant example of Chinese nephrite distribution in Europe,” *ArkéoLog* 65, pp. 5-12.

Good, I. 2002. “The Archaeology of Early Silk” in Textile Society of America Symposium Proceedings, < https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1387&context=tsaconf> (30 January 2019).

Grammenos, D. V. 2004. *The Archaeological Museum of Thessaloniki, Grammenos*, John Latsis Public Benefit Foundation.

Gregoriades, P. D. 2011. “The Hellenic Linear A’, the foundation of the Chinese Writing,” *Мовні і концептуальні картини світу* 39, pp. 140-153.

Grenet, F. 2016. “Zoroastrianism among the Kushans,” in *Kushan Histories: Literary Sources and Selected Papers from a Symposium at Berlin*, ed. H. Falk, pp. 203-239.

Griffith, R. D. 2005. “Gods' Blue Hair in Homer and in Eighteenth-Dynasty Egypt,” The Classical Quarterly, New Series 55 (2), pp. 329-334.

Grousset, R. 1961. *Chinese Art and Culture*, transl. H. Chevalier, New York.

Gruber, M., J. Il’yasov and K. Kaniuth. 2012. “A Decorated Ivory Belt from Tilla Bulak, Southern Uzbekistan,” *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 18, pp. 339-375.

Guolong Lai. 2015. *Excavating the Afterlife: The Archaeology of Early Chinese Religion*, USA.

Guo, Wu 2009. “From western Asia to the Tianshan Mountains: on the early iron artefacts found in Xinjiang”, in *Metallurgy and Civilisation: Eurasia and Beyond Archetype,* ed. J. Mei and Th. Rehren, London, pp.107-115.

Guo, Yanlong. 2016. “Affordable luxury: the entanglements of metal mirrors in Han China (202 BCE-220 CE)” (diss. Univ. of British Columbia).

Gutkind Bulling, A. 1972. “China: Archaeological Excavations, 1966-1971,” *Expedition* 15 (1), pp. 22-39.

Hackin, J., J.-R. Hackin, J. Carl et P. Hamelin, eds. 1954. *Nouvelles recherches archéologiques à Begram, ancienne Kâpicî* 1939–1940: *rencontre de trois civilisations, Inde, Grèce, Chine*, Paris, pp. 151–155.

Haevernick, T. 1967. “Die Verbreitung der ‘zarten Rippenschalen’,” in *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz* 14, pp. 153–166.

Halkias, G. T. 2014. “When the Greeks Converted the Buddha: asymmetrical Transfers of Knowledge in Indo-Greek Cultures,” in *Religions and Trade: Religious Formation, Transformation and Cross-Cultural Exchange between East and West*, ed. P. Wick and V. Rabens, Leiden – Boston, pp. 65-116.

Hammond, N. G. L. 1998. “The Branchidae at Didyma and in Sogdiana,” Classical Quarterly 48 (02), pp. 339-344.

Han, J. 2013. “Creating Visual Emblems for Eastern Zhou Militarized Frontier Societies (771-221 BCE)“ (diss. Univ. of Pittsburgh).

Han Kangxin. 1994. “The Study of Ancient Human Skeletons from Xinjiang, China,” *Sino-Platonic Papers* 51, pp. 1-9.

Hansen, V. 2003. “The Hejia Village Hoard: A Snapshot of China’s Silk Road Trade,” *Orientalia* 34 (3), pp. 14-19.

———. 2004. “Religious Life in a Silk Road Community: Niya During the Third and Fourth Centuries,” in *Religion and Chinese Society* 1, ed. J. Legerwey, pp. 279-315.

———. 2012. *The Silk Road: A New History*, Oxford.

Han Xiaorong. 2013. ”The Present Echoes of the Ancient Bronze Drum: Nationalism and Archaeology in Modern Vietnam and China,” VANHOAHOC, <

http://www.vanhoahoc.vn/nghien-cuu/tai-lieu-tieng-nuoc-ngoai/vietnamese-culture/2477-han-xiaorong-the-present-echoes-of-the-ancient-bronze-drum.html> (15 January 2018).

Harden, D. B. 1936. *Roman Glass From Karanis*, Univ. of Michigan Press.

———. 1968. “The Canosa Group of Hellenistic Glasses in the British Museum,” *Journal of Glass Studies* 10, pp. 21-47.

Harmatta, J. 1994. "Religions in the Kushan Empire," in *History of Civilizations of Central Asia II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*, Paris, pp. 305-322.

Harris, A. 2007. “Britain and China at opposite ends of the world? Archaeological methodology and long-distance contacts in the sixth century,” in *Incipient Globalization? Long Distance Contacts in the Sixth Century* (*BAR International Series* 1644), ed. A. Harris, Oxford, pp. 91-104.

Hasanov, Z. 2018. “Mirrors with Zoomorphic Handles from Mingachevir in Comparison with the Olbian Style Mirrors of the Northern Black Sea,” *3rd International Workshop on the Black Sea in Antiquity “Peoples in the Black Sea, from Prehistory to the Roman period”*, <https://www.academia.edu/37553165/Mirrors_with_Zoomorphic_Handles_from_Mingachevir_in_Comparison_with_the_Olbian_Style_Mirrors_of_the_Northern_Black_Sea._3-rd_INTERNATIONAL_WORKSHOP_ON_THE_BLACK_SEA_IN_ANTIQUITY> (4 December 2018).

Hawes, H. B., B. A. Williams, R. B. Seager, and E. H. Hall. 2014. *Gournia, Vasiliki, and Other Prehistoric Sites on the Isthmus of Hierapetra, Crete*, 2nd ed. (1st ed. 1908), INSTAP Academic Press, Philadelphia.

Hayes, W. C. 1953. *The Scepter of Egypt* I: *A Background for the Study of the Egyptian Antiquities in the Metropolitan Museum of Art From the earliest times to the end of the Middle Kingdom*, Cambridge.

Hein, A. 2014. “Introduction: Diffusionism, Migration, and the Archaeology of the Chinese Border Regions,” in *The ‘Crescent-Shaped Cultural-Communication Belt’: Tong Enzheng’s Model in Retrospect. An examination of methodological, theoretical and material concerns of long-distance interactions in East Asia* (*BAR International Series* 2679), ed. A. Hein, Oxford, pp. 1-18.

He, X. 2011. “The feathered being and its symbolic meaning in Han Dynasty art,” *Chinese Archaeology* 11 (1), pp. 165–175.

Hemingway, S. 2010. "Recent Acquisitions, A Selection: 2008-2010" *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 68(2), New York.

Hearn, M. K. 1987. *Ancient Chinese Art: The Ernest Erickson Collection in the Metropolitan Museum of Arts*, New York.

Hiebert, F. T. 1994. *Origins of the Bronze Age oasis civilization in central Asia*, Cambridge.

———. 2002. “The Context of the Anau Seal,” *Sino-Platonic Papers* 124, pp. 1-34.

Higham, C. 1996. *The Bronze Age of Southeast Asia*, Cambridge.

Hiller, S. 1991. “The Mycenaeans and the Black Sea,” in *Thalassa: L’ Egée prehistorique et la mer* (*Aegaeum* 7), ed. R. Laffineur and L. Basch, Liège and Austin, pp. 207-216.

Hirst, K. K. 2010. “Silk Road and Tapestry Trousers, Tapestry Trousers from Sampul,” in *Archaeology* January 2010, < http://archaeology.about.com/od/textiles/a/tapestry_trousers.htm> (1 March 2014).

Hitch, D. 2009. “The Special Status of Turfan,” *Sino-Platonic Papers* 186, pp. 1-61.

Hoare, O. 2015. *Every Object Tells a Story*, London.

Hoffmann, H. and P. F. Davidson. 1965. *Greek gold: jewelry from the age of Alexander* (Catalog of an exhibition at the Museum of Fine Arts, Boston, the Brooklyn Museum, and the Virginia Museum of Fine Arts), Boston - Brooklyn - Richmond.

Hood, S. 1984. "Mason's Marks in the Palaces," in The function of the Minoan Palaces: Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute in Athens, ed. R. Hogg, and N. Marinatos, pp. 205-212.

Hoppál, K. 2016. “Contextualising Roman-Related Glass Artefacts in China. An Integrated Approach to Sino-Roman Relations,” *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 67, pp. 99-114.

Hornblower, S., A. Spawforth, E. Eidinow, eds. 2014. The Oxford Companion to Classical Civilizationlassical Dictionary, Oxford.

Horvath, I. 2000. Rev. of Mallory, J. P. and V. H. Mair, *The Tarim Mummies - Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West*, *Journal of Central Asian Studies* III (2), pp. 51-56.

Hsiao, K.-H., and H.-S. Yan. 2014. *Mechanisms in Ancient Chinese Books with Illustrations* (*History of Mechanism and Machine Science* 23), Heidelberg – New York – Dordrecht – London.

Hsiao, K.-H., and Y.-H. Chen. 2016. "Structural Analyses of Water Lifting Devices with Gears in Ancient China," *Transactions of the Canadian Society for Mechanical Engineering* 40 (4), pp. 607-617.

Hsing, I-Tien, and W. G. Crowell. 2005. "Heracles in the East: The Diffusion and Transformation of His Image in the Arts of Central Asia, India, and Medieval China," in *Asia Major 3rd Series (18:2),* pp. 103-154.

Hudson, G. F. 1931. *Europe and China: A survey of their relations from the earliest times to 1800*, Edward Arnold.

Hughes, S. 2011. "When West," *The Pennsylvania Gazette*, pp. 42-47.

Humphries, M. 2013. "Trade Networks of Hellenistic Era; Silk Roads; Spread of Epidemic Diseases," <https://prezi.com/ha5tejc2q9pl/trade-networks-of-hellenistic-era-silk-roads-spread-of-epi/> (21 November 2018).

Hung, W. 1984. "A Sanpan Shan Chariot Ornament and the Xiangrui Design in Western Han Art," *Archives of Asian Art* 37, pp. 38-59.

Hung, L.-Y. 2011. "Pottery Production, Mortuary Practice, and Social Complexity in the Majiayao Culture, NW China (ca. 5300-4000 BP)" (diss. Washington Univ. in St. Louis).

Hunt. L. B. 1980. "The Long History of Lost Wax Casting. Over Five Thousand Years of Art and Craftmanship" *Gold bulletin* 13(2), pp. 63-79.

Iannaccone, I. 1990. "The structure of the universe: synchretism and continuity of the Chinese cosmological theories," *Journal: Memorie della Società Astronomica Italiana* 61, pp. 905-924.

Ibrahim, L., R. Scranton, and R. Brill. 1976. *Kenchreai, Eastern Port of Corinth: Results of Investigations by The University of Chicago and Indiana University for the American School of Classical Studies at Athens* II: *The Panels of the Opus Sectile in Glass*, Leyden.

Ingram, R. S. 2005. "Faience and Glass Beads from the Late Bronze Age Shipwreck at Uluburun" (thes. Texas A&M Univ.).

Islam, S. M. 2016. "Symbolism of Garland as a Cult Object in Gandhara Art" (thes. Norwegian School of Theology).

Иванов С. С. 2012. "К реконструкции этно-культурных процессов в Центральной Азии (усуньский период)" *ЛЮДИ, СОБЫТИЯ, ФАКТЫ* 16-02-2012, <http://www.time.kg/lyudi-sobytiya-fakty/3119-k-rekonstrukcii-etno-kulturnyh-processov-v-centralnoy-azii-usunskiy-period.html> (15 December 2018).

Jaang, Li 2011. "Long – Distance Interactions as Reflected in the Earliest Chinese Bronze Mirrors," in *The Lloyd Cotsen Study Collection of Chinese Bronze Mirrors 2: Studies*, ed. L. von Falkenhausen, Los Angeles, pp. 34-49.

Jablonka, P., and C. B. Rose. 2004. "Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb," *AJA* 108, pp. 615-630.

Jackson, M. M. 2012. "The Amisos Treasure: A Hellenistic Tomb From The Age Of Mithradates Eupator," in *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity. Aspects of archaeology and ancient history* (*BAR International Series* 2432), ed. G. R. Tsetskhladze, Oxford, pp. 109-116.

Jacobson, E. 1995. *The Art of the Scythians: The Interpenetration of Cultures at the Edge of the Hellenic World*, Leyden – New York – Köln.

Jacobsthal, P. 1906. *Der Blitz in der orientalischen und griechischen Kunst*, Berlin.

Jassar, G. 1997. "Hellas Eschate: The interactions of Greek and non-Greek Populations in Bactria-Sogdiana during the Hellenistic Period" (thes. Univ. of British Columbia, Vancouver).

Jettmar, K. 1950. "The Karasuk Culture and its South-Eastern Affinities," *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities* 22, pp. 83-126.

———. 1992. “Archäologie in Xinjiang und ihre Bedeutung für Südsibirien (eine Bestandsaufnahme),” *Beiträge zur Allgemeinen Und Vergleichenden Archäologie* 12, pp. 139-153.

Jiangsu Wangyun Mountain, Dayun Mountain. 2012. China Archaeological Network, < http://www.kaogu.cn/cn/xianchangchuanzhenlaoshuju/2013/1026/40120.html> (26 January 2019).

Jiayao, A. 2004. “The Art of Glass Along the Silk Road,” in *China, Dawn of a Golden Age, 200-750 AD*: Catalogue of an Exhibition Held at the *Metropolitan Museum of Art*, ed. J. C. Y. Watt, A. Jiayao, A. F. Howard, B. I. Marsak, S. Bai and Zhao Feng, New York, pp. 57-66.

Johnston, A. W. 1976. *The Emergence of Greece*, Elsevier.

Jones-Bley, K. 2014. **“**Indo-European Queenship,” in *The Aryans in the Eurasian Steppes: The Bronze and Early Iron Ages in the Steppes of Eurasia and Condigous Territories*, Elena Kuz’mina Memorial Volume, ed. V.I. Molodin, and A.V. Epimakhov, Altai State University Press, pp. 44-57.

Jones, R. A. 2009. “Centaurs on the Silk Road: Recent Discoveries of Hellenistic Textiles in Western China,” *The Silk Road* 6 (2), pp. 23-32.

Kavoussi, B. 2007. “Chinese Medicine: A Cognitive and Epistemological Review,” *Evid Based Complement Alternat Med.* 4(3), pp. 293–298.

Kaellgren, P. 1982. "Re-attributing a So-called Alexandrian Glass Vessel in the Royal Ontario Museum," *JGS* 24, pp. 82-86.

Kaplan, S. M. 1957. Rev. of M. Loehr, *Chinese Bronze Age Weapons*, in *American Anthropologist* 59, pp. 377–379.

Karttunen, K. 1997. *India and the Hellenistic World* (*Studia Orientalia* 83), Helsinki.

———. 2015. *Yonas And Yavanas In Indian Literature* (*Studia Orientalia* 116), Helsinki.

Katsonopoulou, D. 2017. “Further Insights on the Cult of Poseidon *Helikonios* in Helike (IV),” in *Helike V. Αρχαία ελίκη και Αιγιάλεια. Ποσειδών: ο Θεός των Σεισμών και των Υδάτων, Λατρεία και Ιερά*, επ. Ντ. Κατσωνοπούλου, Αθήνα, pp. 17-34.

Keene, M. 2004. “Old World Jades Outside China, from Ancient Times to the Fifteenth Century,” in *Muqarnas 21. An Annual on the Visual Culture of the Islamic World. Essays in Honor of J.M. Rogers*, ed. G. Necipoğlu, D. Behrens-Abouseif and A. Contadinia, Leyden, pp. 193-214.

Kerns, C. J. 2016. “News Highlights from the World of Archaeology,” *The Calumet* (*Colorado Archaeological Society*), pp. 4-6.

Keyser, P. T. and G. L. Irby-Massie, eds. 2008. *The Encyclopedia of Ancient Natural Scientists, The Greek tradition and its many heirs,* Rootledge, London.

Khan, M. A. R. 1953. “The Probably Meteoritic Origin of Certain Specimens of Nickel Coins Struck in Bactria Before 200 B.C.,” *Meteoritics and Planetary Science* 1, < http://adsbit.harvard.edu/cgi-bin/nph-iarticle_query?bibcode=1953Metic...1...60B&db_key=AST&page_ind=0&data_type=GIF&type=SCREEN_VIEW&classic=YES> (abstract), p. 60 (5 April 2019).

King, G. 2010. “Newly charted territories: Qaryat Al-Faw and Hellenistic Arabia (Part 3 of Ancient Arabia re-interpreted series) (24 November 2010), <http://www.arabnews.com/node/361249> (22 May 2014).

Klochko, V. I. 2001. *Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000-700 BC* (*Baltic-Pontic Studies* 10), transl. I. Pidluska, Poznan.

———. 2002. “Maces of the Neolithic – Bronze Age of the Northern Pontic Region,” in *Fluted maces in the system of long-distance exchange trails of the Bronze Age: 2350-800 BC* (*Baltic-Pontic Studies* 11), Poznań, pp. 22-30.

Knauer, E. R. 1983. “The Fifth Century A.D. Buddhist Cave Temples at Yun-Kang, North China. A Look at Their Western Connections,” in *Expedition* 25 (4), pp. 27-47.

———. 1993. “Knemides in the East? Some Observations on the Impact of Greek Body Armor on ‘Barbarian’ Tribes,” in *Nomodeiktes: Greek Studies in honor of Martin Ostwald*, ed. R. M. Rosen and J. Farrell, USA, pp. 235-254.

———. 2009. *Coats, Queens, and Cormorants: Selected Studies in Cultural Contact between East and West,* Zürich, Akanthus.

Koch, J. T. ed. 2006. *Celtic culture: a historical encyclopedia* III: G-L, Santa Barbara.

Kohl, P. L., H. P. Francfort, J. C. Gardin. 1984. *Central Asia: Palaeolithic Beginnings to the Iron Age* (*Editions Recherche sur les Civilisations*), Paris.

Kohn, L. 1992. *Early Chinese Mysticism: Philosophy and Soteriology in the Taoist Tradition*, Princeton – New Jersey.

Konow, S., ed. 1929. *Corpus Inscription VM Indicarum* II.1: *Kharoshthi Inscriptions With The Exception Of Those Of Asoka*, Calcutta.

Kool, J. 2012. “The Old Assyrian Trade Network from an Archaeological Perspective” (Bach. Th. Univ. Leiden).

Kordoses, S. M. 2008. “Η υποπεριφέρεια Ta-ch’in(dāqin/大秦) της Βακτρίας,” στα *Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σινο–Ελληνικών Σπουδών ‘Σχέσεις Ελληνικού και Κινεζικού κόσμου’* (*Proceedings of the 1st International Congress for Sino-Greek Studies, ‘Relations between the Greek and Chinese World’*), ed. Ch. Stavrakos, Ιωάννινα, σελ. 27–37.

Koshelenko, G. A. 1966. *Kul’tura Parfii* (*Parthian Culture*), Moskva.

Kosmetatou, E. 2003. “Posidippus, *Epigr*. 8 AB and Early Ptolemaic Cameos’ *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 142, pp. 35-42.

Kottaridi, A. 2013. *Aigai: The Royal Necropolis of the Macedonians*, John Latsis Public Benefit Foundation.

Krahl, R. 1998. ‘Ancient Chinese 1000 B.C. Embroidery Textile,” in *Textile As Art*, < http://www.textileasart.com/ancient-asian-textiles-1082.htm> (5 February 2019).

Krishan, Y. 1996. *The Buddha Image: Its Origin and Development*, New Delhi.

Krzyszkowska, O. H. 1981. “The bone and ivory industries of the Aegean Bronze Age: a technological study” (diss. Univ. of Bristol).

КУЗЬМИНА, Е. Е. 1976. “ГРЕЧЕСКИЙ КУРС В БАКТРИИ,” *КРАТКИЕ СООБЩЕНИЯ* 147 (*АКАДЕМИЯ НАУК СССР*), pp. 27-33.

———. 1987. “Дионис у усуней: о семантике каргалинской диадемы,” Центральная Азия: новые памятники письменности и искусства, с. 158-181.

Kuzmina, E. E. 2003. "Origins of pastoralism in the Eurasian steppes," in *Prehistoric Steppe Adaptation and the Horse*, eds. M. Levine, C. Renfrew and K. Boyle, Cambridge, pp. 203-232.

———. 2007. *The Origin of the Indo-Iranians*, Leyden – Boston.

———. 2008. The Prehistory of the Silk Road (Encounters with Asia), ed. V. H. Mair, Pennsylvania.

Kramer-Hajos, M. 2016. *Mycenaean Greece and the Aegean World: Palace and Province in the Late Bronze Age*, New York.

Krzyszkowska, O. H. 1981. "The bone and ivory industries of the Aegean Bronze Age: a technological study" (diss. Univ. of Bristol).

Kucharczyk, R. 2016. "Mosaic Floral Plaque Fragment from Alexandria," *Études et Travaux* XXIX, pp. 125–134.

Кузьмина, Е.Е. 1987. *Дионис у усуней: о семантике каргалинской диадемы* in Центральная Азия: новые памятники письменности и искусства, pp. 158-181.

Laing, E. J. 1995. "Recent Finds of Western-Related Glassware, Textiles, and Metalwork in Central Asia and China," *Bulletin of the Asia Institute New Series* 9, pp. 1-18.

Lakshminarayanan, A. 2018. "Indo-Roman Trade at Arikamedu: A contextual analysis of finds from the UCL Institute of Archaeology Collection," *International Journal of Student Research in Archaeology* (*IJSRA* 2018: 4), pp. 91–108.

Lamb, W. 1936. *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge.

Langford, H. 2009. The Textiles of the Han Dynasty & Their Relationship with Society (diss. Univ. of Adelaide).

Lankton, J. W. 2015. Rev. of F. X. Gan, R. Brill, and T. Shouyun, *Ancient Glass Research Along the Silk Road*, and B. Zorn and A. Hilgner, *Glass along the Silk Road from 200 BC to AD 1000,* in *East Asian Science, Technology and Medicine* 41, pp. 93–105.

———. 2017. “Scientific Study of Indian Glass: Past, Present and Future,” Tata Institute of Fundamental Research < http://www.tifr.res.in/~archaeo/FOP/FoP%20papers/scientific%20study%20of%20Indian%20glass.pdf> (29 October 2018).

Lapatin, K. 2015. *Luxus: The Sumptuous Arts of Greece and Rome* (*The J. Paul Getty Museum*), Los Angeles.

Larson, K. A. 2016. “From Luxury Product to Mass Commodity: Glass Production and Consumption in the Hellenistic World (diss. Univ. of Michigan).

Lassen, C. 1847. *Indische Altertumskunde* 2, Bonn.

Laufer, B. 1914. *Chinese clay figures I*: *Prolegomena on the History of Defensive Armor* (*Field Museum of Natural History, Publication 177, Vol. XIII-2*), Chicago.

Lawergren, B. 1990. “The Ancient Harp from Pazyryk,” *Beitrage Zur Allgemeinen Und Vergleichenden Archäologie* 9-10, pp. 111-118.

———. 2010. “Harps on the Ancient Silk Road,” in *Conservation of Ancient Sites on the Silk Road*, ed. Neville Agnew, Los Angeles, pp. 117-124.

Leese, M. 1969. “An Ivory Carving from Begram” (thes. Univ. of British Columbia).

Lebedynsky, I. 2006. *Les Saces - Les "Scythes" d'Asie, VIIIe siècle avant J.-C. - IVe siècle après J.-C.*, Paris.

Leith, K. E. 2013. “Expressions of Gender in Mortuary Behaviour from Middle Helladic and Mycenaean Burial Samples in the Aegean” (diss. Univ. College London).

Leshtakov, L. 2018. “Late Bronze Age Socketed Hammers in Bulgaria,” *Archaeologia Bulgarica* XXII (1), pp. 1-16.

Le Wang and Feng Zhao. 2017. “Xie, a Technical Term for Resist Dye in China: Analysis Based on the Burial Inventory from Tomb 26, Bijiashan, Huahai, Gansu,” in *Textile Terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD*, ed. S. Gaspa, C. Michel, M. L. Bech Nosch, France pp. 437-450.

Lewis, M. E. 2002. “Dicing and Divination in Early China,” *Sino-Platonic Papers* 121, pp. 1-22.

Lewis, P. 2016. “Does Chinese Civilization Come From Ancient Egypt? A new study has energized a century-long debate at the heart of China's national identity,” *Foreign Policy – The Global Magazine of News and Ideas*, <https://foreignpolicy.com/2016/09/02/did-chinese-civilization-come-from-ancient-egypt-archeological-debate-at-heart-of-china-national-identity/> (29 March 2018).

Lichtheim, M. 2006. *Ancient Egyptian Literature III: The Late Period*, University of California Press.

Li, Q. H., S. Liu, H. X. Zhao, F. X. Gan, and P. Zhang. 2014. “Characterization of some Ancient Glass Beads Unearthed from the Kizil Reservoir and Wanquan Cemeteries in Xinjiang, China,” *Archaometry* 56 (4), pp. 601-624.

Li, C., H. Li, Y. Cui, C. Xie, D. Cai, W. Li, V. H. Mair, Z. Xu, Q. Zhang, I. Abuduresule, L. Jin, H. Zhu, and H. Zhou. 2010. ”Evidence that a West-East admixed population lived in the Tarim Basin as early as the early Bronze Age,” *BMC Biology* 8 (15), pp. 1-12.

Li, C., C. Ning, E. Hagelberg, H. Li, Y. Zhao, W. Li, I. Abuduresule, H. Zhu, and H. Zhou. 2015. “Analysis of ancient human mitochondrial DNA from the Xiaohe cemetery: insights into prehistoric population movements in the Tarim Basin, China,” *BMC Genetics* 16:78, pp. 1-12.
Li, H. 2008. “Chinese Glass before the Han Dynasty” (diss. Univ. of Tübingen).

Li, X., M. Wagner, X. Wu, P. Tarasov, Y. Zhang, A. Schmidt, T. Goslar, and J. Gresky. 2013. “Archaeological and palaeopathological study on the third/second century BC grave from Turfan, China: Individual health history and regional implications,” in *Quaternary International* s 290–291, pp. 335–343.

Lin Meicun, 1990. “A New Kharoṣṭhī Wooden Tablet from China,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 53 (2), pp. 283-291.

Linduff, K. M. 1995. “Zhukaigou, steppe culture and the rise of Chinese civilization,” *Antiquity* 69 (262), pp. 133-145.

———. 2009. “Introduction,” in *Social Complexity in Prehistoric Eurasia. Monuments, Metals, and Mobility*, ed. B. K. Hanks and K. M. Linduff, Cambridge, pp. 107-114.

———. 2014. “Immortals in a foreign land: The Kargaly diadem,” *Antiquity* 88 (339), pp. 160-172.

Linduff, K. M., Yan Sun, Wei Cao, Yuanqing Liu. 2018. Ancient China and its Eurasian Neighbors: Artifacts, Identity and Death on in the Frontier, 3000-700 BCE, New York.

Li, X. 1985. *Eastern Zhou and Qin Civilizations*, trans. K. C. Chang, Yale University Press, New Haven and London.

Li, Shuicheng 1999. “A Discussion of Sino-Western Cultural Contacts and Exchange in the Second Millennium B.C. Based on Recent Archaeological Discoveries,” *Sino-Platonic Papers* 97, pp. 1-29.

Liddell, H. R., and R. Scott. 1996. *A Greek-English Lexicon, with a revised supplement*, Oxford.

Li Jianwei 李建纬 2010. Zhongxi jiaoliu yu pinwei bianyi zhi guiyi—Zhongguo zaoqi huangjin hanzhu gongyi chutan 中西交流与品味变异之轨迹——中国早期黄金焊珠工艺初探 [A trajectory of exchanges between China and the world and of changes in taste — A brief study of the welding techniques used in early China]. Guoli Lishi Bowuguan Guankan 国立历史博物馆馆刊 [*Bulletin of the National History Museum*] 2, pp. 69–79.

Li Ling. 2014. “On the Silver Multi-lobed Dou-Stemmed Bowl Unearthed from the Tomb of the Warring-State Period at Xixin. Also on the Similar Artifacts Unearthed in China,” *Wenwu* [*Cultural Relics*] 9, pp. 58-70.

Lisovoi, V., and A. Alpatova. 2016. “The Meeting with the Scythians Idiophones and Chordophones, The Ancient Altai and Black Sea Region’s Cultures,” *Proceedings of International Conference on Arts, Design and Contemporary Education* (*ICADCE* 2016), pp. 24-30.

Liu Gang. 2014. “A Textual Research on the Inscriptions on Silverware Unearthed from the Xixin Warring States Graves in Qingzhou, Shandong,” < http://www.gwz.fudan.edu.cn/Web/Show/2352> (27 January 2019).

Liu Huan. 2011. “A number of cracked petal boxes were found in China. Experts sketched the sea silk road (Photos),” *China News*, < http://www.chinanews.com/cul/2011/12-19/3542397.shtml> (26 January 2019).

Liu, R. K. 2014. “Nubian Mosaic Face Beads. The Enigma of Variations,” *Ornament* 37 (5), pp. 40-45.

Liu, Y. 2017. “Exotica as prestige technology: the production of luxury gold in Western Han society,” *Antiquity* 91 (360), pp. 1588-1602.

Liu, S., F. X. Gan, Q. Li, J. Lankton. 2012. “Silk Road glass in Xinjiang, China: Chemical compositional analysis and interpretation using a high-resolution portable XRF spectrometer,” Journal of Archaeological Science 39 (7), pp. 2128-2142.

Liu, Z. 1999. *A Study of Daoist Acupuncture & Moxibustion*, Blue Poppy Press.

Lieu, S. N. C. 2011. *Places and Peoples in Central Asia and in the Graeco-Roman Near East, A Multilingual Gazetteer Compiled for the Serica Project from Select Pre-Islamic Sources* (*Ancient Cultures Research Center, Macquarie University*), Australia.

Li Jianwei 李建纬 2010. Zhongxi jiaoliu yu pinwei bianyi zhi guiyi—Zhongguo zaoqi huangjin hanzhu gongyi chutan 中西交流与品味变异之轨迹——中国早期黄金焊珠工艺初探 [A trajectory of exchanges between China and the world and of changes in taste — A brief study of the welding techniques used in early China]. Guoli Lishi Bowuguan Guankan 国立历史博物馆馆刊 [Bulletin of the National History Museum] 2, pp. 69–79.

Lin Ying. 2005. “Solidi in China and Monetary Culture along the Silk Road,” *The Silk Road* 3 (2), pp. 16-20.

Li Sisi. 2012. “Gilded Bronze Featered Man of the Eastern Han Fynasty,” *Henan Museum*, < http://english.chnmus.net/fortnightselection/node_16513.htm> (6 February 2019).

Litvinskii, B. A., and I. R. Pichikian. 1994. “The Hellenistic Architecture and Art of the Temple of the Oxus,” *Bulletin of the Asia Institute* (New Series) 8 (*The Archaeology and Art of Central Asia Studies From the Former Soviet Union*), pp. 47-66.

Liu Huan. 2011. “A number of cracked petal boxes were found in China. Experts sketched the sea silk road (Photos),” *China News*, < http://www.chinanews.com/cul/2011/12-19/3542397.shtml> (26 January 2019).

Liu Xuetang, Tuo Huti and Alifu. 2004. “Xinjiang Nileike xian Bietebasi taomuqun quanmian fajue huo zhongyao chengguo” 新疆尼勒克县别特巴斯陶墓群全面发掘获重要成果 (Important results from the comprehensive excavation in the pottery tomb cluster in Bietebasitao, Nilka county, Xinjiang), *Xiyu Yanjiu* 2004:01, pp. 106–108.

Livshiz, V. A. 1976. “Inscriptions from Dil’berdzhin,” in *Drevnyaja Baktrija*, pp. 163–69.

Livshiz, V. A. 2008. “The Sogdian "Ancient Letters," in *Iran & the Caucasus* 12 (2), pp. 289-293.

Li Xueqin. 1991. “Chu Bronzes and Chu Culture,” in *New Perspectives on Chu Culture during the Eastern Zhou Period*, ed. T. Lawton, Princeton, pp. 1-22.

Loeschner, H. 2008. “Notes on the Yuezhi – Kushan Relationship and Kushan Chronology,” *Oriental Numismatic Society* 2008, p. 1-28.

Loewe, M. 1985. “The Royal Tombs of Zhongshan,” in *Arts Asiatiques* 40, pp. 130-134.

Longfellow, K. 2013. “Threads of the Dead: An Investment in Appearance in Ancient Central Asia” (thes. Univ. of Vermont).

Louis, F. 2007. “The Hejiacun Rhyton and the Chinese Wine Horn (gong): Intoxicating Rarities and Their Antiquarian History,” *Artibus Asiae* 67 (2), pp. 201-242.

Loukopoulou, L. D. 2011. “Macedonia in Thrace,” in *Brills Companion to Ancient Macedon: Studies in the Archaeology and History of Macedon 650 BC-300 AD*, ed. R. J. Lane Fox, Leiden, pp. 467-476.

Lovgren, S. 2007. “European Man Found in Ancient Chinese Tomb, Study Reveals,” *National Geographic News*, <http://news.nationalgeographic.com/news/2007/05/070524-china-dna.html> (18 February 2017).

Lubec, G., J. Holaubek, C. Feldl, B. Lubec, E. Strouhal. 1993. “Use of silk in ancient Egypt,” *Nature* 362 (6415), pp. 25.

Lullo, S. A. 2004. "Female Divinities in Han Dynasty Representation," in *Gender and Chinese Archaeology*, ed. K.M. Linduff, and Yan Sun, UK, 2004.

Luo Feng (罗丰). 2000. "北周李贤墓出土的中亚风格鎏金银瓶" ["A Gilded Silver Vase in Central Asian Style from Li Xian's Tomb of the Northern Zhou Period." *考古学报* [*Acata Archaeologica Sinica*] 3, pp. 311–330.

Lyons, E. 1978. "Chinese Jades. The Role of Jade in Ancient China: An Introduction to a Special Exhibition at the University Museum," *Expedition* 20 (3), pp. 2-20.

Максимова, А. Г. 1980. "Курганы близ Талгара," Археологические исследования древнего и средневекового Казахстана, Алма-Ата, pp. 114-122.

Magee, P. 2010. "Revisiting Indian Rouletted Ware and the Impact of Indian Ocean Trade in Early Historic South Asia," *Antiquity* 84, pp. 1043-1054.

Mahnke, C. 2008. *Alexandrinische Mosaikglaseinlagen: die Typologie, Systematik und Herstellung von Gesichterdarstellungen in der ptolemaischen Glaskunst*, Wiesbaden.
Mallory, J. P. 1991. *In Search of the Indo-Europeans*, New York.

Martin, R. E. 2011. "Collecting Aurel Stein," Caxtonian XIX (11), pp. 1-12.

Mair, V. H. 1990. "Old Sinitic M^{y}ag, Old Persian Maguŝ, and English Magician," *Early China* 15, pp. 27-47.

Mair, V. H. 2006a. "The Rediscovery and Complete Excavation of Ordek's Necropolis," *The Journal of Indo-European Studies* 34 (3 & 4), pp. 273-318.

———. 2006b. "Kinesis versus Stasis, Interaction versus Independent Invention," in *Contact And Exchange in the Ancient World*, ed. V. H. Mair, University of Hawaii's Press, pp. 1-14.

———. 2010. "The Mummies of East Central Asia," in *Expedition* 52 (3), pp. 23-32.

Mairs, R. 2012. "Glassware from Roman Egypt at Begram (Afghanistan) and the Red Sea trade," *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 18, pp. 1-14.

———. 2013. "The 'Temple with Iindented Niches' at Ai Khanoum Ethnic and Civic Identity in Hellenistic Bactria," in *Cults, Creeds and Identities in the Greek City after*

the Classical Age, ed. R. Alston, O. M. van Nijf and C. G. Williamson, Leuven – Paris – Walpole, pp. 85-118.

———. 2017-2018. “Ethnic Identity in Graeco-Roman Egypt, (ARCH 1638),” *Archaeology and the Ancient World Course Offerings*, *Joukowsky Institute for Archaeology and the Ancient World* (*Brown University*), < https://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/ethnicidentity12/files/19736727.pdf> (27 October 2018).

Majiayuan 2007-2008 = *2007–2008 excavation on Majiayuan Cemetery of the Warring States Period in Zhangjiachuan* (Gansu Collaborative Archaeological Team of the Early Qin Culture and Zhangjiachuan County Museum), *Chinese Archaeology* 11, pp. 50–59, Boston – Berlin 2011.

Majjhima Nikaya (*The Middle Length Discourses of the Buddha*), transl. Bhikkhu Nanamoli and Bhikkhu Bodhi, Sri Lanka, 1995.

Major, J. S. 2004. “Characteristics of Late Chu Religion,” in *Defining Chu: Image And Reality In Ancient China*, eds. C. A. Cook and J. S. Major, Honolulu, pp. 121-144.

Manning, J. G. 2014. “At the Limits: Long-Distance Trade in the Time of Alexander the Great and the Hellenistic Kings,” in *Reconfiguring the Silk Road: New Research on East-West Exchange in Antiquity*, ed. V. H. Mair and J. Hickman, Philadelphia, pp. 5-14.

Marangou, C. 2001. “Evidence for counting and recording in the Neolithic? Artefacts as signs and signs on artefacts,” in *Manufacture and Measurement - Counting , Measuring and Recording Craft Items in Early Aegean Societies, Μελετήματα* 33, KEPA/EIE, ed. A. Michailidou, Athens, pp. 9-43.

Marchenko, V., S. V. Svyatko, V. I. Molodin, A. E. Grishin, M. P. Rykun. 2017. “Radiocarbon Chronology of Complexes With Seima-Turbino Type Objects (Bronze Age) in Southwestern Siberia,” *Radiocarbon* 59 (*Special Issue* 5, part I), pp. 1381-1397.

Marcien d’ Heraclee, Periple de Marcien d’ Heraclee: Epitome d’ Artemidore, Isidore de Charax, etc., ou Supplement aux dernieres editions des Petits geographes d’ après un manuscript grec de la Bibliotheque royale, avec une carte par E. Miller, Paris 1839.

Marinatos, N. 2010. *Minoan Kingship and the Solar Goddess: A Near Eastern Koine*, University of Illinois.

Marshall, J. H. 1951. *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations* I: *Structural Remains*, Cambridge.

Martin, R. D. 2011. “Collecting Aurel Stein,” *Caxtonian* XIX (11), pp. 1-12.

Matthew, C. A. 2011. “Greek Hoplites in an Ancient Chinese Siege,” *Journal of Asian History* 45, pp. 17-37.

Matuk, C. 2006. “Seeing the Body: The Divergence of Ancient Chinese and Western Medical Illustration,” *JBC 32:1*, pp. 1-8.

Mawilliams. 2014. “Shanghai Art Scene – Visiting the Shanghai Museum,” Davidson in China, < http://china.davidson.edu/blog/fall2014/shanghai-art-scene-visiting-the-shanghai-museum/> (18 April 2019).

Meakin, R. “Qiang 羌 References in The Book of Han 汉书, Part 2 (Chapter 79 to Chapter 99),” Qiang History – Translations, < https://www.academia.edu/11073162/Qiang_%E7%BE%8C_References_in_the_Book_of_Han_%E6%B1%89%E4%B9%A6_Part_2> (16 March 2019).

Mehendale, S. 2001. “The Begram Ivory and Bone Carvings: some Observations on Provenance and Chronology,” *Topoi. Orient-Occident* 11-1, pp. 485-514.

Melikian, S. 2012. “Exhibition Rewrites the History of Han Civilization in China,” The New York Times, < https://www.nytimes.com/2012/06/09/arts/09iht-melikian09.html> (24 January 2019).

Meyer, C. 2013. *Greco-Scythian Art and the Birth of Eurasia: From Classical Antiquity to Roman Modernity*, Oxford.

Mei, J. J. 2003. “Cultural Interaction between China and Central Asia during the Bronze Age,” *Proceedings of the British Academy* 121, pp. 1–39.

Mei, J. J., P. Wang, K. Chen, L. Wang, Y. Wang, and Y. Liu. 2015. “Archaeometallurgical studies in China: some recent developments and challenging issues,” *J Archaeol Sci* 56, pp. 221–232.

Mei, J. J., Y. B. Yu, K. Chen, L. Wang. 2017. “The Appropriation of Early Bronze Technology in China,” in *Appropriating Innovations. Entangled Knowledge in Eurasia, 5000–1500 BCE*, ed. P. W. Stockhammer and J. Maran, Oxford, pp. 231-240.

Meredith, D. 1953. “Annius Plocamus: Two Inscriptions from the Berenice Road,” *The Journal of Roman Studies* 43, pp. 38-40.

Michon, M. E. 1915. “Le Tresor Gallo-Romain du Pouzin (Ardèche),” *Bull. Arc. Du Comitédes Traveaux Historiques* 1915, pp. 71-82.

Mihaylova , B. 2018. “Greek σῑμός, σῑ́νομαι and the Indo-European roots *tweH-i- ‘cut, hew’, *tyeh2- ‘strike’”, <https://www.academia.edu/1952596/Greek_%CF%83%E1%BF%91%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CF%83%E1%BF%91_%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%B10_and_the_Indo-European_roots_tweH-i-_cut_hew_tyeh2-_strike_> (23 July 2018).

Miller, M. C. 2004. *Athens and Persia in the Fifth Century BC: A Study in Cultural Receptivity*, Cambridge University Press.

Minyaev, S. S. 2009. “Tsaram: A Burial Ground of the Hsiung-Nu Elite in Transbaikalia,” *Archaeology Ethnology and Anthropology of Eurasia* 37 (2), pp. 49–58.

Мирошина, Т. В. 1980. “Скифские калафы,” *СА* 1980 (1), с. 30-45.

Mitsopoulou, T. 2001. “Eye-Shaped and Horned Glass Beads from China and Greece,” < http://www.greecetravel.com/archaeology/mitsopoulou/glass.html> (8 October 2018).

Mode, M. 2006. “The Orlat battle plaque and the roots of Sogdian art” in *Ērān ud Anērān*: *Studies Presented to Boris Il’ič Maršak*, ed. M. Compareti et al., Venice, 2006, pp. 419-454.

Mookerji, R. K. [1966] 1988. *Chandragupta Maurya and His Times*, Delhi.

Moore, M. B. 2004.“Horse Care as Depicted on Greek Vases before 400 B.C.,” *Metropolitan Museum Journal* 39, (2004), pp. 8, 35-68.

———. 2010. Rev. of E. R. Knauer, *Coats, Queens, and Cormorants: Selected Studies in Cultural Contact between East and West*, in *Bryn Mawr Classical Review* 2010.02.70.

Morgan, L. “Athena in China”, 9 November 2013, < http://llewelynmorgan.wordpress.com/2013/11/09/athena-in-china/> (10 May 2014).

Moy, M. 2018. ”Duck Decanter: A Chinese Ritual Wine Vessel,” in *Animal-Shaped Vessels from the Ancient World*, ed. S. Ebbinghaus, New Haven and London, pp. 78-86.

Moyer, A. C. 2012. “Deep Reflection: An Archaeological Analysis of Mirrors in Iron Age Eurasia” (diss. Univ. of Minnesota).

Müller, S. 2003. “Chin-Straps of the Early Northern Wei: New Perspectives on the Trans-Asiatic Diffusion of Funerary Practices,” *Journal of East Asian Archaeolo*gy 5 (1-4), pp. 27-72.

———. 2010. *D’Olbia à Tanaïs. Territoires et réseaux d’échanges dans la mer Noire septentrionale aux époques classique et hellénistique* (*Scripta Antiqua* 28), Bordeaux.

Murphy, C. 2012. “Minoan Three-Dimensional Anthropomorphic Representations, Problems of Definition,” *Creta Antica* 13, pp. 61-82.

Muscarella, O. W. 1974. The Iron Age at Dinkha Tepe, *Metropolitan Museum Journal* 9, pp. 35-90.

Nagy, G. 2018. “A sampling of comments on Pausanias: 1.17.3–6,” *Classical Inquiries* (*Studies on the Ancient World from CHS*), <2018.01.18 https://classical-inquiries.chs.harvard.edu/a-sampling-of-comments-on-pausanias-1-17-3-6/> (24 July 2018).

Narain, A. K. 1957. *The Indo-Greeks*. Oxford.

Needham, J. and Wang Ling. 1954a. *Science and Civilisation in China* 1: *Indroductory Orientations*, Cambridge.

Needham, J. and Wang Ling. 1954b. *Science and Civilisation in China* 2: *History of Scientific Thought*, Cambridge.

Needham, J. 1965. *Science and Civilisation in China* 4: *Physics and Physical Technology*, Cambridge.

———. 1970. *Clerks and Craftsmen in China and the West*, London.

Neelis, J. 2011. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks. Mobility and Exchange within and beyond the Nortwestern Borderlands of South Asia* II: *Dynamics in the History of Religion*, Leiden – Boston.

———. 2012. "Overland Shortcuts for the Transmission of Buddhism," in *Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-Modern World*, ed. S. E. Alcock, J. Bodel and R. J. A. Talbert, Oxford.

Negin, A. 2015. "Roman helmets with a browband shaped as a vertical fronton," *Historia I Świat* 4, pp. 31-46.

Negin, A. E., M. Kamisheva. 2018. "Armour of a cataphractarius from the "roshava dragana" barrow," *Arcaeologia Bulgarica* XXII, pp. 45-70.

Neil Coomber. *The problem of determining ethnicity: the case of Shang tomb M54 at Anyang*, 9 April 2011, < http://kaogu.wordpress.com/2011/04/09/the-problem-of-determining-ethnicity-the-case-of-shang-tomb-m54-at-anyang/> (17 March 2014).

Neverov, O. 1971. *Antique Cameos in the Hermitage Collection*, Leningrad.

Nickel, L. 2000. "Some Han Dynasty Paintings in the British Museum," *Artibus Asiae* 60 (1), pp. 59-78.

———. 2009. "Tonkrieger auf der Seidenstrasse? Die Plastiken des Ersten Kaisers von China und die hellenistische Skulptur Zentralasiens," in *Zurich Studies in the History of Art/Georges Bloch Annual* 2006/07, Zurich, pp. 124-149.

———. 2012. "The Nanyue Silver Box," *Arts of Asia* 42(3), pp. 98–107.

———. 2013. "The First Emperor and sculpture in China," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 76, pp. 413-447.

———. 2014. "Sculpture and the Question of Contacts between China and the Hellenistic East," lecture deliverd at *The Silk Road: Border Crossing* (Session IV: The Hellenistic East and Sculpture and the question of contacts between China and the Hellenistic East),

<https://www.arts.kuleuven.be/home/fac_kalender/bestanden_kalender/silk-road-border-program> (19 February 2017).

———. 2015. “Bricks in Ancient China and the Question of Early Cross-Asian Interaction,” Arts Asiatiques 70, pp. 49-62.

Nicholson, P. T., and J. Price. 2003. “Glass from the Port of Berenike, Red Sea Coast, Egypt,” in *Échanges et commerce du verre dans le monde antique* (*Editions Monique Mergoil*), ed. D. Foy and M.-D. Nenna, pp. 389-394. pp. 389-394.

Nightingale, G. 2008. “Tiny, fragile, common, precious. Mycenaean glass and faience, beads and other objects,” in *Vitreous Materials in the Late Bronze Age Aegean*, ed. C. M. Jackson and E. C. Wager, Oxbow, pp. 64-105.

Nikita, K., J. Henderson. 2006. “Glass Analyses from Mycenaean Thebes and Elateia: Compositional Evidence for a Mycenaean Glass Industry,” *Journal of Glass Studies* 48, pp. 71-120.

Nikita, K., J. Henderson, and G. Nightingale. 2009. “An Archaeological and Scientific Study of Mycenaean Glass from Elateia-Alonaki, Greece,” in *Annales of the 17th Congress of the International Association for the History of Glass*, ed. Koen H. A. Janssens and P. Degryse, pp. 39-46.

Nikonorov, V. P. 1997. *The Armies of Bactria 700 BC – 450 AD* II, Stockport.

———. 2004. “A Unique Comb from Kampyr-Tepe (Northern Bactria),” in Cimmerians, Scythians, Sarmatians, ed. J. Chochorowski, Krakow, pp. 317-329.

Nilsson, M. P. 1950. *The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*, New York.

———. 1972. *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*, California Press, USA.

Novozhenov, V. A. 2012. *Communications and the Earliest Wheeled Transport of Eurasia*, ed. E. E. Kuzmina, TAUS Publishing, Moscow.

Ogden, D. 2013. *Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*, Oxford.

Oikonomides, A. N. 1984. "The [τέμενοϲ] of Alexander the Great at Alexandria in Arachosia (Old Kandahar)," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 56, pp. 145-147.

Olbrycht, M. J. 2015. "Arsacid Iran and the Nomads of Central Asia – Ways of Cultural Transfer," in *Complexity of Interaction along the Eurasian Steppe Zone in the first Millennium C.E.*, ed. J. Bemmann and M. Schmauder, pp. 333-390.

Onians, R. B. 1954.*The Origins of European Thought About the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate*, Cambridge.

Onti, N. M. 2013. "Macedonian Traces in China," Greek Reporter on the Web, 28 August 2013, < http://world.greekreporter.com/2013/08/28/macedonian-traces-in-china/> (14 March 2014).

Owen, J. 2013. "2,000-Year-Old Treasure Discovered In Black Sea Fortress," *Live Science*, <https://www.livescience.com/26150-buried-black-sea-treasure.html> (31 August 2018).

Painter, M. K. 1990. "Le vase Portland," *Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France* 1988, pp. 186-194.

Paludan, A. 2006. *Chinese Sculpture: a Great Tradition*, Chicago.

Pan, L. 2015. "The Transformation of Cultural Exchange between North China and the Eurasian Steppe from the Late Warring States Period to the Middle Western Han," *Asian Archaeology* 3, pp. 95-106.

Panagiotakopulu, E., P. C. Buckland, P. M. Day, C. Doumas, A. Sarpaki, and P. Skidmore. 1997. "A lepidopterous cocoon from Thera and evidence for silk in the Aegean Bronze Age," in *Antiquity* 71 (272), pp. 420-429.

Panchenko, D. 2002. "The City of the Branchidae and the Question of Greek Contribution to the Intellectual History of India and China," *Hyperboreus* 8 (2), pp. 244-255.

Pankenier, D. W. 2015. "Weaving Metaphors and Cosmo-political Thought in Early China," *T'oung Pao* 101-1-3, pp. 1-34.

Pankova, S. 2016. "Unearthed early silks from the Silk Road in Russia," in *The Silk Road: a Road of silk*, ed. Zhao Feng, Hangzhou, pp. 54-66.

Parlasca, K. 1975. “Ein hellenistisches Achat-Rhyton in China,” *Artibus Asiae* 37, pp. 280-290.

———. 1985. “Neue Beobachtungen zu den hellenistischen Achatgwfäβen aus Ägypten,” *The J. Paul Getty Museum Journal* 13, pp. 19-22.

Parpola, A. 2009. “The Face Urns of Gandhâra and the Nâsatya Cult,” in *Migration, Trade and Peoples 3: Aryans and Nomads*, ed. A. Parpola, London, pp. 149-162.

Passehl, M. 2015. “The Hellenistic dynasties in Bactria & India. Chronology & theoretical lineages,” < https://www.academia.edu/12853641/Bactrian_Greek_dynasties_ver._7_> (26 April 2019).

Payer, A. 2008. “Quellenkunde zur indischen Geschichte bis 1858. 5. Unbewegliche Hinterlassenschaften. 1. Zum Beispiel: Taxila,” <http://www.payer.de/quellenkunde/quellen051.htm> (9 February 2019).

Peng, P. 2017. “A Study on the Origin of Chinese Lost-wax Casting from the Perspectives of Art, Technology, and Social Agency,” *Sino-Platonic Papers* 265, pp. 1-48.

Perlès, C. 2001. The Early Neolithic in Greece: The First Farming Communities in Europe (Cambridge World Archaeology), Cambridge.

Peterson, S. 2011-2012. “An Account of the Dionysiac Presence in Indian Art and Culture,” <https://www.academia.edu/1503231/An_account_of_the_Dionysiac_presence_in_Indian_art_and_culture> (15 March 2014).

———. 2018a. ”Parthian Aspects of Objects from Grave IV, Tillya Tepe,” <https://www.academia.edu/1485067/Parthian_Aspects_of_Objects_from_Grave_IV_Tillya_Tepe> (30 November 2018).

———. 2018b. “An Overview of the Burials of Tillya Tepe,” <https://www.academia.edu/36050335/Tillya-tepe_Burials_overview.pdf> (30 November 2018).

Pfrommer, M. 1993. *Metalwork from the Hellenized East. The J. Paul Getty Museum. Catalogue of the Collections*, Malibu.

———. 1996. “Roots and Contacts: Aspects of Alexandrian Craftsmanship,” in *Alexandria and Alexandrianism: Papers Delivered at a Symposium Organized by The J. Paul Getty Museum and The Getty Center for the History of Art and the Humanities and Held at the Museum*, Malibu, pp. 171-190.

Pieniążek, M., E. Kozal. 2011. “West Anatolian Beads and Pins in the 2nd Millennium BC: Some Remarks on Function and Distribution in Comparison with Neighboring Regions,” *Polish Archaeology in the Mediterranean* 23/2, pp. 187-208.

Pijoan, J. 1922. "A Greek Glass Vase from China," *Burlington Magazine* 41, pp. 235-237.

Piotrovsky, B., L. Galanina, N. Grach. 1986. *Scythian Art. The Legacy of the Scythian World: mid-7th to 3rd century B.C.*, Leningrad.

Pirazzoli-t'Serstevens, M. 2001. “Les laques chinois de Begram. Un réexamen de leur identification et de leur datation,” *Topoi. Orient-Occident* 11/1, pp. 473-484.

Platz-Horster, G. 2002. “Zum Handel von glass Zwischen dem nahen Osten, dem Mittelmeer und dem Schwarzmeergebiet im 1,Jahrtausend vC,” in Pont-Euxin et commerce: la genèse de la ‘route de la soie’: actes du IXe Symposium de Vani (Colchide) 1999, ed. M. Faudot, A. Fraysse et E. Geny, Paris, pp. 95-107.

Pollock-Hill, S. 2013. “Could the Portland Vase really have been made for Caesar Augustus?,” < https://www.researchgate.net/publication/256248870_Could_the_Portland_Vase_really_have_been_made_for_Caesar_Augustus> (29 October 2018).

Polosmak, N. V. 2011a. “Istorija, vyshitaja sherst’ju,“ *Nauka iz pervykh ruk* 38 (2), p. 112-133.

———. 2011b. “The Light of Distant Hellas,” *Science First Hand* N3 (30), pp. 88-101.

———. 2014. “Twenty years after,” *Science First Hand* N1 (37), pp. 6-24.

Pryce, T. O., B. Bellina-Pryce and A. T. N. Bennett. 2006. “The development of metal technologies in the Upper Thai-Malay Peninsula: initial interpretation of the archaeometallurgical evidence from Khao Sam Kaeo,” *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient* 93, pp. 295-315.

Psarras, S.-K. 2015. *Han Material Culture*, New York.

Puett, M. 1998. "China in Early Eurasian History: A Brief Review of Recent Scholarship on the Issue," in *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, ed. V.H. Mair, The University of Pennsylvania Museum Publications, pp. 699-715.

Pugachenkova, G. A., and L. I. Rempel. 1991. "Gold from Tillia-tepe," *Bulletin of the Asia Institute* 5 (*New Series*), pp. 11-25.

Pumpelly, R., ed. 1908. *Explorations in Turkestan. Expedition of 1904. Prehistoric Civilizations of Anau, Origins, Growth, and Influence of Environment, Publication 73 (Volume* I), Washington.

Puntambekar, S. V., and N. S. Varadach. 1926. *Hand-spinning and Hand-weaving*, India.

Puri, B. N. 1993. *Buddhism in Central Asia*, Delhi.

Пуздровский / Puzdrovsky, A.E. 2007. *Крымская Скифия II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники*, Симферополь.

Rai Govind Chandra. 1979. *Indo-Greek Jewellery*, New Delhi.

Rajan, K. 2000. "Musiri-Alexandria Trade Contract: An Archaeological Approach," Pondicherry University Journal of Social Sciences and Humanities I (1 & 2), pp. 93-104.

Rajan, K. 2011. "Emergence of Early Historic Trade in Peninsular India," in *Early Interactions Between South and Southeast Asia: Reflections on Cross-Cultural Exchange*, ed. P.-Y. Manguin, A. Mani, G. Wade, Singapore, pp. 177-196.

Raschke, M. G. 1978. "New Studies in Roman Commerce with the East," in *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, ed. H. Temporini, and H. Wolfgang, Berlin, pp. 604-1378.

Rasmussen Mc Callum, L. 2015. "Aegean and Near Eastern Gold Jewelry in the Early Bronze Age," in *Temple University Aegean Symposium: A Compendium*, ed. P. P. Betancourt, Philadelphia, pp. 445-456.

Rawson, J. 1992. *The British Museum Book of Chinese Art*, London.

———. 1996. *Mysteries of ancient China: new discoveries from the early dynasties* (*British Museum Press*), London.

———. 2013. “Ordering the Exotic: Ritual Practices in the Late Western and Early Eastern Zhou,” *Artibus Asiae* LXXIII (I), pp. 5-74.

———. 2017. “China and the Steppe: Reception and Resistance,” *Antiquity* 91 (356), pp. 375-388.

———. 2018. “Shimao and Erlitou: New perspectives on the origins of the bronze industry in central China CORRIGENDUM,” *Antiquity* 92 (362), <https://doi.org/10.15184/aqy.2017.34>.

Ray, H. P. 2003. *The Archaeology of Seafaring in Ancient South Asia*, Cambridge.

Ray, S. 2010. “Scythian elements in early Indian art I (diss. Univ. of Calcutta).

Reinecke, A. and Nguyen Thi Thanh Luyen. 2009. “Recent discoveries in Vietnam: Gold masks and other precious items,” Arts of Asia 39(5), pp. 59–67.

Reinecke, A., Vin Laychour, Seng Sonetra. 2009. *The First Golden Age of Cambodia: Excavation at Prohear*, Bonn.

Reinholdt, C. 2003. “The Early Bronze Age Jewellery Hoard from Kolonna, Aigina,” in *Art of the First Cities, The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus: Catalogue of an Exhibition Held at the Metropolitan Museum of Art*, ed. J. Aruz and R. Wallenfels, New York, pp. 260-261.

Rhie, M. M. 2007. *Early Buddhist Art of China and Central Asia 1: Later Han, Three Kingdoms and Western Chin in China and Bactria to Shan-shan in Central Asia*, Boston.

Rice, F. M. 1971. *Art in Afghanistan, Objects from the Kabul Museum*, London.

Richter, G. M. A. 1936. *Red-Figured Athenian Vases in the Metropolitan Museum of Art* I, New Haven.

Ridderstad, M. 2009. “Evidence of Minoan Astronomy and Calendrical Practices”, <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/0910/0910.4801.pdf> (1 March 2015).

Rhodes, D. 1976. *Pottery Form*, USA.

Romgard, J. 2008. “Questions of Ancient Human Settlements in Xinjiang and the Early Silk Road Trade, with an Overview of the Silk Road Research Institutions and Scholars in Beijing, Gansu, and Xinjiang,” *Sino-Platonic Papers* 185, pp. 1-123.

Rostovtzeff, M. 1922. *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford.

———. 1923. “Une trouvaille de l'époque gréco-sarmate de Kertch au Louvre et au Musée de Saint-Germain,” *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot* 26 (1-2), pp. 99-164.

Rothschild, N. H. 2014. “Rhetoric of the Loom: Discursive Weaving Women in Chinese and Greek Traditions,” Sino-Platonic Papers 244, pp. 1-22.

Rougemont, G. 2012. “Les inscriptions grecques d’Iran et d’Asie centrale. Bilinguismes, interférences culturelles, colonization,” *Journal des savants* 2012, pp. 3-27.

Rowland, B. 1967. *The Art and Architecture of India: Buddhist, Hindu, Jain*, New York.

Ryholt, K. 2005. “On the Contents and Nature of the Tebtunis Temple Library: A Status Report,” in *Tebtynis und Soknopaiu Nesos: Leben Im Römerzeitlichen Fajum: Akten Des Internationalen Symposions in Sommerhausen bei Würzburg*, ed. S. L. Lippert and M. Schentuleit, Wiesbaden, pp. 141-170.

Sagar, K. C. 1992. *Foreign Influence on Ancient India*, New Delhi.

Salmony, A. 1958. “With Antler and Tongue,” *Artibus Asiae* 21 (1), pp. 29-36.

Sang Li (transl.) 2012. “Excavations of Western Han Jiangdu Imperial Tomb at Dayunshan Xuyi County of Jiangsu Province,” *Chinese Archaeology Writer*, < http://www.kaogu.cn/en/backup_new/new/2013/1026/42958.html> (4 February 2019).

Saprykin, S. 2004. “Polis and Chora in the Kingdom of Bosporus,” in *Chora and Polis*, ed. F. Kolb and E. Müller-Luckner, Mϋnchen, p. 185-210.

Saprykin, S. 2011. “The Puzzle of Greek Epigraphy: Priest Tes’Inscription on His Grave in Amaseia,” in *Scripta antiqua. Ancient History, Philology, Arts and Material Culture I: The Almanac*, Moscow, pp. 294-315.

Sarianidi, V. I. 2007. *Necropolis of Gonur*, Athens.

———. 2010. *Long Before Zaratushtra* (*Archaeological evidences of Protozoroastrianizm in Bactria and Margiana*), ed. N. Dubova, Moscow.

Sarri, K. 2015. “Textiles, baskets and pots: decorative craft transfer in the Aegean Neolithic,” paper presented in *First Textiles*. *The Beginnings of Textile Manufacture in Europe and the Mediterranean* (*International Conference*), pp. 25-26 (abstract).

Sazcı, G. and D. Çalış Sazcı. 2016. “The Troy III Period in Light of Recent Excavations,” in *Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development and Interregional Contacts* (*Studia Troica, Monographien* 8), ed. E. Pernicka, S. Ünlüsoy and S. W. E. Blum, Bonn, pp. 75-88.

Schaefer, H. 1943. “Hellenistic Textiles in Northern Mongolia,” *AJA* 47 (3), pp. 266-277.

Schliemann, H. 1880. *Ilios, the City and Country of the Trojans*, London.

Schliesinger, J. 2017. Early Port Cities in the Malay Peninsula, White Elephant Press.

Shortland, A. J., and H. Schroeder. 2009. “Analysis of First Millennium BC Glass Vessels and Beads from the Pichvnari Necropolis, Georgia,” *Archaeometry* 51 (6), pp. 947–965.

Scott, W. H. 1855. “On Parthian Coins,” in *The Numismatic Chronicle, and Journal of the Numismatic Society* XVII, ed. J.Y. Akerman, London, pp. 131-173.

Scottish Tartans Authority. The Birth of Tartan: "The Celts have been weaving plaid (tartan) twills for three thousand years at least", <http://www.tartansauthority.com/tartan/the-birth-of-tartan/> (25 February 2017).

Schmidt, H. 1902. *Heinrich Sliemanns Sammlung Trojanischer Altertümer*, Berlin.

———. 1906. “Die Expedition Pumpelly in Turkestan im Jahre 1904 und ihre arcäologischen Ergebnisse,” in *Zeitschrift für Ethnologie*, Berlin, pp. 385-390.

Schneider, P. 2017. "From India to the Black Sea: an overlooked trade route?," *HAL Archives – Ouvertes*, < https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01376630v210_57/document> (13 March 2019).

Schwitter, C. M., and C. F. Cheng. 1962. "Bactrian Nickel and Chinese Bamboo," *AJA* 66 (1), pp. 87-92.

Scott, C., L. Lewis, J. R. Barker, J. Keyton, T. Kuhn, P. K. Turner. eds. 2017. *The International Encyclopedia of Organizational Communication*, Wiley Blackwell.

Shandong Institute of Cultural Relics and Archaeology. Qingzhou Municipal Museum. 2015. "The Excavation of a Warring States Period Tomb at Xixin Village in Qingzhou City, Shandong Province," *Chinese Cultural Relics* 2 (1-2), pp. 52-87.

Shao, A., J. Mei, J. Yang, K. Chen, W. Sun. 2014. "The patch-repairing technique of the bronze waterfowls unearthed in the precinct of Emperor Qinshihuang's Mausoleum site and a preliminary study on the relevant Issues," *Kaogu* (*Archaeology*) 7, pp. 96-104 (in Chinese).

Sharankov, N. 2015. "Нови данни за тракийските стратези [New evidence on the Thracian strategoi]," *Археология* LVI (1-2), pp. 62-78.

Shaughnessy, E. L. 1989. "Western Cultural Innovations in China, 1200 B.C.," *Sino-Platonic Papers* 11, pp. 1-8.

Shcheglov, A. N., and V. I. Katz. 1991. "A Fourth-Century B.C. Royal Kurgan in the Crimea," *Metropolitan Museum Journal* 26, pp. 97-122.

Shelach-Lavi, G. 2015. *The Archaeology of Early China: From Prehistory to the Han Dynasty*, New York.

Shuicheng, L. 1999. "A Discussion of Sino-Western Cultural Contact and Exchange in the Second Millennium BC Based on Recent Archeological Discoveries," *Sino-Platonic Papers* 97, pp. 1-29.

Sidebotham, S. E. 2018. "Overview of Fieldwork at Berenike 1994-2015," in *Stories of Globalization: The Red Sea and the Gulf from Late Prehistory to Early Modernity* (*Selected Papers of Red Sea Project* VII), ed. A. Manzo, C. Zazzaro, and D. J. De Falco, Leyden – Boston, pp. 183-224.

Sideris, A. 2008. "Achaemenid Toreutics in the Greek Periphery," in *Ancient Greece and Ancient Iran. Cross-Cultural Encounters*, ed. S. M. Reza Darbandi and A. Zournatzi, Athens, pp. 339-353.

Шелов, Д. Б. 1950. "К ВОПРОСУ О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ГРЕЧЕСКИХИ МЕСТНЫХ КУЛЬТОВ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ (САТИР И ГРИФОН НА ПАНТНКАПКНСКИХ ЗОЛОТЫХ СТАТЕРАХ IV В. ДО Н. Э.)," *КСИИМК* 34, с. 62-69.

Skupniewicz, P. N. 2016. "Some remarks on the elements of infantry protective gear in art of Gandhara: An evidence for survival o f Hellenistic military tradition?," UDC 94 (34): 94 (38).08, pp. 67-85.

Skupniewicz, P., and M. Lichota. 2016. "Διώνυσος ανίκητος – on Triumph of Dionysus in iconography of post-Hellenistic Central Asia and its reflection in Chinese art," in *Contacts Between the Hellenistic East and West*, ed. M. Castro, Oxford University.

Smagur, E., K. Hanus. 2012. "Kattigara of Claudius Ptolemy and Oc Eo: the issue of trade between the Roman Empire and Funan," in *Proceedings of the 14th International Conference of the European Association ofSoutheast Asian Archaeologists* (*EurASEAA*).

Smělý, T. 2917. "One Authority – One Idea – One Order. The Monetary System of the Amber Road as a Testimony of Greek Influence on Social and Economic Activities of central European Celts," *Studia Hercynia* XXI/2, pp. 40–80.

Snow, J. T. 2002. "The Spider's Web, Goddesses of Light and Loom: Examining the Evidence for the Indo-European Origin of Two Ancient Chinese Deities," *Sino-Platonic Papers* 118, pp. 1-75.

Sparkes, B. A., L. Tallcott. 1970. *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.* (*Agora* XII), Athens.

Spengler, R. N. 2013. "Botanical Resource Use in the Bronze and Iron Age of the Central Eurasian Mountain/Steppe Interface: Decision Making in Multiresource Pastoral Economies" (diss. Washington University in St. Louis).

Spinazzola, V. 1827. *Le Arti Decorative in Pompei e nel museo nazionale di Napoli*, Milano – Roma – Venezia – Firenze.

Squire, M., ed. 2016. *Sight and the Ancient Senses*, Oxon.

Stančo, L. 2012. *Greek Gods in the East. Hellenistic Iconographic Schemes in Central Asia*, Prague.

Stark, S. 2012. "Nomads and Networks: Elites and Their Connections to the Outside World," in Nomads and Networks: The Ancient Art and Culture of Kazakhstan, ed. S. Stark, K. S. Rubinson, Z. S. Samashev and J. Y. Chi, USA, pp. 106-139.

Stern, E. M. 1995. *Roman Mold-blown Glass: The First Through Sixth Centuries* (*Toledo Museum of Art*), Toledo.

Stephano, H. 1841. *Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσης* (*Thesaurus Linguae Graecae*), Parisiis.

Stein, M. A. [1903] 2014. *Sand-Buried Ruins of Khotan*, Cambridge.

———. 1907. *Ancient Khotan: Detailed report of archaeological explorations in Chinese Turkestan*, 2 vols., Oxford.

———. 1912. *Serindia I*, London.

———. 1921. *Serindia: detailed report of archaeological explorations in Central Asia and Westernmost China*, Oxford, Clarendon Press.

———. 1933. *On Ancient Central-Asian Tracks*, London.

Stieber, M. 2004. *The Poetics of Appearance in the Attic Korai*, Austin.

Stuveras, R. 1969. *Le Putto dans l'art romain* (*Collection Latomus* 99), Bruxelles.

Svobodová, K. 2018. "Iranian and Hellenistic Architectural Elements in Chinese Art," *Sino-Platonic Papers* 274, pp. 1-36.

Su, Beihai 1994. *The Petroglyphs of Xinjiang*, Ürümqi: Art and Photography Press of Xinjiang.

Sun, Z. J. 2009. "The First Emperor: China's Terracotta Army," *AJA* 113.3, pp. 1-9.

———. 2017. *Age of Empires: Art of the Qin and Han Dynasties*, New York.

Suresh Pillai. 2005. "Arikamedu: Ancient port city of India," <https://www.academia.edu/414274/Arikamedu_Ancient_port_city_of_India> (31 October 2018).

Symonenko, O. 2017. "Warfare and Arms of the Early Iron Age Steppe Nomads," in *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, < http://asianhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefore-9780190277727-e-237> (26 November 2018).
Talbert, E. J. A., ed. 2000. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-by-map Directory* II, Princeton and Oxford.

Talbot Rice, T. 1965. *Ancient Arts of Central Asia*, New York.

Tallgren, A. M. 1926. *La Pontide Préscythique après l'introduction des métaux* (*ESA* II), Helsinki.

Tan, J. Z., LiMing Li, J. B. Zhang, W. Q. Fu, H. J. Guan, X. Ao, L. E. Wang, X. H. Wu, K. X. Han, L. Jin, and H. Li. 2013. "Craniometrical evidence for population admixture between Eastern and Western Eurasians in Bronze Age southwest Xinjiang," in *Chinese Science Bulletin* 58 (3), pp. 299-306.

Tansen Sen 2016. *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of India–China Relations, 600-1400*, Lanham.

Tao Tong. 2008. "The Silk Roads of the Northern Tibetan Plateau during the Early Middle Ages (from the Han to Tang Dynasty) as Reconstructed from Archaeological and Written Sources" (diss., The Eberhard-Karls University of Tübingen).

———. 2010. "Exotic Style of the Silver Ewer from a Han to Jin Period Tomb in Shang Sunjiazhai Village in Datong, Qinghai," *Chinese Archaeology* 10, pp. 177-183.

Tarn, W. W. 1951. *The Greeks in Bactria and India*, Cambridge - New Delhi.

The Anyang Archaeological Team, 1A, CASS. 1987. "The Excavation of Tombs M 259 and M 260 at the Yin Ruins," *Acta Archaeologia Sinica* 1987-01.

The Art and Archaeology of Ancient China: *A Teacher's Guide*, Smithsonian Institution, 2003.

The British Museum Collection online, < https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=363921&partId=1> (31 October 2018).

Then – Obłuska, J. 2015. "Cross-cultural bead encounters at the Red Sea port site of Berenike, Egypt. Preliminary Assessment (seasons 2009 - 2012)," *Polish Archaeology in the Mediterranean* 24/1 (Research), pp. 735-778.

Thiry, A. 2007. "Foreign Devils in Chinese Turkestan. The Story behind the Turfan Collection in Berlin," *Shlama Mechelen Webmagazine*, <http://www.shlama.be/shlama/content/view/148/134/> (22 February 2017).

Thomas, F. W. 1936. "Παρεμβολή," *Acta Orientalia* XIV, pp. 109–111.

Thornton, C. P., and T. G. Schurr. 2004. "Genes, Language, and Culture: An Example from the Tarim Basin," *Oxford Journal of Archaeology* 23(1), pp. 83–106.

Tinkoff-Utechin, T. A. S. 1979. "Ancient Painting from South Russia: The Rape of Persephone at Kertch," *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 26, pp. 13-26.

Tolmachoff, E. 2010. *Some Ancient Greek Textiles Found in Russia*, Ghose Press.

Tosi, M., and C. C. Lamberg-Karlovsky. 2003. "Pathways across Eurasia," in *Art of the First Cities, The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus: Catalogue of an Exhibition Held at the Metropolitan Museum of Art*, ed. J. Aruz, and R. Wallenfels, New York, pp. 347-354.

Treadgold, D. W. 1973. *The West in Russia and China: Religious and Secular Thought in Modern Times 2: China 1582-1949*, Cambridge University Press.

Treister, M. Y. 2012. "Silver Phalerae with a Depiction of Bellerophon and the Chimaira from a Sarmatian Burial in Volodarka (Western Kazakhstan). A reappraisal of the Question of the so-called Graeco-Bactrian Style in Hellenistic Toreutics," *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 18, pp. 51–109.

———. 2016. "On the Find of a Phalera Made from the Medallion of a Hellenistic Cup in Barrow No. 20 of the Noin-Ula Burial Ground (Northern Mongolia)," *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 22 (1), pp. 55–95.

Trever, C. 1932. *Excavations in Northern Mongolia (1924-1925)*, Leningrad.

Triantafyllidis, P. 2003. “Classical and Hellenistic glass workshops from Rhodes,” in *Actes du Colloque de l’ AFAV ‘Echanges et Commerce du Verre dans le Monde Antique’* (*Monographies Instrumentum* 24), ed. D. Foy and M.-D. Nenna, Montagnac, pp. 131-138.

Trofimova, A. A., ed. 2007. *Greeks on the Black Sea: Ancient Art from the Hermitage*, Los Angeles.

Trousdale, W. 1975. *The Long Sword and Scabbard Slide in Asia* (*Smithsonian Contributions to Antropology* 17), Washington.

Tsetskhladze, G. R. 2002. “Who Built the Scythian and Thracian Royal and Elite Tombs?,” *Oxford Journal of Archaeology* 17(1), pp. 55 – 92.

Turfan Studies. 2007. Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities, <http://turfan.bbaw.de/bilder/Turfan_engl_07.pdf>.

Turmanidze M. 2005. “Beads from the Fifth-Century BC Greek Necropolis of Pichvnari,” in *Pont-Euxin et polis: polis hellenis et polis barbaron. Actes du X*[e] *Symposium de Vani*, *Hommage à Otar Lordkipanidzé et Pierre Lévêque* (*Besançon: Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité*), ed. D. Kacharava, M. Faudot and E. Geny, Comté, pp. 283-292.

Иаипоиа, Уu. В. 1990. “НАСКАЛЬНЫЕ ЛАТИНСКИЕ И ГРЕЧЕСКАЯ НАДПИСИ ИЗ НАР А-НАМАР (Greek and Latin Rock Inscription from Kara-Kamar),” *Journal of Ancient History* 4 (195), pp. 145-147.

Ünlüsoy, S. 2016. “Troy and the Aegean During the Third Millenium BC,” in *Early Bronze Age Troy: Chronology, Cultural Development and Interregional Contacts* (*Studia Troica, Monographien* 8), ed. E. Pernicka, S. Ünlüsoy and S. W. E. Blum, Bonn, pp. 397-405.

Ustinova, Y. 2000. “New Latin and Greek Rock-Inscriptions from Uzbekistan,” *Hephaistos* 18, pp. 169-179.

Victoria and Albert Museum. “Sir Aurel Stein & the Silk Road finds - Akterek, Balawaste, Chalma-Kazan, Darabzandong, Farhad-Beg-yailaki, Kara-Yantak, Karadong, Khadalik, Khotan, Mazartagh, Mazartoghrak, Niya, Siyelik and Yotkan,” <http://www.vam.ac.uk/page/s/stein-collection/> (14 March 2014).

Vainker, S. J. 1991. Chinese pottery and porcelain: from prehistory to the present, British Museum Press.

Valenstein, S. G. 1997-1998. “Preliminary findings on a 6th-century earthenware jar,” *Oriental Art* 43 (4), pp. 2-13.

———. 2003-2004. “Western Influences on Some 6th-Century Northern Chinese Ceramics,” *Oriental Art* 49 (3), pp. 2-11.

———. 2007. *Cultural Convergence in the Northern Qi Period: A Flamboyant Chinese Ceramic Container, Department of Asian Art*, Metropolitan Museum of Art.

Van Damme, T. 2012. "Reviewing the Evidence for a Bronze Age Silk Industry in the Dodecanese," in *KOSMOS: Jewellery, Adornment and Textiles in the Aegean Bronze Age* (*Aegaeum* 31), 13th International Aegean Conference, ed. R. Laffineur, and L. Nosch, Liége, pp. 163-170.

Verellen, F. 1995. “The Beyond Within: Grotto-Heavens (dongtian) in Taoist Ritual and Cosmology,” in *Cahiers d'Extrême-Asie* 8, pp. 265-290.

Vermaseren, M. J. 1986. Corpus cultus Cybelae Attidisque, V: *Aegyptus, Africa, Hispania, Gallia et Brittannia*, Leiden: Brill.

Vickers, M., and A. Bazama. 1971. “A fifth century B.C. tomb in Cyrenaica,” *Libya Atiqua* VIII, pp. 69-84.

Vigo, L. 2004. “Cultural Diffusion and Identity: Material Culture in Northwest China - II and I millennia BCE” (diss. School of Oriental and African Studies).

Vlachopoulos, A., and F. Georma. 2012. “Jewellery and Adornment at Akrotiri, Thera: The Evidence from the Wall Paintings and the Finds,” in *KOSMOS: Jewellery, Adornment and Textiles in the Aegean Bronze Age* (*Aegaeum* 31), 13th International Aegean Conference, ed. R. Laffineur and L. Nosch, Liége, pp. 35-42.

Vollenweider, M.-L. 1966. *Die Steinschneidekunst und ihre Künstler in spätrepublikanischer und augusteischer Zeit,* Baden-Baden.

von Falkenhausen, L. 2003. “The External Connections of Sanxingdui,” in *Art and Archaeology on the Sichuan Basin*, Leyden, pp. 191-247.

Von Le Coq, A. 1928. *Buried Treasures of Chinese Turkistan*, trans. A. Barwell, London.

Von Staden, H. 1992. “The Discovery of the Body: Human Dissection and its Cultural Contexts in Ancient Greece,” *J Biol Med.* 65(3), pp. 223–241.
Voskresensky, A. A. and N. P. Tikhono, eds. 1936. “Technical Study of Textiles from the Burial Mounds of Noin-Ula,” *The Bulletin of the Needle and Bobbin Club* 20, pp. 3-73.

Wade, W. 2009. “The Polity of Yelang (夜郎) and the Origins of the Name ‘China’,” *Sino-Platonic Papers* 188, pp. 1-26.

Wagner, M., W. Bo, P. Tarasov, S.M. Westh-Hansen, E. Völling, and J. Heller. 2009. “The Ornamental trousers from Sampula (Xinjiang, China): their origins and biography,” *Antiquity* 83 (322), pp. 1065-1075.

Walker, H. S. 1998. “Indigenous or Foreign? A Look at the Origins of the Monkey Hero Sun Wukong,” *Sino-Platonic Papers* 81, pp. 1-110.

Walker, A. 2010. “Patterns of Flight: Middle Byzantine Appropriation of the Chinese Feng-Huang Bird,” *Ars Orientalis* 37, pp. 188-216.

Wallace, L. V. 2011. “Depiction of Immortals (Xian) in Eastern Han Tomb Reliefs”, *ARS Orientalis* 41, pp. 73-101.

Walls, K. and Y. 1984. *Classical Chinese Myths*, Hongkong.

Waltona, M. S., A. Shortlandb, S. Kirkb, P. Degryse. 2009. ”Evidence for the trade of Mesopotamian and Egyptian glass to Mycenaean Greece,” *Journal of Archaeological Science* 36(7), pp. 1496-1503.

Wang, E. Y. 1994. “Mirror, Death, and Rhetoric: Reading Later Han Chinese Bronze Artifacts,” *The Art Bulletin* 76 (3), pp. 511-534.

———. 2014. “Afterlife Entertainment? The Cauldron and Bare-torso Figures at the First Emperor’s Tomb,” in *Beyond the First Emperor’s Mausoleum: New Perspectives on Qin Art*, Minneapolis, pp. 51-87.

Wang, H., and J. Perkins, ed. 2008. *Handbook to the Collections of Sir Aurel Stein in the UK.* London: The British Museum.

Wang, H. 2011. “On the issues relevant to the Majiayuan Cemetery in Zhangjiachuan County,” *Chinese Archaeology* 11, pp. 60–64.

Wang, J. 2015. “人类用煤史上推千年：考古发现青铜时代开始用煤 (The history of human coal has been pushed for thousands of years: archaeological discoveries began to use coal in the Bronze Age),” *China News* 12.08.2015, < http://www.chinanews.com/cul/2015/08-12/7463160.shtml> (22 November 2018).

Wang, L., F. Chen, Y. Q. Wang, W. Qian, J. J. Mei, M. Martinón-Torres, K. Chen. 2018. “Copper metallurgy in prehistoric upper Ili Valley, Xinjiang, China,” Springer (Archaeological and Anthropological Sciences), < https://www.academia.edu/37180478/Copper_metallurgy_in_prehistoric_upper_Ili_Valley_Xinjiang_China> (20 Jan. 2019).

Wardle, K., and D. Wardle. 1999. “Metalworking in Late Bronze Age Central Macedonia,” στο *Το Αρχαιολογικό Έργο στην Μακεδονία και Θράκη* 13, pp. 29-48.

Warren, P. 1985. “The fresco of the garlands from Knossos,” Bulletin de correspondance hellénique (Supplément 11), pp. 187-208.

Watrous, L. V. 1991. “The Origin and Iconography of the Late Minoan Painted Larnax,” *Hesperia* 60:3, pp. 285-320.

Watt, J. C. Y, A. Jiayao, A. F. Howard, B. I. Marsak, Su Bai, and Zhao Feng, eds. 2004. *China, Dawn of a Golden Age, 200-750 AD*: Catalogue of an Exhibition Held at the *Metropolitan Museum of Art*, New York.

Waugh, D. C. 2008. “Beyond the Sensational: The Reiss-Engelhorn-Museums’ “Origins of the Silk Road,” *The Silk Road* 5 (2), p. 1-5.

Waugh, D. C. 2003. “The Kingdom of Gaofu (Kabul),” *Silk Road Seattle*, < https://depts.washington.edu/silkroad/texts/hhshu/notes14.html> (27 April 2019).

W. B., C. "Two Early Chinese Buddhist Sculptures," *The Museum Journal* (*Penn Museum*), <http://www.penn.museum/sites/journal/?p=528>, (11 September 2018).

Webster, T. B. L. 1951. “Masks on Gnathia Vases,” *JHS* 71, pp. 222-232.

———. 1960. ”More Dramatic Masks on Gnathia Vases,” *Antike Kunst* (3. Jahrg., H. 1), pp. 30-36.

———. 1995. *Monuments Illustrating New Comedy* (*Bulletin Supplement* 50), 3rd ed., rev. and enl. J. R. Green and A. Seeberg, London.

Weerakoon, R. 2012. ”Did Anuradhapura Greeks come east with Alexander?,” *The Sunday Times*, < http://www.sundaytimes.lk/120729/plus/did-anuradhapura-greeks-come-east-with-alexander-7214.html> (8 April 2019).

Wei-dong Sun, Li-peng Zhang, Jia Guo, Cong-ying Li, Yu-hang Jiang, R.E. Zartman, and Zhao-feng Zhang. 2016. “Origin of the mysterious Yin-Shang bronzes in China indicated by lead isotopes,” *Scientific Reports* 6, Article number: 23304, pp. 1-9.

Wei, J. L. 2005. “Counting and Knotting: Correspondences between Old Chinese and Indo-European,” *Sino-Platonic Papers* 162, pp. 1-72.

Weinberg, G. D. and E. M. Stern. 2009. *Vessel Glass* (*The Athenian Agora* 34, *ASCSA*), Princeton – New Jersey.

Weingarten, J. 2018. “Introductory Remarks, Aegean,” in *Seals and Sealing in the Ancient World: Case Studies from the Near East, Egypt, the Aegean, and South Asia*, ed. M. Ameri, S. Kielt Costello, G. Jamison, and S. Jarmer Scott, Cambridge, pp. 327-333.

Wen, C. 2018. “Bronze Age Economic and Social Practices in the Central Eurasian Borderlands of China (3000-1500 BC): An Archaeological Investigation” (diss. Univ. of California).

Wen Fong, ed. 1980. *The Great Bronze Age of China: Catalogue of an Exhibition from the People's Republic of China Held at the Metropolitan Museum of Art*, New York.

Whelan, E. 2018. “Russian Archaeologists Unearth Oldest Known Fragments of Greek Musical Instruments,” *Ancient Origins*, <https://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/greek-musical-instrument-021971> (7 March 2019).

Whitehouse, D. 2001. “Begram: The Glass,” *Topoi. Orient-Occident* 11-1 pp. 437-449.

Whitfield, S. 2018. *Silk, Slaves, and Stupas Material Culture of the Silk Road*, University of California Press.

Whifield, S., and U. Sims-Williams, eds. 2004. *The Silk Road: Trade, Travel, War and Faith*, The British Library.

Wieland, A. 2013. "Skythisches Gold in griechischem Stil" (diss. Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn).

Wikipedians. 2011. *Han Dynasty*, PediaPress.

Wikipedians, ed. "The History of China, From Mythology to Today", <http://books.google.gr/books?id=69EbKf6JrxYC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false> (11 May 2014).

Wild, J. P. 1993. "Cotton in Roman Egypt: Some Problems od Origin," in *Al-Rafidan XVIII Festschrift Hideo Fujii*, pp. 287-298.

Wilford, J. N. 1996. "Mummies, Textiles Offer Evidence Of Europeans in Far East," *The New York Times – Science*, <http://www.nytimes.com/1996/05/07/science/mummies-textiles-offer-evidence-of-europeans-in-far-east.html> (26 February 2017).

Winkle, K. S. T. 2005. "A Sacred Trinity: God, Mountain and Bird, Cultic Practices of the Bronze Age Chengdu Plain," *Sino-Platonic Papers* 149, pp. 1-103.

Witczak, K. T. 2011. "Dioscuri in the Mycenaean Times," <https://www.academia.edu/6878104/Dioscuri_in_the_Mycenaean_Times> (19 May 2014).

Wright, J. L. 2008. "A Look at Some of the Small Finds at Ramat Rachel: Arrowheads," < https://www.academia.edu/858151/Trefoil_Trilobe_Arrowheads> (21 October 2018).

Wu, Hung 2002. "A Case of Cultural Interaction: House-shaped Sarcophagi of the Northern Dynasties," *Orientations* 34 (5), pp. 34-41.

Wu, C. H. 2016. "Patterns of Sound Correspondence between Taiwanese and Germanic/Latin/Greek/Romance Lexicons, Part I," *Sino-Platonic Papers* 262, pp. 1-239.

Wu, X. 2013. “Cultural hybridity and social status: elite tombs on China's Northern Frontier during the third century BC,” *Antiquity* 87, pp. 121–136.

———. 2017. *Material Culture, Power, and Identity in Ancient China*, Cambridge.

Wu Hung. 1999. “Art and Architecture of the Warring States Period,” in *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, ed. M. Loewe and E. L. Shaughnessy, Cambridge, pp. 651-744.

Wu Xiaolong. 2004. “Exotica in the Funerary Debris in the State of Zhongshan: Migration, Trade, and Cultural Contact,” in *Silk Road Exchange in China*, ed. K. Linduff, *Sino-Platonic Papers* 142, pp. 6-13.

———. 2017. *Material Culture, Power, and Identity in Ancient China*, Cornwall.

Wyatt, N. 2002. *Religious Texts from Ugarit*, 2nd ed., London.

Xiating, L., and L. Ziming. 1996. *Art of the Houma Foundry* (Institute of Archaeology of Shanxi Provincial), Princeton.

Xie Jin. 2005. “Reflection upon Chinese Recently Unearthed Konghous in Xin Jiang Autonomous Region,” <https://web.archive.org/web/20051120100750/http://musicology.cn/Article/ytdt/conference/200506/299.html> (3 March 2019).

Xinhua. 2018. “Rare bead found in ancient Chinese tomb” <http://europe.chinadaily.com.cn/a/201803/16/WS5aabb8cba3106e7dcc142259.html> (18 September 2018).

Xinru Liu. 2005. “Viticulture and Viniculture in the Turfan Region,” *The Silk Road* 3 (1), pp. 23-27.

Xiong, V. C. and E. J. Laing. 1991. “Foreign Jewelry in Ancient China,” *Bulletin of the Asia Institute New Series* 5, pp. 163-173.

Xiuqin, Zhou. 2009. “Zhaoling: The Mausoleum of Emperor Tang Taizong,” *Sino-Platonic Papers* 187, pp. 1-380.

Xu, B., Zhaoyan Gu, Xiaoguang Qin, Jiaqi Liu, Yong Wu, Guijin Mu, Yingxin Jiao, Lei Zhang, Qingzhen Hao, Luo Wang, Dong Wei. 2017. “Radiocarbon Dating the Ancient City of Loulan,” *Radiocarbon* 59(4), pp. 1-12.

Xueqin, Li. 1985. *Eastern Zhou and Qin Civilizations*, transl. K. C. Chang, New Haven and London.

Xu-shan, Z. 2008. “Gan Ying’s Notice of a Greek Myth in his Mission to Ta-ch΄n,” in *Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σινο–Ελληνικών Σπουδών ‘Σχέσεις Ελληνικού και Κινεζικού κόσμου’*, ed. C. Stavrakos, Ιωάννινα, pp. 253-259.

Yan, J. 2009. “Alexander the Great and the Emergence of the Silk Road,” *The Silk Road* 6 (2), pp. 15-22.

———. 2013. ”The ‘Philhellenic’ Complex of the Parthia Dynasty,” in *Social Sciences in China* (*Chinese Edition*) 11, pp. 180-201.

———. 2014. “Hellenistic Information in China,” *CHS Research Bulletin* 2 (2), < http://nrs.harvard.edu/urn-3:hlnc.essay:YangJ.Hellenistic_Information_in_China.2014> (16 February 2016).

———. 2014-2015. “Some Clues of the Hellenistic World and the Roman East hidden in China's early Four Historical books,” *Talanta* XLVI-XLVII, pp. 121 - 143.

Yang, J., K. M. Linduff. 2013. “A Contextual Explanation for ‘Foreign’ or ‘Steppic’ Factors Exhibited in Burials at the Majiayuan Cemetery and the Opening of the Tianshan Mountain Corridor,” *Asian Archaeology* 1 (*Research Center for Chinese Frontier Archaeology of Jilin University*), Beijing, pp. 73-84.

Yang, J. H., and M. Zhang. 2010. “Early Iron Age Studies in the Tianshan, Ferghana and Pamir Regions of Central Asia - Cultural interaction with Xinjiang” *Research of China's Frontier Archaeology* 2010-00, pp. 1-16.

Yang, Xiaoneng 2004. *New Perspectives on China's Past 1: Chinese Archaeology in the Twentieth Century*, Yale University Press.

Yar, A. 2007. “Begram,” *Kabul Museum*, <https://www.univie.ac.at/easaa-vienna-2010/images/post_proc/easaa_pp_yar.pdf> (21 October 2018).

Yatsenko, S. A. 2012. “Essays on Anthropomorhic Images of Scythians,” in *Art and Ideology*, ed. K. Rabajiev, Sofia, pp. 63-79.

Yatsenko, S. 2017. “Golden Plate from Wusun Grave in Grotto of Kargaly Gorge /ЗОЛОТАЯ ПЛАСТИНА ИЗ УСУНЬСКОГО ПОГРЕБЕНИЯ В ГРОТЕ УЩЕЛЬЯ КАРГАЛЫ (Almaty, 2017),” *ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ* 5, pp. 143-155.

Yoeli-Tlalim, R. 2012. “Re-visiting ‘Galen in Tibet’,” *Med. Hist.* 56(3), pp. 355–365.

Yongzhi, C., S. Guodong, M. Yan. 2016. “The Results of the Excavation of the Yihe-Nur Cemetery in Zhengxiangbai Banner (2012-2014),” *The Silk Road* 14, pp. 42–57.

Young, G. M. 1946. “A New Hoard from Taxila (Mound Bhir),” *Ancient India* 1, pp. 28-36.

Younger, J. G. 1991. “Seals? From Middle Helladic Greece,” in *Hydra, Working Papers in Middle Bronze Age Studies* 8, pp. 35-54.

———. 2009. “A Balkan-Aegean-Anatolian Glyptic Koine in the Neolithic and EBA Periods,” *VIth International Aegean Symposium*, Athens, Greece, 31 August - 5 September 1987.

———. “Linear A Texts in phonetic transcription, Other Texts (not Haghia Triada),” in *Linear A Texts in Phonettiic Transcription and Commentary* 13 March 2014, http://www.people.ku.edu/~jyounger/LinearA/misctexts.html, (6 April 2014).

Youngsook Pak. 2015. “Safe Journey! A Very Short History of Shoes from Korean Tombs,” *The Silk Road* 13, pp. 1-17.

Juping, Y. 2009. “Some Clues of the Hellenistic World and the Roman East hidden in China's early Four Historical books,” *The Silk Road* 6 (2), pp. 15-22.

———. 2013. “The Relations between China and India and the Opening of the Southern Silk Road during the Han Dynasty,” *The Silk Road* 11, pp. 82-92.

———. 2016. “Some Notes on Dayuezhi, Daxia, Guishuang, and Dumi in Chinese Sources,” *The Silk Road* 14, pp. 97–105.

Yu, T. [2004] 2013. “A History of the Relationship Between the Western & Eastern Han, Wei, Jin, Northern & Southern Dynasties and the Western Regions,” *Sino-Platonic papers* 131, pp. 1-378.

Yu, T. 2013. “China and the Ancient Mediterranean World: A Survey of Ancient Chinese Sources,” *Sino-Platonic papers* 242, pp. 1-268.

Zbenovich, V.G. 1974. *Pozdnetripolskie plemena Severnogo Prichernomorya*, Kiev.

Zhang, L. 2011. “Chinese lacquerwares from Begram: date and provenance,” *International Journal of Asian Studies* 8 (1), pp. 1–24.

Zhang, Q. 2015. *An Introduction to Chinese History and Culture* (*China Academic Library*), Heidelberg – New York – Dordrecht – London.

Zhang Zengqi. 1994. “Again on the Influence and Diffusion of the Scythian Culture in the Yunnan Bronze Age,” in *Archaeology of the Steppe: Methods and Strategies*, ed. B. Genito, Naples, pp. 666-697.

Zhao, H. X., Q. H. Li, S. Liua and F. X. Gan. 2013. “Characterization of microcrystals in some ancient glass beads from china by means of confocal Raman microspectroscopy,” *J. Raman Spectrosc.* 44, pp. 643–649.

Zheng Yan. 2016. “Smashed and Reassembled: New Observations on the Buddhist Statues at Longxing Temple in Qingzhou,” CAFA Art Museum, < http://museum.cafa.com.cn/en/Exhibitions/smashed%20and%20reassembled/Text> (24 January 2019).

Zhen, W. 1989. “Ancient Woolen Articles: The ‘Greek Connection,’” *China Reconstructs*, pp. 50-51.

Zhou, Jixu 2005. “Old Chinese “*tees” and Proto-Indo-European “*deus”: Similarity in Religious Ideas and a Common Source in Linguistics,” *Sino-Platonic Papers* 167, pp. 1-17.

Zieme, P., C. Reck, N. Sims-Williams, D. Durkin-Meisterernst, and M. Compareti. 2017. ”Aesop’s fables in Central Asia,” contribution to project 'China and the Mediterranean world' of the Union Académique Internationale, <http://www.vitterhetsakad.se/pdf/uai/Turfan.pdf> (22 February 2017).

Zimmermann, T. 2008. “Ceremonial Maceheads in Bronze Age Asia Minor and their Cultural Significance,” *Anadolu/ Anatolia Suppl. Series* 2, pp. 341-353.

Zin, M. 2009. “Vajrapāṇi in the Narrative Reliefs,” in *Migration, Trade and Peoples, Part 2: Gandharan Art*, The British Association for South Asian Studies, ed. C. Frohlich, London pp. 73-88.

Αντίκας, Θ. Γ. 2011. “Βουκεφάλας, ο ‘ΜΕΓΕΘΕΙ ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ ΤΩι ΘΥΜΩι ΓΕΝΝΑΙΟΣ’” <https://www.academia.edu/11041278/2011._%CE%92%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%B5%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B1%CF%82_%CE%BF_%CE%9C%CE%95%CE%93%CE%95%CE%98%CE%95%CE%99_%CE%9C%CE%95%CE%93%CE%91%CE%A3_%CE%9A%CE%91%CE%99_%CE%A4%CE%A9%CE%B9_%CE%98%CE%A5%CE%9C%CE%A9%CE%B9_%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%9D%CE%91%CE%99%CE%9F%CE%A3> (16 Νοεμβρίου 2018).

Αντωνάρας, Α. Χ. 2006. “Γυάλινα Ρωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά αγγεία στη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της” (διδ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων).

Αριστοδήμου, Γ. 2003. “Μύρα (Αρχαιότητα), Θέατρο”, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία*, <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=5457> (25 Νοεμβρίου 2018).

Ατακτίδης, Κ. 1988. “Οι βράχοι της Καβάλας μαρτυρούν το χαμένο πολιτισμό της,” *Αρχαιολογία* 26, σελ. 16-24.

Βενέτης, Ευάγ. 2008. “Η φανταστική επίσκεψη του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Κίνα σύμφωνα με το περσικό ρομαντικό έπος Iskandarnama (Βιβλίο του Αλεξάνδρου),” ed. C. Stavrakos, Ιωάννινα, σελ. 213-223 .

Γιαννάκης, Γ. Ν. 1982. “Ορφέως λιθικά” (Διδ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων).

Θεοδώρου, Λ. και Β. Γκράτζιου. 1993. *Βεργίνα: Θησαυροί, μύθοι και ιστορία της μακεδονικής γης*, Αθήνα.

Θωμόπουλος, Ιάκ. [1933] 2013. *Πελασγικά, ήτοι περί της γλώσσης των Πελασγών: Μέρος Δεύτερον*, εκδ. Πελεκάνος.

Καραβασιλειάδου, Σ., και Γ. Δελιόπουλος, 2006. “Η Χρήση πρόσθετων μελών στην Αρχαία Ελλάδα και Ρώμη,” *Ελληνική Ιατρική* 72 (3), σελ. 231-236.

Κλείτσας, Χρ. 2013. “*Η μεταλλοτεχνία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην Ήπειρο: οι θησαυροί και τα εργαλεία” (διδ.* διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων).

Κονιδάρης, Δ. 2016. *Οι Χετταίοι και ο Κόσμος του Αιγαίου*, Αθήνα.

———. υπό έκδοση α’. *Οι Χετταίοι και ο Κόσμος του Αιγαίου* (*αναθεωρημένη έκδοση*), Αθήνα.

———. υπό έκδοση β’. *Ο Πρώιμος Αιγυπτιακός Πολιτισμός και οι Αλληλεπιδράσεις με το Αιγαίο*, Αθήνα.

———. υπό έκδοση γ’. *Ο Πολιτισμός της Βακτρίας - Μαργιανής και οι Ελλαδικές επιδράσεις*, Αθήνα.

Κοπιδάκη, Α. “Τεκτονικά Σημεία στα Μινωικά Ανακτορικά Συγκροτήματα,” (2013), https://www.academia.edu/6385808/_ (15 March 2014).

Μαστοράκου, Α. – Μ. 2017. “Παντικάπαιον,” <https://www.academia.edu/35319087/%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BD> (28 Αυγ. 2018).

Μαυρίδης, Δ. Γ. 2011. “Μεταμορφώσεις και παραμορφώσεις στον Εύξεινο Πόντο ρφώσεις και παραμορφώσεις στον Εύξεινο Πόντο,” *Αντίβαρο*, <http://www.antibaro.gr/article/4464> (31 Αυγ. 2018).

Μπουλώτης, Χρ. 2008. “Οι πινακίδες Γραμμικής Α από το Ακρωτήρι (ΤΗΕ 7-12): Όψεις της οικονομικής ζωής του οικισμού,” στο έργο Τριάντα Χρόνια Ανασκαφής Ακρωτηρίου Θήρας, επ. Χρ. Ντούμας, σελ. 67-94.

Μπουσδρούκης, Α. 2013. “Αλεξάνδρειες επ’ εσχάτοις - οι ελληνίδες πόλεις της δυτικής κεντρικής Ασίας, στα χρόνια των Διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου,” στα *Πρακτικά Συνεδρίου: Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό Κοσμοσύστημα και η Σύγχρονη Παγκόσμια Κοινωνία*, Θεσσαλονίκη, σελ. 113-133.

Ντάρ, Σ. Ρ. 1973. *Τα ελληνιστικά στοιχεία στην αρχιτεκτονική των Ταξίλων*, Θεσσαλονίκη.

Πασσάς, Ι.Δ. 1967. *Τά Ορφικά*, Αθήναι.

Πασχαλίδης, Κ. Π. 2002. “Στα ίχνη των πήλινων υποδημάτων, Πήλινα ιδιότυπα ρυτά από την Μυκηναϊκή Αττική στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο,” *Το Μουσείον (Περιοδική έκδοση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου)* 3 (2002-2003), σελ. 93-110.

Πολυχρονάκου – Σγουρίτσα, Ν. 1988. *Το Μυκηναϊκό Νεκροταφείο Αλυκής Βούλας* (Διδακτορική διατριβή Παν. Αθηνών, Αθήνα).

Σαρικάκης, Θ. Χ. 1991. "Ο Ελληνισμός στην Ινδία κατά την Αρχαιότητα," *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 29 (περίοδος β': 1986-1991), σελ. 405-422.

Ταρζί, Ζ. 2013. "Η Ελληνο-Βουδιστική Τέχνη της Γανδάρα - ο αρχαιολογικός χώρος της Χάντα, στο Αφγανιστάν," στα Πρακτικά του Συνεδρίου *Πρακτικά Συνεδρίου: Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό Κοσμοσύστημα και η Σύγχρονη Παγκόσμια Κοινωνία*, Θεσσαλονίκη, σελ. 193-214.

Τζιροπούλου – Ευσταθίου, Α. 2004. *Όμηρος Τηλεμάχου Οδυσσείδης*, Αθήναι.

Τσουκαλάς, Γ., Β. Θωμαΐδης, Α. Φίσκα. 2018. "Οι Ανατομικές Έρευνες περί Κεντρικού Νευρικού Συστήματος του Ηροφίλου του Χαλκηδόνιου (4ος-3ος αιώνας π.Χ.) και του Ερασίστρατου του Κείου (305-240 π.Χ.)," *Τόμος Περιλήψεων 44ου Ετήσιου Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου*, σελ. 28.

Τσούντας, Χρ. 1908. *Αι Προϊστορικαί Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*, Αθήναι.

Χαλκιάς, Γ. 2013. "Από τον Μέγα Αλέξανδρο στον Βούδα - ασύμμετρες επιδράσεις Βουδισμού και Ελληνικού Πολιτισμού στην Κεντρική Ασία," στα *Πρακτικά Συνεδρίου: Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό Κοσμοσύστημα και η Σύγχρονη Παγκόσμια Κοινωνία*, Θεσσαλονίκη, σελ. 215-228.

Χάψα, Μ.Γ. 2008. "Φιλολογικός Σχολιασμός του Ομηρικού Ύμνου Εις Αφροδίτην" (Διδ. Διατριβή Πανεπ. Πατρών).

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 2_1: Αρχαία Κίνα

http://toplowridersites.com/related-pictures-china-maps-of-ancient-china/

Εικ. 2_2: Η σφραγίδα Anau

Εικ. 2_3: Το σύμβολο της διπλής τρίαινας ή του κεραυνού (Ανάκτορο Φαιστού)

Κοπιδάκη 2013, σελ. 19, εικ. 9

Εικ. 2_4: Η Αθηνά Αλκίδημος (σφραγίδα της Niya ευρεθείσα σε χειρόγραφο Kharosthi)

Εικ. 2_5: Ασημένια δραχμή εικονίζουσα τον Μένανδρο και την Αθηνά (περίπου 150 π.Χ.)

Vossen, www.vcoin.com

Εικ. 2_6: Διάφορες εκδοχές του ελληνικού κήτους (δεξιά), αντιγραφείσες με μολύβι από τον Boardman, και του κινέζικου δράκοντος (αριστερά)

Boardman 2008

Εικ. 2_7: Ξύλινη πινακίδα από την Niya, φέρουσα επιγραφή σε γραφή Kharosthi και ασφαλισμένη με δύο σφραγίδες: η πρώτη με Ελληνιστική κεφαλή και η δεύτερη με κινεζικούς χαρακτήρες

(Or.8211/1617, International Dunhuang Project, <http://idp.bl.uk/events/RGS2014/settlements.html>, Hansen 2012, pp. 45-46)

Εικ. 3_1: αριστερά: Ο γονατίζων πολεμιστής (Μουσείο Xinjiang, αρ. 185), δεξιά: Κράνος από τον τάφο του Φιλίππου ΙΙ στην Βεργίνα

https://www.ancientsculpturegallery.com/media/catalog/product/cache/1/image/0f396e8a55728e79b48334e699243c07/h/0/h020_2.jpg

Εικ. 3_2: Σφραγίδα Μ1-5 από το κεντρικό ιερό Κνωσσού (1425-1340 π.Χ.)

Ashmolean Museum, Rimell 2013, p. 40, fig. 21

Εικ. 3_3: Χαρακτήρας shan διαχρονικά

Wiktionary, s.v. 山

Εικ. 3_4: Κινεζική μαντική επιγραφή σε κέλυφος χελώνας (αντίγραφο)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:OracleShell.JPG

Εικ. 3_5: Σύμβολο 114

Evans 1909, p. 223

Εικ. 3_6: Κεραμεικό από τον Πρόδρομο Μποτσάνο με σύμβολα

Evans 1909, p. 12, fig. 6

Εικ. 3_7: Παράσταση ιεράς τριάδος από Μινωική σαρκοφάγο ΥΜ IIIb

Μαρινάτου 2010, p. 149, fig. 11.7

Εικ. 3_8: Θραύσματα αγαλμάτων θεών από τον βασιλικό τάφο – ιερό του Αντιόχου Α' Θεού στο όρος Αντι-Ταύρος (Nemrut)

Εικ. 3_9: Υπέρθυρο και αέτωμα τάφου της περιόδου των ύστερων Han

Museum of Fine Arts Boston

Εικ. 3_10: Μάσκα Ευρωπαιοειδούς

Lop Nor, licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported

Εικ. 3_11: Μαρμάρινο γλυπτό ίππου (α) από τέθριππο Μαυσωλείου Αλικαρνασσού 350 π.Χ., (β) από τον στρατό των κεραμεικών πολεμιστών του αυτοκράτορος Qin, 221-209 π.Χ.

Nickel 2009, fig. 1a, 1b

Εικ. 3_12: Πρόχους από την Siakl B (αριστερά άνω και κάτω λεπτομέρεια, Wu Guo 2009, p. 109, fig. 4a & b), Λεπτομέρεια οινοχόης Γεωμετρικής Περιόδου από τον Κεραμεικό (Δεξιά, Moore 2004, p. 43, fig. 13)

Wu Guo 2009, p. 109, fig. 4a & b
Δεξιά, Moore 2004, p. 43, fig. 13

Εικ. 3_13: Βραχογραφία από το Hutubi, Xianjiang

Novozhenov 2012, p. 264, fig. 161D

Εικ. 4_1: Βασίλισσα Μητέρα της Δύσεως (Sichuan Provincial Museum, Chengdu)

From Qingbai at Xinfan in Xindu, Chengdu (Sichuan). Sichuan Provincial Museum (14021), Chengdu. After Robert W. Bagley, ed. *Ancient Sichuan: Treasures from a Lost Civilization* (Seattle: Seattle Art Museum, 2001), fig. 108, < https://quod.lib.umich.edu/a/ars/13441566.0044.008/--claims-of-buddhist-relics-in-the-eastern-han-tomb-murals-at?rgn=main;view=fulltext>.

Εικ. 4_2: Αμφορέας από την Βοιωτία, 700 π.Χ.

Gimbutas 1974, p. 183, fig. 141

Εικ. 4_3: Τάφος από το Yilin (αριστερά) και την Μυλάσα (δεξιά).

https://gr.pinterest.com/pin/295548794289171052/?lp=true
http://eng.travelogues.gr/item.php?view=53710

Εικ. 4_4: Οροφή τάφου Μυλάσας (αρ.) και τάφου ύστερων Han (Qijiang Jianghan, δεξ.)

Yale Center for British Art, B1977.14.950, https://collections.britishart.yale.edu/vufind/Record/3488101
http://earth-chronicles.com/histori/mysterious-ancient-tombs-of-china.html

Εικ. 4_5: Σκαρίφημα τάφου Baiji

This model of Baiji Tomb was created in SketchUp, using a floor plan provided in: Chen Li (2017) Rethinking the origins of Han Dynasty

stone-carved tombs, World Archaeology, 49:5, 700-717, DOI: 10.1080/00438243.2017.1403953. After Nanjing bowuyuan (1981). <https://www.youtube.com/watch?v=J_mAJ_5EMHc>

Εικ. 4_6: Κάτοψη τάφου του Liu Qi (αρ.) και του Ιερού του Ai-Khanoum (δεξ.)

Psarras 2015, fig. 2.7, Francfort 1984

Εικ. 5_1: Διακοσμητικό υφαντό από τάφο της Sampula με Ελληνικά θέματα (περίοδος Han, 206 π.Χ. – 220 μ.Χ.)

The Silk Road, Vol. 5:2, Winter 2008, p. 5, fig. 12

Εικ. 6_1: Συλλογή χανδρών 1938,0524.753 του Βρεττανικού Μουσείου της περιόδου των Han και των Ανατολικών Zhou (εικόνα AN285317001)

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=257963&partId=1

Εικ. 6_2: Μωσαϊκή χάνδρα απεικονίζουσα την Μέδουσα

https://www.ornamentmagazine.org/one-bead-one-world
περιοδικό Ornament

Εικ. 6_3: Η Αιγυπτία γυναίκα – πτηνό (Brooklyn Museum, προδυναστική περίοδος), αριστερά, Μινωϊκή γυναίκα - πτηνό, δεξιά (σφραγίδα CMS II.6 28)

Brooklyn Museum (υπ. αρ. 07.447.505 και 07.447.502), Corpus of Minoan and Mycenaean Seals

Εικ. 7_1: Διακοσμητικό με παράσταση χορευτών (Δυναστεία Δυτικών Han, βασίλειο Dian)

Τάφος 13, Shizhaishan (Jinning, Yunnan, Yunnan Provincial Museum) http://www.alaintruong.com/archives/2017/04/08/35146817.html

Εικ. 7_2: Σύγκριση αρχαίων ιατρικών απεικονίσεων του ανθρώπου, (A)
Κινεζική περιόδου Han, (B) Ελληνιστική

προσαρμογή αρχαίων πηγών από Matuk 2006, p. 2, fig. 5

Εικ. 7_3: Ορειχάλκινος πελαργός από το μαυσωλείο του αυτοκράτορα Qin

https://www.ajaonline.org/sites/default/files/images/1133_Sun04.jpg

Εικ. 8_1: Ύφασμα με παράσταση τοπίου καθώς και περίεργου κερασφόρου ζώου (περιόδου Han)

fig. 12 from < http://www.biftmuseum.com/file/download?filename=/attachment/2016/04/20/001/001/20160420001001013.pdf >
Liu Yuhong He Yang.
A preliminary study on the ‘Changle Mingguang’, Beijing Garment Institute National Costume Museum Collection of ancient q49 woven film research report

Εικ. 8_2: Περιοχή των Επτά Ποταμών (Semirechye)

By Kmusser - Own work using Digital Chart of the World and GTOPO data, labels based on GEOnet. UNEP and Decrease of river runoff in

the Lake Balkhash basin in Central Asia by Kader Kezer and Hiroshi Matsuyama used as references., CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5551971

Εικ. 9_1: Ξύλινος διακοσμημένος ίππος της περιόδου των Han (Gansu)

https://www.google.com/url?sa=i&source=imgres&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi29Lir3vffAhUpwAIHHVFQD5cQjhx6BAgBEAM&url=https%3A%2F%2Fwww.pressreader.com%2Fchina%2Fchina-daily%2F20180526%2F281479277083488&psig=AOvVaw1ioNHGo3ioW3o-OwokHMHE&ust=1547914857617753
Photos Provided to China Daily

Εικ. 9_2: Η Αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/MacedonEmpire.jpg

Εικ. 9_3: Τετραπλή σπείρα από εγχάρακτο σφονδύλι του Zaghunluk (αριστερά), από σφραγίδα της Λέρνης (CMS V 101, δεξιά)

Francfort 1998, fig. 23

Εικ. 10_1: Η χρυσή μάσκα της Boma (Xinjiang)

The Silk Road, Vol. 5:2, Winter 2008, p. 26

Εικ. 10_2: Επίχρυση ασημένια πλατέα με κεντρική παράσταση του Διονύσου (δεύτερος - τρίτος αι. μ.Χ.)

Watt et al. 2004, σελ. 184

Εικ. 10_3: Ο Ηρακλής συλλαμβάνει το λιοντάρι της Νεμέας (σαρκοφάγος της Wu Huifei, Ιστορικό Μουσείο Shaanxi)

Christopoulos 2012, p. 70, pl. 11

Εικ. 10_4: Παράσταση ρυτών στο ανάγλυφο του τάφου του Yu Hong (έκτος αι. μ.Χ., Shanxi)

Yan 2014, pl. 20

Εικ. 10_5: Χρυσές χάνδρες με κοκκίδωση (Jiuzhiling, Hepu county, Guangxi)

http://www.alaintruong.com/archives/2017/04/08/35146817.html
Guangxi Zhuang Autonomous Region Museum

Εικ. 10_6: Ενώτια με προεξέχουσες ραβδώσεις

Reinecke, Vin Laychour and Seng Sonetra 2009

Εικ. 10_7: Χρυσή χάνδρα με κοκκίδωση (Jiuzhiling, Hepu county, Guangxi)

Εικ. 10_8: Παράσταση δράκοντος από σκαραβαίο σε κυανό χαλκηδόνιο λίθο του Tillya Tepe (αριστερά) και δακτυλίδι από το Παντικάπαιο (τύμβος Pavlovski, δεξιά)

http://www.guimet.fr/event/afghanistan-les-tresors-retrouves/
https://trc-leiden.nl/trc-needles/individual-textiles-and-textile-types/daily-and-general-garments-and-textiles/embroidered-textiles-from-kerch-crimea

Εικ. 10_9: Μετάλλιο – φάλαρο με παράσταση σατύρου και μαινάδας (Noin Ula)

Treister 2016

Εικ. 10_10: Εξάρτημα αναρτήσεως σπάθης από νεφρίτη (Βερόη)

Gonthier, Kostov and Strack 2014, fig. 1.

Εικ. 10_11: Ελληνιστικό ρυτό από αχάτη

https://www.chinadiscovery.com/shaanxi/xian/shaanxi-history-museum.html

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

BMAC: Bactria – Margiana Archaeological Complex

CMP: Παρευξείνια Μεταλλουργική Περιοχή (Circumpontic Metallurgical Province)

LIMC: Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae,

LSJ: Λεξικό Ελληνικής Γλώσσας
The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon
<http://stephanus.tlg.uci.edu/lsj/#eid=1&context=lsj>

SJ ή Shiji: 'Ιστορικά Αρχεία' ή 'Αρχεία του Μεγάλου Ιστορικού' έργο του Sima Qian (;145– 86 π.Χ) του πρώτου αι. π.Χ.

Spring and Autumn Annals (Chunqiu) ή Αρχεία της περιόδου Ανοίξεως και Φθινοπώρου (722-481 π.Χ.)

MMA: Metropolitan Museum of Art

UCL: University College London

ΠΕ/ΜΕ/ΥΕ: Πρώιμη/Μέση/Ύστερη Ελλαδική περίοδος I/II/III

ΠΜ/ΜΜ/ΥΜ: Πρώιμη/Μέση/Ύστερη Μινωική περίοδος I/II/III

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Α

B

Γ/C

G

Δ/D

Ε

F

G

Z

Η

Θ

I

J

K

Ν

Ξ

Ο

Π/Ρ

Q

P/R

Σ/S

T

U

Y

Φ/F

X

Ψ

Y

Z/Z

V

Ω/W